EDİTÖR Özlem Kumrular

MUHTEŞEM SÜLEYMAN

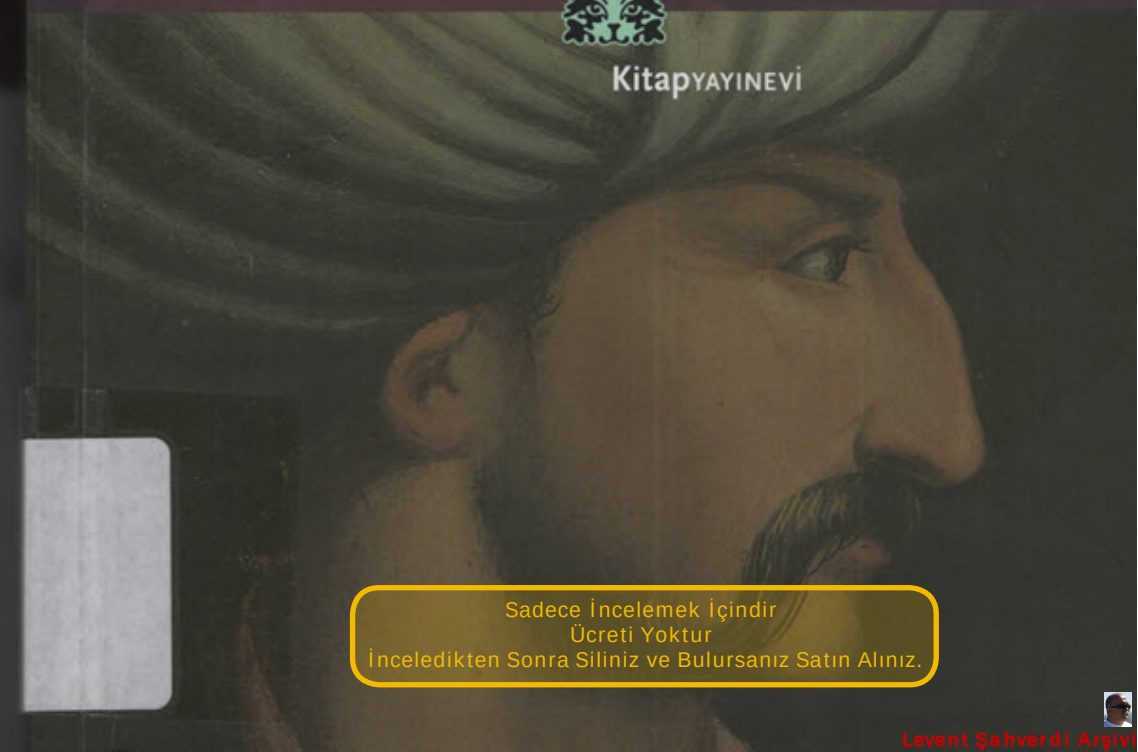

Kitap YAYINEVİ

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MUHTEŞEM SÜLEYMAN

Levent Şahverdi Arşivi

KİTAP YAYINEVİ – 158
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 56

MUHTEŞEM SÜLEYMAN / Ö. KUMRULAR (ED.)

2007, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

YAYINA HAZIRLAYAN
NERMİN KETENCİ

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
ANONİM, AHŞAP ÜSTÜNE YAĞLIBOYA, 33x24, AYRINTI
VİYANA KUNSTHISTORISCHES MUSEUM

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE
SERTİFİKA NO: 0905-34-000415
T: (0212) 294 10 00
F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EKİM 2007, İSTANBUL

ISBN 975 6051-77-1

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1, 34408 KÂĞITHANE
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Levent Şahverdi Arşivi

Muhteşem Süleyman

Ö. Kumrular (ed.)

Kitap Yayınevi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İçindekiler

Önsöz 7

Halil İnalcık / Avrupa Devletler Denge Sistemi ve Osmanlı-Fransız İttifakı, 1525-44
Barbaros Hayreddin Paşa Fransa'da 9

İdris Bostan / Kanuni ve Akdeniz Siyaseti 1530-1550 25

Feridun M. Emecen / "Büyük Türk"e Pannonia Düzlüklerini Açan Savaş
Mohaç, 1526 45

Metin Kunt / Süleyman ve Nikris 93

Emilio Sola / Uyuyan Adamı Uyandırmak: İspanyol "Haber" Edebiyatında
Süleyman'ın Son Yılları 101

Özlem Kumrular / İmparatorluğun "Uçbeyi"
I. Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları 127

Miguel Ángel de Bunes Ibarra / V. Carlos, Venedik ve Babiâli:
Diego Hurtado de Mendoza'nın Venedik'teki Büyükelçiliği 141

Paulino Toledo / Türkiye Seyahati Adlı 16. Yüzyıl Anonim İspanyol Eserine Göre
Türklerdeki Esaret Sistemi 169

Xavier Sellés-Ferrando / Türklerin I. Viyana Kuşatmasının
İspanyol Edebiyatındaki Yankıları 183

Alain Servantie / 16. Yüzyılda Osmanlı'nın Siyasi İmajı:
Diego Hurtado'dan Venedik Senatosuna Aristo Dersi 203

Fernando Fernández Lanza / "Büyük Türk" Süleyman'ın Atlı Alayı 219

James Nelson Novoa / Miiés Almosnino'nun Muhteşem Süleyman Portresi 247

Nurcan Yazıcı / Kanuni Dönemi Osmanlı Başkentinde İmar Faaliyetleri ve
Mimarlık Teşkilatı 263

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Önsöz

Günümüze yaklaştıkça, arşiv kaynaklarının çoğalıp, çeşitlenip detaylandığı tartışma götürmez bir gerçek. Özellikle 1526 Mohaç Savaşını takiben, Avrupa arşivlerinde Osmanlı'ya dair belgeler hızla artar. Haberler (*avisos*), elçi raporları, Venedik balyoslarının senatoya sundukları raporlar (*relazioni*), kilisenin basıp dağıttığı, karşı propaganda için kullanılan birkaç folyoluk "kitapçıklar", vakayinameler; Cebelitarık'a yapılan saldırı (1540) zamanında tutulan günlüğe benzer tutanaklar; hükümdarlar, büyükelçiler, elçiler, kral naipleri, valiler ve din adamları çemberinde dönen mektuplar; seyahat eden casus, tüccar ve din adamlarının verdikleri yazılı ya da sözlü haberler; *Carolea* gibi başka bir hükümdarın zaferlerini anlatırken Osmanlı'nın savaştaki profilini de ince ayrıntılarla sunan zafernameler; bugün çoğu tam olarak basılmamış antlaşmalar ve saymaya imkân olmayan geniş bir külliyatın büyük bir kısmı hâlâ arşivlerde gün ışığına çıkmayı beklemektedir.

16 ve 17. yüzyıllarda Türklerle ilgili haber toplama ve dinleme çılgınlığını görmek için, gerçek veya kurgu bir olay üzerine yazarın hayal gücünü kullanarak ve uydurmalar/eklemeler yaparak renklendirdiği bir tür olan vaka anlatılarının (*relacion de sucesos*) İspanya'daki örneklerini ele almak yeterli olacaktır. 1500-1800 arasında Amerika'ya dair sadece 52 belge bulunurken, Türklere dair 186 olması hayli çarpıcıdır. Özellikle İspanya gibi ekonomik, siyasi ve sosyal odağını yeni kıtaya kaydıran bir ülkede Türklere dair anlatıların, bu yeni keşfedilen kıtaya dair anlatıların neredeyse dört katı olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur.

Bu belgeler, Osmanlı tehlikesinin kapıya dayandığı Kanuni Sultan Süleyman döneminde hayret uyandırıcı bir ayrıntı bombardımanıyla ortaya çıkar. Bu belgelerin en zenginleri şüphesiz *avis*olardır. Emilo Sola'nın *flor de flores* (çiçeklerin çiçeği) olarak tanımladığı, neredeyse edebî bir dille yazılan *avis*olar, İstanbul'dan başlayan uzun bir yolculukla adadan adaya, şehirden şehire atlayarak, deniz, ana kara ve adalar arasında macera dolu bir güzergâh takip eder ve "Büyük Türk"ün her adımını izleme ihtiyacı çekenlere ulaşır. Bu kaynaklar resmî Osmanlı tarihleri, vakayinameleri ve ar-

Levent Şahverdi Arşivi

şiv kaynaklarıyla yan yana getirildiğinde bir yap-bozun parçaları gibi birbirlerini tamamlar.

Bazen de belge hikâyesini bitirmeden sona erer ve tarihçiyi elinde kalemiyle ortada bırakıverir. Elde kılıçlarıyla donup kalan Don Quijote ve Basklı gibi sıfır zamanında kalakalır yazar. La Mancha arşivlerinden çıkan hikâyenin burada bittiğini iddia eden Cervantes, daha sonra devamını Toledo sokaklarında bulur. Zaman yeniden hareketlenir, kahramanımız La Manchalı şövalyeyle Basklı arasındaki düello kaldığı yerden devam eder. Bu kitabı ve bunu takip edecek Kanuni devri çalışmalarını hazırlarken biz de çoğu kez Cervantes'in kahramanları gibi sıfır zamanında donup kaldık. Bir arşivden çıkan belgelerin devamına uzun süre ulaşamadık. Hiç beklenmedik bir anda, beklenmedik bir yerde belgelerin devamı karşımıza çıktı.

İspanya ve İtalya'da yaptığım arşiv çalışmaları esnasında çıkan bazı "çiçeklerin çiçeği" belgeler beni sadece şaşırtmakla kalmadı, bu alanın daha derinlere doğru kazılması gereken bir maden olduğunu gösterdi. Önemsiz gibi görünen, kenarda köşede kalmış ayrıntılar, bu dönemin klasik bakış açısıyla ve alışılagelmiş kaynaklar ve yöntemlerle değil, daha farklı perspektiflerden incelenmesi gerektiğini düşündürdü. Eşi "Alaman" seferine giden Bejar düşesinin "Türklere karşı savaş" için tüm mücevherlerini İmparator V. Carlos'a göndermesi; Venedik doçunun 1530'u 31'e bağlayan Noel gecesini İspanyol Büyükelçi Rodrigo Niño'ya Türklerin askeri ve sosyal hayatını anlatarak geçirmesi; V. Carlos'un Türklerin Friuli sınırlarına yaklaşmaları nedeniyle Roma'da değil Bolonya'da taç giymesine dair belgeler, üzerinde düşünülmesi gereken detaylar sunar.

Amacımız kurdeleleri açılmamış tozlu dosyalarda bekleyen bu belgelerle Kanuni devrine ait atlanmış ya da üzerinde çok durulmamış noktaların yeniden incelenmesidir. Bu kitap 16. yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreğini konu alacak bir dizi çalışmanın ilk bölümüdür. Başka bir deyişle elinizde tuttuğunuz kitap, madenden ilk çıkan çalışmaların ürünüdür. Saygıdeğer hocalarıma ve sevgili dostlarıma, bu kitabın oluşturulması ve okura sunulması aşamalarında gösterdikleri ilgi için şükran borçluyum.

Özlem Kumrular

Levent Şahverdi Arşivi

Halil İnalcık*

AVRUPA DEVLETLER DENGE SİSTEMİ VE OSMANLI-FRANSIZ İTTİFAKI, 1525-44

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA FRANSA'DA

Fransa kralı 1525 tarihinde, İmparator V. Carlos (Şarlken/Karl) tarafından tutsak edildiği zaman Fransa monarşisi daha önceki İtalyan devletlerinin politikasına başvurmuştu. I. François Madrid'de esir bulunduğu sırada, annesi kraliçe, Osmanlı padişahı Süleyman'a başvurarak onu imparator aleyhine harekete geçmeye teşvik etmişti. Süleyman'ın karşılık gönderdiği mektup metni aşağıdadır:

> "Ben ki Sultânü's-salâtîn ve burhânü'l havâkîn tâc-bahş-i husrevân-i rûy-i zemîn zıllulâh fi'l- ardayn, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rûm'un ve vilâyet-i Zulkadriyyenin ve Diyarbekr'in ve Kürdistan'ın ve Azerbaycan'ın ve Şâm'ın ve Haleb'in ve Mısır'ın ve Medîne'nin ve Kudüs'ün ve külliyen diyâr-i Arab'ın ve Yemen'in ve dahi nice memleketlerin ki âbây-i kirâm ve ecdâd-i izâmım enârallâhu berâhinehum kuvvet-i kâhireleri ile feth eyledikleri ve cenâb-i celâlet-meâbım dahi tîğ-i âteş-bâr ve şemşîr-i zafer- nigârım ile feth eyledüğüm nice diyârın sultanı ve pâdişâhı Sultân Bayezid Han oğlu Sultân Selim Hân oğlu Sultân Süleymân Hân'ım.
>
> "Sen ki França vilâyetinin kıralı Françeskosun
>
> "Dergâh-i selâtîn-penâhıma yarar adamın Frankipan ile mektup gönderip ve bazı ağız haberi dahi ısmarlayıp memleketinize düşman müstevlî olup, el-ân habsde idüğünüzü i'lâm edüp halâsınız husûsunda bu cânibden inâyet ve medet istid'â eylemişsiz, her ne ki demiş iseniz benüm pâye-i serîr-i âlem-masîrime arz olunup 'alâ-sebî-

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi.

Levent Şahverdi Arşivi

li't-tafsîl 'ilm-i şerifim muhît olub tamâm ma'lûmum oldu. İmdi pâdişahlar sınmak ve habs olunmak 'aceb değildir, gönlünüzü hoş tutup azürde-hâtır olmayasız. Öyle olsa bizim âbây-i kirâm ve ecdâd-i izâmımız nevverallâhu merâkidehum dâimâ def'-i düşmân ve feth-i memâlik için seferden hâli olmayup biz dahi anların tarîkine sâlik olup her zamanda memleketler ve sa'b ve hasîn kaleler feth eyleyüp gece gündüz atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmıştır. Hak subhâne ve ta'âlâ hayırlar müyesser eyleyüp meşiyyet ve iradeti neye mütea'llik olmuş ise husûle gele. Bâkî ahvâl ve ahbâr ne ise mezkûr âdeminizden istintâk olunub ma'lûmunuz ola, şöyle bilesiz.

"Tahrîren fi evâil-i şehr-i Rebîü'l-âhir li-seneti isneyn ve selâsîn ve tis'a mia

"Bi-makâm-i dâru's saltanati'l-'aliyye al-Kostantaniyye al-mahmiyye al-mahrûsa"

Bu nâmenin giriş kısmında Süleyman padişahlığının azametini belirtiyor ve ülkesi yanında Fransa'yı bir vilayet ve hükümdarını da unvan kullanmadan bayağı bir kral olarak zikrediyor. Düşmanın yararlanmasını önlemek için, verilen kararlar hakkında sadece elçi ile "ağız haberi" gönderilmiştir, diyor.

Süleyman sözünde durur. Dönemin saray tarihçisi, Nasûh Matrakçı'ya göre, Süleyman 1526 Mohaç seferine şu nedenle karar verir: Esir düşen "*Efrenc vilâyetinin kralı izhâr-i 'ubûdiyet ile*" sultana "*ilticâ*" eder ve elçi gönderip sultandan Carlos'un müttefiki olan Macaristan kralı üzerine sefer yapmasını ister. Matrakçı'ya göre, Kralın cevabı "*itâ'ate boyun verüb serefkendelerinden oluruz*" şeklindedir. Osmanlı sarayı, Carlos (V. Karl) ve François'nın Avrupa'da "Çasarlık" için mücadele ettiklerini biliyordu. 1526-1547 döneminde imparator ve papa ile Osmanlı devleti arasındaki çetin mücadele iki cephede, orta Avrupa'da kara cephesi ve Akdeniz'de deniz cephesinde sürer ve Osmanlı'ya karşı 1538'de papanın çabalarıyla bir Kutsal Liga (İttifak) kurulur.

Osmanlı divanında Habsburglara karşı savaşı Akdeniz cephesinde mi, yoksa orta Avrupa'da mı yapmanın iyi olacağı tartışılır ve Habsburg hi-

Levent Şahverdi Arşivi

mayesi altında olan Macaristan üzerine büyük bir sefer yapmaya karar verilir. Tabii, Osmanlı divanı Avrupa'daki bu iç çatışmanın Osmanlı siyaseti için ne kadar yararlı olduğunu tespit etmiştir. Bundan sonra Osmanlı, Habsburglara karşı yükselen millî devletlerin giriştikleri mücadelenin, Avrupa'da Osmanlı hedefleri için hazırladığı imkânları hakkıyla değerlendirir. Bu siyaset, yüzyıllarca Osmanlıların Avrupa politikasının temel prensibi olacaktır. Avrupa'yı tek elde toplamak isteyen büyük bir güce, imparatorluk idealine karşı, Osmanlı daima karşı güçleri destekleme politikasını güdecektir. Bu bakımdan Fransa ile başlayan ve fiilen bir ittifak halini alan ilişkiler, Osmanlı'nın Avrupa politikasının temel taşıdır.

Öte yandan parçalanmış İtalya'yı istila amacını güden İspanya, Fransa ve Avusturya karşısında Osmanlı da 1480'den beri İtalya'yı istila siyasetini Avrupa'da esas hedeflerinden biri olarak benimsemişti. Bunun menşeine gelince; II. Mehmed Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi Konstantinopolis'in fethinden itibaren, kadim Roma İmparatorluğu'nu ihya etmek emelindeydi; Kayser-i Rûm unvanını Sultan ve Hakan unvanlarına eklemişti. II. Mehmed Balkanlarda ve Ege denizinde tam egemenliğini kurduktan sonra İtalya istilasının zamanı geldiğine hükmetmiş ve 1480 yılında bir donanmasını Rodos üzerine sevk ederken, Avlonya'dan Gedik Ahmet Paşa kumandası altında bir kuvveti Otranto'ya çıkarmış ve Napoli krallığındaki bu kaleyi fethetmişti. Fakat ertesi bahar ani ölümü ve Osmanlı tahtı için çıkan iç kargaşa dolayısı ile Gedik Ahmet Paşa İtalya'da ileri harekâtı durdurmak zorunda kaldı. Paşanın Otranto kalesinde bıraktığı 500 kadar Osmanlı askeri Napoli kralının hizmetine girdi ve İtalya harplerinde çok yararlı bir rol oynadı. Bir köprübaş olarak Otranto'nun Osmanlıların eline geçmesi, İtalya'da bir panik havası doğurmuş, Roma'da papa Fransa'ya kaçmak için hazırlıklara girişmiştir.

İtalya'nın istilası tasarısı, yarım yüzyıl sonra Büyük Süleyman tarafından yeniden gündeme getirilecektir. İtalya'yı istila güçtü, çünkü, Venedik, Dalmaçya kıyılarında bir takım kaleleri berkitmek suretiyle karada bir savunma hattı meydana getirmişti. İkinci savunma hattı, güçlü Venedik donanması tarafından oluşturuluyordu. Üçüncü savunma hattı, İtalya kıyılarında boydan boya berkitilmiş kalelerdi. Süleyman 1538 yılında İtalya'yı is-

Levent Şahverdi Arşivi

tila etmek için büyük bir ordu ile harekete geçti; fakat, daha ilk savunma hattı üzerinde, Korfu Adasında güçlü bir dirençle karşılaştı ve vazgeçmek zorunda kaldı. Onun asıl hedefinin İtalya istilası olduğunu batı kaynakları açıklamaktadır. Osmanlılar bu başarısızlığı örtmek için, seferin sadece Korfu Adası olduğunu ileri süreceklerdir.

1538'e doğru İtalya'da durum şu şekilde idi: Osmanlılar açısından iki temel etken, Avrupa istilasını güçleştirmekteydi; birincisi, Avrupa'daki devletlerin papa ve imparator etrafında toplanarak büyük bir Haçlı cephesi oluşturması; ikincisi, o zaman Osmanlı donanmasının deniz aşırı istila hareketlerine girişebilecek kadar kuvvetli olmamasıydı. Bu yüzden Osmanlılar, 1538 yılına kadar İtalya istilasını geciktirmiştir. Süleyman'ın İtalya'yı istila kararına, 1538'de Barbaros Hayreddin kumandasındaki Osmanlı donanmasının, Preveze önlerinde ilk kez imparatorluk donanmasını yenilgiye uğratarak, Akdeniz'de egemen duruma gelmesi (bkz. aşağıda) neden olmuştur. İstanbul'daki Venedik balyosu, doça yazdığı mektupta İtalya istilası planlarıyla ilgili "Sultan Süleyman daima 'Roma'ya, Roma'ya!' demekte ve imparatorun Kayser unvanını taşımasından nefret etmektedir. Çünkü sultan kendisi kendine Kayser unvanını benimsemiştir" ifadesini kullanır. Bu sözler, 1531'de söylenmiştir. Önemli olan şudur ki, o sırada Fransa, Süleyman ile ittifak halinde idi ve Korfu kalesinin kuşatılması sırasında bir Fransız donanma birliği Osmanlı donanmasına katılmıştı. Fakat, Avrupa'da bu tehdit o kadar büyük bir tepki uyandırmıştı ki, Fransız kralı ister istemez 1538 Temmuz ayında imparatorla Aigues-Mortes'ta barış imzalamış, hatta, onunla beraber Osmanlılara karşı bir Haçlı seferine girişeceğini vaat etmişti. İşte, bundan iki ay sonra sultanın kaptanıderyası Barbaros Hayreddin, Preveze'de büyük bir Haçlı donanmasına karşı zafer kazanıyordu.

Bu gelişmeler açıkça gösteriyor ki, Osmanlı devleti İtalya harpleri sırasında öteki Avrupa büyük devletleri gibi aktif, üstün bir güç olarak ortaya çıkmış, İtalya'yı ele geçirerek Avrupa'da üstün bir duruma gelme mücadelesinde, taraflardan biri durumuna gelmişti. Fransa ittifakının Avrupa politikası için ne kadar önemli olduğunu kavrayan Osmanlı sultanı, Fransa'yı yalnız askerî bakımdan değil, mali bakımdan da desteklemekteydi. 1533 tarihinde sultan, Fransa kralına yüz bin altın göndererek imparatora karşı İngilte-

Levent Şahverdi Arşivi

re ve Alman prensleri ile bir koalisyon yapmasını istiyordu. İki yıl sonra Fransa kralı sultandan bir milyon altın dükalık bir yardım yapmasını istedi. Daha sonra, 1555'te Fransa kralı II. Henry, sultanın Yahudi mültezimi Yusuf Nasi'den 150 bin altın borç sağladı. Kralın yüzde 12'den yüzde 16'ya kadar yüksek faizle giriştiği istikraz faaliyetine, Osmanlı ülkesinden birçok kimse para yatırmıştı. Görülüyor ki, Fransa, imparatora karşı yüzyıllarca karşı duran bu güçlü monarşi, varlığını Osmanlı desteğine borçlu olduğu inancında idi. Daha 1532 yılında I. François, Venedik elçisine şu itirafta bulunmuştur: "V. Carlos'un muazzam imparatorluğu karşısında Avrupa'da devletler ancak Osmanlı gücü sayesinde varlıklarını güvenceye alabilmektedir."

Özetle, bu olaylar göstermektedir ki, Osmanlı İmparatorluğu bu tarihlerde Avrupa'da güçler dengesi politikasında egemen bir rol oynamakta, bu suretle millî devletlerin yükselişinde kesin bir rol üstlenmekteydi. Osmanlı'nın bu ilgisi tabii, Avrupa'yı parçalanmış durumda tutmak ve toptan bir Haçlı saldırısını önlemek içindi. Osmanlı'nın Avrupa'da millî devletlerin yükselmesindeki rolü 16. yüzyıl boyunca süregelmiştir. Kudretli İspanyol kralı Habsburglardan II. Philip, İngiltere'yi istilaya hazırlanır ve Hollanda'da patlak veren isyanı bastırmaya uğraşırken, bu milletler elçiler vasıtasıyla sultanı, Osmanlı ordularını Habsburglara karşı harekete geçirmeye teşvik ediyorlardı. Akdeniz'de imparatorun deniz kuvvetlerine ve İspanya'ya karşı Osmanlıların tehditleri devam ederken, karada da ordular Habsburgları Avusturya'da tehdit etmekte idiler. Özetle, Habsburgların Avrupa'da üstünlük girişimleri karşısında, Osmanlılar, Avrupalı milletlerin yegâne desteği durumuna gelmişti. Osmanlı'nın Avrupa'da yükselen millî devletleri ekonomik bakımdan da desteklemesi, bu devletlerin ekonomik gelişmesinde kesin bir rol oynamıştır. O çağda Avrupa ekonomisinde Mısır'dan Karadeniz'e kadar olan ülkeler, yani *Levant* denilen bölge, dünya ticaretinde çok önemli bir yer tutuyordu. Hint Denizi ülkelerinden Avrupa'ya uzanan ve Ümit Burnunun keşfinden sonra da Osmanlı girişimleri sayesinde yeniden canlanan Hindistan-Avrupa ticaret yolu, Osmanlı pazarlarını Avrupa'da yükselen ekonomiler için vazgeçilmez bir duruma getirmişti. Bu tarihte İngiltere, Levant ticaretine birinci derecede önem veriyordu ve Londralı bankerler bu maksatla *Levant Company* adı altında bir kum-

Levent Şahverdi Arşivi

panya kurmuşlardı. Osmanlı ülkesinde ticaret yapmak için sultanın özel bir imtiyaz bağışlaması gerekirdi. Ticaret için güvence, batıda kapitülasyon denilen *ahidname*ler yolu ile sağlanırdı. Sultanın bu güvenceyi tek taraflı olarak bağışlamasını temsil eden ahidname yabancı tüccarın ülkede serbestçe ticaret yapmasını, canlarını ve mallarını güvence altına almasını garanti eden, yeminle berkitilmiş bir belge idi.

Osmanlılar bu gibi ahidnameleri yalnız dost memleketlere verirlerdi. Kapitülasyon alan bir Avrupa devleti, düşman safına geçtiği anda ahidname hükümsüz hale geliyordu. Ahidname verilmesi bir Avrupa devleti ile siyasi dayanışma anlamına gelmekteydi. Osmanlılar Habsburglara karşı isyan ve mücadele halinde olan Hollandalıları ekonomik anlamda 1579'dan beri desteklemekte idiler ve nihayet 1612'de İngiltere'ye verdikleri ahidname gibi bir kapitülasyonu Hollandalılara da bağışladılar. Daha önce o devletle bir çeşit siyasi dayanışma, hatta ittifak anlamını taşıyan kapitülasyon, ancak 18. yüzyılda Osmanlı için zorunlu bir antlaşma niteliğini kazanacaktı. İngiltere ve Hollanda, bu ticaret müsaadeleri sayesinde Levant ticaretinde Venedik ve Fransa'yı geride bırakacak kertede bir gelişme gösterdiler ve Hint Okyanusunda koloni girişimlerinden önce, büyük kumpanyalar yolu ile ilk kapitalist girişimlerini Levant'ta gerçekleştirdiler. Başka deyişle, Osmanlı devleti, İngiltere ve Hollanda'nın Avrupa'da kapitalist ve merkantilist devletlerin ön safında yer almaları sürecinde kesin bir rol oynadı.

Hint Okyanusu-Akdeniz Levant ticareti, bir taraftan Basra Körfezi, öbür taraftan Kızıldeniz üzerinden Portekiz ticareti ile rekabet halinde idi. 1560'larda Osmanlı ülkesine gelen baharat, boya, kıymetli taş gibi Hint Okyanusu malları, Ümit Burnu-Lizbon yolu ile gelen mallara eş değerde idi. İstanbul, dünya baharat ticaretinde Lizbon ile rekabet ediyordu. Avrupa'da baharat ticaretini tekelinde tutan Portekizli Yahudi Dona Gracia ve Don Joseph Nasi firması merkezini İstanbul'a nakletmişti. Bunun başka bir nedeni de, Yahudilerin o zaman Osmanlı ülkesinde tam bir güvenceye erişmiş olmalarıydı. Halbuki, 16. yüzyıl ortalarında papalık arazisinde Hıristiyanlıktan döndüğü iddiası ile Marrano Yahudileri meydanlarda yakılıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Avrupa Devletler Denge Sistemi ve Osmanlı

1494-1559 İtalya harpleri, Avrupa tarihinde devletler arası ilişkilerde yeni bir kavramı gündeme getirdi. Esas konu şuydu: İmparator V. Carlos, tüm Avrupa'da üstünlük kurmak, Ortaçağdaki gibi Avrupa'yı bir tek imparatorluğun egemenliği altında birleştirmek amacındaydı. Bu siyasi hedef için en çok başvurulan propaganda konusu, Türklere karşı bir Haçlı seferi başlatmaktı. Asıl maksat, İtalya'ya sahip olmak, böylece Avrupa'da egemen bir duruma geçmekti. Oysa, o dönemde Avrupa'da Fransa, İngiltere gibi millî devletler ortaya çıkmış, her devlet imparator karşısında kendi bağımsızlığını savunmaya başlamıştı. Fransa, İngiltere, Hollanda ve Alman prensleri, imparatora karşı bağımsızlıklarını destekleyecek herhangi bir dış güçle ilişkiye girmekte sakınca görmüyorlardı. Başka bir deyişle, o zaman Avrupa politikasında bağımsız devletler arasında bir denge politikası, bir *devletler sistemi* ortaya çıkmış bulunuyordu. Bu denge politikasını en yakından izleyen devletlerden biri İngiltere idi. İngiliz kralı VIII. Henry, bu politikayı, kuvvetliye karşı zayıfın yanında yer alma yöntemi olarak baskül siyaseti diye adlandırmıştı. İşte denge arayan Avrupa'nın yanında, doğuda bir dünya gücü olarak yükselen Osmanlı devleti, bu devletler sisteminin bir üyesi olarak yer alacaktır. İmparator karşısında kendini tehdit altında hisseden her devlet, doğudaki bu süper güce başvuracak, yahut onu kullanma tehdidinde bulunacaktır. Böylece, Osmanlı devleti kendiliğinden Avrupa devletler sisteminin bir parçası haline gelir. 1525-1559 döneminde V. Carlos'un ürkütücü imparatorluğu karşısında Fransa, Osmanlı devletinin müttefiki olarak bu dengeyi sağlamaya çalışacaktır.

1537'de Osmanlı devleti Venedik deniz devletiyle savaş halinde idi. Akdeniz'de mücadele büyük önem kazanmıştı. Tunus'un düşmesinden sonra Fransa ile diplomatik ilişkilere hız verilmiş ve Fransız Elçisi Jean de La Forest 1535 Şubatında İstanbul'a gelmişti. İttifak maddeleri arasında, Osmanlı donanmasının Fransız deniz kuvvetleriyle birlikte V. Carlos'un elindeki Sicilya, Sardinya, Napoli ve İspanya'ya saldırması ve Tunus'un geri alınması vardı. I. François, İtalya'yı istila ederek Lombardiya'ya girecek, Osmanlılar da Napoli'yi istila edeceklerdi. Böylece, Osmanlı devleti İtalya harplerinde aktif bir rol üstleniyor ve kendi payını belirliyordu. 1538'de Sü-

Levent Şahverdi Arşivi

leyman'ın İtalya'yı istila etmek kararında olduğuna hiç kuşku yoktur. Barbaros, bu harekât sırasında Güney İtalya'da Apulia'ya saldırmış ve Fransızlar ekim ayında kuzey İtalya'da Savua'yı işgal etmişlerdi. Aynı tarihlerde Ege Denizine gelen Fransız donanmasına İstanbul'dan para ve erzak gönderildi. Kutsal Ligaya karşı Osmanlı-Fransız ittifakı, artık Haçlı döneminin son bulmuş olduğunu gösteriyordu. Kutsal Liga donanması Ege Denizine varmak için Preveze önlerine kadar ilerledi ve işte orada Barbaros'un Andrea Doria'ya karşı büyük deniz zaferi gerçekleşti (27 Eylül 1538). 1538-1571 döneminde Akdeniz'de, kesinlikle Osmanlı üstünlüğü vardı.

Akdeniz'de Osmanlı-Fransız İşbirliği

Osmanlı devleti, Venedik ile nihayet barış yapmış (Ekim 1540) ve bu devleti Fransız-Osmanlı ittifakına davet etmişti. Süleyman, karada V. Carlos'un kuvvetlerine karşı yeni bir sefere çıkıyor (1541), Barbaros denizde Fransız donanması ile işbirliği yapıyordu. İmparatorun Andrea Doria kumandasındaki güçlü donanması karşısında Fransız donanması, ancak Barbaros'un işbirliği ile dayanabilirdi.

Hıristiyan Avrupa'da V. Carlos ve François karşı karşıya bir propaganda savaşı içinde idiler. V. Carlos Fransa'yı, Hıristiyanlığın büyük düşmanı ile ittifak etmek ve Hıristiyanlığa ihanet etmek ile suçluyor, bu maksatla Fransızca risaleler bastırıp dağıtıyordu. Fransız kralı ise ittifakı yalanlıyor, Osmanlı divanı ile müzakereleri daima gizli şekilde yürütüyordu. François ile V. Carlos arasında bu propaganda savaşı, asıl Almanya'daki Cermen prenslerini hedef alıyordu. V. Carlos, Osmanlı'ya karşı bu prenslerin askerî yardımını sağlamak için büyük çaba gösteriyor, François ise Süleyman'ı teşvik eder hareketlerden kaçındığını ilan ediyordu. François, Nürnberg'de toplanan Alman prenslerine gönderdiği bir mektupta[1] (9 Ocak 1543) "*La république chrestienne*" dediği Batı Hıristiyan dünyasının birliğini vurguluyor, kendisinin Türk tehlikesine karşı 30 bin kişilik bir ordu ile katılmayı vaat ettiğini hatırlatıyor, Osmanlı sultanı ile "ittifak veya işbirliği" (*alliance or socciété*) değil, ancak geçici ateşkes yaptığını beyan ediyordu. V. Carlos ise, kralın saldırıları yüzünden Türklere karşı savaşı sürdüremediğini ve onun sultanı kışkırttığını söylüyordu. François bunları redde-

Levent Şahverdi Arşivi

derek, V. Carlos'un şöhret düşkünlüğü ve ihtirası yüzünden Türkleri saldırıları ile tahrik ettiğini ileri sürüyor ve Cermen prenslerine *Trés Chrétien* unvanının gerektirdiği gibi Türklere karşı Almanya ile beraber olacağı sözünü veriyor, V. Carlos ile aralıklı olarak yaptığı barış antlaşmalarında Haçlı seferlerine katılmayı vaat ediyordu. Tüm propagandalara rağmen asıl mücadelenin Avrupa'da üstünlük mücadelesi olduğunda kuşku yoktu.

Barbaros Hayreddin Paşa Toulon'da

1543 baharında Sultan Süleyman tekrar İstanbul'dan Macaristan'a hareket ettiği zaman Barbaros kumandasındaki Osmanlı donanması denize açılacak, İtalya savaşları ve Osmanlı-Fransız ittifakının çok ilginç yeni bir aşaması başlayacaktı.

Süleyman, François'nın ikiyüzlü politikasını biliyordu ve mektuplarında kralı bu iki taraflı oyundan caydırmaya çalışıyordu. Ancak anlayışlı davranarak fazla sıkıştırmaktan da kaçınıyor, her şeye rağmen Hıristiyan dünyasını parçalanmış bir halde tutan bu değerli ittifakı bozmak istemiyordu. Barbaros donanması ile o yaz İtalya sahillerine vardığında, Roma'da papa korku içinde François'dan aracılık istedi. Bunun üzerine Barbaros papalık topraklarına saldırmaktan caydı. Anlaşma gereği, Fransız sularına girdiği andan itibaren donanma için gerekli erzak Fransızlar tarafından karşılanacakken, Hayreddin donanma için gerekli erzakı para ile aldı. 20 Temmuz 1543'te Marsilya limanına ulaşan. Osmanlı donanması, 110 kadırga, 40 fusta (küçük kadırga), 3 büyük yelkenli kökeden oluşmakta idi. Barbaros, top ateşi ile selamladığı Marsilya'da görkemli bir merasimle karşılandı. Onun şehre geleceğini duyup uzak yerlerden koşup gelen halk, bu efsane korsanı yakından görmek için sabırsızlanıyordu. Şehrin ileri gelenlerinin verdiği ziyafette Barbaros, taht gibi bir koltukta Fransızların meraklı gözleri önünde azametle oturuyordu.

François, kuzeyde Flandre'da V. Carlos'a karşı savaşırken, Osmanlı donanmasının Fransız donanmasıyla birlikte Nice şehrini zapt etmelerini istedi. Doria, onları 140 gemisi ile bekliyordu. Nice üzerine giden 4 Fransız kadırgası düşmanın eline geçti. Nice o zaman Savua dukalığına aitti ve V. Carlos'un himayesi altında idi. Osmanlı-Fransız birleşik donanması şehri

Levent Şahverdi Arşivi

bombardıman ateşine tuttu. Donanmada hazır bulunan Fransız Elçisi Polin binaların yıkılmaması için Hayrettin'den güvence istedi. Barbaros talebi dikkate aldı. Fransızlar bir ara, Osmanlı askeri çekilirse teslim olacaklarını bildirdiler, ancak Osmanlılar çekilince savaş tekrar başladı. Barbaros Fransızların güvenilmezliği ve gevşekliği yüzünden hiddet içinde idi. Fırtına nedeniyle donanmasını alıp yakındaki bir adaya çekildi. Bu arada eylül ayında Doria donanma ile Nice'nin yardımına koştu ise de Barbaros'un karşısında çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı donanması harekât sahasından çekilmeden Nice etrafındaki birçok kalenin itaatını sağlayarak Fransızlara teslim etti.

Barbaros ertesi yıl harekâta devam etmek için kışı Fransa'da geçirmenin zorunlu olduğunu sultana bildirdi. Kış yaklaşmakta olduğundan donanmanın dönmesi imkânsız gibiydi. Sultan, bu donanmanın yapımı için 1.200.000 altın düka harcamıştı (bu dönemde Osmanlı devletinin tüm bütçesi 9 milyon düka idi). İstanbul ile Paris arasında elçiler gidip geldi, görüşmeler sonunda Osmanlı donanmasının Toulon liman şehrinde kışlamasına karar verildi. Genelde Osmanlı donanmasına sadece altı aylık sefer için lojistik ihtiyaçlar sağlanırdı.. Fransız deniz tarihçisi La Roncière'in itiraf ettiği gibi, Barbaros Toulon limanına vardığı zaman (9 Ekim 1543) hazırlıklar noksandı. Şehir 8 Eylülde Osmanlıların yerleşmesi için boşaltılmıştı. Osmanlı denizcileri Toulon şehrindeki ve banliyödeki evlere yerleştirildiler. Kral yöre halkına on yıl vergi bağışıklığı vermişti. Her şeyin değeri tespit olunmuş ve şehir meclisi Türkleri beslemek için sadece 20.000 altın tahsisat ayırmıştı. İstanbul ile Barbaros arasındaki yazışmalarda, sultanın donanmanın güvenliği için kaygı içinde olduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul'dan kış koşulları altında erzak vs. gelmesi imkânsızdı. François, Osmanlı donanmasının erzak ihtiyacının ve tayfaya maaşlarının Fransa tarafından karşılanacağına söz verdiği halde, sayısı 30.000'i bulan donanma efradının beslenme ve maaş sorunu Fransız makamları ile tatsız tartışmalara neden olacaktı. Fransız makamları Türklerin, gereksiz yere para sızdırmak çabasında olduklarını ileri sürdüler. Bazı Fransız kaynakları kuşatma sırasında Osmanlıların yağma yaptıklarını söylemiş, başka Fransız kaynakları ise Türkler arasındaki itaat ve disiplini övmüştür. Barbaros, yerel Fransız tüccarından borç almak zorunda kaldı. Osmanlı donanması,

Levent Şahverdi Arşivi

Nice'i alamadıysa da, o zamanki Fransız elçisinin raporlarına göre, Osmanlı işbirliği sayesinde güney Fransa bir saldırıdan korunmuş bulunuyordu. 1544 baharında harekât yeniden başladı. Barbaros, İspanya kıyılarına 22 gemilik bir donanma gönderdi ve kendisi donanmanın büyük kısmı ile Sardinya ve Korsika adalarına saldırdı.

Sultan, Macaristan seferinden 14 Kasım 1543'te İstanbul'a dönmüş ve Barbaros'tan durum hakkında haber almıştı, François'ya erzak ve maaşlar konusundaki anlaşmayı hatırlattı ve Macaristan'daki zaferleri hakkında bilgi verdi. Süleyman bu seferinde birçok kaleyi, bu arada Şikloş, Estergon, Istolni-Belgrad ve Tata kalelerini de zapt ederek orta Macaristan fütuhatını tamamlamış bulunuyordu.

1544 harekât planı, Korsika'nın zaptını, Sardinya'ya saldırıyı ve imparator kuvvetlerinin Tunus'tan atılmasını içeriyordu. Osmanlı amirali, Fransızların düşmanla anlaşmasından ciddi olarak kuşkulanmaktaydı. Erzak ve maaş sağlanmadığından, İtalya sahillerine yaptığı akınlarda ahaliyi esir edip, fidye ile satma yoluna başvurdu. Bütün bu anlaşmazlıklara rağmen, Süleyman ittifaktan çekilmeyi düşünmüyordu. O zaman Fransız Elçisi Maurand'ın yazdığına göre, Akdeniz kıyılarında Barbaros'un saldığı korku o derecede idi ki, donanmanın sadece görünmesiyle kaleler teslim oluyor ve Osmanlı denizcisi bu kaleleri Fransızlara devrediyordu. V. Carlos'a bağlı Napoli krallığındaki kalelere saldırılar yapıldı, binlerce esir alındı, şehirler yakıldı. Ağustos ayında kaptanıderya, Fransız Elçisi Polin yanında olduğu halde İstanbul'a ulaştı. Süleyman, eylülde François'nın bir kez daha V. Carlos ile barış yaptığını öğrendi. Fransız kralı tekrar müttefikine ihanet etmiş ve düşmana birleşme vaadinde bulunmuştu. Bununla beraber, François, sultan ile ittifakını devam ettirmeye büyük önem veriyordu. Kral, V. Carlos ile Osmanlılar arasında barış için aracılık önerisinde bulundu. O zaman böyle bir barış sultanın da işine geliyordu. Bu tarihte Osmanlı divanı, İran Safevîleri ile bir savaşı gerekli görmekteydi. Osmanlıların temel stratejisi, doğuda ve batıda aynı zamanda savaşmaktan kaçınmaktı. 1545'te V. Carlos'un Viyana'daki kardeşi Arşidük Ferdinand ile 18 aylık bir mütareke imzalandı (10 Kasım 1545). Görüşmeler iki yıl daha sürdü ve sonunda sultan, V. Carlos ve Ferdinand ile beş yıllık bir barış antlaşması imzaladı (19

Levent Şahverdi Arşivi

Haziran 1547). Arşidük Ferdinand bazı yerler için yılda 30.000 altın ödemeyi kabul etti. François, papa ve Venedik bu mütarekeye dahil oluyorlardı. Kral, barışın devam etmeyeceği düşüncesinde idi. V. Carlos'a karşı savaşlarında iflas durumuna gelen François, bu arada Osmanlı devletinden 300.000 altın borç istedi.

Ünlü Fransız tarihçilerinden Jules Michelet, *Fransa Tarihi* adlı ünlü kitabında, Barbaros'un Fransız donanması ile işbirliğinden söz ederken aynen şunları yazıyor: "Katolik Fransa... korsanların, esir tacirlerinin bayrağını, İslamın sancağını izlemiştir. Genç Duc d'Enghien, Barbaros ile ittifak halinde Nice şehrini kuşatmış ise de bir sonuç alınamamıştır. Cezayirliler (Barbaros'un Türklerini kastediyor) yağma ve insan avcılığı ile bunun karşılığını koparmışlardır. Toulon'a ve hatta Provence'a yerleşen Türkler sadece yerli kızları ve kadırgaları için kürek esirleri toplamışlardır. Ertesi yıl yine büyük bir tahrip harekâtında Toskana'da 6000, Napoli krallığında 8000 kişiyi esir almışlar, bu arada da özellikle sultanın haremi için İtalya manastırlarından 200 bakire kızı toplayıp götürmüşlerdir." 19. yüzyıl Fransız tarihini gözden geçirdiğimiz zaman genellikle V. Karl'ı destekleyen, sultanla ittifakı kötüleyen ifadeler buluruz. Oysa, 16. yüzyıldaki Fransızlar bu ittifakı hiç de böyle yorumlamıyorlardı.

1542'de Venedik'e elçi olarak gönderilen Jean de Montluc'ün orada yaptığı konuşmada ileri sürdüğü noktalar dikkate değer. Montluc'e göre Hıristiyanlığın başına gelen bütün tahribat ve musibetlerden imparator sorumludur. İmparator ile kardeşi Ferdinand'ın İstanbul'a elçiler göndererek Süleyman ile gizli görüşmeler yaptıklarını ve Habsburgların "Büyük Türk"e yıllık haraç ödediğini hatırlatır. Montluc, "verilen 30 bin altın Hıristiyanlığa karşı bir destek olmuyor mu?" sorusunu soruyor ve sultan ile ittifakın siyasi anlamda zorunlu bir hareket olduğu üzerinde duruyordu. Fransa elçisi Milano Dukası Ludovico Sforza'nın vaktiyle İtalya'daki rakiplerine karşı Sultan II. Bayezid'in kuvvetlerini kullandığını, keza o dönemde İmparator Maxmillian'ın Türkleri Fransa'ya karşı kışkırtmış olduğunu da ekliyor. İmparator askerinin 1544'te Venediklilere karşı yaptığı zulümleri hatırlatarak şunları söylüyor: "Bizim dinimize yabancı askerlerden (Türklerden) oluşmuş bu büyük ve güçlü ordu, efendim Fransa kralına yardım için gön-

Levent Şahverdi Arşivi

derilmiştir. Herhangi bir kimseyi incittiklerine dair şikâyet olmamıştır. Nazik davranmışlardır. Geçimleri için aldıkları her şeyi karşılığında para vererek almışlardır."

Fransız elçisi o tarihte Avrupa'da yepyeni bir kavramın, devletler arasında denge kavramının egemen olduğunu konuşmasında açıkça ifade eder. Ona göre, imparatorun adamları, efendilerinin Fransa'ya saldırmasını haklı göstermek için Fransa kralının sultan ile ittifakını bahane etmektedirler. İmparator, Hıristiyanlık davasını yaparken, öbür taraftan papaya karşı "bir heretik ve asi olan" İngiliz Kralı VIII. Henry ile ittifak yapmaktan çekinmemiş, keza, imparator, Protestan Alman prensleri ile birlikte hareket etmekte bir sakınca görmemiştir. Polin'in söylediği bütün bu durumlar, Avrupa diplomasisinde o zaman nasıl bir yeni durumun ve kavramın egemen olduğunu göstermek bakımından ilginçtir; Müslüman sultan ile ittifak o çağda bir denge politikası icabı gibi yorumlanmaktadır.

Osmanlı divanı da durumu böyle yorumlar. İslamlık ve Hıristiyanlık bir propaganda, bir bahane gibi kullanılır. *Süleymannâme*'de bu ittifak hakkındaki Osmanlı görüşü çok ilginçtir. Bu kaynakta, "İmparator, Kayserlik, yani tüm Avrupa'nın başı olmak iddiasıyla Fransa'yı Müslümanlara karşı ittifaka zorlamış, bu nedenle İslamın Sultanı Süleyman'ın Fransız kralı ile ittifakı bir zorunluluk halini almıştır" denmektedir. Eğer Fransa bu ittifaktan cayarsa, bütün Hıristiyan dünyasının Osmanlılara karşı tek bir cephe halinde birleşmesi kaçınılmazdır. Osmanlı tarihçisi, Osmanlıların da Avrupa'da bir güçler dengesi politikasını izlemek zorunda bulunduklarını, Hıristiyan bir devletle ittifakı, onları askerî yardımla desteklemeyi bir *realpolitik* gereği gibi gördüklerini açıkça ifade etmektedir.

Fransız sarayı o zaman Osmanlı sultanını, "dünyadaki en büyük hükümdar" olarak görmektedir,[2] Kral François, Venedik elçisine Avrupa devletlerinin bağımsızlığını güvence altına alan tek gücün Osmanlı padişahı olduğunu itiraf eder. 1559'da İtalya harplerine son veren Cateau-Cambrésis Barış Antlaşmasına kadar Fransız Kralı II. Henri (1547-1559), Osmanlılar ile ittifakı siyasetinin temel taşı sayar, ondan askerî destekle beraber önemli miktarda mali destek de sağlar. Habsburg üstünlüğüne karşı Osmanlı ittifakı, Fransa'nın vazgeçilmez geleneksel siyaseti olur. Tabii, bu ittifaktan

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlılar da büyük yarar sağlar. Çağdaş Osmanlı tarihçisi Matrakçı'nın belirttiği gibi, Avrupa Hıristiyanlığının parçalanmış durumda kalması, papa ve imparatorun tasarladıkları bir Haçlı saldırısının önlenmesi, Osmanlıların Avrupa politikasının temel prensibidir.

Hayreddin'in 1543-1544 Seferi Üzerinde *Süleymannâme*

Muhteşem Süleyman dönemi seferlerini anlatan minyatürler ile süslenmiş *Süleymannâme* adlı kitap, ittifakla ilgili o zamanki Osmanlı görüşü ve Hayrettin Paşa'nın Fransa seferi hakkında oldukça ayrıntılı bilgi verir. Fransız kralından gelen elçi dolayısıyla verilen haberde, kral şöyle tasvir edilir (bugünkü dile çeviriyoruz):

> "Kâfir sultanlarının muazzamlarından, küfür diyârının çok eski hükümdarlarının başta gelenlerinden taht sahibi hüsrev ve memleket sahibi haşmetli kral sınırsız hazineler ile tanınmış França memleketine Nûrşîn-Revân tahtıyle başabaş olan Françeşko, sultanın dünya gücünü temsil eden yüce kapısına elçisi ile arzıhal gönderip....".

Bu girişten sonra, yazar kralın mektubunu şöyle özetler:

> "Ey yedi iklimin pâdişâhı, dünyanın sığınağı yiğitlik membaı, ey şahım! benim halimden haberdar ol ve bu gönlü yaralıya lütuf merhametini gönder. Senin gibi bir dünya hükümdarı yok. Başka hükümdarlar senin kapında ancak kapıcı olabilirler. Sen şaha ben bütün gönlümle itaat eyledim. Senin kullarına dostum, düşmanlarına da düşmanım. Ben kendi halimce França ülkesine Şah bulunuyorum. Puta tapan Hıristiyanların sığınağıyım. Siz Cihan Şahına durumumu anlatmak gerekirse, şunu beyan ederim ki, benim neslim Nûşîn-Revân'a çıkar. Bizim aramızdan bir kötü talihli adam (V. Carlos), aslı cuhut ve mel'ûn birisi, Çasar oldum deyü ortada dava kılıp, bu hile ile yüksek pâyelere yol buldu, ey şah! ben de bu hali görünce yanıma nice asker, kul topladım ki, varıp onunla savaşayım. Onu, o kötü adamı ortadan kaldırayım. O, Çasarlık havasıyla bu tarafta dünyayı kargaşaya verdi ve

Levent Şahverdi Arşivi

Ungurus vilâyeti tarafında Alaman vilâyetinin kaim-makamı olan kardeşi Ferendoş (Ferdinand), oradaki ademoğullarının ıstırap çekmelerine sebep olup, kendilerinin vücutlarını bu dünya yüzünden kılıçla ortadan kaldırmak gerekir, bu vâcib olmuştur. Siz cihân padişahının kapısından şu beklenir ki, Avrupa'da kötü hükümdarları saldırıları ile bertaraf eden Hayreddin Paşa, donanma gemileri ile bu tarafa gelip yardım eder ve Ungurus tarafında da padişah hazretleri savaşa girerse düşmanın fesadı, kılıç ile ortadan kaldırılmış olur ve dünya yeniden eski parlıklığına kavuşur. Bunda şüphe yoktur."

Kral mektubunda durumu arz eder ve yardım için yalvarır. Fransa kralının isteği ve durumun sonuçları dikkatle gözden geçirilir, fakat cevap verilmesi ertelenir. Ondan sonra gelen ikinci elçi devlet büyüklerine varıp, kral adına şöyle arzda bulunur: "Benim dileğimi ve halimi sultana bildiriniz, çünkü beklemeye mecalim yoktur. Şâh-ı cihâna günlerce yüzüm sürüp bir cevap bekledim. Kendi kralımdan bir rica mektubu getirdim ve padişaha ilettim. Bunun cevabı bana verilmedi. Biz kendisinden doğru bir cevap beklemekteyiz." Bunun üzerine elçinin sözleri padişah hazretlerine arz olunur. Padişah nihayet cihat ve gazaya karar verir ve Hıristiyan denizcilerine dehşet salan kahraman savaşçı Hayreddin Paşa İstanbul'a davet olunur. Hayreddin Paşa fermanı alınca derhal Edirne'de bulunan padişahın huzuruna gelir ve konuşmalar sonunda Hayreddin Paşa'ya 100 pare gemi ile Fransa kralının yardımına gitmesi kararlaştırılır. Hayreddin Paşa "emir padişahımındır, canımız yoluna fedadır, buradan Françа krallığına 3000 mil mesafe vardır, yardımınızla o diyara giderim. İspanya ile savaşır onun ülkesini elinden alırım" der. Ağriboz, İç il, Kastamoni, Ankara sancaklarının tımarlı ordusu ile birlikte 2000 tüfekli yeniçeri Zağarcıbaşı Ahmed kumandası altında gemilerle sefere gönderilir. Elçi, donanma ile hareket etmek üzere Edirne'den İstanbul'a gider. Sultan Süleyman, elini öpüp yere baş koyan Hayreddin Paşa'ya şöyle hitap eder: "Ey denizcilerin önderi, deniz ilminin ve tekniğinin bilgisine sahip Kapudan, sana bu deniz seferinde tam yetki veriyorum, sen de bütün gereken şeyleri gör, her durumda adamlarınla meşveret et, o diyarı fethet." Hayreddin Paşa padişaha dua edip, hareket eder; "Hayreddin Paşa, 950 Muharreminin

Levent Şahverdi Arşivi

12'sinde (17 Nisan 1543) donanma ile denize açıldı". Sultan ise Edirne'de Macaristan seferi için hazırlıklara başlar.

Süleymannâme'de Toulon şehrini donanma ile gösteren bir minyatür yer alır. Bu minyatürde Toulon limanında üstlenmiş kadırgalarla, yüksek bordalı üç büyük yelken gemisi tasvir edilir. *Süleymannâme*'de Fransız amiralinin Toulon'a gelip Hayreddin'i Marsilya'ya davet ettiği kaydedilir. Hayreddin, donanma ile Marsilya'ya vardığında, Fransız donanması tarafından karşılanır. Hayreddin Paşa top ateşiyle şehri selamlar. Marsilyalılar kaptanıderyayı karşılayıp türlü şenlikler ve şadilikler yaparlar ve (burada Marsilya şehrinin bir minyatürü konmuştur) Marsilya şehrinin ileri gelenleri paşaya ziyafet çekerler. Marsilya, Osmanlılar üzerinde çok güzel bir şehir izlenimi bırakmış görünüyor.

"Ne denlü var ise ta'zim-u iclâl
İdüp kılmadılar bir kılca ihmâl"

Marsilya'da Fransızlarla Nice kalesi üzerine sefer yapılmasına karar verilir. Bu kale alınırsa İspanya telaşa düşecektir. *Süleymannâme*'ye göre, Fransız askeriyle beraber kaleye saldıran Osmanlı askerleri dış hisarı ele geçirirler ve iç hisardaki düşmanı kuşatırlar (Nice'ye karşı harekât yukarıda anlatıldı). *Süleymannâme* yazarı, Hayreddin Paşa'nın Fransa sularındaki harekâtı üzerinde bilgi verdikten sonra, padişahın Macaristan'daki seferlerini anlatır. Süleyman, Macaristan'daki başarılı harekâtı, François'ya bildirmek için bir haberci gönderip, özellikle, Macar krallarının taç giydikleri İstolni-Belgrad'ın fetih olunduğunu bildirir. *Süleymannâme*, Fransa'nın 1525'teki imajına göre çok daha önemli bir konuma geldiğini gösterir. Artık kral için Osmanlı terminolojisinde imparator anlamı karşılığı *padişah* unvanı kullanılmaya başlanmıştır.

Notlar

1 E. Charrière, *Négotiations de la France dans le Levant*, I, Paris, 1853, s. 558-59.

2 Pierre de Bourdeille, *Qeuvres complétes*, (L. Lalanne ed.), cilt XI, s. 179. İsom-Verhaaren'in doktora tezindeki notu.

Levent Şahverdi Arşivi

İdris Bostan*

KANUNİ VE AKDENİZ SİYASETİ 1530-1550

Kanuni Sultan Süleyman'ın Osmanlı tahtına çıkışı, daha önceki örneklerinden oldukça farklıydı. Özellikle, saltanatın tek varisi olarak tahta geçtiği için, bir taht kavgası yaşanmadı. Daha babasının padişahlığı sırasında Kefe ve Manisa sancakbeyliklerinde bulunarak yöneticilikte tecrübe kazanmış, İran ve Mısır seferleri sırasında Edirne'de saltanat vekilliği yapmıştı. Yavuz Sultan Selim gibi cihangir politikaları olan muktedir bir padişahın oğlu olması, onu saltanatında güçlü kılmıştı. Aldığı eğitim ve yönetme tecrübesi "Büyük Türk"ü yeni politikalara sevk etmiş, komuta ettiği dünyanın en büyük ve güçlü orduları ile 16. yüzyılın hakkında en çok konuşulan hükümdarı olmuştu.

Kanuni'nin tahta çıkması ile "güçlü Türk savaş makinesi",[1] yeniden ve süratle harekete geçti. Yeni padişah, bizzat komuta ettiği "sefer-i hümayunlar"da pek çok kara savaşını yönetti ve denizlere sevk ettiği donanmalarla *hâkânü'l-bahreyn* unvanını kullanmayı hak etti. Böylece "Akdeniz ve Karadeniz'in Sultanı" olan Kanuni, 1531'de Venedik Doçu Andrea Gritti'ye gönderdiği bir mektupta denizlerdeki hâkimiyet alanları arasına Hint Okyanusu, Kızıldeniz, Hazar Denizi ve Taberistan gölünü de ilave ettiğine işaret ediyordu.[2]

1538 (945) tarihli ünlü Bender Kitâbesi'nde ise Kanuni, artık kendisini şöyle tanıtmaktadır:[3]

> Ben Allah'ın kuluyum, bu cihân mülkünde Sultânım
> Kıldı beni Muhammed ümmeti, mahbûb-ı Rahmânım
> Hudâ fazlı, Muhammed mu'cizâtı çün refîkımdır
> Haremlerde okundu adıma hutbe Süleymânım
> Gemiler yürüden Bahr-i Frenk u Mağrib ve Hind'e
> Şeh-i Bağdâd u Irak ve Rûm'a Kayser, Mısr'a Sultânım

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

Kral-ı Üngürüsün altın tahtı ile tâcın
Mürüvvetdir ben ednâ bendeme bahşında Sultânım
Özün sırlu kanad sanır Petro Voyvoda ammâ
Atım na'lı tozıdı fâtih-i buldân-ı Boğdânım (sene 945)
Hasan Beg bende-i nev-kâdı hem nice müeyyed bekler
Yapup kal'a yazın târih Süleymân ibn-i Osmânım

Unutmamak gerekir ki, Osmanlı padişahlarının önderliğinde sürdürülen yayılmacı fetih politikaları, kendilerinden önceki dönemlerin bir devamı mahiyetindedir ve yeni şartlara göre değiştirme ve erteleme dışında bu politikalardan pek vazgeçilmemiştir. Nitekim, Kanuni devrinde yeniden başlayan denizlere yönelme fikrinin ilk işaretleri, aslında Yavuz Sultan Selim tarafından tersane inşası ve Rodos seferi hazırlıkları ile verilmiş, ancak padişahın vefatı sebebiyle bu teşebbüs bir müddet tehir edilmişti. Kanuni ilk seferi olan Belgrad'dan (1521) sonra Rodos'u fethederek (1522), kısa sürede yeni hedeflerini belirlediğini ve selefinin yolunu takip ettiğini gösterdi. Bundan böyle Osmanlı ordu ve donanmaları önce batıya yönelmişler, şartlar gereği yeniden doğuya ve güneye dönerek sınır taşlarını çok daha ileri noktalara götürmüşlerdir.[4]

Kanuni'nin ilk yıllarında gerek denizde gerek karada geliştirilen dış ilişkilerin ve uygulanan politikaların arkasında güçlerini kabul etmemiz gereken iki isim görülür. Bunlardan biri veziriazam İbrahim Paşa (Pargalı, 1523-1536), diğeri kaptanıderya Hayreddin Paşa (1534-1546)'dır. Bu iki devlet adamı, uzun bir süredir devam eden Osmanlı-Venedik ittifakının yanında yeni oluşturulan Osmanlı-Fransız yakınlaşmasının gerçekleşmesinde belirleyici rol oynamışlardır.

Osmanlı-Fransız Yakınlaşması

Kanuni'nin saltanatının ilk senelerinde, İspanya'nın batı ve orta Akdeniz'de tutunmak için sürdürdüğü kuzey Afrika'ya yerleşme mücadelesi, Osmanlılara karşı karada ve özellikle denizlerde devam etti. Osmanlılar ise, İspanya ve Fransa arasında yaşanan anlaşmazlıkları fırsat bilerek Katolik Hıristiyan dünyası içindeki ihtilaftan yararlanmak iste-

Levent Şahverdi Arşivi

miş ve daha önce ahidnamelerle iyi ilişkiler kurduğu Venedik yanında yeni bir müttefik kazanmayı kendi menfaatleri için önemli görmüşlerdi. Fransa'nın Osmanlılardan ilk ciddi yardım talebi I. François'nın İspanya Kralı V. Carlos tarafından esir tutulduğu sırada İstanbul'a gelen elçi Jean Frangepani tarafından 10-19 Ağustos 1525'te (Evâhır-ı Şevval 931) Kanuni'ye iletildiğinde, ilk ittifak süreci başlamış oldu.[5] Böylece Fransa, 16. yüzyıl boyunca bu ittifakta etkin bir yer alarak Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini kazandı ve İspanya'ya kaptırdığı topraklarını yeniden ele geçirme ve koruma imkânını elde etmeye çalıştı. Ayrıca yüzyılın sonlarında İngiltere'nin de benzer bir ittifak arayışı içinde Osmanlılara yaklaştığı, İspanya'ya karşı himaye ve yardım talep ettiği bilinir.[6] Osmanlıların, Hıristiyan olmalarına rağmen kendisi ile işbirliği yapan Fransa ve Venedik gibi devletleri bu mücadelenin dışında tutmak suretiyle Akdeniz'deki dengeleri kendi lehine çevirmesine karşılık İspanya da, kuzey Afrika'daki mahallî emirlerle irtibata geçmiş ve hatta coğrafi uzaklığına rağmen İran ile işbirliği yaparak Osmanlıların doğuya yönelmesini sağlamak istemişti.

Böylece Akdeniz'e batıdan gelen ve Katolik Hıristiyan dünyasını temsil eden İspanya ile doğudan gelen ve İslam dünyasını temsil eden Osmanlılar ciddi bir çatışma içine girdiler. Mücadele alanları ise kuzey Afrika ile orta ve batı Akdeniz bölgesi idi.

Kanuni devrinde, batıdaki Hıristiyan devletlerle Osmanlılar arasında karada ve denizde süren mücadele çok süratle gelişti. Nisan 1532'de "Alaman" seferine çıkan Kanuni, ciddi bir savaş yapmamış olsa bile, ordusunun tehditkâr tavrı sebebiyle Avusturya Kralı Ferdinand'ı mütarekeye zorlamış ve 1533'te anlaşma yapmak mecburiyetinde bırakmıştı.[7] Üstelik İspanya İmparatoru V. Carlos da bu anlaşmadan yararlanmak istemiş ve yaklaşımı Osmanlılar cihetinden olumlu karşılanmıştı. Nitekim, Veziriazam İbrahim Paşa, Avusturya elçisinin ısrarıyla İspanya kralına gönderdiği 24 Haziran-4 Temmuz 1533 (Evâil-i Zilhicce 939) tarihli mektubunda, İspanya'nın da Avusturya ve Fransa'ya sağlanan haklardan yararlanabileceğini belirtiyor ve bazı şartlar ileri sürüyordu. Veziriazam, bu iki kralın padişahın oğlu mesabesinde olmayı kabul ettiklerini, Kudüs ve benzeri yerlerin hamisi olma gi-

Levent Şahverdi Arşivi

bi iddialarda bulunmamasını İspanya kralına hatırlatıyor, bu fırsatı değerlendirmesini tavsiye ediyordu.[8]

Kara cephesinde bu gelişmeler olurken İspanya'nın emrindeki Amiral Andrea Doria karaka, barça ve benzeri 100 gemiden oluşan donanması ile Eylül 1532'de (Safer 939) Koron'u işgal etmişti.[9] 8 Ekim 1532 Salı günü (8 Rebîülevvel 939) Belgrad'a ulaşan Kanuni, Koron'un kuşatıldığı haberini alır almaz karadan ve denizden desteklenmesini emrederek, direnmeleri için Balyabadra kadısına ferman gönderdi.[10] Ancak bu çabalar sonuç vermedi ve Koron İspanya'nın eline geçti. Halbuki Kanuni, ordusuyla "Alaman" seferine giderken denizleri boş bırakmamak amacıyla Kapudan Kemankeş Ahmed Bey'i 80 gemiden oluşan bir donanma ile Akdeniz'e sevk etmişti. 26 Mayıs-4 Haziran 1532'de (Evâhır-ı Şevval 938) İstanbul'dan denize açılan donanma, bir müddet Mora sularında dolaşmış ve hiçbir karşılaşma olmadan geri dönerken Boğaz'a ulaştığı sırada Koron'un işgal edildiği haberi alınmıştı. Bu gelişmeler üzerine Kanuni, denizden elli gemilik bir donanma gönderdi. Kale kuşatılsa da sonuç alınamayarak geri dönüldü.[11] Koron nihayet 23 Mayıs-2 Haziran 1534'te (Evâsıt-ı Zilka'de 940) kara ve denizden yapılan bir harekât ile geri alındı.[12]

Barbaros'un Tunus Seferi ve Fransa ile İlişkiler

Osmanlıların Barbaros Hayreddin Paşa ile ilk resmî temasları 16. yüzyılın başlarına kadar gider. Daha Yavuz Sultan Selim devrinde, paşa İstanbul'a gelme teşebbüsünde bulunmuş, Cezayir üzerindeki İspanya tehlikesi ve ahalinin bölgedeki isyancılardan çekinmesi sebebiyle gösterdiği ısrar üzerine vazgeçmişti.[13] Nihayet 1531'de Mağrip beyi olarak Osmanlı himayesine girmesi bütün Akdeniz dünyasında önemli yankı uyandırdı. Kanuni Sultan Süleyman'ın Venedik Doçu Andrea Gritti'ye gönderdiği 3 Mart 1531 (15 Receb 937) tarihli kendi tuğrasını taşıyan İtalyanca mektupta, bu hususu duyurarak Barbaros'a dostça davranılmasını ve gemilerinin iyi karşılanmasını istemişti.[14] Barbaros'un 1534 yılı başlarında Osmanlı İmparatorluğu derya beylerbeyiliğine getirilmesi ve denizlerin yönetimi için yeni bir eyalet kurulması, önemli bir dönüm noktası teşkil etti. Barbaros'un bütün kış mevsimini tersanede hazırlıklar yaparak geçirmesinden sonra 17

Levent Şahverdi Arşivi

Mayıs 1534'te (4 Zilka'de 940) Kanuni tarafından kabul edilerek Tunus seferine gönderilmesi hem daha önce Tunus'ta yaşanan taht mücadelesini sona erdirmek ve hem de bölgedeki İspanya nüfuzuna son vermek amacına yönelikti. Beraberinde 35'i baştarda, 52'si kadırga, 6'sı kalyata ve 7'si kayık, toplam 100 gemiden oluşan bir donanma bulunuyordu.[15]

Barbaros'un İstanbul'dan ayrılışı ile bütün Avrupa merkezleri harekete geçti. Donanmanın nereye gideceği ve hedefin neresi olduğu konusunda pek çok yorumlar yapılıyor ve alınan bilgiler mektuplarla diğerlerine ulaştırılıyordu. Elimizdeki bir mektup grubu, bu bilgi ağı hakkında kısmen bilgi vermekte ve konunun anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Mektuplar, Zakise/Zaklise ve Korfu üzerinden Pulya'daki Otranto beyine gelmiş ve o da Sicilya'da Palermo beyini aldığı bilgilerden haberdar etmişti. Bu haberlere göre, sultanın donanması, Barbaros komutasında İstanbul'dan yola çıkmış ve Eğriboz'a ulaşmıştı. Hedeflerinin Pulya veya Sicilya olduğu kuvvetle tahmin edilmekte ve bölgedeki yetkililerin dikkatli olmaları istenmekteydi. Bir başka habere göre ise, donanmanın hedefi, yeni müttefik Fransa'ya yardım etmekti ve Mağrip'e gitmeyi planlıyordu. Palermo beyi bu haberleri önce İspanya'ya, tedbir almaları için de Katanya kalesi beylerine göndermiştir.[16]

Bu mektuplarda İspanya-Fransa arasındaki anlaşmazlıklar hakkında da bilgi veriliyordu. İspanya Kralı V. Carlos, bir taraftan Franco kalesine ordu yollarken diğer taraftan denizden beş barça ile Nice'e yiyecek göndermiş, kırk kadırga ve pek çok barçadan oluşan donanması ile de Marsilya üzerine yönelmişti. Ayrıca, Fransa'ya bağlı olan Auvergne (Uranya) dükünün öldüğü haberleri alınmıştı. Aslında Fransa'ya ait olan Salon (Savoie) vilayetinin İspanya'ya tabi olması sebebiyle Torino (Turin) kalesi de itaat etmişti. O sırada Lyon'da ikamet eden Fransa kralının oğlu dauphin (dalfin) ve Culyan dukası on iki bin kişilik ordu ile Navenyan (Avignon) kalesi üzerine gitmişlerdi. Duka Lomerand da on iki bin kişilik orduyla Borgonya vilayetini beklemeye gönderilmişti.[17]

Katanya beyinin Malta baş şövalyesine gönderdiği bir mektup da benzer konular hakkında farklı bazı bilgiler verir. Buna göre Fransa kralı çok sayıda askerle İspanya topraklarına girmiş, ele geçirdiği kalelere asker ve mühimmat yerleştirdikten sonra geri dönmüştü. Bunun üzerine İspan-

Levent Şahverdi Arşivi

ya cephesinde hareketlilik başlamış, V. Carlos kara ve deniz ordusunu üçe ayırarak Fransa üzerine sevk etmişti. Elli bin yaya ve on beş bin atlıdan oluşan birinci gruba kendisi, otuz iki bin yaya ve beş bin atlıdan oluşan ikinci gruba Anton di Live kumanda ediyordu. Altmış kadırga ve birçok barçadan oluşan donanmanın idaresi ise Amiral Andrea Dorya'ya verilmişti. V. Carlos, ordularıyla Fransa'nın başşehri Paris'e doğru yola çıkarken donanma da deniz yoluyla Marsilya'ya hareket etmiş, Ferdinand Burgonya'dan, Portekiz kralı da diğer taraftan Fransa üzerine yürümüştü. Venedik'ten gelen sekiz bin kişilik ordu, sadece kendi topraklarını korumak amacıyla gönderildiği için son gelişmeler üzerine geri dönmüştü.[18] Ne var ki bu mektuplar ilgililerine ulaşmadan Osmanlıların eline geçmiş olmalıdır.

Barbaros'un yeniden teşkil ettiği Osmanlı devlet donanmasının kumandanı olarak İspanya için tehdit oluşturması ve Cezayir'i üs edindikten sonra Tunus'u ele geçirme düşüncesi, iki imparatorluk arasında çatışmaların merkezini oluşturdu. Hayreddin Paşa, 1534'te İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Moton'da Fransa elçisi ile buluşmuş ve yaptığı görüşmeleri İstanbul'a bildirmişti. Daha sonra İtalya kıyılarını vurarak Tunus'a geçmiş ve donanmasını Benzert/Bizerte limanında demirlemiş, kısa süre içinde Tunus'un Halku'l-vâd kalesine yerleşerek bölgeye tamamen hâkim olmuştu. Tunus'taki bu ikameti sırasında bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Barbaros, olanları süratle Kanuni'ye bildiriyordu.

Tunus'a Barbaros'la gelen Fransız elçisi, görüşmelerde bulunmak üzere bir kadırgaya bindirilerek Fransa'ya gönderildi. Nihayet, dört ay sonra Fransa'dan bir başka elçi, beraberinde eski Sicilya beyinin kardeşi olduğu halde Tunus'a geldi. Sicilya, önceleri Fransa yönetiminde olduğu halde, İspanya tarafından işgale uğramış, o sırada bey ölmüş ve kardeşi de Fransa'ya sığınmak zorunda kalmıştı. Fransa kralı, Barbaros'tan Sicilya beyinin kardeşine yardımcı olmasını ve kendi elçisini de İstanbul'a ulaştırmasını istedi. Ayrıca üç yıl için yapılan Osmanlı-Fransız ittifakının gereği olarak karşılıklı gidiş-gelişe mani olunmaması şartlarına uyulmasını hatırlattı.

Barbaros, Fransa'nın bu isteklerinden rahatsız olmuştu. Çünkü daha önce Moton'da görüştüğü Fransa elçisi ile mutabakata varıldığı halde Fransa, bu ittifakın tarihini kasıtlı olarak yeniden başlatmak istiyordu. Se-

Levent Şahverdi Arşivi

bebi Barbaros'un Tunus'a gelmesinden bir müddet sonra üç gönüllü gemisini sefere göndermesi ve bunların Fransız filosu tarafından tutulup götürülürken birinin kaçmayı başararak, olanları Barbaros'a anlatmasıydı. Bu yüzden Fransa, anlaşma tarihini yeniden başlatmak suretiyle sorumluluğu üzerinden atmak istiyordu. Barbaros, Sicilya beyinin kardeşini "siz bizim yanımızda iken düşman bizden korkar" diyerek tekrar Fransa'ya yolladığı gibi, Fransa elçisini de İstanbul'a gönderdi.

Bu gelişmeler olurken Fransa'ya tabi Rim Papa/Roma'daki yöneticiler, Barbaros'a İspanya donanmasının Ceneviz'de olduğunu ve kış mevsimi geçtikten sonra onun üzerine gideceklerine dair haberler gönderdiler.[19]

V. Carlos'un Tunus'a çıkarma yapacağı haberleri alındığında, başta padişah ve veziriazam olmak üzere devlet erkânı, Irakeyn Seferi sebebiyle Bağdat'ta bulunuyordu. Venedik'ten gelen haberlerde Akdeniz'de bir hareketlilik olduğunun anlaşılması sebebiyle 15-25 Mart 1535'te (Evâsıt-ı Ramazan 941) padişah adına İbrahim Paşa'dan, 29 Martta da (24 Ramazan) bizzat Kanuni'den Venedik Doçu Andrea Gritti'ye hitaben mektuplar gönderildi. Bu mektuplarda, yeni sefer-i hümayunun deryaya olacağı ve yapılacak hazırlıklar için Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa'nın İstanbul'a çağrıldığı belirtiliyor ve denizlerde onunla işbirliği yapmaları ve korsan gemilerini ele geçirmek hususunda yardımcı olmaları isteniyordu.[20] Çok geçmeden İbrahim Paşa, 13-23 Mayıs 1535'te (Evâsıt-ı Zilka'de 941) Venedik doçuna yeniden bir mektup göndererek İspanya kralı V. Carlos'un ordusuyla Alman topraklarına geldiği yönündeki haberlerin doğruluk derecesinin tahkik edilmesini istedi ve bu konuda kendilerini daha önce bilgilendirmedikleri için sitem etti.[21] Halbuki o sıralarda V. Carlos, kuzey Afrika seferine çıkmış, Temmuz 1535'te önce Barbaros'un savunduğu Halku'l-vâd kalesini ve sonra Tunus'u ele geçirmişti.

Bu durum Osmanlı devletini çok fazla rahatsız etmiş olmalı ki, Veziriazam İbrahim Paşa, 8-18 Eylül 1535'te (Evâsıt-ı Rebîülevvel 942) yeni fethedilen Bitlis'ten gönderdiği bir mektupla Barbaros'a yardımcı olmayan Venedik doçunu kınadı ve Fransa ve Venedik için Akdeniz'e açılan donanmaya yardımcı olmak yerine, gemilerini kıyıya çekmelerinin kabul edilemeyeceğini belirtti.[22] Tunus Sultanı Mevlay Hasan, 18 Eylül 1535'te (20 Re-

Levent Şahverdi Arşivi

bî'ülevvel 942) İspanya kralı V. Carlos'a bir mektup göndererek dostluk ve bağlılığını bildirdi ve Tunus-İspanya ittifakının boyutlarını ortaya koydu. İspanya kralı tarafından, Hayreddin Paşa ve askerlerinden Ağustos 1535'te alınmasından sonra Mevlay Hasan, Tunus'a yeniden sultan tayin edilmiş ve aralarında bir anlaşma yapılmıştı. Bu antlaşmanın gereği olarak Mevlay Hasan, 30 gemilik donanmasıyla yaklaşmakta olan Hayreddin Paşa'ya karşı kendilerine yardım gönderilmesini istedi.[23] Bu süreç, Fransa ile ilişkilerin geliştirildiği bir dönemdir. 1536 Martında Osmanlı başkentine, Fransa kralının İtalya'daki İspanya sahillerine karşı bir harekât başlattığı, 60 kadırgadan oluşan bir donanmayı Sicilya'ya gönderdiği haberleri geliyordu.[24]

Osmanlı-Venedik ilişkilerinde Barbaros'un Pulya ve Korfu seferi adı altında İtalya seferi (1537)[25] ile İkinci Adalar seferi sırasında (1538) Ege Denizindeki Kiklad ve Sporad Adaları fethedilmiş ve Preveze Savaşı ile Akdeniz mücadelesi Osmanlılar lehine kesinleşmişti. Kısa süre içinde Osmanlı makamlarına başvurarak anlaşma zemini arayan Venedik, bu imkânı çok çabuk yakalayamadı. Akdeniz'deki Osmanlı hâkim gücü o seviyeye yükselmişti ki bizzat Kanuni, Venedik Doçu Pietro Lando'ya gönderdiği 14-24 Eylül 1539 (Evâil-i Cemâziyelevvel 946) tarihli mektupta, "kimesnenin düşmanlığından ihtiyâtım olmayup ve kimesnenin dostluğuna ihtiyâcım yokdur" diyerek sağlanacak anlaşmanın kendi rızasına bağlı olduğunu vurguladı ve tam yetkili olmadığını ileri sürdüğü elçiyi geri gönderdi. Hatta aslen Venedikli olan Tercüman Yunus da, olup bitenlerin padişahı son derece rahatsız ettiğini, Elçi Contarini'nin görüşmesine ve vezirlerin defalarca iknaya çalışmasına rağmen padişahı yumuşatmalarının mümkün olmadığını Venedik doçuna iletmişti.[26] Görüşmelerin bu şekilde kesilmesi üzerine Sadrazam Lütfi Paşa ve Vezir Sokollu Mehmed Paşa'nın birlikte imzaladıkları, tahminen 4 Ekim 1539 tarihli bir mektup Venedik doçuna gönderildi. Anlaşmazlığın asıl sebebi olarak V. Carlos'a verdikleri destek gösteriliyordu. Bu yüzden pek çok Osmanlı gemisi ve kalesi kaybedilmişti. Buna karşılık Osmanlı donanması 1536'da İtalya üzerine gönderilmiş ve bizzat Kanuni de 1537'de Pulya ve Korfu seferine çıkmıştı. Bu savaşlardan Venedik zararlı çıkmış ve yapılacak yeni antlaşmada Osmanlı tarafının şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştı. Bütün bu gelişmeler olurken Fransa, tercihini

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlılar tarafında yapmış ve kârlı çıkmış, üstelik padişahın takdirini kazanarak elçisinin İstanbul'da ikamet edebilmesi için izin almayı başarmıştı.[27] Nihayet Venedik ile de antlaşma sağlandı ve 1540 (947) tarihli ahidname[28] ile Osmanlı-Venedik ilişkileri yeniden dostane bir zemine oturdu.

1535'te Tunus'tan çekilmek zorunda kalan Hayreddin Paşa, 1538'de Preveze'de, 1541'de Hasan Ağa'nın savunduğu Cezayir'de kazandığı zaferlerle başta İspanya Kralı V. Carlos'a karşı olduğu kadar diğer Hıristiyan devletlere de yeterince gözdağı vermiş oluyordu. Hayreddin Paşa, kuzey Afrika'da bir taraftan İspanya ile menfaat ilişkisi içinde olan yerli hanedanlarla uğraşırken, diğer taraftan Akdeniz'de ittifaklar oluşturulmasına destek oluyordu. Bu ittifaklar arasında Venedik ve Fransa ile sürdürülenler en önemli olanlarıydı.

Fransa Kralı I. François'nın elçisi Polin'in (1541-1543)[29] teşebbüsleri üzerine Osmanlı-Fransız ittifakı yeniden sağlandı. Bu ittifakın desteklenmesi için Kanuni, önce 17-26 Şubat 1541'de (Evâhır-ı Şevval 947) ve bir yıl sonra 18-28 Ocak 1542'de (Evâil-i Şevval 948) Venedik Doçu Pietro Lando'ya iki mektup göndererek ahidnameye sadık kalmalarını ve Fransa'yı dost ve müttefik kabul ederek ilişkilerini geliştirmelerini istedi. Mektupta Fransa'ya verilen ahidnamenin yenilendiğinden bahsedilmekte ve mektubu götüren Tercüman Yunus'un Venedik'teki gelişmeleri ve sonuçları gözlemlemesi istenmekteydi.[30] Nihayet Tercüman Yunus elçilik görevini yerine getirdikten sonra İstanbul'a döndü ve Venedik'teki gelişmelerden padişahı haberdar etti. Buna göre Kanuni'nin söz konusu talebi üzerine, Venedik doçu ve Cumhuriyetin yönetiminden sorumlu otuz bey, İncil üzerine yemin ederek söz vermişler, hatta topraklarına bitişik olması hasebiyle zarar vermesinden endişe etmelerine rağmen, İspanya'ya asker ve mal yardımı yapmama kararı almışlardı. Muhtemelen bu merasim Tercüman Yunus'un huzurunda gerçekleşmişti ve aslında bu şartların kabulü Venedik için son derece ağır olmalıydı. Bunun üzerine Kanuni, doça gönderdiği cevap mektubunda duyduğu memnuniyeti belirtti ve sözlerinde durdukları sürece ahidnamede sağlanan imkânlardan yararlanabileceklerini hatırlattı.[31]

Fransa'yı himayesi daha sonra da devam eden Kanuni, gerek Venedik gerekse Avusturya nezdinde bazı teşebbüslerde bulunmuştu. Nitekim,

Levent Şahverdi Arşivi

doça gönderdiği başka bir mektubunda, Elçi Polin'in Fransa'ya gidip, adamlarına Venedik topraklarından geçtikleri sırada yardımcı olmasını istiyordu.[32] Kanuni eski Budin'den ve Penteli'den Ferdinand'a gönderdiği 11-21 Eylül 1541 (Evâhır-ı Cemâziyelevvel 948) tarihli iki mektubunda da, V. Carlos'un Fransa'dan gelirken alıkoyduğu Fransız elçisini serbest bırakmasını istemiş, aksi takdirde memleketinin yıkılacağı tehdidinde bulunmuştu.[33]

Fransız elçisinin uzun görüşmelerden sonra, yardım sözü alması üzerine, Barbaros Hayreddin Paşa'ya donanmanın hazırlıklarını yapması talimatı verildi. Bu donanmada deniz askerlerinden başka sancakbeyleri ile birlikte timarlı sipahiler, kapıkulu ocaklarından çok sayıda tüfenkçi ve yeniçeri bulunuyordu. Kanuni bu mühim harekâtı Edirne'den gönderdiği 6-16 Şubat 1543 (Evâil-i Zilka'de 949) tarihli mektubuyla Fransa Kralı I. François'ya bildirdi ve bazı önemli hususların altını çizdi. Öncelikle Fransız donanmasının hazırlanmasını ve Barbaros ile işbirliği halinde hareket etmesini isteyen padişah, kralın da ordusuyla karadan düşman üzerine yürümesini ve yapılan bunca hazırlığın boşa gitmemesini hatırlatıyordu. Özellikle İspanya ile ilişkilerine dikkat etmesi tavsiyesinde bulunan Kanuni, I. François'nın papalığın aynı din mensupları arasında anlaşmazlık olmaması ve dostluk yapılması şeklindeki telkinlerine kapılmamasını, araya girecek diğer dostlarının barış yapılması istikametindeki tavsiyelerini dikkate almamasını istedi. Çünkü, bizzat İspanya, Osmanlılarla anlaşma yapmak ve ahidname almak için teşebbüste bulunduğu halde müsbet cevap alamamıştı. Bu sebeple yapılacak savaşlarda İspanya kralı ele geçirilemese bile vilayetlerin yerle bir edilerek, kısa sürede imar edilemez hale getirilmesi gerekiyordu.[34]

Hayreddin Paşa, bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra 17 Nisan 1543'te (12 Muharrem 950) muhteşem donanmasıyla İstanbul'dan ayrıldı.[35] Osmanlı donanması, yaklaşık üç ay sonra Marsilya'da karaya çıktı, sonra gerekli sefer hazırlıkları için Toulon'a gitti ve Nice'e geçerek İspanya'ya tabi Savoi dükünden kısa sürede şehrin teslimini sağladı. Osmanlı donanması sekiz ay Toulon'da kaldı ve bu süre zarfında şehrin yönetimini elinde tutan Barbaros, ünlü reislerinden Salih ve Hasan'ı İspanya üzerine gönderdi. Bu küçük Osmanlı filosunun, Katalonya sahillerine düzenlediği akınlar sonun-

Levent Şahverdi Arşivi

da aldıkları pek çok esir ve ganimet Cezayir'e götürülmüş,[36] buna mukabil İspanya, karşı harekâta cesaret edememişti.[37]

Donanmanın İstanbul'dan ayrılışından bir hafta sonra 23 Nisanda (18 Muharrem) Kanuni, Edirne'den Avusturya seferine hareket etti ve Barbaros'un Marsilya'da karaya çıktığı 21 Temmuz (18 Rebî'ülâhır) günü o da Budin şehrine girdi. Ancak o zamana kadar derya beylerbeyinin faaliyetlerinden bir haber alamadığı için endişelenmiş olmalı ki durumu araştırmak üzere Venedik Doçu Pietro Lando'ya 13-23 Temmuzda (Evâsıt-ı Rebîülâhır) Budin'den bir mektup göndererek, hem kendi gerçekleştirdiği fetihlerden bahsetmiş ve hem de Barbaros hakkında bilgi edinmek istemişti. Bu işle görevlendirilen Şucâ Çavuş, süratle Venedik'e gitmiş[38] ve aldığı haberlerle yeniden padişahın yanına dönmüş olmalıdır.

Burada Türk tarihçiler tarafından bugüne kadar çok sınırlı olarak kullanılan İspanya arşivlerindeki Osmanlıca ve Arapça belgelerin önemini vurgulamak gerekir.[39] Bazen tarihin karanlıklarında kaldığı düşünülen pek çok ayrıntı, bu sayede anlaşılır hale gelebilir. İspanya'nın Walladolid şehri yakınlarındaki Simancas Arşivi (Archivo General de Simancas) bu belgelerin en güzel ilk örneklerini muhafaza etmesi bakımından önemlidir; örneğin arşivde Hayreddin Paşa'nın Fransa sahillerindeki başarılı harekâtı sürerken, Tunus beylerinin Barbaros tarafında yer aldıklarını gösteren bazı mektuplar bulunmaktadır.

Hayreddin Paşa, 1543'te Fransa'ya yardım için Marsilya sahillerine geldiği sırada Cezayir ve Tunus'tan kendisine bazı mektuplar gönderildi. Mesela, İspanya'ya iltica ettiği için Tunus halkı tarafından tahttan indirilen Mevlay Hasan'ın oğlu Ahmed'in mektupları bu döneme rastlıyordu. Mevlay Ahmed, 1-10 Eylül 1543 (Evâsıt-ı Cemâziyelâhır 950) tarihli Hayreddin Paşa'ya gönderdiği övgü dolu mektubunda, kendisinin Kanuni Sultan Süleyman'ın evladı olarak kabul edilmesini, düşman saldırılarına karşı yardım gönderilmesini, özellikle barut ve silah yollanmasını istiyordu.[40]

Yine aynı Tunus Emiri Mevlay Ahmed, yaklaşık iki ay sonra bir başka mektubu da Cezayir'de Barbaros'un vekili olan Hasan Bey'e göndermişti. 18-27 Kasım 1543 (Evâhır-ı Şa'ban 950) tarihli bu mektubunda, benzer is-

Levent Şahverdi Arşivi

teklerde bulunarak kendilerine barut yardımı yapılmasını ve oradaki Tunusluların iade edilmesini talep etmişti.[41]

İspanya arşivlerinde bulunan ve Cezayir'den Hayreddin Paşa'ya gönderilen mektuplar, kuzey Afrika hakkında bilgiler ihtiva eder. Nitekim, Kosantine Beyi Muhammed el-Murâbıt'ın 12 Kasım 1543 (14 Şa'ban 950) tarihli mektubu bunlardan biridir. Bu mektupta Tunus halkının İspanya'ya giden Emir Hasan'ın yerine oğlu Mevlay Ahmed'i başa geçirdiği, Ahmed'in Cezayir'e bir elçi göndererek Türklerden yardım istediği haberlerini veriyordu. Ayrıca Mevlay Hasan'ın bir ordu ile İspanya'dan dönerek Araplara işbirliği teklif ettiği, Ebu'd-Dıyâf hariç herkesin buna karşı çıktığı ve sonunda iki taraf arasında çıkan çatışmada Hasan'ın yenildiği bildirilmişti.[42]

Hayreddin Paşa, Toulon'da iken Cezayir'den gelen 12 Mart 1544 (16 Zilhicce 950) tarihli bir başka mektup, Cezayir halkının bağlılıklarını bildiriyor ve vekili Hasan Bey'in memleketin korunması için gösterdiği gayretlerden bahsediyordu. Onun şehir surlarını yaptırdığı ve savaş malzemeleri hazırlattığı bilgileri mektupta önemli yer tutar.[43]

Buna karşılık Cezayir halkı, Barbaros'un emrinde iken Cezayir'e gelen ve halk arasında huzursuzluğa sebebiyet veren Hasan ve Salih Reislerden şikayet etmişti. Nitekim, 6-16 Mart 1544 (Evâsıt-ı Zilhicce 950) tarihli bir hüccette, donanmaları ile Cezayir'e gelen Hasan ve Salih Reislerin şehirde iyi karşılandıkları halde, beraberlerindeki askerlerin taşkınlık yaptıkları ve şehir halkını huzursuz ettikleri belirtiliyordu. Bunun üzerine Cezayir Beyi Hasan Ağa, her iki kaptanı huzuruna çağırıp nasihat etti ve tayfalarına mani olmalarını istedi. Ancak bunu sağlayamadıkları için her iki reis tayfalarıyla birlikte Cezayir'den çıkarıldılar.[44] Bu davranışlarının yanlış anlaşılmaması için Hayreddin Paşa gelişmelerden haberdar edilmiştir.

Fransa harekâtını başarıyla yöneten Hayreddin Paşa, kış mevsimini Toulon'da geçirdi; ertesi yıl donanma ile dönerken (1544) yakıp yıktığı İtalya sahillerinden aldığı esir ve ganimetleri İstanbul'a götürdü ve çok geçmeden yeni bir donanma vücuda getirmek üzere tersanelerde gemi inşa faaliyetlerini girişti..[45]

Levent Şahverdi Arşivi

Kanuni'nin Avusturya seferinden başarı ile dönmesi ve Macaristan'daki Peç, Şikloş, Estergon ve İstoln-i Belgrad'ı alarak Habsburg İmparatorluğu'na büyük bir darbe indirmesi, V. Carlos ve Ferdinand'ı Osmanlılarla barış yapmaya zorlamış ve İstanbul'a iki elçi göndermelerine yol açmıştı. Bunlardan Gerhard Veltwyck İspanya'yı, Nikolaus Sicco Avusturya'yı temsil etmekteydi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ruznâmçe kayıtlarına göre İspanya elçisi 19 Ekim 1545'te (12 Şa'ban 952), Avusturya elçisi ise ertesi gün huzura kabul edilmişlerdi. Kayıtlardan her iki elçinin de "tehî dest âmed" yani eli boş geldiği anlaşılmaktadır. Ancak Osmanlı devlet geleneği yine de bunlardan İspanya elçisine 13.000 akçe, Avusturya elçisine 10.000 akçe caize verdiği gibi hilatler giydirmiş, çeşitli kumaş ve gümüş kaplar hediye etmiştir.[46]

Bir süre devam eden müzakerelerden sonra, Edirne'de varılan mutabakata göre bir buçuk senelik bir ateşkes sağlanmış ve bir antlaşma imzalanana kadar Osmanlı sınırlarının korunması ve Osmanlı devletine haraç ödenmesi şartı koşulmuştu. Asıl antlaşma 8 Ekim 1547'de (23 Şa'ban 954) İstanbul'da Kanuni tarafından tasdik edilmiş ve "İspanya ve Ferenduş kralarına" gönderilen ahidnamede belirtildiği gibi, beş yıl süre ile geçerli olduğu kabul edilmişti. Ahidnamenin Akdeniz'deki gelişmelerle ilgili önemli maddeleri arasında, Osmanlı ülkesine ve Mağrip'teki Cezayir toprakları ile halkına ve kuzey Afrika'daki diğer bölgelere karadan ve denizden hiçbir şekilde zarar verilmemesi, zarar verenlerin cezalandırılması ve zararın tazmin edilmesi şartı yer alıyordu. Ayrıca denizde korsan yani "haramî levend" dolaşması yasaklanarak karşılıklı serbest ticaret yapılması uygun görülmüş, bu antlaşmadaki şartların bir Osmanlı müttefiki olan Fransa ve Venedik için de kabul edilmesi istenmişti.[47]

Bu antlaşma ve yeni gelişmeler sebebiyle kısa bir süre Akdeniz'de sükûnet sağlandığı düşünülebilir. Çünkü Akdeniz'deki Osmanlı ittifakının iki önemli aktöründen biri olan Hayreddin Paşa 1546'da, Fransa Kralı I. Francois 1547'de hayata veda etti; Kanuni ise ciddi şekilde İran meselesi ile meşguldü. Bu döneme ait İspanya arşiv belgelerine yansıyan bilgilere göre, kuzey Afrika kıyılarında bazı münferit olaylar meydana gelmişti. Bu olaylar sırasın-

Levent Şahverdi Arşivi

da bazen İspanyol hedeflerinin Osmanlılar tarafından, bazen de Osmanlı denizcilerinin İspanyollar tarafından taciz edildikleri tespit edilmektedir.

Cezayir Beylerbeyi Hayreddin Paşa oğlu Hasan Paşa'nın İspanya donanma komutanı Andre Dorya ile yaptığı yazışmalar, uygulamalar hakkında bilgi verebilir. Cezayir paşasının 17-27 Haziran 1548 (Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 955) tarihli bir mektubu, Ocak 1548'den itibaren yürürlüğe giren antlaşmanın gereği olarak, Osmanlı denizcilerinden şikâyet edildiğine ve el koyulan gemilerin iadesinin istendiğine temas eder. Hasan Paşa ise verdiği cevapta, İstanbul'dan yeni gelen bir fermana göre, İspanya ve Ceneviz'e tabi yerlere saldırıda bulunulmasının yasaklandığını ve bu sebeple daha önce denize açılan beş gemi reisine geri gelmeleri için haber gönderildiğini bildirir. Buna mukabil antlaşmadan önce el konan gemilerin iade edilmesi konusunda kesin bir emir bulunmadığını ileri sürerek, isteklerinin yerine getirilmediğini belirtir. Hasan Paşa bu mektubunda ayrıca önemli bir hususa da temas ederek, bu antlaşmanın papalık ve Portekiz devletlerine teşmil edilmediğini, bu sebeple her iki devletin topraklarına karşı akın düzenlemek haklarının olduğunu ve bu maksatla gemiler hazırlandığını belirtir.[48]

Bu olayların bir benzeri de Cezayirli denizcilerin başına geldi ve İspanya'nın Vahran (Oran) valisi tarafından taciz edildiler. Haziran 1549 (Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 956) tarihli Cezayir'de hazırlanan bir hüccet, Cezayir'den Fas'a giderken el-Garb vilayetine uğrayan iki ticaret gemisine, İspanya'nın Vahran valisinin el koyduğunu belirtir. Gemilerden birinde Muslihiddin et-Türkî, diğerinde Muhammed bin Gânim el-Merâkeşî ile Ali Şuayb el-Müdeccen Reisler bulunmaktaydı. Bu hücceti imzalayan şahitlerin beyanına göre, gemilerde yük olarak köle ve Fas'ta yetişmeyen darı taşınıyordu. Aslında Cezayir'deki gemi reisleri, Kanuni ile İspanya kralı arasında kabul edilen barışın gereği olarak korsanlık yapmayacaklarını ve Hıristiyanlardan kimseye saldırıda bulunmayacaklarını taahhüd etmedikçe denize açılamıyorlardı. Bu sebeple gemilere el konması bir haksızlıktı.[49] Vahran kontuna gemileri serbest bırakması için defalarca mektup yazıldığı halde dinlememiş, bu durum İspanya imparatoruna ve Dük Felipe'ye de bildirildiği halde sonuç alınamamıştı. Bunun üzerine Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa, 27 Mayıs-6 Haziran 1550'de (Evâsıt-ı Cemâziyelevvel 957) Kalavriye

Levent Şahverdi Arşivi

Dükü Felipe'ye bir mektup gönderdi ve buna Tunus emirinin de aynı mealde bir mektubunu iliştirdi. Hasan Paşa, mektubunda, kendisinin el altından korsan reisler gönderdiği iddiasına şiddetle karşı çıkıyor, gizli bir şey yapmadıklarını ileri sürerek Vahran kontunun bu tavrı sebebiyle sulhün bozulduğunu iddia ediyordu. Mektubun sonunda ise, korsan gemilerinin denizlere açılmasına müsaade edildiğini bildiriyordu.[50] Böylece 1547'de imzalanan antlaşma İspanya tarafının şartlara uymaması sebebiyle bozuldu ve her iki taraf için çatışmalar yeniden başlama durumuna geldi.

Hasan Paşa'nın mührüyle tasdik edilen bu mektuplar Cezayir'de yazılmış ve İstanbul'da yazılan ferman örneklerinde görüldüğü gibi yazıldığı yer, "Be-makâm-ı Dârü'l-cihâd-ı Mahrûse-i Cezâyir" şeklinde kaydedilmişti. Bu ifade bir uç bölgesi olan Cezayir'in "cihad yurdu" kabul edildiğine işaret eder ki bu durum, Barbaros Hayreddin Paşa zamanından beri devam eden bir uygulamadır.

Bütün bu belgeler göstermektedir ki, Osmanlı-İspanya ilişkilerinde ayrıntıları çok iyi bilinmeyen ve bazıları muhtemelen devlet merkezlerine hiç yansımayan olaylar cereyan etmiştir. Osmanlı devlet merkezinde alınan kararların en uç bölgelerde bile dikkatle uygulandığı ve takip edildiği söylenebilir.

İki devlet arasındaki antlaşmanın bozulması ve Turgut Reis'in Mehdiye'yi alması, yeniden İspanya'nın donanmasıyla bölgeye geldiğini ve kaleyi geri aldığını gösterir. Bununla beraber, İspanya ilişkilerin bozulmasından rahatsızdır ve İstanbul'a elçi gönderebilmek için izin verilmesini istemektedir. V. Carlos Rüstem Paşa'ya gönderdiği bir mektupla, Turgut Reis'in antlaşmaya aykırı olarak İspanya hedeflerine verdiği zararlardan şikâyet eder ve görüşmede bulunmayı talep eder. İspanya kralı ayrıca Fransa'nın dostluğuna güvenilmemesini de hatırlatmaktadır.[51]

Levent Şahverdi Arşivi

Ekler

I

Hû

Kıdvetü'l-ümerâi'l-millleti'l-mesîhiyye zübdetü'l-küberâi'd-dîni'l-îseviyye umûmen İspanya vilâyeti Kapudanı Andre Dorya –hedâhullâhu ilâ tarîkin müstakīm-

ba'de fethi'l-kelâm ve idâreti'l-merâm inhâ olunan oldur ki, Bundan evvel mektûbunuz gelüp Pâdişâh-ı gerdûn-iktidâr Hazretleriyle sulh u salâhat

eyleyüp işbu geçen Yenayir ibtidâsından ile'l-ân taht-ı emânda olup târih-i mezkûrdan berü reislerimüz alduğı gemilerinüz taleb olunmuş

el-hâletü hâzihî Âsitâne-i Sa'âdet'den asker ile âdemimiz gelüp sulh u salâhat olup İspanya yakasına gemilerimüz ve âdemlerimüz varup

zarar u ziyân erişdirmemek içün Pâdişâh Hazretlerinden emr-i şerîf-i vâcibü'l-iz'ân getürdükleri sebebden İspanya ve Ceneviz

ve anlara tâbi vilâyetlere gemilerimüz varup gāret eylemekden ferâgat olundu. Ve şimdiye dek alınan gemilerin ve canların

dōndüresiz deyü emirde kayd olunmamağın taleb eyledüğünüz gemi ve canları dōndürülmedi. Fe-ammâ Papa ve Portukal vilâyetleri

sulh u salâhda dâhil olmaduğı ecilden anların vilâyetlerin gāret etmek içün gemilerimüz donadup gōndermek tedârük olunmuşdur.

Eyle olsa bu husûsda ahd u peymâna zarar u nef'i getürür ōzr ü bahâne vârise ale't-ta'cîl bu cânibe i'lâm edesiz ki ana gōre vech

u münâsib ne ise tedârük oluna ve hâliyâ beş kıt'a gemilerimiz deryâda bulunmağın anlar gelsünler deyü mektûb yazılup gōnderildi. Mütevakkıfdır ki,

varan mektûb anlara îsâl oluna ki gelüp gidüp emr-i Pâdişâhîye muhâlif iş olmaya. Şōyle biline . Tahrîren fî Evâsıt-ı Cemâziyelevvel sene 955 [17-27 Haziran 1548]

Be-Makām-ı Dârü'l-cihâd-ı Mahrûse-i Cezâyir

Mektûbun Arka sayfası: *Ceneviz'de İspanya kapudanı Andre Dorya'ya vâsıl ola.*

(TSMA. E. 473)

Levent Şahverdi Arşivi

II

İftihârü'l-ümerâi'l-milleti'l-mesîhiyye muhtâru'l-küberâi't-tâifeti'l-îseviyye Duka de Kalavriye Halife ve Nice –hedâhullâhu's-sevâi't-tarîk- ma'lûm ola ki bundan evvel Pâdişâhımız –eazzallâhu ensârehû-

hazretlerinden emr-i şerîf vârid olup kıdvetü'l-ümerâi'l-milleti'l-mesîhiyye inparador de İspanya dergâh-ı âlem-penâha âdem gönderüp dostluk üzerine beş yıla değin sulh oldu

deyü fermân gönderdükleri sebebden biz dahi emr üzerine cemîinün yedimizde vâki olan yerlere tenbîh ve te'kîd olunup olan gemiler deryâdan kesilüp âkıbet

iken Mahrûse-i Cezâyir bâzirgânları çıkup Fas câniblerine gider iken Vahran Kondu iki pâre tüccâr gemisin alup müşârunileyh

Vahrân Kondu'ya mektûblar gönderilüp salıverin denildikde amel etmeyüp İnparador'a i'lâm olunup ve sizlere dahi bildirilmişidi. Dönüdür deyü emrinüz varup

ana dahi amel etmedi. Vahran Kondu ta'allül edüp el altından reisler gönderir deyü söyler imiş. Hâşâ kim biz gizli iş edevüz. Eğer

işimizde ve eğer sözümüzde âşikâre olup vech u ma'kul ne ise ol olur deyü anlaruz. Bizüm Hak sözümüz yanınızda bir dürlü olıcak.

Müslümanlar ana kâyil olmayup işleri muvâza'adır deyü nifak eylediklerî sebebden sulhumüz bozulup gemilere icâzet verildi. Böyle olduğuna Vahran Kapudanından bilesiz. Size yarar yaramaz ol eyleyüp bizden bilmeyesiz. Tahrîren Fî Evâsıt-ı Cemâziyelevvel sene 957 [27 Mayıs-6 Haziran 1550]

Be-Makâm-ı Dârü'l-cihâd-ı Mahrûse-i Cezâyir

Mektubun devamında Abdullah el-Mütevekkil Alellâh'ın da Felipe'ye hitaben Vahran emirinden şikâyet eden mektubu yer almaktadır.

(TSMA. E. 475)

Notlar

1 F. Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, (çev. S. Reynolds), Londra, 1976, II, s. 907.

2 Archivio General de Simancas (AGS), Estado Serisi, 1308.

3 M. Guboglu, "l'Inscription Turque de Bender Relative a l'Expedition de Soliman le Magnifique en Moldavie (1538/945)", *Studia et Acta Orientalia*, (1957), I, Bükreş, 1958, s. 175-187.

Levent Şahverdi Arşivi

4 Osmanlıların güney politikaları hakkında bkz. Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul, 2004.

5 Matrakçı, *Süleymannâme*, TSMK, R. 1286, vr. 98b-99b. Özel bir görevle gelen Frengepani'nin elçilik süresi için kısaca bkz. J. Bacque-Grammont, S. Kuneralp, F. Hitzel, *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (1797-1991)*, İstanbul-Paris 1991, s. 1.

6 Osmanlı-İngiliz yakınlaşması konusunda bkz. A. Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara 1953, s. 118-161.

7 Kanuni'nin V. Carlos ve Ferdinand'ın hedef alan 1532 seferi hakkındaki makale dizisi için bkz. Ö. Kumrular, "İspanyol Kaynakları Işığında Kanuni'nin Alaman Seferi," *Tarih ve Toplum*, (Aralık 2001-Mayıs 2002) sayı 216-221.

8 M. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Kolleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler," *Belgeler*, 9-12, Ankara 1971, s. 114-116, belge nr. 187. Kanuni devri Osmanlı-İspanya Diplomatik İlişkileri ve Kanuni'ye gelen V. Carlos'un elçileri konusunda bkz. Alain Servantie, "Ambassadeurs de Charles-Quint aupres de Soliman le Magnifique," *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu*, IX, s. 1-45.

9 İspanyol kaynakları Koron'un 23 Eylülde işgal edildiğini belirtir. İspanyol ve Osmanlı kaynaklarının yaklaşım farklılığı için bkz. Özlem Kumrular, "Koron Seferi", *Toplumsal Tarih*, 127, İstanbul 2004, s. 8.

10 TSMA, nr. E. 5723.

11 Bostan, *Süleymannâme*, Süleymaniye Ktp, Ayasofya Kitaplığı, nr. 3317, vr. 130a, 139b-141a. Donanmanın Mart 1532'de (Şa'ban 938) İstanbul'dan ayrıldığı konusunda bir başka kaynak için ayrıca bkz. Bostan, Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu, s. 65, dipnot 24.

12 Koron'un işgali hakkında bkz. Matrakçı, *Süleymannâme*, TSMK, R. 1286, vr. 202a-203a, 25a.

13 Cezayir'den gelen kadı, hatib, fukahâ, imam, tüccar, emin ve bütün halkın hissiyatını yansıtan 25 Ekim 1519 (Evâil-i Zilka'de 925) tarihli mektub: TSMA, E. 6456.

14 Archivo General de Simancas (AGS), Estado (E.), 1308.

15 Hayreddin Paşa'nın Osmanlı hizmetine girişi ve eyaletin kuruluşu konusunda bkz. İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin Kuruluşu (1534), 38, *Tarih Dergisi*, İstanbul 2003, s. 61-77.

16 62'si kadırga olmak üzere 100 gemiden oluşuyordu (TSMA, E. 11974/2, 4. 5).

17 Bu mektubun 19 Temmuz 1534'te yazıldığı anlaşılmaktadır (TSMA, E.11974/1).

18 Bu mektubun 1 Ağustos 1534'te yazıldığı anlaşılmaktadır (TSMA, E.11974/3).

19 Hayreddin Paşa'nın Kanuni Sultan Süleyman'a gönderdiği arizası: TSMA, E. 5532).

20 Archivio di Stato di Venezia (ASV), Documenti Turchi, Dosya 3, nr. 334. Belgenin Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Kolleksiyonu*, s. 54-56, belge nr. 131. Venedik Devlet Arşivindeki "Documenti Turchi" Koleksiyonunda bulunan belgelerin özetlerinin de yer aldığı katalog için bkz. Maria Pia Pedani Fabris, *I "Documenti Turchi" Dell'Archivio di Stato di Venezia*, Roma 1994.

21 ASV, Documenti Turchi, Dosya 3, nr. 338. Bu belgenin Osmanlıca neşri için bkz. M. Tayyip Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, 2, Ankara 1993, s.156-157, belge nr. 29. Kanuni'nin aynı mealdeki bir mektubu: ASV, Documenti Turchi, Dosya 3, nr.340. Osmanlıca neşri için bkz. Şakiroğlu, *Venedik Arşivi*, s. 130-132.

Levent Şahverdi Arşivi

22 ASV, Documenti Turchi, Dosya 3, nr.343. Bu belgenin Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Kanuni Devri Belgeleri*, s.162-163, belge nr. 34.

23 Mevlay Hasan, mektubunda V. Carlos'a Roma imparatoru, İspanya, Almanya ve Sicilya sultanı olarak hitap etmekte, Allahın ona ikramda bulunması için dua ederek cümlelerine başlamakta ve kıyamete kadar değişmeyecek bir bir dostluk ve bağlılıktan bahsetmektedir (AGS, E. 463). Simancas Arşivinde Tunus sultanlarının İspanya kralı V. Carlos ve Prens Filip ile yazışmaları E. 466-27, 35, 48, 56, 80, 81, 89; E. 472; E. 476'da; Tlemsan ve Vahran ile ilgili belgeler G. A. Leg. 30-102, 104, 106'da bulunmaktadır.

24 Muhtemelen bir Osmanlı casusu olan Dimitri Yanoti adlı birinin İtalya'dan gönderdiği Rumca mektupta Fransa, İspanya, Avusturya ve papalık arasındaki anlaşmazlıklara temas edilerek bu bölgelere yapılacak bir seferin muvaffakiyetle sonuçlanacağı görüşlerine yer veriliyordu (TSMA, E. 1806).

25 Korfu seferi için bkz. İ. Bostan, "Korfu", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 26, s. 201-202.

26 ASV, Documenti Turchi, Dosya 3, nr. 407, 412. Elçi, Tommaso Contarini idi (Pedani, *Documenti Turchi*, s. 107, 110). Belgelerin Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Kanuni Devri Belgeleri*, s. 145, belge nr. 16; s. 168-169, belge nr. 39.

27 ASV, Documenti Turchi, Dosya 3, nr.410. Bu belgenin Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Kanuni Devri Belgeleri*, s.158-159, belge nr. 31.

28 1540 tarihli Venedik ahidnamesinin metni için bkz. Gökbilgin, *Kanuni Devri Belgeleri*, s. 121-128, belge nr. 1.

29 Elçilik görevi için kısaca bkz. Bacque-Grammont, *Représentants Permanents de la France en Turquie*, s. 5. Polin'in Kanuni ile Budin'de buluştuğu ve yüz gemi ile para yardımı sözü aldığı konusunda bkz. H. Pfeffermann, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, (çev. K. Beydilli), İstanbul 2003, s. 136-137.

30 ASV, Documenti Turchi, Dosya 4, belge nr. 455, 467. Bu belgelerin Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Kanuni Devri Belgeleri*, s. 146, 153, belge nr. 17, 26.

31 Kanuni'nin Venedik Doçu P. Lando'ya İstanbul'dan gönderdiği 1-10 Ekim 1542 (Evâhır-ı Cemâziyelâhır 949) tarihli mektup: ASV, Documenti Turchi, Dosya 4, belge nr. 482. Belgenin Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Kanuni Devri Belgeleri*, s. 132-133, belge nr. 3. Kanuni bir başka mektubu da dört ay sonra Edirne'den göndermişti (ASV, Documenti Turchi, Dosya 4, nr. 495. Osmanlıca neşri için bkz. Mahmut H. Şakiroğlu, "Venedik Arşivi ve Kitaplıklarından Türk Tarih ve Kültürüne Ait Kayıtlar", *Erdem*, III/7, Ankara 1987, s. 128-130).

32 Kanuni'nin Venedik Doçu P. Lando'ya İstanbul'dan gönderdiği 11-21 Ekim 1542 (Evâil-i Receb 949) tarihli mektup: ASV, Documenti Turchi, Dosya 4, belge nr.486. Belgenin Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Kanuni Devri Belgeleri*, s.133-134, nr. 4

33 Anton C. Schaendlinger- C. Römer, *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II.*, Wien 1983, s. 5-7, belge. 2-3. Bu Fransız elçisi, César de Cantelmo olmalıdır (Bacque-Grammont, *Représentants Permanents de la France en Turquie*, s. 4).

34 Nâme-i hümayunun Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Kolleksiyonu*, s. 116-119, belge nr.188.

35 Matrakçı, *Süleymannâme* (yay. Tarihî Araştırmalar Vakfı (TAV), İstanbul Araştırma Merkezi, "Sinan Çavuş, *Tarih-i Feth-i Şikloş*" adıyla, İstanbul 1999, vr.17a.

Levent Şahverdi Arşivi

36 Hayreddin Paşa'nın Fransa harekâtı hakkında geniş bilgi Matrakçı'nın *Süleymannâme*'sinde (yay. TAV, vr.10b-36b) bulunmaktadır.

37 Barbaros'u Toulon'dan çıkarmak üzere İspanyolların aralarında yaptıkları görüşmelere temas eden Matrakçı (*Süleymannâme*, Arkeoloji Müzesi Ktp, nr. 379, vr. 2a-3b), Preveze'yi hatırlayarak bundan vazgeçtiklerini ifade etmektedir.

38 ASV, Documenti Turchi, Dosya 4, nr. 507; Belgenin Osmanlıca neşri için bkz. Gökbilgin, *Kanunî Devri Belgeleri*, s. 135-136, belge nr. 6.

39 İspanya arşivlerinin önemini vurgulayan ilk tarihçimiz Halil İnalcık olmuştur. Bizzat katıldığı V. Beynelmilel Onomastik İlimler Kongresini tanıttığı yazısında "İspanyol Arşivleri Hakkında", (Belleten, 78, Ankara 1956, s. 230-236) bilgi vererek önemini belirtmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısına ait bu belgelerin bir kısmının muhatabı İspanyol makamları olduğu için bu arşivde bulunması tabii olsa bile, bazılarının muhtemelen Cezayir'in işgali sırasında arşivlerden alınmış olma ihtimalini hatıra getirmektedir. Çünkü Tunus sultanının Hayreddin Paşa'ya gönderdiği bağlılık mektuplarına bu arşivde rastlanmaktadır.

40 AGS, E. 474. Mevlay Ahmed'in babası ile mücadelesi ve gözlerine mil çektirmesi ile ilgili bkz. Matrakçı, *Süleymannâme*, (yay. TAV, vr.129b-136a.

41 AGS, E. 474.

42 AGS, E. 474.

43 AGS, E. 474.

44 AGS, E. 474. Bu reislerden Hasan Reis için Hüseyin Çelebi adı kullanılmakla beraber kaynaklarda böyle bir isme rastlanmamaktadır.

45 Hayreddin Paşa'nın İstanbul'a döndükten sonra yüz gemi yapımı konusundaki faaliyetleri için pek çok hüküm 1545 (951) tarihli *Mühimme Defteri*'nde yer almaktadır (*Topkapı Sarayı Arşivi H. 951-952 Tarihli ve E-12321 Numaralı Mühimme Defteri*, haz. H. Sahillioğlu, İstanbul 2002). Hayreddin Paşa'nın bu belgelere göre faaliyetlerini ele alan bir araştırma için bkz. G. Veinstein, "La Derniere Flotte de Barberousse", *The Kapudan Pasha His Office and His Domain*, (E. Zachariadou ed.), Rethymnon 2002. 181-200.

46 BOA. Ali Emiri-Kanuni, nr. 250/3, s. 8b. Görüşmelerde bulunmak üzere ilk gelen Avusturya elçisi Hieronymus idi ve Edirne'ye geldiğinde hastalanmış, huzura çıkmadan hayatını kaybetmişti. Elçinin getirdiği mektup tercüme edilmiş, Hieronymus'un beraberinde Portekiz elçisinin de bulunacağından bahsedildiği halde onun gelmediği anlaşılmıştır (TSMA. E. 1451).

47 Feridun Bey, *Münşeâtü's-selâtîn*, İstanbul 1275, II, 76-78. Bu ahidnamenin İspanya Kralı V. Carlos'a ve I. Ferdinand'a verildiğini bildiren 19-29 Haziran 1547 (Evâil-i Cemâziyelevvel 954) tarihli Kanuni'nin iki mektubu: Schaendlinger, *Schreiben Süleymans*, s. 11-18, belge nr. 6-7.

48 AGS, E. 473. Papalığın bu antlaşmaya dahil olduğu pek çok kaynakta yer almaktadır. En son bir örnek için bkz. Pfeffermann, *Rönesans Papaları*, s. 140.

49 AGS, E. 474.

50 AGS, E. 475.

51 TSMA. E. 3451.

Levent Şahverdi Arşivi

Feridun M. Emecen*

"BÜYÜK TÜRK"E PANNONIA DÜZLÜKLERİNİ AÇAN SAVAŞ MOHAÇ, 1526

Mohaç Savaşının 450. yıldönümü vesilesiyle 1976'da yapılan faaliyetler çerçevesinde yayınlanan *Mohács 1526* adlı kitapta, bu savaşı konu alan L. Csendes ve Gy. Rázsó şu ifadelerle söze başlarlar:

> "Mohaç Savaşının kaybı, tarihimizin en trajik dönüm noktalarından sayılır. Yenilgi feodal Macar devletinin iç sıkıntılarının, Türk savaşları yüzünden zayıflayan ekonomik durumun yarattığı problemlerin ve ülke bünyesini gerginleştiren ağır toplum uyuşmazlıklarının kaçınılmaz bir sonucu idi ve neticede savaşta ölen 12-14.000 Macar, Hırvat, Çek, Leh ve Alman askerinin kaybının çok ötesindeydi. II. Lajos'un ölümü ile Macar ulusal hayatı çöküyordu. Hayatta kalan yöneticiler kendi güçlerine dayanarak ülkenin bağımsızlığını koruyabilecek durumda değillerdi, egoist çıkarlar peşinde koşup Macaristan üzerinde aynı siyasi emelleri besleyen Habsburg ve Türk egemenliklerinin cazibesi arasında güçsüz bir kukla gibi sürüklenip durdular."[1]

Bu sözler orta Avrupa'da türlü zorluklara karşı tutunmayı başaran ve müstakil bir krallık halinde ortaya çıkan tarihî Macar devletini parçalanmaya götüren savaşın, bugüne uzanan çizgideki önemini vurgulamak bakımından manidardır. Ortaçağ Macar krallığının dağılması, üstelik önemli bir parçasının başkent Buda dahil, doğudan gelen ayrı din ve kültüre mensup bir fatih kavmin idaresi altına girmesi, millî mensubiyet duygularını ön

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. Makaleyi titizlikle okuyan ve buradaki fikirleri benimle tartışan değerli meslektaşlarım Sandor Papp ve Gabor Agoston'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Levent Şahverdi Arşivi

plana alan siyasi tarihçilik ekolü için şüphesiz menfi bir söylemi ortaya koyabilecek unsurları sağlar. Macar tarihçiliği açısından kendi devletleri için bir dönüm noktası olarak görülen ve pek çok araştırmaya konu olan Mohaç Savaşı, genellikle millî tonları ağır basan bir çerçevede ele alınmış; muzaffer taraf için ise büyük-şanlı bir zafer, hatta birinde "...yüce tarihimizin Avrupa'daki son büyük zaferi..." tanımlamaları[2] ile ifade edilmiştir. Savaşın askerî ciheti ve harekât planları konusunda bile iki taraf tarihçileri arasında farklı argümanlara rastlanır. Macar ve ona bağlı olarak batılı tarihçiler, daha çok kendi kaynakları, 19. asrın geniş kapsamlı Osmanlı tarihleri ve bir bölümü de bazı Osmanlı kroniklerinin 19. yüzyılda yapılmış çevirileri temelinde olayı değerlendirirken, genellikle Osmanlı tarafının kaynaklarını yetersiz, teferruatsız ve çoğu defa abartılı bulurlar. Türk tarihçiliğinde ise seferin ve savaşın seyri konusundaki tartışmalardan bihaber, zafer havası içerisinde rutin bilgilere yer verilir, nakilci bir anlatım benimsenir; çoğunlukla da asli kaynaklara inilmeksizin, ikinci-üçüncü elden aktarmalar esas alınır. Şüphesiz savaşın mahiyet, cereyan tarzı ve askerî yönü üzerinde durmak, "uzun soluklu toplumsal yapıyı ele alma veya bunlara önem verme iddiasındaki ekoller" için tamamen anlamsız görülebilir. Ancak Osmanlıların batı macerası içerisinde bir kırılma noktası olması yanında oldukça merak uyandıran bir tartışma ortamının mevcudiyeti, bizatihi savaşın kendisinin ele alınması zaruretini gündeme getirir. Macar tarihçiliği açısından siyasi sonuçları itibarıyla dikkat çeken tartışma ortamı, Türk tarihçiliğinde herhangi bir akis bulmamıştır. Bunda son yarım asırdır Türk akademik tarihçiliğinin "nakilci, askerî ve siyasi tarihe önem verme" küçümsemesinin ağır baskısı altında, "moda" konular olan sosyal ve iktisat tarihine ağırlık vermesinin etkisi büyüktür. Oysa Osmanlı askerî tarihi akademisyenler için boş ve verimli bir saha olarak işlenmeyi beklemektedir. Burada, Mohaç Savaşının askerî tarih açısından safhaları yanında seyri konusundaki tartışma noktaları, çağdaş Osmanlı kronikleri temelinde ele alınarak, Osmanlı tarafının Macar yahut batı kaynaklı külliyata ne gibi yeni katkılar sağlayabileceğine dikkat çekilmeye çalışılacaktır.

Savaşın safahatına girmeden önce Türk tarihçiliğindeki genel kanaat açısından bir husus belirlemekte fayda vardır. Her şeyden önce Mohaç

Levent Şahverdi Arşivi

Savaşı, Macar topraklarının tamamı değil, bir bölümünün ilhakına yol açacak gelişmelerin başlangıcını oluşturur. 1350'li yıllardan itibaren Balkanlarda yayılmaya başlayan Osmanlıların 150 yılı aşkın bir süre sonunda artık kendisine sınırdaş yaptığı ve son elli yılında da sürekli mücadele ettiği Macar krallığına karşı ilgisiz kalması beklenemezdi. Sonunda Belgrad (1521) gibi önemli bir "kilidi" açıp verimli Pannonia ovalarına yönelen bu büyük güç, 1526'daki meydan muharebesi ile hem orta Avrupa'daki geleceğinin kapılarını aralıyor hem de paradoksal şekilde kendi ana coğrafyası haline getirdiği Rumeli'nin yani Balkanların kaybına kadar gidecek olan uzun bir süreci de başlatmış oluyordu. Anlaşılacağı üzere Osmanlılar Pannonia/Macar düzlüklerine ilk adımlarını 1521'de Belgrad'ın ele geçirilmesi sonucu atmışlar ve Mohaç Savaşı neticesi bu kesimde Sirem adı verilen bölgede bir sancak kurmuşlardı. Mohaç Savaşından sonra krallığın başkenti Buda/Budin'e girildi ise de terk edildi. 1529'da ikinci defa Budin'e ayak basıldı[3] ve daha önceden irtibat kurulan ve Macar soylularının bir bölümü tarafından kral seçilen Transilvanya/Erdel Voyvodası I. János Szapolyai'ya (1526-1540) "*metbuluk*" şartlarıyla bırakıldı. Bu durum Osmanlıların hukuki açıdan Budin'in tasarruf hakkını ellerinde bulundurdukları, ancak bunu anlaşma şartlarına tabi bir idareciye bıraktıkları anlamına geliyordu. Bir kısım Macar asilzadesi ise savaşta hayatını kaybeden II. Lajos'un hanımı dolayısıyla veraset bağını öne çıkaran, ayrıca 1515'teki anlaşmaya dayanan Habsburg hanedanından Avusturya Arşidükü I. Ferdinand'ı kral olarak seçmişti. Aslında Szapolyai ile Ferdinand'ın çekişmesi, dengesiz güçlerin karşı karşıya gelişi anlamına geliyordu. Szapolyai Budin'e hakim olma oyununu dengelemek için Osmanlı kartına başvurdu. Batı kaynaklarında "Muhteşem" veya "Büyük Türk" sıfatlarıyla anılan Osmanlı hükümdarı I. Süleyman ise Macaristan'da doğrudan hâkimiyet kurmak yerine öteden beri başvurulan "tedrici fetih politikasının" bir gereği olarak, burayı bir tampon bölge halinde amansız rakibi Habsburglara karşı kullanmayı, kesin hâkimiyet için zamanın ve şartların oluşmasını beklemeyi tercih etti. 1540'da Szapolyai'nın ölümü ile durum değişti. I. Süleyman Budin merkezli yeni bir beylerbeylik oluşturdu (1541 Eylül)[4] ve bu sınır eyaleti, Ferdinand'ın hâkimiyetindeki Macar topraklarına karşı girişilen askerî harekât için bir üs haline getirildi.

Levent Şahverdi Arşivi

Zamanla da eyaletin sınırları genişledi ve 1568 Edirne antlaşması Macaristan'ın durumunu siyasi olarak resmen belirledi: Osmanlıların hâkimiyetindeki kısım, Habsburgların idaresindeki bölüm ve Osmanlılara tabi yarı bağımsız Erdel prensliği.[5] Yani Mohaç Savaşı, Kanuni Sultan Süleyman çağında kademe kademe Macaristan üzerindeki Osmanlı idaresinin ve siyasetinin çerçevesini belirleyen ve sıklıkla atıf yapılan bir başlangıç olmuştur. Burada unutulmaması gereken nokta, savaşın direkt sonucunun "müstakil kadim Macar krallığı"nın doğrudan Osmanlı hâkimiyetine girmesi değil, sonunu teşkil etmiş olması keyfiyetidir.

I

Osmanlıların Mohaç Savaşıyla sonuçlanan sefere çıkma sebepleri, savaşın askerî safhaları ve Budin'e girildiği halde buranın niçin terk edildiği, I. Süleyman'ın Macaristan üzerindeki gerçek niyetlerinin ne olduğu gibi konular önemli bir tartışma ortamı oluşturur. Bilhassa fikirleri akademik çevrelerde tenkit edilen, hatta özet halinde olsa bile kitabının Türkçeye tercümesiyle Türk okuyucunun yanlış yönlendirildiği eleştirisine konu olan G. Perjes, I. Süleyman'ın Macar seferini bir cezalandırma harekâtı olarak tanımlar. Aslında niyetinin, Belgrad'ı aldıktan sonra güçlerini kırdığına inandığı Macarlara barış teklif ederek Lehistan gibi kendi yanına çekmek olduğunu, fakat Macarlar bu teklifi reddettiklerinde üzerlerine yürüdüğünü yazar.[6] Ona göre Süleyman, tıpkı 1520-21'de olduğu gibi Macaristan'dan serbestçe geçiş hakkı[7] istemiştir. Zira 1524'te yapılan görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla Osmanlılar Avusturya'ya karşı sefer düşünmekteydiler. Fakat Macarlar 1524'te ve 1525'te geçiş talebini reddettiler. Macar tarihçi Kubinyi'nin bulduğu bir belgeden anlaşıldığına göre bu reddin sebebi, Türklerin bu teklifi vergi talebi ile birlikte yapmış olmalarıdır. Ancak vergi önemsizdir, reddi gerektirecek kadar mühim bir yük getirmemektedir. Hülasa I. Süleyman bir barış teklifinde bulunmuş ve kabul edilmemiştir, bu ise Macarların o sıradaki vaziyeti düşünüldüğünde yanlış bir davranış olmuştur.[8]

Savaşın sebepleri hakkında genel Macar görüşünü eleştiren ve yeni bir yaklaşım sunan bu fikirler, akademisyenler tarafından tenkide uğradı. Özellikle Türk kaynaklarını da inceleyebilecek donanıma sahip P. Fodor,

Levent Şahverdi Arşivi

hem onun ileri sürdüğü fikirlerin hem de diğer bazı Macar akademisyenlerin görüşlerinin yeniden kritiğini yaptı.[9] Öncelikle I. Süleyman'ın asıl hedefinin Macaristan'ı doğrudan ele geçirmek olduğu temel düşüncesinden yola çıkarak, her şeyin bu çerçevede ele alınması gerektiğine değindiği uzun makalesinde, bu konuda akademisyenlerin fikirlerini iki kolda toplayarak bunlardan bir kısmının başlangıçta Osmanlı sultanının Macaristan'ı fethetmeyi değil, ona Eflak ve Boğdan gibi vasal bir statü vermeyi planladığı, ancak daha sonra gelişen olayların onu bu telakkiden vazgeçirdiği; Macarlara boyun eğdirerek topraklarını ele geçirmek niyetinde olmayan Süleyman'ın, burayı bir geçiş hattı halinde kullanmak istediği fikrinde olduklarını belirtir. Bu kanaate sahip olanların, bu uzak topraklarda İslamiyeti kabul edecek yeterli sayıda Türk göçmen ve yerli nüfus bulunmadığı için, doğrudan bir idare kurmak istemeyen Osmanlıların, Macaristan'a Balkan topraklarını korumak vazifesini verdikleri argümanını ileri sürdüklerini yazar. Bazılarının buna, Osmanlıların bütünüyle fethetmeye güçlerinin yetmeyeceğini bildikleri için Macaristan'ı Habsburglara karşı bir tampon olarak kullanma siyasetini tercih ettikleri görüşünü eklediklerine de temas eder. İkinci kesim, Macaristan'ın adım adım/tedrici bir fetih siyaseti ile ele geçirilmesi politikasını temel alır. Ferenc Szakály Mohaç seferinin sebepleri bahsinde bu tedrici fetih politikasının ilk safhasını, yumuşatma dönemi olarak nitelemiş ve bunun 1526'da sona erdiğini söylemiştir; ikinci safha ise Macar krallığının mukavemetini kırmaktır. Sonuncu safha bütün Macar topraklarında denetim ve hâkimiyet sağlamak teşebbüsüdür.[10] Yani her şey bir bakıma daha baştan Macaristan'ın doğrudan ele geçirilmesi üzerinde planlanmıştır. Bu görüşleri ele alan Fodor da sonuç olarak "tedrici yöntemlerin yardımıyla Macaristan'ın ilhak edilmek istendiğini savunan grubu desteklediğini" belirtir.[11]

Bu görüşler aslında Osmanlıların Macaristan üzerindeki uzun soluklu politikalarına geniş bir zaviyeden ve döneminin şartları muvacehesinde değil, sonradan oluşan olayların yardımıyla şekillenmiş bir bakışı yansıtır. Yani döneminin güncel koşul ve politikalarını göz ardı eder.[12] Bu bakımdan doğrudan o yıllara tekaddüm eden vâkıa/olgulardan hareket etmek daha uygun bir yaklaşım olabilir. Zira uzun vadeli politikalar içerisinde ani

Levent Şahverdi Arşivi

gelişen güncel olguların belirleyiciliği bazen belirlenen yolda önemli sapmalara yol açabilir. I. Süleyman'ı 1521'de Belgrad'ı almaya iten sebeplerle onun 1526'da Macaristan'a yönelmesini belirleyen faktörlerdeki değişkenlikler bu meyanda önem kazanır. Şüphesiz Osmanlılar Avrupa'ya müteveccih olarak bir yayılma siyaseti izliyorlardı, ama bunu sadece "savaşçı tabakaların ganimete, kölelere yönelik hevesi" veya "halkın toplumsal ihtiyaçlarını tatmin eden yağmacı akınlar" temelinde görmek çok yaygın, ancak o ölçüde de zayıf bir argümandır. I. Süleyman da tıpkı çağdaşı Habsburg İmparatoru V. Carlos gibi cihanşümul bir hâkimiyet kaynağından besleniyordu, fakat bu ideallerle, gerçekçi politikalar birbirinden farklıydı. 1521'den itibaren Osmanlıların Macar siyasetlerini bu kaba ve genel çerçeveden çıkararak vakîalar esasına indirmek, dönemin -geçici olarak görülse de- siyasi gündemini belirlemek açısından daha uygun olacaktır.

1521'de Belgrad'ın fethiyle sonuçlanan ilk Macar seferi, tahta yeni cülus etmiş I. Süleyman'ın meşru hükümdar olarak tebaası ve idarecileri nezdindeki imajını da desteklemeye yönelikti. Bu seferdeki amaç, öyle ilan edilmiş olsa bile doğrudan Budin'e ilerlemek değildi. Böyle bir harekât baştan planlanmış ve duyurulmuştu, fakat Belgrad gibi önemli bir stratejik hedefe ulaşma, ilk adım olarak yeterliydi ve bu da uzun süreçli Macar siyasetinin ilk aleni tezahürünü oluşturmuştu.[13] Budin ikinci planda kalmaya zaten baştan mahkûmdu. Burada planın "sultanın kişiliğinden kaynaklanan belirsizliğin ve hatalı kurguladığı tasarılarının, Osmanlıları hedeflerinden uzaklaştıran şartların doğması nedeniyle başarısızlığa uğradığını" iddia etmek[14] pek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Burada sefer sırasındaki strateji değişiklikleri öne çıkmıştır ve bunun da padişahın şahsi tasavvurlarıyla herhangi bir ilgisi yoktur. Esasen öncelikli hedef, doğu meselesi kendisine halledilmiş bir miras olarak kalan padişaha, büyük atası İstanbul fâtihinin sonuçsuz iki kuşatmasından (Belgrad ve Rodos) intikal etmişti. Belgrad'ın alınışının ardından ertesi yıl hayli zor bir deniz seferine ve meşakkatli coğrafyaya rağmen Rodos'a yönelmenin ardından yatan düşünce, ancak böyle bir yaklaşım içinde mütalaa edilebilir. Bununla şüphesiz I. Süleyman'ın doğrudan Macaristan'ı hedeflemediği gibi bir sonuca ulaşmak istememekteyim. Esasen eninde sonunda

Levent Şahverdi Arşivi

Macar krallığı ile nihai bir hesaplaşma olacaktı. Zira daha II. Murad döneminden bu yana Osmanlıların Balkanlarda rakibi olan tek ana güç Macarlar idi. Bundan dolayı konunun Osmanlıların yağma ve ganimet peşinde koşma anlayışlarının çok daha fevkinde tarihî kökleri olan bir mücadeleye dayandığı gerçeği gözden kaçırılmamalıdır. Ancak böyle bir seferin siyasi şartlarının oluşması için müsait bir fırsatın beklendiği açıktır. 1524-1525 yılları bu fırsatın oluşumunu sağlayacak gelişmeleri beraberinde getirmekte gecikmemiştir.

Bu yıllarda doğuda durum sakindi, Şah İsmail ölmüştü ve yakın gelecekte İran'dan herhangi bir tehdit beklenmiyordu. Rodos alınarak denizden gelebilecek tehlikelere de set çekilmişti. Mısır meselesi ve Suriye'deki isyanlar fazla zahmet çekilmeksizin yatıştırılmıştı.[15] Üstelik batı Avrupa'da Fransa ile Habsburg İmparatorluğu'nun çatışması ve bu topraklardaki iç buhran müsait bir vasat sağlamakta idi. Azmettirici sebepler bu ortam içerisinde ortaya çıkmakta gecikmedi ve Macar krallığının kaderini etkileyecek gelişmelerin adımını oluşturdu. Esasen I. Süleyman'ın Macaristan'a yürümesi konusunda Türk tarihçiliğinde öne sürülen Fransa kralının talebi meselesi, gerek Macar gerekse Batı tarihçiliğinde çok zayıf bir vurguyla dile getirilmekte, çoğu defa üzerinde durulmamaktadır. Şüphesiz Osmanlılar böyle bir sebep olmadan da Belgrad'dan sonra önlerinde açılan Pannonia düzlüklerine doğru ilerleyeceklerdi. Fakat bu olay, sefer için önemli bir dayanak noktası oluşturdu. İmparatorluk yolunda V. Carlos'a karşı mücadeleye girişen ve bir süre sonra Pavia'de yenilerek (25 Şubat 1525) esir düşen I. François'nın annesi, oğlunun kurtarılması için padişaha başvurmuştu. İmparator ile yaptığı barış sonucu I. François serbest kalmasına (14 Ocak 1526) rağmen, Osmanlılar hazırlıklara başlamışlardı. Fransız Elçisi Johann Frangepan'ı (Hırvat asıllı Macar asilzade, Fransa kralının hizmetinde idi) kabul eden I. Süleyman, krala hitaben yazdığı 15-25 Ocak 1526 (evâil-i Rebiülahır 932) tarihli mektupta açık bir ifade ile denizden ve karadan Habsburglar üzerine sefere çıkma teklifini uygun bulduğunu Fransızlara bildiriyordu.[16] Ortak hedef, imparatorun Fransa'yı da ele geçirerek Avrupa'da tek güç haline gelmesini engellemekti.

Öte yandan, seferin sebebi hakkında genellikle gözden kaçırılan geç tarihli önemli bir kayda daha dikkat çekmek gerekir. 1533'te Alman/Habs-

Levent Şahverdi Arşivi

burg elçileriyle görüşen Veziriazam İbrahim Paşa'nın, siyasi konjonktür gereği gibi düşünülebilirse de konu hakkında bazı ipuçları veren beyanı ilginçtir. Buna göre padişah tahta çıktığında babasının vefatı ve kendisinin tahta cülusunu bildirmek ve böylece karşı taraftan bir tebrik alarak mevcut anlaşmayı (1519) teyid etmek maksadıyla Macar kralına bir elçi yollamış, fakat kral elçiyi ve onun ardından gelen bir diğerini hapse atınca, bu durum padişah tarafından düşmanlık belirtisi sayılmıştı. Daha sonra Fransız kralının annesi yardım talebinde bulununca, kralın esaretine üzülmüş olmasının etkisiyle, darbe vurmak istediği İmparator V. Carlos'un kız kardeşiyle evli Macar kralı üzerine sefere çıkarak, hem imparatoru zor duruma düşürmeyi hem de barış çağrılarına düşmanca davranan II. Lajos'tan intikam almayı planlamıştı.[17] Bu ifadelerde Macar kralının Osmanlı elçisine niçin böyle bir muamelede bulunduğuna dair işaret olmamakla birlikte, bunda padişah tarafından iletilen mesajın etkisi olduğu açıktır. İbrahim Paşa'nın bu sözleri, 1532 seferinin ardından gelen elçiler Hieronymus von Zara ve Cornelius Duplicius Scepper'i yönlendirmek, gözdağı vermek maksatlı olabileceği gibi, olaylar cereyan ettikten sonraki bir değerlendirme olarak da nitelendirilebilir. Bu ifadeler bütünü ile göz ardı edilmemesi gereken unsurlar taşır ve döneminin kaynaklarıyla da uyum sağlar.

Sefer ile çağdaş en önemli Osmanlı kaynağı olan Kemalpaşazâde'nin eserinde sebepler şöyle sıralanır: a) Macar kralı *"kâfir"* hükümdarların ulularındandır, Osmanlıların sınır boylarındaki önde gelen düşmanıdır; b) Vilayetinin eşkıyası sınır boylarında sürekli savaşır, boyun eğmezler, bu yüzden padişah onları cenk ile yola getirmek diler; c) Sirem denilen bölge stratejik öneme sahiptir, daha önce de buraya çeşitli defalar Osmanlı askeri girmiştir, hatta Fatih Sultan Mehmet burayı almak istemiş fakat başaramamıştır; d) Fransa kralı Osmanlılara başvurarak İspanya beyinin pençesi altında olduğunu, memleketinin işgal edildiğini bildirmiştir. İspanya beyine yenildiğinde vezirlerine danışmış ve onların da mutabakatı ile padişaha müracaat etme kararı almışlardır. Onların isteği Macar kralının desteğiyle İspanya beyi *"kahir"*/galib olduğundan, onun bu başta gelen yardımcısının ortadan kaldırılmasıdır. Eğer böyle olursa kendileri İspanya ile daha rahat mücadele edebileceklerdir. Padişah bu istekleri uygun görmüş ve Macaristan'a yönelmiştir.[18]

Levent Şahverdi Arşivi

Kemalpaşazâde'nin öne sürdüğü argümanlar, yukarıda anlatılanlarla birlikte değerlendirildiğinde belirli bir altyapıyı teşhise imkân verir ve Osmanlıların zihnindeki probleme açıklık getirir. Onun dışında Fransa meselesine temas eden diğer kaynak Matrakçı Nasuh'tur. Nasuh, Kemalpaşazâde'nin ifadelerini benimser, Fransa kralından gelen elçinin padişahı "Üngürüs kralı def'ine sevk etmek" istediğini ve onun bunu kabul ettiğini yazarken Macar kralının "küffârın" en başta gelen krallarından biri olduğunu, gazilerin akınlarını sürekli önlediğini de belirtir.[19] Diğer çağdaş müverrih Bostan ise "kâfire karşı gaza" konusunu öne çıkarır, hedefi "Üngürüs melâinin tahtgâhı olan şehr-i Budin" diye açıklar.[20] Savaşa Aydın ili sancakbeyi olarak katılan[21] Lütfi Paşa tehdit unsuruna vurgu yaparak Belgrad ve Rodos alınınca "Frengistan beylerinin ahitleşip" üç yıl mühlet istediklerini, Macar kralına haber gönderip onun başbuğluğunda birleştiklerini, bunu önlemek için de padişahın sefere çıktığını yazar.[22] Daha geç tarihte eserini kaleme alan, ancak Divan kâtiplerinden biri olarak seferde bulunduğu anlaşılan Celâlzade Mustafa Çelebi de Macaristan'ı fetih maksadını beyan eder.[23] Sefer Ruznâmesi'nde bu konuda bilgi yoktur, Fetihnâme'de ise umuma mesaj verme amaçlı olarak diğer bazı Osmanlı kronikleri gibi gaza ve cihad kavramları formülasyonuyla izahat yapılır. Macarlar İslamı inkâr etmektedirler, halbuki ülkeleri "memâlik-i islâmiye ile mülâsık"tır, bu sebeple savaş açılmıştır.[24] Şüphesiz Fetihnâme kamuya yönelik şekilde zaferin İslami unsurlarla bezenerek öne çıkarılması amacına matuf olduğundan haliyle burada Fransa kralına yardım konusu gündeme getirilemezdi. Bunu bir kısım tarihçiler de benimsemiş olmalıdır. Ancak Kemalpaşazâde ve ondan büyük ölçüde yararlandığı anlaşılan Matrakçı Nasuh böyle bir endişe taşımazlar.

Osmanlı sarayında Macar seferi kararlaştırıldığında bunu en çok farkında olanlar muhtemelen Osmanlı-Macar-Habsburg sınırındaki güçlerdi. 1523 ve 1524'te sınır hattı karışıktı, en küçük bir hareketlilik bile takip ediliyordu. Dalmaçya ve Hırvat sınırlarında benzeri faaliyetler görülüyor, Tuna hattında Sirem'de daha yoğunlaşan bir hareketlilik yaşanıyordu. Belgrad havalisinde Bali Bey, Macar sınırlarına müteveccih akınlarla mücadeleyi canlı tutuyor ve sürekli olarak merkeze bölge hakkında haber iletiyordu.[25]

Levent Şahverdi Arşivi

Macarlar 1523'te Sirem bölgesinde Szávaszentdemeter'e (Sremska Mitrovica) yakın bir yerde Osmanlı kuvvetlerini bozmuşlardı.[26] 1523'te Macar kralı Lajos, Arşidük Ferdinand ve Lehistan temsilcisi Türklere karşı savaş durumunu uzun uzadıya konuşmuşlardı.[27] Fakat sonra Lehistan kralı 1525'te Osmanlılar ile anlaşmayı yenilemiş,[28] Macarlar iyice yalnız kalmışlardı. Tehlike belirdiğinde II. Lajos kendisine yardımcı olabilecek müttefikler bulamadı. Alman prensleri Macarlar için para harcamak ve asker kaybetmek istemedikleri için gönülsüz davranıyorlardı. Katolik batılı hükümdarlar yardım isteklerini sessizlikle karşılıyorlardı. Bu konuya temas eden N. Iorga, aslında Tuna ülkeleri (Eflak, Boğdan ve Erdel) arasında bir ittifak kurmanın tam sırası iken, kralın Erdel tarafındaki Romen komşusunu hakir gördüğü için yardım talebinde bulunmadığını yazar,[29] fakat bu kesimlerin Osmanlılarla bağını göz ardı eder.[30] Üstelik Erdel'in bu konuda fikir beyan etmesi de beklenemezdi, zira burası Macaristan'ın bir bölgesiydi. Ayrıca 1519'a kadar Osmanlı-Macar ahidnamelerine göre Eflak ve Boğdan, hem Macaristan hem de Osmanlılara vergi bağıyla bağlıydı, hatta 1526'da da Macaristan'a bağı sürüyordu. II. Lajos, Szapolyai'ya gönderdiği emirde, ondan Eflak voyvodasının askerleriyle birlikte Eflak'a gidip, oradan Osmanlı Rumelisine akınlar yapmasını ve padişahın ordusunu zor durumda bırakmasını istemişti. Ancak Erdel Voyvodası Szapolyai hemen sonra Osmanlı ordusunu karşılamak üzere toplanan Macar ordusuna katılmak için çağrıldı.[31]

Öte yandan bazı Macar asilzadelerinin II. Lajos'un idaresinden memnuniyetsizlik duyduklarından söz edilir. Savaş meclisinde bile asilzadelerin istekleri, kralın yanındaki Almanların uzaklaştırılması, devlet gelirlerinin doğru kullanılması gibi iç meselelere yönelmişti. Macar beylerinden Szapolyai ve Verböczy taraftarları ile Báthory yandaşları arasında çekişme sürüyordu. Kimin başkumandan olacağı ve Macar ordusunun bir mi yoksa iki komutan tarafından mı idare edileceği hakkında derin görüş ayrılıkları bulunuyordu.[32] Osmanlıların çıktıkları yeni seferin hedefinin Budin mi, Erdel mi yoksa Hırvatistan mı olacağı konusunda bir fikir birliği yoktu ve bir belirsizlik hâkimdi. Hatta Erdel Voyvodası Szapolyai ve devrin meşhur komutanlarından Hırvat banı Kristóf Frangepan, bulundukları bölgelere yönelik bir tehdit beklediklerinden, asıl orduya

Levent Şahverdi Arşivi

katılmakta gecikmişlerdi. Öte yandan Çek yardımcı kuvvetler feodal alışkanlıkları yüzünden güçlükle toplanmışlardı, üstelik Macarlar maddi durumu göz önüne alıp, askere uzun süre para ödeyerek bir arada tutma konusunda büyük sıkıntılar yaşıyorlardı. Bunların çoğu savaşa çok az bir zaman kala alelacele toplanabilmişti.[33]

Savaş öncesi Macar sarayındaki duruma vakıf olan papanın temsilcisi Burgio'nun lakaytlıkla suçladığı Macar kralı II. Lajos,[34] Türklerin durumunu en iyi bilen kişi olduğu gerekçesiyle Kalocsa Paşpiskoposu ve Sirem komutanı Pál Tomori'yi Vişegrad'a çağırdı. 23 Nisan 1526'da yapılan toplantıda Osmanlıların sefer hazırlıkları ve karşı tedbirler konuşuldu. Köylü ve çete gruplarından oluşan piyadelerin 1 Temmuzda Tolna'da toplanması kararlaştırıldı. 9 Mayısta sona eren müzakerelerde yaşananlara şahit olan elçilerden biri, "papanın şimdiden Macaristan'ı kaybedilmiş Hıristiyan ülkeler listesine ekleyebileceğini" ifade etmişti.[35] Kralın durumun ciddiyetinden habersiz rahat davranışları, muhtemelen olayın gerçek boyutlarını anlayamamaktan değil, etrafına psikolojik açıdan güven aşılama çabalarından kaynaklanmış olmalıdır. Heyecanlı ve mağrur Macar asilzadeleri Türkleri geri püskürteceklerinden oldukça emindiler.

Bu arada Pál Tomori'nin mevcut üç mektubu konu hakkında bazı dikkat çekici unsurlar taşır. 25 Haziran 1526 tarihli mektup, Osmanlı planları ve Macar sulh talepleri konusunda ilginç bilgiler verir. Buna göre, Macar kralının adamları İstanbul'a gitmişler ve Ocak 1526'da Tomori kralın yanında iken Türkler tarafından geri gönderilmemişlerdi.[36] Türkler onları yanlarında Filibe'ye kadar getirdiler, sonra da serbest bırakıp Macaristan'a dönmelerine izin verdiler. Kralın adamları 25 Haziranda Tomori'nin yanına Pétervárad'a ulaştılar, oradan da Budin'e gönderildiler. Yine aynı mektuba göre, 1523'te Szávaszentdemeter yakınlarındaki savaş sırasında bazı Macar askerleri esir alınmış, sonra da yeniçeri olarak Osmanlı hizmetine girmişlerdi. Mohaç seferi sırasında Osmanlı ordusu Alacahisar menzilinde iken bunlar kaçıp Macar tarafına iltica ettiler. Getirdikleri habere göre, padişahın amacı Budin'i ele geçirmek idi. Askerlerin karşı karşıya kaldıkları zor şartlar yüzünden Osmanlı ordusu Alacahisar'da dört gün beklemişti. Osmanlı ordusundaki paşalara göre Macarlar barış talep edip 10.000 mark ödemeyi öner-

Levent Şahverdi Arşivi

mişler, ancak padişah bu teklifi geri çevirmişti.[37] Tomori'nin krala gönderdiği 5 Temmuz tarihli mektup ise Osmanlı ordusunun durumu hakkındaki geniş bilgisini gösterir. Burada ayrıca kuvvetleri yetersiz kaldığı için Osmanlıları Sava ve Tuna geçitlerinde durduramadığını anlatır.[38]

II

Osmanlı ordusunun harekât safhaları ve savaşın cereyanı konusunda çağdaş Osmanlı kronikleri nispeten detaylı bilgi sunar. Özellikle seferin Ruznâmesi resmî ordu jurnali niteliği taşısa da detaylar eksiktir, olayların günlük kısa tasvirleri verilir.[39] Onun dışında çağdaş kaynaklar eskiden beri bilinen ve kullanılan Kemalpaşazâde'nin eseri, Matrakçı Nasuh ve Bostan Çelebi'nin *Süleymannâme*'leri, savaşta hazır bulunan Lütfi Paşa ile Celalzâde Mustafa Çelebi'nin *Tarih*'leridir. Savaşın Osmanlı tarafının yegâne kaynakları olarak bu eserlerdeki bilgiler, esas alınması gereken bir temel sağlar.[40] Osmanlı arşiv malzemesi ise pek kıttır. Özellikle sefer sırasında tutulan gelir-giderlerin günlük işlendiği muhasebe ruznamçe defterine ait bazı parçalar bugüne ulaşmıştır. Savaşın hakkında olmasa bile, bunlardan hazır bulunanlar, elçi gelişleri ve kronoloji bakımından faydalı bilgiler elde edilebilmektedir.[41] Ayrıca sefere katılan kapıkuluna/yeniçerilere verilmek üzere götürülen silah ve malzemelerin bir listesi de mevcuttur.[42] Macar tarafı için ise savaşa şahit olan Broderics'in yazdıkları, batılı tarihçilerin en önemli kaynağını teşkil etmiş gözükmektedir. Savaşın tasviri bu bilinen kaynaklara dayalı olarak yapılmış, bu konuda önemli sayılabilecek bir literatür oluşmuştur. Burada bu gibi araştırmaların yönlendirici etkisi dışında kalınarak, doğrudan söz konusu kaynaklar yeniden gözden geçirilecek ve tartışma yeni bir düzlemde ele alınacaktır. Genellikle batı ve Macar tarihçiliğinde, Türk kroniklerinin 19. asırda yapılan çevirileri ve bunlara yaslanan mufassal karakterdeki Osmanlı Tarihleri esas alınır, ancak belirli bir ideolojik çizgide yazıldıklarından, bunların durumu aydınlatmaya yetmeyeceği belirtilir. Oysa dikkatle yapılacak bir tetkik, Osmanlı tarafının savaş düzeni, harekât planları hakkında önemli bir bilgi birikimi sağlar.

Kaynaklara göre gerekli hazırlıkları tamamlayan padişah, yanında veziriazamı Rumeli beylerbeyi İbrahim Paşa olduğu halde 23 Nisan 1526'da (11

Levent Şahverdi Arşivi

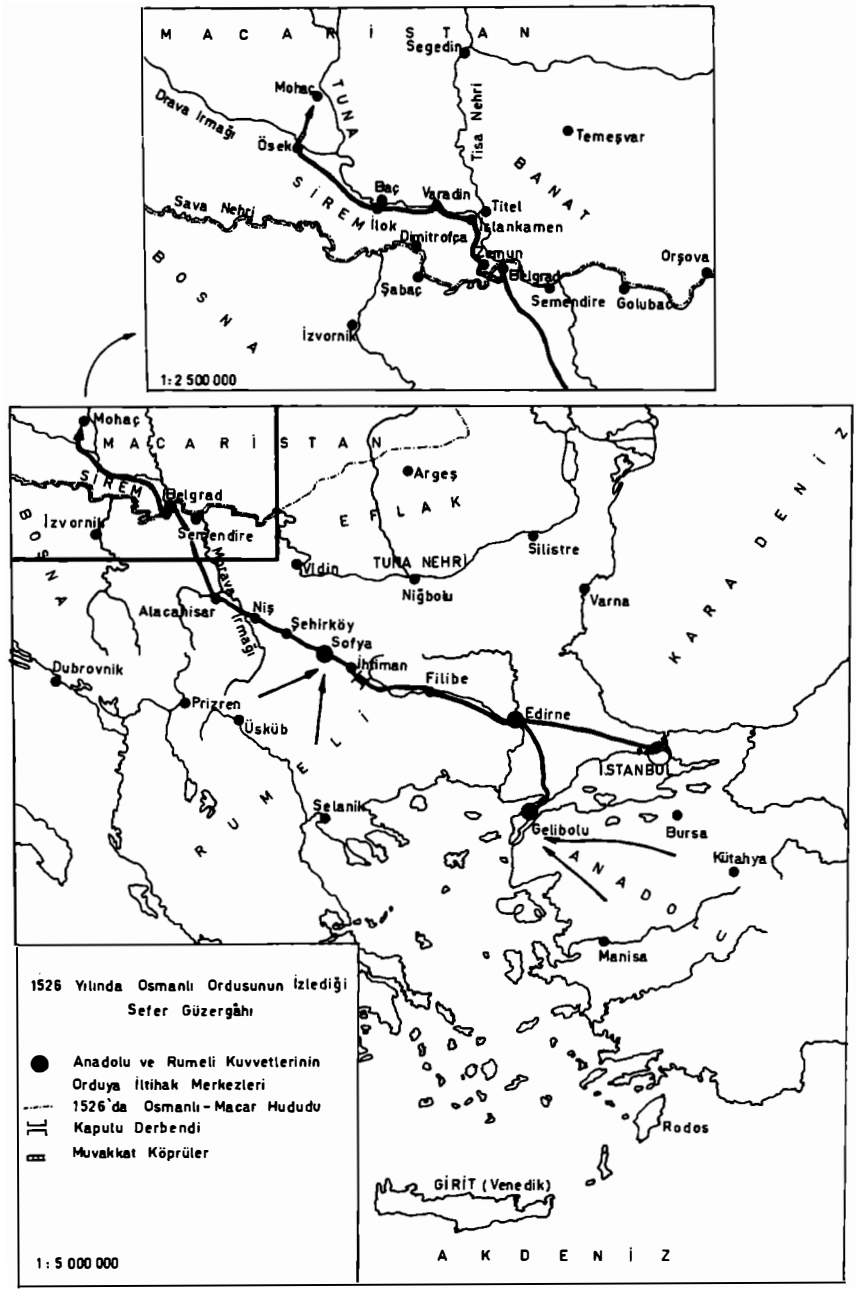

Harita 1: Osmanlı ordusunun sefer güzergâhı.

Levent Şahverdi Arşivi

Receb 932) hareket etti. Edirne'den Filibe'ye gelindiğinde İbrahim Paşa, Rumeli askeri ve emrine verilen 2000 tüfekli yeniçeri, 150 top ile bir konak ileri sevk edildi; padişahın bulunduğu ana ordu, ikinci Vezir Mustafa Paşa, üçüncü Vezir Ayas Paşa, Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa yönetiminde onu takip ediyordu. Ancak ilkbahar mevsiminde sürekli yağan nisan yağmurları araziyi yumuşatmıştı. Kabaran derelerle ve sellerle boğuşan ordu, güçlükle ve çok yavaş hareket edebiliyordu. Bu durum ordunun daha önceden kararlaştırılan güzergâhının değişmesine yol açtı. Belirlenmiş olan Semendire yolu taşkın sebebiyle kapandığından Alacahisar yönüne gidildi. İbrahim Paşa'nın öncü kuvvetleri de aynı şekilde zorlukla ilerliyordu. Hatta yağmurlar temmuz ayı başında bile yağmıştı. Ana ordu Alacahisar'ı geçtikten sonra 18 Haziranda (8 Ramazan) burada İbrahim Paşa'nın kuvvetleri ile buluştu. Toplanan harp meclisinde Varadin/ Pétervárad üzerine yürüme kararı alındı. O sırada Bali Bey'den gelen haberci Sava üzerindeki köprülerin tamamlandığı haberini getirdi. İbrahim Paşa'nın öncü kuvvetleri 29 Haziranda (19 Ramazan) Belgrad'a ulaştı. Oradan Sava'yı geçip Sirem arazisine girdi. Sava nehri bu sırada taşmış durumdaydı. İbrahim Paşa 3 Temmuzda (23 Ramazan) Zemin'de, 7 Temmuzda (27 Ramazan) Salankamen'de idi. Son yer harap halde bulunduğu için derhal tamiri emredildi. O sırada gelen bir haberde, Macar kumandanı Pál Tomori'nin 2000 askerle Varadin yakınlarında olduğu, kralın ise henüz Budin'den ayrılmadığı bildirildi. Ayrıca alınan istihbarata göre Budin'de kale içinde 10.000'den fazla asker toplanmıştı.[43] 7 Temmuzda (27 Ramazan) Belgrad'a gelen padişah, ramazan bayramını burada geçirdi. Bayramdan bir gün önce 9 Temmuzda (29 Ramazan) 800 kadar, köprü yapımında kullanılacak çoğu ufak tipte gemi Belgrad'a ulaştı.[44] Bunların bir kısmına top ve tüfekli asker yerleştirildi ve Varadin üzerine sevk edildi. İbrahim Paşa'nın kuvvetleri 14 Temmuzda (4 Şevval) kaleyi kuşatma altına almıştı. Macar Kralı Lajos 15 Temmuzda Ferdinand'a gönderdiği mektupta yardım talebini yenilerken, Türklerin Pétervárad'ı hedeflediklerini, eğer burası düşerse hem Macar hem de bütün imparatorluk topraklarının tehlike altında kalacağını bildirmişti.[45] Padişah ise bayram günü 11 Temmuzda Sava üzerinde kurulan köprüden geçti, Zemin yakınına kondu. Varadin kalesinin dışarısında, bir miktar yaya ve tüfekli asker bulunduğu haberi üze-

Levent Şahverdi Arşivi

rine giden yeniçeri ve Rumeli askerinden bir bölük, onları dağıtarak top arabalarını yerleştirmelerini önledi. İkindi vakti kaleden bir miktar asker çıktı ve Osmanlı kuvvetlerinin durumunu görüp tekrar içeri girdi. Bu manevra Tomori'nin kaleye gireceği şeklinde algılandığından hemen teyakkuza geçildi, bütün beyler atlarına binip hazırlandılar. Kale tam anlamıyla ertesi gün kuşatıldı. Padişah da kuşatma sürerken 22 Temmuzda (12 Şevval) yakın bir mahalle gelip savaşı bir süre seyretti. Bu arada ordugâha Sirem bölgesindeki irili ufaklı kalelerin düştüğü haberi ulaşıyordu. 23 Temmuzdaki (13 Şevval) büyük hücumda 60 yeniçeri, 600 asker hayatını kaybetmişti. 27 Temmuzda (17 Şevval) son hücum yapıldı, kale teslim bayrağını çekti.[46] Osmanlı tarihçisi Bostan Çelebi bu sırada Pál Tomori'nin askerleriyle nehrin öte yakasına, kaledekilere yardım için geldiğini, alay bağlayıp dururken, gemilerdeki Osmanlı tüfekli askeriyle çatıştığını, ama top ve tüfek atışları karşısında duramayıp geri çekildiğini bildirir. Sefer Ruznâmesi'nde bu konu bir rivayet tarzında açıklanırken Kemalpaşazâde de benzeri şekilde Tomori'nin nehrin öteki tarafında beklediğini yazar.

Varadin alındıktan iki gün sonra 29 Temmuzda (19 Şevval) padişah seferin hedefinin Budin olduğunu açık şekilde ilan etti. 30 Temmuzda (20 Şevval) Varadin fethinde başarı gösterenlere çeşitli inamlar dağıtıldı.[47] 1 Ağustosta (22 Şevval) Ilok/Ujlak kalesi önüne konuldu. Burada iken akıncılara ve askerlere, çevre köylere zarar vermemeleri için emir yollandı. O sırada civarda saklanan köylüler ordugâha gelip aman dilediler, talepleri kabul edildi ve akıncılara tekrar köylere saldırıp yakmamaları sıkı sıkıya tenbih olundu.[48] Padişah ve İbrahim Paşa birlikte kaleyi "temaşa" ettiler. 7 Ağustosta (28 Şevval) kale içindekiler aman diledi. Ertesi günü aman gereği kale teslim alındı, padişah bizzat kaleye girdi ve (2-4 Zilkade) 10-12 Ağustos arası burada kaldı.[49] Bu sırada yine Sirem bölgesindeki irili ufaklı kalelerin ele geçirildiğine dair haberler ulaşmakta idi. Erdöd ve Ezsék (Osijek) kaleleri halkının kaçtığı haberleri alındı. 13 Ağustosta (5 Zilkade) Osijek kalesine konuldu. Ertesi gün Drava üzerinde köprü yapılması işi başlatıldı. İbrahim Paşa gözetiminde köprü yapılırken karşı yakaya sürekli olarak Macar süvarileri gelip hazırlıkları izliyordu. Padişah 15 Ağustosta (7 Zilkade) buraya gelerek köprünün yapımını seyretti. Seyyar olarak ve gemilerin birbirine bağlanma-

Levent Şahverdi Arşivi

sıyla oluşturulan ve 18 Ağustosta (10 Zilkade) biten köprünün uzunluğu 284 zira (yaklaşık 22-25 metre) kadardı. Köprüden geçiş 20 Ağustosta (12 Zilkade) başladı. Bu sırada ordugâha Macar ordusu hakkında abartılı ve zihin karıştırıcı haberler geliyordu. Taburlar şeklindeki kalabalık Macar ordusunun, uzun süre savaşabilecek durumda olduğu şayiaları asker arasında yayıldı ve endişeyi mucip oldu. Gerçekle ilgisi olmayan bu haberler, muhtemelen kasıtlı bir karşı propaganda, psikolojik bir yıpratma taktiği idi. Ancak asker teyakkuzda tutularak muhtemel bir baskına karşı tedbir alındı. Ertesi günü 21 Ağustosta (13 Zilkade) padişah köprüden geçti. Tomori Osmanlı kuvvetlerini bu geçiş sırasında durdurmak istiyordu. Onun bölgedeki hareketi ve propaganda amaçlı haberler, köprü yapımı ve geçiş sırasında ordunun neredeyse altı gün (6-13 Zilkade arası) kadar oyalanmasına yol açtı. Saflar halinde geçiş gerçekleşirken çok sıkı emniyet tedbirleri alınıyor, kuvvetler dikkatli bir şekilde yavaş yavaş ve kademeli olarak hareket ediyordu.

Ruznâme'de burada beklenirken 18 Ağustosta (10 Zilkade) Budin'den gelen bir Macar beyinin, Macar ordusu hakkında haber getirdiği belirtilir.[50] Ancak bu şahsın kim olduğu ve hangi amaçla geldiği, ne gibi bir mesaj getirdiği konusunda bilgi verilmez. Gelen habercinin Macar savaş meclisinde, barış taraftarı olarak görüş beyan eden grubun adamı olma ihtimali yüksektir. Hatta getirdiği haber üzerine ertesi gün padişah ile sadrazamın baş başa uzun uzadıya görüştükleri bildirildiğine göre,[51] mesajın önemli olma ihtimali ortaya çıkar. Muhtemelen bu şahsın getirdiği haberler ve Macarların nasıl hareket edeceklerini anlama isteği, köprü yapımı ve geçiş sırasında bir süre beklenmesine yol açmıştır. Tomori'nin ise arkadan herhangi bir destek almaması üzerine, geri dönüp durumu bildirmek için kralın ordugâhına gittiği bilinmektedir. Bu hareketinde Osmanlı ordugâhına gelen habercinin rolü olup olmadığı, onunla herhangi bir bağının bulunup bulunmadığı hakkında bir karine yoktur.

II. Lajos, Osmanlı kuvvetlerinin Varadin kuşatması sürerken, 20 Temmuzda Budin'den ayrıldı,[52] 24 Temmuzda Tolna'ya gelmiş bulunuyordu. Bir süre burada toplanması kararlaştırılan askerleri bekledi. 15 Ağustosta yarısını köylülerin, diğer yarısını ise Estergon (Esztergom), İstolni Belgrad (Székesfehérvár) ve diğer Macar bölgelerinden gelen süvarilerle birlikte Leh,

Levent Şahverdi Arşivi

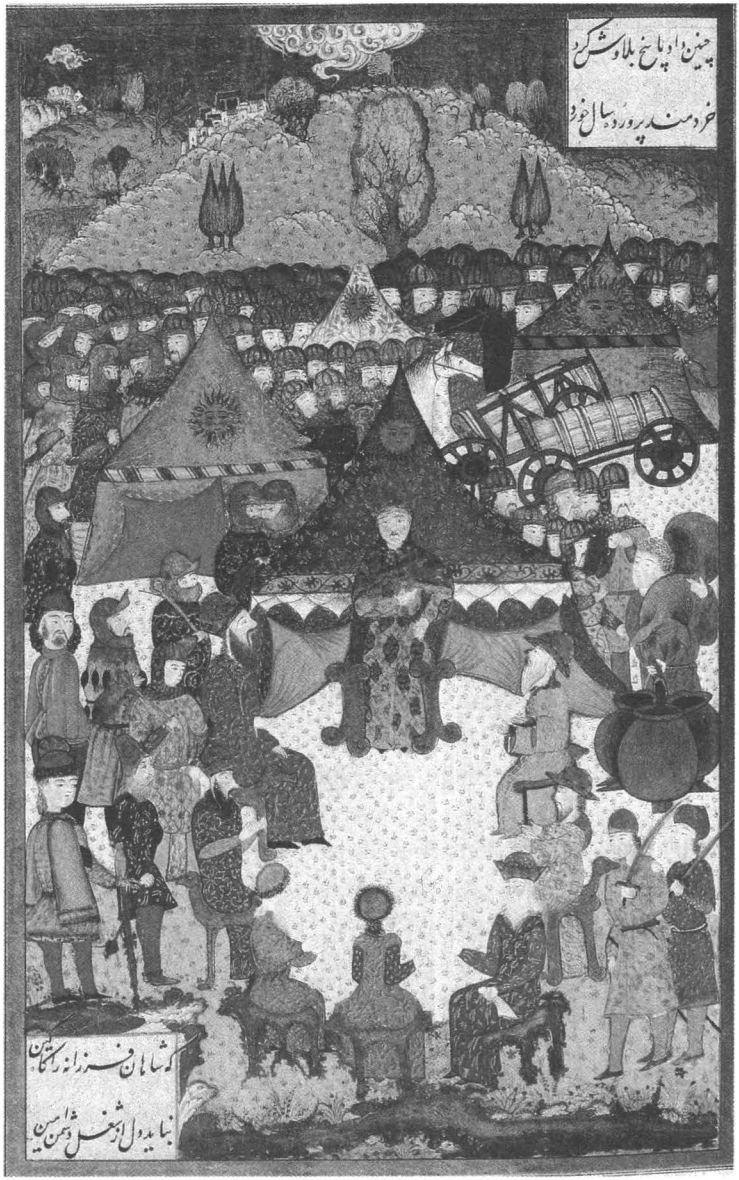

Resim 1. Macar Kralı II. Lajos'un ordugâhında toplanan savaş meclisini gösteren minyatür.

Levent Şahverdi Arşivi

Bohemya, Alman askerlerinin teşkil ettiği 20.000 askerle Osmanlı ordusunun karşılanması için belirlenen Mohaç sahrasına hareket etti. 19 Ağustosta buraya ulaştı ve ordusunu savunma sistemine göre yerleştirdi. Bu arada gelen takviye güçlerle birlikte asker sayısı sürekli artıyordu. Savaş sırasında bu sayı 40-50.000 dolayına ulaşmıştı.[53] Osmanlı ordusu Drava üzerindeki köprüden geçiş hazırlıkları yaparken, kral 19 ve 20 Ağustosta savaş meclisini toplayarak, ne gibi bir plan izleneceği konusunu gündeme getirdi. Meclis-te kumandanlar, öncelikle Mohaç ovasında Osmanlı ordusunun karşılanması kararını tartıştılar. Bu sırada bir kısmı henüz orduya katılmamış olan Szapolyai ve Frangepan'ın askerlerinin beklenmesini, bir kısmı derhal saldırıya geçilmesini, bir kısmı da padişahtan barış istenip haraç vermeye razı olunmasını ileri sürdü. Yukarıda sözü edilen Macar habercinin o sırada Osmanlı ordugâhında bulunması, sonuncu teklifin ciddi bir şekilde göz önüne alındığını gösterir. Fakat ya Osmanlıların barış teklifini olumsuz karşılamaları yahut daha kuvvetli bir ihtimal olarak savaş taraftarı grubun görüşlerinin ağır basması ve savaş meclisinde havanın değişmesi, bu diplomatik girişimi sonuçsuz bırakmıştır. Zira pek çok asilzade, zor arazi şartlarıyla boğuşan ve safları arasındaki denge bozulan Osmanlı ordusunun parlak bir süvari hücumuyla dağıtılabileceği inancını taşıyordu. Kendilerinden daha kalabalık (tahminen 80.000 kişi)[54] olan Osmanlı ordusunun bu durumundan istifadeyle, aniden saldırarak ilerleyip, padişahın bulunduğu yere ulaşılabileceği, böylece savaşın kazanılabileceği kanaati pekişmişti. Üstelik Macar ordugâhı stratejik mevki açısından en müsait yerde bulunuyordu ve askerler düzenli bir şekilde mevzi almışlardı. Macarların savaş taktiklerinin stratejik gerekçeleri oldukça isabetliydi ve –sayıca dengesiz gibi görünen orduların karşı karşıya geleceği düşünüldüğünde– çok iyi planlanmıştı.

Bugün savaşın cereyan ettiği yerin tam bir tespiti yapılamamaktadır. Macar ordusunun nerede yerleştiği konusu da tartışmalıdır. Meseleyi ele alanlar, savaşta bulunan episkop ve kançılar Brodarics'in tavsifleriyle ovanın şimdiki durumu arasında tutarsızlıklar görürler ve Macar ordugâhının bulunduğu Földvar'ın yerinin belirlenmesindeki problemlere temas ederler. Brodarics, Földvar'ın yerini coğrafi olarak tarif etse de bugüne ulaşan herhangi bir kalıntı olmaması, yer tespitini zorlaştırır. Bu tespitle savaşın

Levent Şahverdi Arşivi

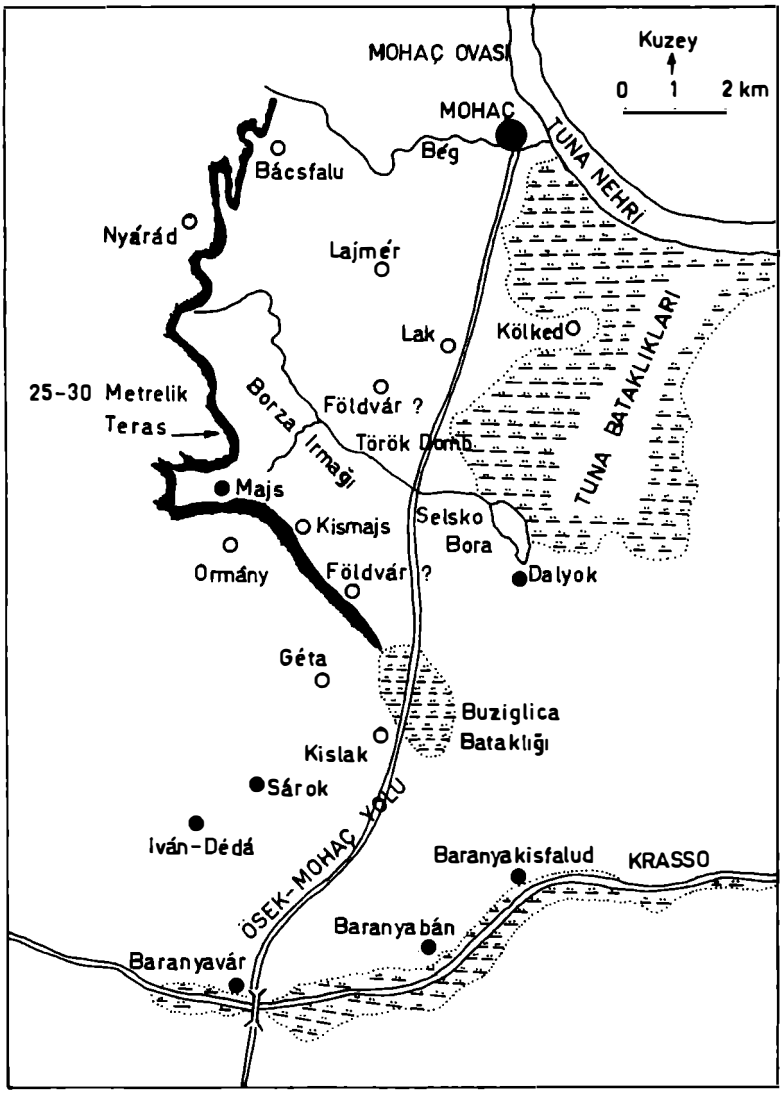

○ 1526'dan sonra yok olan köyler

● Bugün de mevcut olan köyler

Bataklık alanlar

Harita 2: Mohaç savaşının yapıldığı alanın planı.

Levent Şahverdi Arşivi

nerede cereyan ettiğinin kesin şekilde ortaya çıkacağını öne süren araştırmacılar, 17. asır Osmanlı tarihçisi Peçuylu'nun ifadesine başvururlar. Türk kuvvetlerinin Macarları çembere almak maksadıyla hareket etmeleri sırasında Nyarad ve Bacs köylerinin adından söz edilmesinden hareketle yapılan arazi çalışmasında, Buziglica ve Csele dereleri arasında uzanan tepeler ve içinde asker gizlenebilecek vadiler görülmüştür. Savaş alanında sözü edilen 20-30 metre yüksekliğindeki terasların mevcudiyeti vurgulanarak, arazinin kuzey kısmında Lánycsók ve Mohaç arasında Jenyei deresinin, Nyárád'ın kuzeyini Kölked'e bağlayan orta kısımda Babarc deresinin ve nihayet güney kısmında Nyrád ve Dályok arasında Borza deresinin geçtiği tespit edilmiştir.[55] Osmanlı ordusunun bu tepe ve vadiler boyuna inerek çarpıştığı ileri sürülebilir.

Bunun yanı sıra topoğrafyanın Macarlara yardımcı olduğu, meydanı doğuda Tuna bataklıkları, batıda ve güneyde 20-25 metrelik yüksekçe teraslar ve kuzeyde Borza deresinin sınırladığı, böylece Osmanlı ordusunun Drava'yı geçip savaş alanına gelene kadar nehrin kuzey sahiline uzanan bataklık araziyi aşması gerekeceği üzerinde de durulmaktadır.[56] Gerçekten Osmanlı kaynakları da arazinin çamur halde, bataklık olduğunu vurgular, fakat taraça şeklindeki bir arazi yapısından söz etmez. Yalnız Lütfi Paşa, Macar ordusunun büyük bir hendek kazdığını belirtir ve bunun bir ucunun Tuna'ya, diğer ucunun dağa kadar uzandığını yazar.[57] Bu ifadeler böyle bir coğrafi formasyona dair ipucu niteliği taşır. Arazi durumunun ordu saflarının açılmasına ve düzeninin bozulmasına yol açtığı anlaşılmaktadır. Hatta ordu yükseltilere geldiğinde, batak ve kaygan zeminden aşağı inmek zorunda kalır, bu da atlarla hemen hemen imkânsız gibidir. Aslında Osmanlı kronikleri savaş mahallinin tam bir tavsifini vermezler. Drava ile Mohaç arasındaki bir "..azmak ve bir batak.."tan geçildiğini belirtirler. Bu bataktan sonra dördüncü merhalede Mohaç sahrasına ulaşılır. Matrakçı bu bataklığı "papas bataklığı" adıyla anar.[58] İlginç şekilde 16. yüzyılın ilk yarısına ait anonim bir Osmanlı Tarihi'nde, askerin Drava'dan geçip iki gün ikametten sonra Baranovar (Baranyavár/Banjin Vrh) önüne geldiği, kale önündeki "papas"ın tutunamayıp kralın yanına kaçtığı, Baranovar kalesinin Ösek/Osijek (Ezsék) "...cânibinden yana bir menzil mikdâr yerde..." olup,

Levent Şahverdi Arşivi

etrafında azim bir göl (muhtemelen Buziglica) ve yol üzerinde de bir "...azmak..." bulunduğu kaydedilir.[59] Geç tarihli bir kaynak olmakla birlikte Peçuylu da bazı dikkat çekici müşahedelerini aktarır. Drava'dan sonra "...Baranovar kurbünde bi'l-fi'il köprü vaz' olunan mahallin alt yanından Krayişçe (Krasica) gölü ayakdan geçilüp... Baranovar yolu üzerinde ma'hud olan Pusu kilisesi kurbünde Bali Bey cânib-i yesâra azm edüp intiha-i sahrada Baçifalopa (Bácsfalu) nâm mahalle doğru dağ eteğini kesdirüp revân oldu... sa'adetlü pâdişâh dahi sahra-yı Mohaç'ta vâki' Hünkar Tepesi dedikleri telli refî'a vâsıl oluncaya [dek] piyâde olup dahi püşteye çıkup bir kürsi üzerine kaim oldu..." der. Ayrıca bu bölgeyi iyi tanıdığını, 1591-92 yıllarında dolaştığında iki üç defa bu tepeye çıktığını, ancak daha sonra Budin Beylerbeyi Hasan Paşa'nın burada ahşap bir köşk yaptırıp, yanında su kuyusu açtırdığını; tekrar bölgeyi gezdiğinde padişahın güçlükle çıktığı, kendisinin de yine zorlukla tırmandığı tepenin neredeyse sahrayla eşit hale geldiğini, bundan da zaman içerisinde coğrafyanın nasıl değiştiğinin anlaşıldığını şaşkınlıkla belirtir.[60] Bu bakımdan bugünkü Mohaç ovasının savaşın yapıldığı dönemdeki topografik özelliklerini, muhtemelen daha sonraki devirlerde meydana gelen taşkınlar dolayısıyla kaybetmiş olduğu söylenebilir.[61]

Zikredilen coğrafi şartlarda gerek Kemalpaşazâde gerekse Matrakçı Nasuh, Baranovar'dan Mohaç'a uzanan yolda, Macarların beklemeyip, bataklık arazide güçlükle ilerleyen Osmanlı ordusuna saldırmış olsalardı, durumu kendi lehlerine çevirebileceklerini, Osmanlı ordusunu çok müşkül bir vaziyete düşürebileceklerini açık bir dille belirtirler.[62] Öyle anlaşılıyor ki savaşın kaderini etkileyen husus bu geçiş sırasında yaşanmış, bu kesimde bir önlem almak yerine, tepelerden Osmanlı ordusunun bayraklarını görene kadar bekleyen uygun durumdaki Macar kuvvetleri, kendilerinden daha kalabalık bir orduya karşı, büyük bir cesaretle neticesi önceden belli, ümitsiz bir hücuma teşebbüs etmişlerdi.

Dönemin Osmanlı tarihçilerinin anlattıklarına göre, son asker grubu 22 Ağustosta (14 Zilkade) karşıya geçtikten sonra, seyyar köprü bozulmuş ve gemiler çekilmiş, Osijek kalesi de tamamıyla tahrip edilmişti. Yağmur altında bataklıkta ilerleyen Osmanlı ordusu 25 Ağustosta (17 Zilkade) göl kenarına konmuş, asker sabahleyin hazır vaziyette bir süre ilerlediğin-

Levent Şahverdi Arşivi

de sis bastırmış ve kimse nereye gideceğini bilememiş; öğle vaktine kadar herkes at üstünde beklemiş, İbrahim Paşa ikindi vaktinde, padişah ise ancak yatsı zamanında buraya ulaşabilmişti.[63] 27 Ağustosta (19 Zilkade) Baranovar'da ordugâh kuruldu ve derhal muharebe hazırlıklarına başlandı. 28 Ağustosta (20 Zilkade) (doğrusu 29 Ağustos Çarşamba günü)[64] önde İbrahim Paşa'nın Rumeli sipahileri ve tüfekçi yeniçerilerinin bulunduğu ordu, ikindi vaktinden biraz önce ovaya hakim yükseltilere ulaşabildi. Buradan Macar kuvvetlerinin karaltısı görülüyordu. Ordunun arkasındaki asıl kuvvetler geride kalmıştı. Akşamın yaklaşması ve ordu hatları arasındaki kopma yüzünden savaşın ertesi gün yapılması kararlaştırıldı. Derhal ağırlıklar indirildi, çadırları kurma emri verildi, bir taraftan da Macar ordusunun hareketleri dikkatle takip ediliyordu. Tam bu sırada Macar alaylarında bir hareketlenme müşahede edildi ve hücuma geçtikleri anlaşıldı. Sefer Ruznâmesi'nde, ordunun Mohaç ovasına ilerlerken Macar kuvvetlerinin birkaç top atışında bulunduğu, birinin sağ kola düştüğü bilgisi yer alır. Vaktin geç olması, arazi ile boğuşan askerin ve atların yorgunluğu sebebiyle savaşa sabahleyin başlanır denirken, hemen ikindi namazı vakti Macar kuvvetlerinin hareket edip bir kanada yöneldiği, karşılık olarak top atıldığı, fakat menzil tutturamadığı, hücum eden kuvvetlerin birkaç kola ayrılarak, atılan top ve tüfeğe aldırmaksızın Rumeli askerine saldırdıkları belirtilir.[65] Burada Ruznâme yazarı gördüklerini yalın bir dille anlatmayı tercih ederken Osmanlı kuvvetlerinin savaş planları hakkında ayrıntıya girmez. Ancak Kemalpaşazâde, Matrakçı Nasuh, Bostan Çelebi ve Celalzâde, askerî taktik bakımından dikkat çekici bilgiler verirler.

Anlaşıldığına göre Osmanlı planları aslında saldırı mantığına göre yapılmıştı ve ani hücum beklenmiyordu. Bu bakımdan kısa bir şaşkınlık yaşandı, fakat tecrübeli serhad beyleri Macar kuvvetlerinin ani saldırıda bulunma ihtimali durumunda nasıl davranılması gerektiği konusunda görüşlerini ordugâhta dile getirmişlerdi. Bazı Macar tarihçileri, Osmanlı tarafının savaş planları hakkında bir şey bilinmediğini ileri sürerlerse de bu bilgi doğru değildir. Kroniklerden çıkarılabildiği kadarıyla biri taarruz, diğeri ani karşı saldırıya yakalanma durumuna göre iki plan yapılmıştı. Ancak ikincisine pek ihtimal verilmiyordu. Zira Ruznâme'deki kayıtlar esasen taarruz hareketine

Levent Şahverdi Arşivi

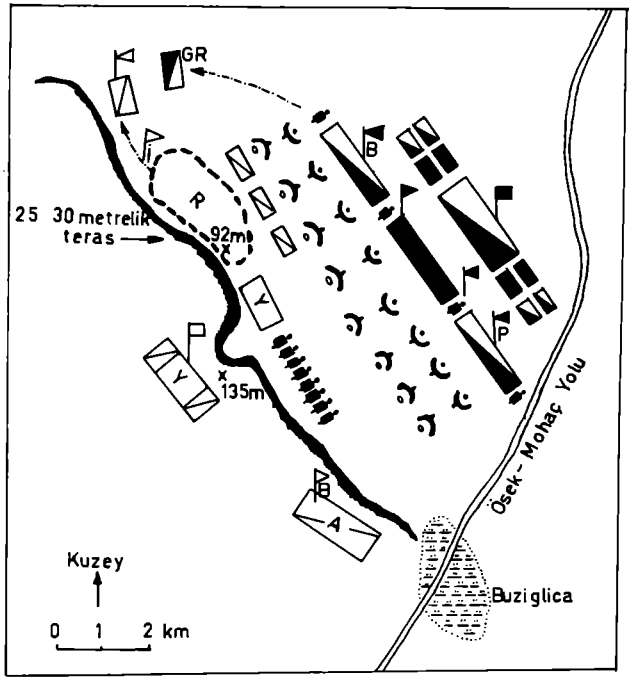

Mohaç Muharebesinden takriben bir saat önceki muhtemel vaziyeti

	Kanuni Sultan Süleyman		Macar Kralı II. Lajos
İ	Ibrahim Paşa		Başkumandan Pál Tomori
B	Behram Paşa	B	Hırvat Banı Batthyány
Bali	Bali Bey	P	Perényi
Y	Osmanlı piyadeleri (Yeniçeriler)		Macar piyadeleri
	Osmanlı süvarileri		Macar süvarileri
A	Anadolu Ordusu	GR	Gaspar Ráskay
R	Rumeli Ordusu		

Plan 1: Osmanlı ve Macar Ordularının savaştan önceki pozisyonları.

Levent Şahverdi Arşivi

yönelik hazırlıkların tamamlandığına işaret eder. Macarların ansızın hareketlenmeleri karşısında Osmanlı ordusu hücum savaşı yapacakken, müdafaa muharebesi yapmak mecburiyetinde kalarak, pek ihtimal verilmeyen ikinci planı devreye sokmuş olmalıdır. Nitekim Kemalpaşazâde, sabahleyin savaşın nasıl yapılacağının kararlaştırıldığı bir toplantıdan söz eder. Semendire Beyi Bali Bey, Macar süvarilerinin çok cesur olduğunu, tahfifle karşılanmamaları gerektiğini, bunların baştan aşağı zırhlı halde, birbirlerine zincirlerle bağlanarak hücuma kalktıklarını, böyle bir durumda hücuma karşı durmayıp iki yana açılarak yol verilmesini, sonra da yanlardan çevirip saldırarak imha edilmelerini savunmuştu. Halbuki daha önceden kararlaştırılan husus, kanatlara ve pusuya akıncı ve asker gönderilmesi ve hücum sırasında bunların çevirme harekâtına girişmeleri idi. Hatta buna yönelik hazırlıklar da başlamış, vadi içlerine asker yollanmıştı. Ancak ani saldırı durumu bu planın değişmesine ve Bali Bey'in taktiğinin benimsenmesine yol açmış olmalıdır. İbrahim Paşa bu görüşler karşısında önce biraz tereddüt etti, çünkü ordu tam anlamıyla savaş nizamı içerisinde değildi ve önce bunu sağlamak gerekiyordu. Derhal ordunun ön tarafındaki ağırlıkların ve malzemenin çekilerek arkaya yığılması, hızlı hareket eden piyade ve süvarilerin savaşa girmesi planlandı. Ordunun ağırlık ve mühimmatı geride bırakıldı, padişahın otağı kuruldu, komutanlara safları bozmayıp savaşa hazır halde beklemeleri emredildi. Uç beyleri akıncılarla birlikte ilk plan gereği kanatlarda ihtiyat mahallinde durup savaşı izleyecek, duruma göre alaylar yürüyüşe geçip saldırdıklarında derhal gizlendikleri yerden çıkıp Macar ordusunun arkasına sarkacaklardı.[66] Görülüyor ki çok fazla teferruat bulunmasa da Osmanlı savaş taktiği belli idi. Ayrıca saldırıya karşılık verecek planlar da hazırdı. Ordu ikindi vaktinden evvel Macar ordusunun karşısındaydı, İbrahim Paşa Rumeli askerleri ile ileride; padişah, Anadolu askerleri, kapı halkı ve yeniçeriler onun ardında dizilmişlerdi. İkindi vakti geldiğinde, daha önce de belirtildiği gibi düzen almaya başlayan orduya Macar tarafından top atışı yapılmış, fakat menzil kısa kalmıştı. Bu durum Macar topçularının saldıran süvarilere göre oldukça geride kaldığının bir delilidir.

Macar savaş planı da aslında Osmanlı taarruz harekâtına karşı hazırlanmıştı. Episkop ve kançılar Brodarics, Osmanlı ordusu çembere alma-

Levent Şahverdi Arşivi

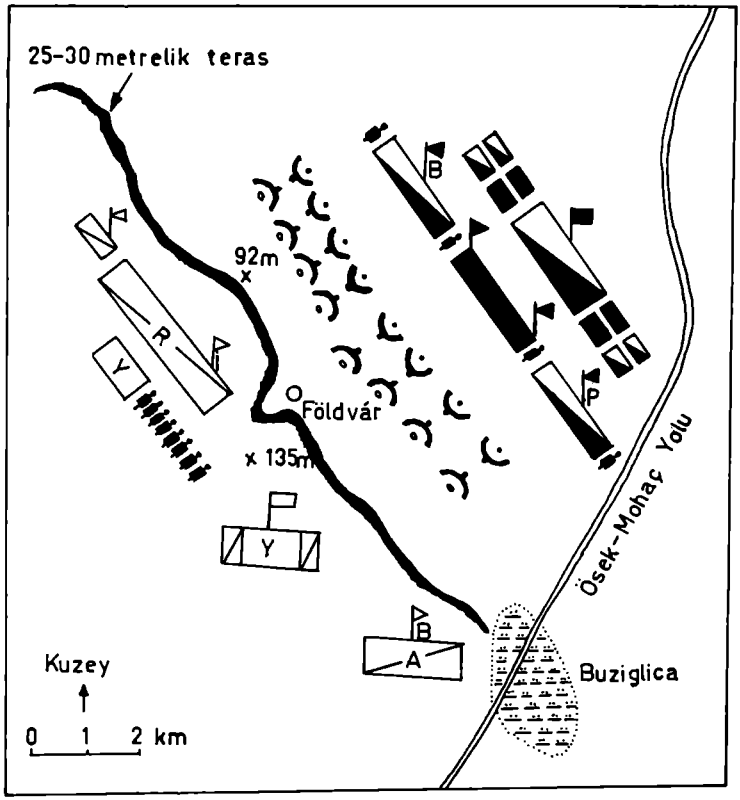

Osmanlı ve Macar ordularının muharebeden önceki vaziyeti

Kanuni Sultan Süleyman	Macar Kralı II Lajos
İbrahim Paşa	Başkumandan Pál Tomori
Behram Paşa	Hırvat Banı Batthyány
Bali Bey	Perényi
Osmanlı piyadeleri (Yeniçeriler)	Macar piyadeleri
Osmanlı süvarileri	Macar süvarileri
A Anadolu Ordusu	
R Rumeli Ordusu	

Plan 2. Muharebeden yaklaşık bir saat önce tarafların mevkileri.

Levent Şahverdi Arşivi

sın diye olabildiğince geniş bir alana yayıldıklarını, safın sağ kanadına Hırvat banı Battyany, sol kanadına Peter Perenyi'nin kumanda ettiğini, arada yayaların bulunduğunu, ikinci safta ise kral ve önde gelen şahıslar ile 10.000 kadar seçme zırhlı süvarinin yer aldığını belirtir. Saldırı kararı Osmanlı ordusunun tepelerden inmesi durumuna göre yapılmıştı. Bütün ümitler, bu ağır arazi şartlarının Osmanlı kuvvetlerinin safları arasında yaratacağı kopukluğa, meyilli balçık sahanın hareket kabiliyetini yavaşlatmasına, ani bir hücumla kolayca dağıtılıp panik halde birbiri üzerine yığılan askerin savaşamayacak hale gelmesine bağlanmıştı.[67]

Hafif yükseltili, vadilerle yarılmış ve yağmur sebebiyle iyice yumuşamış taraçalardan aşağı inmeye hazırlanan Rumeli kuvvetlerine yapılan ilk Macar saldırısı başladığında saat 3,5-4 civarında idi. Osmanlı kaynaklarında sadece Osmanlı ordusunun değil, saldıran Macar kuvvetlerinin durumuna dair de bazı bilgiler vardır. Mesela Bostan Çelebi, Macar ordusunun sayısını 80.000 olarak verir. Sağ, orta ve sol olmak üzere üç kısım halinde hücuma kalktıklarını; kralın top ve tüfek serpintisine bakmayıp doğruca Osmanlı ordusunun merkezine yürüdüğünü, sağ kanattakilerin Rumeli askerine saldırdığını, soldakilerin ise Anadolu askerine yöneldiğini, buna karşılık Osmanlı kuvvetlerinin her yönden karşı koyduğunu belirtir.[68] Matrakçı Nasuh ve Kemalpaşazâde, birbirinden biraz farklı şekilde padişahın otağı kurulduğu sırada, Macarların bunu fırsat telakki ederek ilkin Rumeli koluna yöneldiklerini, kralın sağ kolda olan kuvvetleri akıncıların üzerine sevk ettiğini, solundakileri yerinde bıraktığını, kendisinin de İbrahim Paşa üzerine hareket ettiğini yazarlar.[69]

Macar saldırısı karşısında Rumeli askeri plan gereği iki yana açıldı, hızla ilerleyen Macar süvarileri birden karşılarında top arabaları ve bunları siper almış yeniçeri tüfekçilerini buldu. Toplar pek etkili olmadıysa[70] da yerlerinde disiplin içerisinde duran ve atış için sabırla uygun zamanı bekleyen yeniçeri tüfekçileri, birkaç grup halinde kademeli ve seri atışla süvarileri dağıttılar. Ekte neşrettiğimiz listeye göre bu sırada yeniçeri tüfekçilerinin elindeki tüfek adedi 4000 olup, bunun 3000'i normal (muhtemelen 4 karış boyunda yani namlu boyu 88-92 cm.), diğer 1000'i (5 karış boyunda: 100-115 cm.) ise iyi kalitedeydi. Bunun yanı sıra 60 kadar uzun menzilli tüfek

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 2. Mohaç'ta Osmanlı ve Macar öncülerinin ilk çarpışmalarını tasvir eden minyatür.

Levent Şahverdi Arşivi

daha vardı. Ayrıca tüfekler için 3.000.000 adet misket/mermi (tüfek fındığı) hazırlanmış, ihtiyaç halinde fındık/misket dökmek için 200 kalıp da götürülmüştü. Tüfek malzemesi olarak 4000 tüfek veznesi (barut tevzii için), 430 kese tüfek otu (muhtemelen barut), fitil yapmak için de 56 kantar pamuk ipliği mevcuttu.[71]

Yukarıda temas edilen Osmanlı kroniklerine göre, önce öncü askerler (çarhacılar) çarpışmış, sonra Macar ordusunun sağ kolundaki kuvvetler akıncılar üzerine yollanmış, kral süvarilerle İbrahim Paşa üzerine saldırdığında, ikiye ayrılan asker arasından geçip tüfek ateşi yemiş ve sola dönmek zorunda kalmıştı. Bu kesimdeki Osmanlı sipahileriyle çarpışan ve safları yaran kral, yetişen kuvvetlerle çevrilip askerleri dağılınca, sol koldaki Macarlar Anadolu sipahileri üstüne hareket etmiş, fakat yeniçeriler yetişip bunları püskürtmüş, padişahın bulunduğu yöne gidenler ise tamamıyla imha edilmişlerdi.

Kemalpaşazâde, kralın yanındaki zırhlı süvarilerin Osmanlı ordusunun ortasına saldırdıklarını, tüfek ateşine rağmen hücumu sürdürdüklerini, yeniçerilerin üzerine hamle yapıp, top arabalarına kadar ulaştıklarını, fakat top ve tüfek ateşi ile dağıtıldıklarını, sol taraftaki sipahilerin saflarını yardıklarını, ancak artık savaşacak mecalleri kalmadığında, padişahın yanındaki kuvvetlerin gelişi üzerine kralın çekildiğini, sol koldaki Macarların ise Anadolu askerine saldığını, yeniçeri tüfekçilerin o cihete yönelip bunların bir çoğunu kırdığını yazar.[72] Dönemin tarihini kaleme alan ve savaşta bulunan Lütfi Paşa ise, farklı bilgileriyle dikkati çeker. Ona göre padişah sabahleyin Mohaç ovasına hareket etmiş, Macarların büyük bir hendek kazdıklarını görmüştür. Bunun üzerine yapılan müşaverede Macar ordusu üzerine doğrudan saldırılmayıp tedbirli davranılması, önce konup hendeğin nasıl aşılacağının düşünülmesi, ondan sonra savaşa girilmesi konuları görüşülmüştür. Ağırlıkların indirilmesi kararlaştırılmış, bu sıradaki duraklamadan cesaret bulan Macar askerleri üç bölük halinde ayrılmış, bir bölüğü önden Rumeli askeri üstüne yollanmış, diğeri Anadolu askerine saldırırken kral da padişahın bulunduğu orta cenaha yönelmiştir. Rumeli kolu ikiye ayrılıp saldıranlara yol vermiş, Macarlar önlerindeki ordunun ağırlıkları ve mühimmatının bulunduğu yere kadar ilerlemiş ve malları yağmalamaya başlamış, hizmetkârlardan da epeyi

Levent Şahverdi Arşivi

adam öldürmüşlerdir. Anadolu askerine taarruz edip yenilenler, kralın yanına gelmişler, hep birlikte padişahın bulunduğu yöne ilerlemişler, ancak top arabalarını geçememişlerdir. Burada savaşılmış, kral top arabalarını sıyırarak Anadolu askerine yönelmiş ve bozguna uğratılmıştır.[73] Savaşa Anadolu beylerbeyliği kuvvetleri içinde katılan Lütfi Paşa'nın, açık şekilde Rumeli askerinin başarısızlığını belirtip, Anadolu kolunu öne çıkarma gibi bir ifade tarzını tercih etmiş olması tabidir. Eserini de görevden alındıktan sonra kaleme aldığından, genellikle olayları muhalif havada aktarma yolunu izlemiştir. Bu bakımdan onun ifadeleri her zaman ihtiyatla karşılanmalıdır.

Öte yandan Celalzâde Mustafa Çelebi, eserinde bu konuda daha fazla ayrıntıya yer verir. Aslında savaşa katılmakla birlikte Kemalpaşazâde'den de etkilenmiş olduğu anlaşılan Celalzâde, savaşı tasvir ederken Rumeli askerine 150 kadar top arabası verildiğini ve bunların yanında –ilgili belge ile de doğrulanabilen– 4000 kadar tüfekli yeniçerinin bulunduğunu, top arabalarının "tabur cengi"ne uygun bir şekilde zincirlerle birbirine bağlandığını, tüfekli yeniçerilerin dokuz sıra oluşturduklarını (muhtemelen üç saf halinde), yani seri atış yapabilecek bir tarzda arka arkaya sıralandıklarını yazar. Ağırlıkların ayrılmasıyla açılan meydana yönelen Macarların üç bölük halinde saldırdıkları, sağ tarafta *barata* denilen papazın (Tomori'yi kast ediyor) Bali Bey'in bulunduğu yöne yürüdüğü, sol yanda Tuna yalısı cihetindeki Macar askerinin (60-70.000 tamamı zırhlı, atlı süvari) yerinde durduğu anlatılır. Celalzâde ilk saftaki Macar askerinin sağında ve solunda tüfekçi yayaların bulunduğunu; Osmanlı kuvvetleri üzerine hücum edildiğini, bozulup kaçanların bayraklarını yukarı tutup, tekrar bir araya geldiklerinde aşağı indirdiklerini ve yeniden hücuma yöneldiklerini, ortalığın duman içinde kaldığını, saldıranların Osmanlı top arabaları ve tüfekli askeri karşısına geldiklerinde bir duvara çarpmış gibi olduklarını kaydeder. Eserde Rumeli sancağının sol cihetinden, altıncı sancak yanına (Yanya sancağının konuşlandığı yer) kadar arabaların uzanmış olduğu, buraya kadar hattı paralel olarak geçip bir aralıktan içeri dalan Macar süvarilere yol verildiği, önceden indirilmiş ağırlıklar ve yükler arasında kalan süvarilerin, Osmanlı askerlerince çevrildiği aktarılır. Celalzâde, geriye dönüp Tuna yalısında bekleyen diğer askerlerin yanına kaçan Macarların, padişah ve askerlerin taarru-

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 3. Kanuni Sultan Süleyman ve önünde toplar ile tüfekli yeniçerileden oluşan hattı tasvir eden, özellikle yeniçerilerin tüfek kullanımındaki saf düzenini gösteren minyatür.

Levent Şahverdi Arşivi

zuyla karşılaştığını; karşı koymaya mecali kalmayan kralın kaçmaya çalıştığını, zırhlı fırkaların top arabalarını sıyırıp sağ taraftaki Anadolu askeri içine düştüğünü, ancak askerleriyle birlikte tamamıyla imha edildiklerini; Semendire beyinin ise üzerine hücum eden papazı ve askerlerini kılıçtan geçirdiğini, bu sırada vaktin guruba yaklaştığını yazar.[74] Kemalpaşazâde ve Matrakçı Nasuh'a nispeten biraz daha farklı olmakla birlikte, genel hatlarıyla onların yazdıklarına uyan bu pasaj, savaş sahnesini göz önüne sermek bakımından dikkat çekicidir. Bu anlatılanlar bazı önemsiz farklılıklarla Brodarics'in Macar tarafından savaşı anlatışıyla paralellik arz eder. O da Osmanlı akıncılarının harekâtından haberdar olunduğunu, faaliyetlerinin fark edilmesi üzerine Raskay'ın komutasında 400 süvari yollandığını; saldırı sırasında Osmanlı ordusunun ikiye ayrıldığını ve Macar atlılarının birden karşılarında top ve tüfekçileri bulduğunu ve dağıldıklarını; bunun sonucu umumi bozgunun yaygınlaştığını, Macar ordugâhına sokulan bir Osmanlı kuvvetinin burayı yağmalayıp tahrip ettiğini belirtir.[75]

Savaşın safhaları ve buradaki başarısızlığın sebepleri, modern Macar tarihçiliğinde hayli verimli bir tartışma ortamının husule gelmesine yol açmıştır. Genellikle ulaşılan sonuç, Osmanlılara saldıran sol kanadın Rumeli askerlerini bozduğu ve kaçırdığı, bu sırada yağmaya daldığı için zaman kaybettiği, yetişen tüfekçi yeniçerilerin bunları dağıttığıdır.[76] Bu yaklaşım, önceden yapılan planları ve Osmanlı kuvvetlerinin belirlenen taktiğe uygun hareket ettikleri gerçeğini göz önüne almaz. Ani hücumla saldıran Macar kuvvetlerinin aslında başarı şansları pek yoktu, üstelik saldırı sırasında arkadaki güçlerle olan bağları da kopmuştu. Mesela gerideki yayalar bunlara yetişememişti. Bunda biraz da yandan çevirme harekâtı etkili olmuştu. Modern Türk tarihçiliğinde Macarların çember içine alındıkları noktası öne çıkarılır. Ancak bu da tam olarak doğru değildir. Klasik bir geri çekilme ve çember içine alma taktiği burada bütün unsurlarıyla uygulanmamıştır. Çekilip iki yana ayrılanlar Rumeli kolundaki askerlerdir, diğerleri kendilerine saldıran süvarileri doğrudan karşılamıştır. Yan kanatlara sevk edilen ve vadilerden indirilen toplar ve tüfekli askerler, Macar kuvvetlerinin yanlamasına olarak top arabaları boyunca çekilmesi sırasında etkili olmuşlar ve bunları dağıtmışlardır. Üstelik pusuya yollanan akıncıların farkına va-

Levent Şahverdi Arşivi

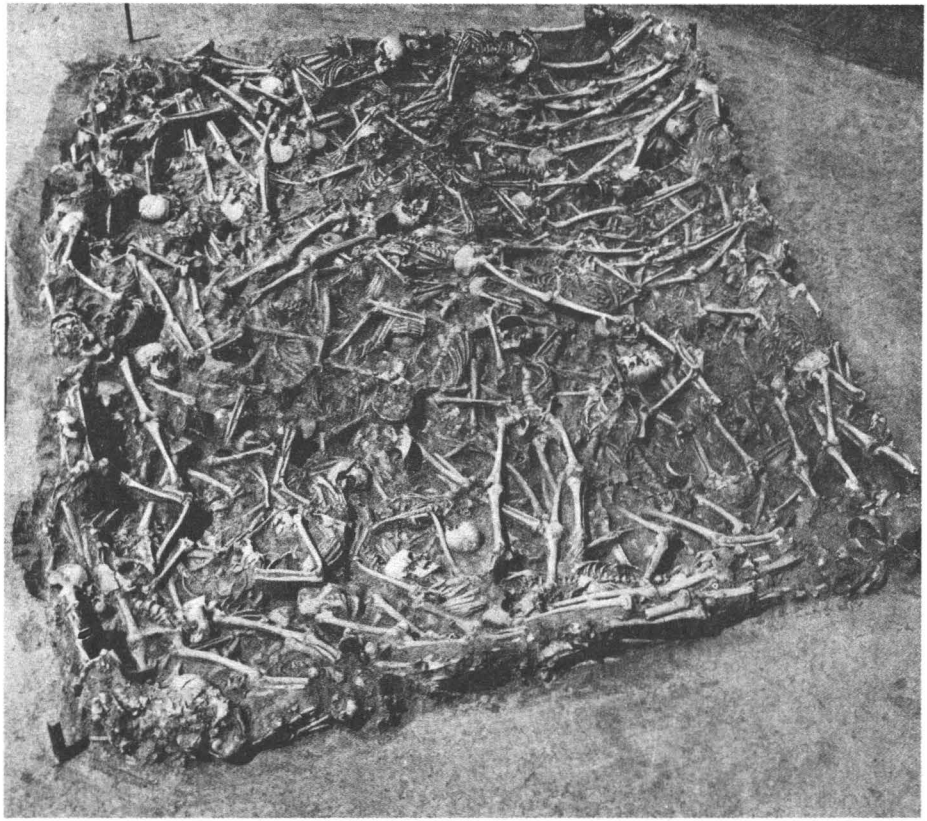

Resim 4. Osmanlılar tarafından gömülen Macar askerlerine ait olduğu sanılan kemikler. Mohaç Ovasında yapılan kazısında ortaya çıkarılmıştır.

ran Macarlar, buraya önceden müfreze yollamışlar, fakat bu az sayıdaki grubu geri püskürten kuvvetler, Macar ordugâhına yönelip ateşe vererek, arka tarafta kontrolü sağlamışlardır. Macarlara nispetle zor arazi şartlarıyla boğuşan ve yavaş hareket eden Osmanlı ordusunun ani saldırı karşısında tam olarak savaş düzenine geçemediği, hatta bir bölümünün hiç savaşa girmediği hesaba katılırsa, bütün bu olumsuz faktörlere rağmen, sonucu sayısal üstünlükten ziyade, taktik, düzen ve ani değişime hazır bir savaş disiplini içerisinde bulunmanın tayin ettiği söylenebilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Sıcak çatışmanın yaklaşık iki saat sürdüğü Mohaç Meydan Savaşı sonunda Macar kumandanı Tomori, Borza deresi yakınlarında hayatını kaybetti. Kral II. Lajos kaçarken akşam karanlığının da tesiriyle Csele deresinde boğuldu. Osmanlı tarihçilerinden Bostan Çelebi, iki yerinden yaralanan Macar kralının kaçarken geceleyin Şarviz (Sárvíz=Bataklık) suyuna atıyla dalıp boğulduğunu yazar.[77] Diğer muasır kaynaklardan Ruznâme'de kralın ölümü hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Yalnız Fetihname'de kralın firar ettiği, başında bulunduğu kuvvetlerin Tuna'ya "gark olduğu," onun da hayat-mematının belirsiz olduğu belirtilir.[78] Kemalpaşazâde iki yerinden yaralanan kralın gece bataklığa saplananlar arasında olduğunu, atıyla birlikte kendini suya attığını yazar.[79] Savaşta iki başkumandan, altı baş rahip ve Macar ileri gelenlerinden 300 kişi hayatını kaybetti, Ruznâme'ye göre meydanda kalan Macar ölüleri ortada bırakılmayarak toplandı ve gömüldü.[80] Bu sırada 20.000 piyade, 4000 süvarinin cesedi sayıldı. Esir alınanların sayısı ise 10.000'e ulaşıyordu. Bunların tamamının idam edildiği bilgisi doğru değildir. Ruznâme'de Osmanlı kaybı, bir istinsah hatası değilse, 50-60 kişi olarak gösterilir.[81] Celalzâde Mustafa Çelebi bu rakamı 150'ye çıkarır.[82] Ancak sayının, verilenin epeyce üstünde olduğu açıktır. Savaşın sona ermesinden sonra padişah bir gün Mohaç ovasında kalmış ve ardından hiçbir mukavemetle karşılaşmaksızın Budin'e doğru hareket edip şehre girmiştir (11 Eylül - 4 Zilhicce). İki hafta sonra da ordu burayı boşaltıp geri dönmüştür.

Sonuç olarak Mohaç, neticesini bir bakıma ateşli silah gücünün belirlediği bir meydan savaşı olarak öne çıkar. Kuvvet dengesizliğine rağmen coğrafyanın sağladığı avantajların etkili olduğu bu çarpışma, saldıran güçlere karşı tüfekli piyade askerinin düzenli ve disiplinli mukavemetiyle dikkati çeker. Savaşın cereyan tarzı sebebiyle Avrupa'da modern savaş sanatının bir mübeşşiri niteliği taşıyıp taşımadığı ayrıca tartışılabilir. Özellikle düzenli piyade askerinin tüfeklerini etkili şekilde kullanarak sonucu belirlemede katkı sağladıkları düşünülecek olursa, Avrupa'daki askerî devrim (*military revolution*) tartışmaları içinde ileri sürülen görüşlere yeni bir zemin kazandırabilir.[83] Bir bakıma buradaki meydan savaşı klasik anlamdaki çarpışma taktiklerinden farklı, yeni bir savunma anlayışını gündeme getir-

Levent Şahverdi Arşivi

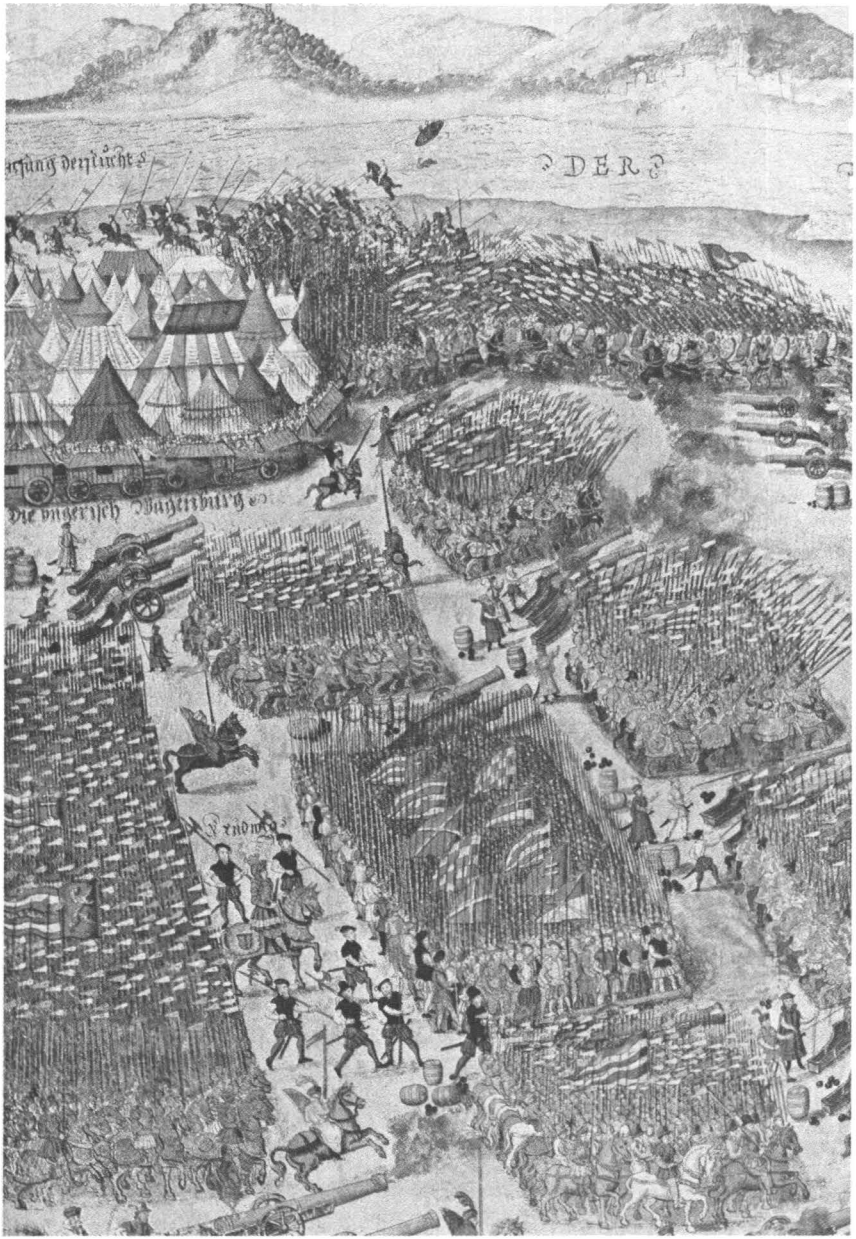

Resim 5. Batılı bir ressamın fırçasıyla Mohaç Savaşı tasviri XVI. yy.

Levent Şahverdi Arşivi

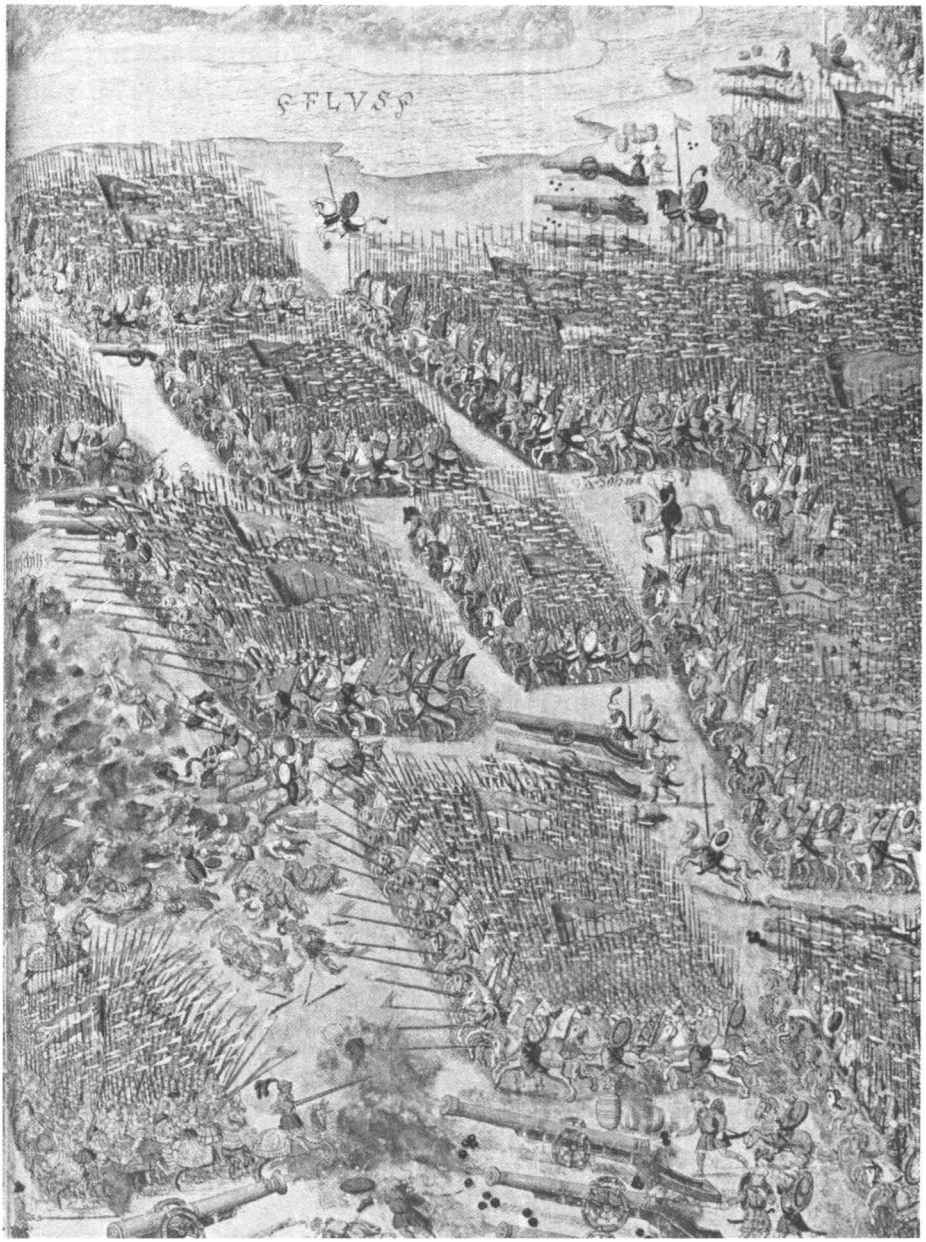

Levent Şahverdi Arşivi

miş olmakla, modern taktiklere doğru bir geçiş dönemini oluşturur. Cazibesini 19. asırda bile sürdüren "parlak süvari hücumu"na karşı intizamlı, taşınabilir hafif tüfeklerle mücehhez Osmanlı piyadesinin belirli bir taktik anlayışla karşı koyması bu açıdan önem kazanır. Mohaç Savaşı sırasında, yeniçerilerin kullandıkları tüfeklerin yere diz çökerek ya da ayakta ateşlenebildiği ve sehpaya gerek duyulmadığı,[84] bu bakımdan piyadelerin seri şekilde hareket edilebildiği ve etkili atışlar yapılabildiği söylenebilir. Yeniçerilerin saflar halinde arka arkaya sıralanarak atış sürekliliğini sağladıkları, ayrıca süvari hücumlarına karşı son ana kadar yerlerinde bekleyerek hep birden ateş düzenine geçtikleri kaynaklardan anlaşılmaktadır. Nitekim Ârifî'nin (ö. 1561) *Süleymannâme*'sinde toplar ardındaki yeniçerilerin sıralı şekilde ayakta ateş ettiklerini gösteren bir minyatür detayı son derece ilgi çekicidir (bkz. resim 3). Burada öndeki grup diz çökerek tüfek doldururken, çapraz arka boşluktaki sırada duranların ayakta ateş ettikleri resmedilmiştir.[85]

Savaşın askerî özelliğinin yanı sıra siyasi açıdan Macaristan'ı doğrudan ilgilendiren bir yönü de bulunmaktadır. Macaristan'ın tedricen Osmanlı idaresine girmesinde temel kırılma noktası olması yanında, orta Avrupa'ya yönelik Osmanlı macerasının da başlangıcını teşkil eder. Mohaç sonrası, Osmanlıların ana hedefi olarak 1521'den beri gösterilen Budin'e girilmişken, buranın boşaltılması ile başlayan ve 1529'a kadar süren belirsizlik süreci ve bunun sebepleri ile ilgili tartışmalar ise başka bir yazının konusudur.

Levent Şahverdi Arşivi

Ek I.

BA, D.BRZ, nr. 20611'deki Kayıtlara Göre Savaşa Katılan Osmanlı Vezirleri, Ricali ve Sancakbeyleri Listesi

İbrahim Paşa	Veziriazam ve Rumeli beylerbeyi
Mustafa Paşa	İkinci vezir
Ayas Paşa	Üçüncü vezir
Behram Paşa	Anadolu beylerbeyi
Hayreddin Efendi	Padişah hocası
Muhyiddin ve Kadri Çelebiler	Anadolu ve Rumeli kazaskerleri
İskender Çelebi	Defterdar
Ahmed Çelebi	Efendi-i defterdar
Kasım Bey	Hazine-i amire defterdarı
Kasım Ağa	Yeniçeri ağası
Seydi Çelebi	Nişancı
Haydar Çelebi	Defter emini
Hayreddin Bey	Rumeli muhasebecisi
Mehmed Çelebi	Rumeli tezkirecisi
Süleyman Çelebi	Rumeli mukataacısı
Derviş Çelebi, Hızır Bey oğlu	Müteferrika cemaatinden
Ahmed Bey	Miralem
Mehmed Bey	Kapıcıbaşı
Hüsrev Bey	Kapıcıbaşı
Yakup Bey	Büyük mirahur
İlyas Bey	Ser-çakırcı
Lutfi Bey	Sipahiler ocağı başı
Hayreddin Bey	Silahdarbaşı
Süleyman Ağa	Sağ ulufeciler başı
Ahmed Ağa	Sol ulufeciler başı
Abdüssamed Ağa	Ser-gureba-i yemin
Ahmed Ağa	Ser-gureba-i yesar
Mehmed Bey	Kethuda-yı bevvab
Mehmed Bey	Çavuşbaşı
Rüstem Çelebi	Arpa emini
Mehmed Bey	Ser- (...)
Hasan Bey	Sekbanbaşı
Şehabeddin Ağa	Yeniçeri kâtibi

Levent Şahverdi Arşivi

Hüsam Bey	Ser-hazine-i biruni
Hüsam Bey	Matbah emini
İskender Ağa	Mehterbaşı
Yusuf Ağa	Topçubaşı
Hızır Ağa	Topçu kethudası
Mustafa Ağa	Top arabacıbaşı
Yakub Ağa	Sipahiler kethudası

Nizameddin	Zaim
Ali Çelebi, Ahmed Paşa oğlu	
Mehmed Çelebi, Yunus Paşa oğlu	
Mahmud Çelebi, Kasım Paşa oğlu	
Mustafa Bey, Mirza Bey oğlu	
Murad Bey, Cihangir oğlu	
Kasım Bey	
Mahmud Çelebi, Davud Paşa oğlu	
Mustafa Çelebi, Davud Paşa oğlu	
Mehmed Çelebi, Dukakin Lutfi Paşa oğlu	
Ahmed Çelebi, Faik Paşa oğlu	
Baki Bey,	Sipahi voyvodası
Mustafa Bey, Yahya Paşa oğlu	
Ahmed Bey, Yahya Paşa oğlu	
Sinan Bey, Yahya Paşa oğlu	
Ahmed Çelebi, Mesih Paşa oğlu Ali Bey'in oğlu	

Anadolu Sancakbeyleri

Ahmed Bey	Menteşe sancakbeyi
Lütfi Bey	Aydın sancakbeyi
Musa Bey	Bolu sancakbeyi
Ferhad Bey	Saruhan sancakbeyi
İhtiyar Bey	Teke sancakbeyi
Mehmed Şah Bey	Ankara sancakbeyi
Sinan Bey	Hamid sancakbeyi
Mehmed Bey	Karesi sancakbeyi
Mehmed Şah Bey	Karahisar sancakbeyi
İbrahim Bey	Kocaili sancakbeyi
Sunullah Bey	Anadolu kethudası
Mustafa Çelebi	Anadolu defterdarı
Hüseyin Bey	Karahisar piyade sancağı beyi
Hüseyin Bey	Kütahya piyade sancağı beyi
Abdullah Bey, Kızılahmedli	

Levent Şahverdi Arşivi

Rumeli Sancakbeyleri

Zeynel Paşa	Tırhala sancakbeyi
Bali Bey	Semendire sancakbeyi
Hüsrev Bey	Bosna sancakbeyi
Mustafa Bey	Avlonya sancakbeyi
Mehmed Bey	Yanya sancakbeyi
Mehmed Bey	Hersek sancakbeyi
Bali Bey	İskenderiye sancakbeyi
Hüsrev Bey	Silistre sancakbeyi
Mehmed Bey	Eski İskenderiye sancakbeyi
Mehmed Bey	Vidin sancakbeyi
Süleyman Bey	Niğbolu sancakbeyi
Ahmed Bey	Alacahisar sancakbeyi
Sinan Bey	Ohri sancakbeyi
Piri Bey	Vulçitrin sancakbeyi
Hasan Bey	Pirizrin sancakbeyi
Mehmed Bey	Köstendil sancakbeyi
Ahmed Bey	Eğriboz sancakbeyi
Kayıtbay Bey	Karlıili sancakbeyi
Hüseyin Bey	İlbasan sancakbeyi
Ali Bey	Çingene /Kıbtiyan sancağı beyi
Ahmed Bey	Vize sancakbeyi
Mehmed Bey	Kırkkilise sancakbeyi
Bali Bey	Eski Aksaray sancakbeyi
Mehmed Bey	Eski Kiğı sancak
Hüsrev Bey	Rumeli kethudası
Hüsam Bey	Rumeli timar defterdarı

Levent Şahverdi Arşivi

Ek II

TSMA, nr. D. 9633:
Kapıkulu ve Yeniçerilere Ait Silah ve Malzeme Listesi

Sûret-i defter oldur ki, sefer-i hümâyûn için götürülmek emr olan yarakların tafsîlidir ki zikr olunur, an-gurre-i Receb sene 932

1-	Cebe-i bihter ki gâyet a'lâsıdır	66 adeddir
2-	Def'a atlu cebesi derler bihterden ednâdır	576 adeddir
3-	Zırhdır	4111
	-Hüsrevânesi	124
	-Derbendîsi	701 adeddir
	-Frengî ve Ungurûsî	3286'dır
4-	Zırh yakası	430 adeddir
5-	Yeniçeri cebesi	378 adeddir
6-	Cebe-i âyine	
	Bunlardan 200'ü paşaya gönderilmiştir.	2038 çift âyinedir
7-	Cevşen, a'lâsı [ve] ednâsı	705 adeddir
8-	Tolga-i Şamî, derbendî	3016 adeddir
9-	Topukun-ı hâs ve harcî	980'dir
10-	Kolçak-ı hâs ve harcî	1960 çiftdir
11-	Dizcek-i hâs ve harcî	480 çiftdir
12-	Baldırcak-ı hâs ve harcî	400 çiftdir
13-	At giyimi puladî [ve] kumaş	506 giyimdir
	-Puladî, mükemmel	100 giyimdir
	-Kumaş giyimi	
	—*206 mükemmel ve 200'ü seh-pâredir*	406 giyimdir
14-	Cirid ile çatalı, tâhire	720'dir
15-	Müdevver ibrişim hezerân kalkan	235 kabzadır
16-	Müdevver pulad musaykal kalkan	219 kabzadır
17-	Eflak kalkanı ki yeniçeri kalkanı derler	2084 kabzadır
18-	Dikme kalkan	1000 kabzadır
19-	Uzun Hindî şâbita	607 kabzadır
20-	Şamî şehrî ve Şarkî uzun demren	1000 adeddir
21-	Nigbolu demreni ki, hurda sipahi kulundur	4000 adeddir
22-	Dımışkî kılıç ve kürde ve meç ve gaddâre	326 kabzadır
23-	Bozdoğan	25'dir
24-	Atlı külünk-i hâs ve harcî	511'dir
25-	Meçcük	5'dir

Levent Şahverdi Arşivi

26- Kemân-ı zenberek	42 kabzadır
27- Zenberek oku	10.000'dir
28- Çaka yayı	5200 kabzadır
29- Munakkaş hâs yay	90 kabzadır
30- Asker içün harcî ok	14 kerre 100.000 okdur
31- Tüfenk	4000 adeddir
-Hâs tüfenk	1000
-Harcî tüfenk	3000'dir
32- Uzun tüfenk	60 adeddir
33- Tüfenk fındığı	30 kerre 100.000 adeddir
34- Tüfenk veznesi	4000 adeddir
-1000 adedi hâsdır	
-3000 adedi harcîdir	
35- Top otu	5500 kisedir
	Her kisesi 15 vukıyyedir
36- Fitil otu	400 kisedir
	Bunun dahi her kisesi 15 vukıyyedir
37- Pamuk ipliği ki tüfeğe fitil olur	56 kantardır
38- Yil mumu	700 adeddir
39- Urgan götürüldü, hâcet ola deyü götürüldü	1600 aded
40- Neft yağı götürüldü	1 yük
41- Yolda yarak maslahatı içün zeyt yağı götürüldü	4 yük
42- Fındık dökme, hâcet ola deyü fındık kalıbı götürüldü	200 aded
43- Kal'ay götürüldü	1 yük
44- Küküd götürüldü, lağım hâcet ola deyü	20 kantar
45- Ak güherçile götürüldü	28 kantar
46- Kumbara götürüldü	500 aded
47- Çelik, kantar	14
48- Ham demir	59 kantar
49- Balta	1080 aded
50- Demir kürek	2100 aded
51- Bir yüzü balta bir yüzü kazma	770 aded
52- Kazma dahi	2000 aded
53- Lağımcı külünkü	350
54- Taşçı külünkü	200 aded
55- Küskü	100 aded
56- Taşçı tarağı	420
57- Varye	120
58- Demir çivi	100
59- Taban enserisi	1400 aded
60- Hâtıl enserisi	88 kantar

Levent Şahverdi Arşivi

61- Mertek enserisi	88 kantar
62- Tahta enserisi	20 kantar
63- Şayka enserisi	35 kantar
64- Padavra enserisi	3 kantar
65- Kürek sapı	1000 aded
66- Balta, kazma ve külünk sapı ve sair saplar	16 yük
67- Kanca	310
68- Mısrî bennâ	410, *yapucular kullanır*
69- Burgular	250 adeddir
70- Kibrit kavı gazıl	1 yük
71- Meşin	1 yük
yolda meremmet hâcet olur	
72- Zift	1 yük
73- Bulgarî kılıç yağı ile	2 yük
74- Dest-i erre	200
75- Yularlı keser küçük keser ile	220
76- Eski yelken bezi	2 yük
77- Keten	3 kantar
78- Çatal demir	260 aded
79- Keski ki	80 aded, *taş pârelerler*
80- Baskı	70 aded, *bunun ile dahi taş pârelerler*
81- Terazi, bennâ ve eye demiri	1 yük
ve ba'zı bennâlar siyalı (?)	
82- Darbzen fındığı	30.000 adeddir
6000 adedi arabalardadır	
83- Harbe dipliği	1 yük
84- Neft otu	1 yük
85- Boş garar	*gerek ola deyü* 2 yük
86- Tozluk keçesi ki ak büyük keçelerdir	50 aded
üzerine yarak koyarlar, timâr ederler	
87- Sorguç, hıtâyi	278 takım,
yatırma demekle meşhûrdur	
88- Sorguç, çardak	314 takım
89- Sorguç, tüylü balıkçıl	126 takım
90- Sorguç, düstûr-ı Acem	16 takım
91- Sorguç ki müzevveç ki her danesi ikişer tüylüdür	444'dür

Notlar

1 Laszló Csendes- Gyula Rázsó, "A Mohácsi Csata," *Mohács 1526*, Budapeşte 1976, s. 9-87'den Türkçe tercüme, H.Akın, "Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan," *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, Ankara 1982, s. 607-625.

Levent Şahverdi Arşivi

2 Bkz. yukarıdaki makalenin çevirisinin giriş kısmı, s. 607; ayrıca "Osmanlı'yı Yücelten Zaferler" tanımı altında bir başkası için bkz. *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 359-360.

3 Viyana'ya uzanacak olan bu sefer sırasında Osmanlı ordusunun Budin'e girişi belgelerde "feth" kavramı ile anlatılır: Mesela bkz. sefer sırasında tutulan günlük muhasebe defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BA], Kamil Kepeci, nr. 1764, s. 82-85.

4 S. Papp, "Hungary and the Ottoman Empire (From the Beginnings to 1540)", *Fight Against the Turk in Central Europe in the First Half of the 16th Century*, Istvan Zombori ed., Budapeşte 2004, s. 84-89.

5 Konu hakkında genel bilgiler için ayrıca bkz. G. David, "Macaristan", *DİA*, XXVI, s. 289; P. Fodor, "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541", çev. Ö. Kolçak, *Tarih Dergisi*, sy. 40 (2004), s.11-84; S. Papp, "Hungary and the Ottoman Empire," *Fight Against the Turk*, s. 37-89. Gy.Kaldy-Nagy, "Suleimans Angriff auf Europa," *Acta Orientalia Hungarica*, XXVII/2 (1974), s. 163-212; F. M. Emecen, "Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti", *Türkler*, IX (Ankara 2002), s. 503-504; G. Agoston, "Ottoman Conquest and the Ottoman Military Frontier in Hungary", B. Király- L. Veszprémy ed., *A Millennium of Hungarian Military History. War and Society in East Central Europe*, XXXVII (Boulder Co 2002), s. 85-100.

6 *Mohaç Meydan Muharebesi*, çev. Ş. Baştav, Ankara 1988, s. 34-35. Aslı "A Mohácsi csata (1526 Augusztus 29)", *Mohács*, L. Ruzsás- F. Szakály ed., Budapeşte 1986; İngilizcesi *The Fall of the Medieval Kingdom of Hungary: Mohácz 1526- Buda 1541*, çev. M. D. Fenyö, New Jersey 1998.

7 Serbest geçiş hakkı tartışmaları, 1520'de Osmanlılar ile Macarlar arasında herhangi bir politika değişikliği olmadığı, 1519 anlaşmasının şartlarının sürdüğü, burada vergi meselesinin gündeme gelmediği gibi hususlar ile ilgili bkz. D. Kosáry, *Magyar kültpolitika Mohács előtt*, Budapeşte 1978, s. 57; A. Kubinyi, "Hungary's Power Factions and the Turkish Threat in the Jagiellonian Period (1490-1526), *Fight Against the Turk*, s.141-143. 1519 ahidnamesinin orijinal metni Macaristan Devlet Arşivi (MOL DL 24393). Ayrıca Latinceden tercümesi: L. Thallóczy- S. Horváth, *Magyarország melléktartományainak okmánytára. III (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék) 1277-1710*, Budapeşte 1912, s. 279-286.

8 *Age.*, s. 37-38.

9 Fodor, Perjes'in pek sıhhatli olmayan ve Macar tarihçiliğinde tartışma yaratan görüşlerinin hem Batılı hem de Türk tarihçilerini etkilediğini ifade eder (bkz. "Macaristan'a Yönelik Osmanlı Siyaseti, 1520-1541," s.16, not 10).

10 Bunun için bkz. *A Mohácsi csata*, Budapeşte 1975, s.123-124.

11 P. Fodor, agm, s. 19. Ayrıca bu görüşlere karşı bkz. S.Papp, "Hungary and the Ottoman Empire", s. 68-70.

12 Mesela böyle bir yaklaşım için bkz. R. Murphy, "Suleyman I and the Conquest of Hungary: Ottoman Manifest Destiny or Delayed Reaction to Charles V's Universal Vision," *Journal of Early Modern History*, V/3 (2001), s. 197-221.

13 Çağdaş Osmanlı vakanüvislerinden Kemalpaşazâde'nin hedefi Budin diye açıklaması okuyucularına yönelik bir anlayışla çizilen uzun soluklu bir süreci göstermek içindir, yoksa ilk seferin hedefini belirtmek amaçlanmamıştır. Kemalpaşazâde, Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın düşüncesine uygun şekilde padişahın Budin üzerine gidilmesi düşüncesinde olduğunu, ancak daha sonra Belgrad

Levent Şahverdi Arşivi

alınmadan yapılacak böyle bir hareketin doğuracağı sakıncalar düşünülerek Belgrad'a yönelindiği üzerinde durur. Sefer ile ilgili hem onun hem de diğer kaynaklardaki bilgilerin değerlendirmesi için bkz. H. G. Yurdaydın, *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferleri*, Ankara 1961, s. 26-29. Bununla birlikte dönemin çağdaşı şair Hadidi çok açık olarak hedefin Belgrad olduğunun altını çizer: *"Şeh ol vaktin sefer üstineydi/ Beligrad'a gaza kasdındayidi"* (*Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. N. Öztürk, İstanbul 1991, s. 427). Ayrıca Belgrad seferi ve gelişmeler için bkz. F. Szakály, "Nándorfehérvár 1521: The Beginning of the End of the Medieval Hungarian Kingdom", *Hungarian Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Suleyman the Magnificent*, P. Fodor- G. David ed., Budapeşte 1994, s. 47-76.

14 P. Fodor, agm, s.32.

15 Bkz. F. M. Emecen, "Sultan Süleyman Çağı", s. 500-503.

16 Bu iyi bilinen mektup E. Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, I (Paris 1848), s.119'da yer almakta olup, bütün atıflar bu kopyaya yapılmıştır. Son zamanlarda uzun süredir kayıp olan mektubun orijinali bulunmuştur. Bu metin dikkat çekici unsurlar taşır. Mektubun okunabilir bir fotoğrafı ve durumu hakkında bkz. A. Berthier, "Kanuni Süleyman'ın I. François'ya Mektubu", *Toplumsal Tarih*, no.17 (Mayıs 1995), s. 43-45.

17 Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, çev. Ata Bey, İstanbul 1330, V, 134-135. Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, III (Gotha 1854) , 639-640.

18 *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, haz. Ş. Severcan, Ankara 1996, s. 202-209, 218-222.

19 *Süleymannâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan , nr.1286, vr.98b-99b. Benzeri görüşler geç tarihli bazı Osmanlı kroniklerinde de görülür. Mesela Hoca Saadeddin Efendi'nin kaleme aldığı ve oğlu tarafından düzenlendiği anlaşılan *İbtihâcü't-tevârih*'te bu yolda ilginç bir atıf vardır (*Hocazâde Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârihi*, haz. Ahmet Akgün, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995, s.146-148).

20 *Süleymannâme*, Süleymaniye Ktp, Ayasofya, nr. 3317, vr.75a.

21 Bkz. BA, D.BRZ, nr.20611, s. 5-6; ayrıca bkz. Ekler.

22 *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. K. Atik, Ankara 2001, s. 256.

23 *Tabakatü'l-memâlik*, nşr. P.Kappert, Wiesbaden 1981, vr. 132a.

24 Seferin Ruznâmesi ve zafer fetihnamesi Feridun Bey Münşeat'ı içinde bulunur (*Münşeatü's-selâtin*, I, İstanbul 1274, s. 546-551).

25 Gönderdiği rapor hakkında bkz. P. Fodor, agm, ek.1, s. 75-77.

26 A. Kubinyi, "The Battle of Szávaszentdemeter-Nagyolaszi (1523). The Ottoman Advance and Hungarian Defence on the Eve of Mohács", *Ottomans, Hungarians and the Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, G. Dávid-P. Fodor ed., Leiden-Boston-Köln 2000, s. 71-115.

27 Istvan Zombori, "The Jagiello-Habsburg Attempt at War Against the Ottoman in 1523", *Fight Against the Turk*, s.147-153.

28 Anlaşmaya Macar kralını da dahil etme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Anlaşma için bkz. D. Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, Leiden 2000, s. 222-226. Ayrıca siyasi durum hakkında I. Czamanska, "Poland and Turkey in the First Half of the 16th Century-Turning Points," *Fight Against the Turk*, s. 91-101.

29 *Geschichte des Osmanischen Reiches* [=*GOR*], II (Gotha 1909), s. 395.

Levent Şahverdi Arşivi

30 Nitekim Osmanlı ordusu Filibe'de iken 22 Nisan 1526'da (10 Receb 932) Kara Boğdan elçisi gelmiş ve hediyeler sunmuş; akabinde de 18 Temmuzda (8 Şevval) ordugâha Eflak elçisi gelip bağlılık bildirmişti (BA, D.BRZ, nr.20611, s.12, 14). Keza Ruznâme'de de 1 Ağustos 1526 (22 Şevval 932) günlü kayıtta, Boğdan ile Eflak arasında bir karışıklık çıktığı, ikisine dahi "padişahın raiyeti" olduklarının hatırlatıldığı, derhal kavgadan vazgeçmeleri yolunda emir gönderildiği bildirilir (*Münşeat*, I, 559).

31 István Brodarics, *Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről*, çev. P. Kulcsár, Budapeşte 1977, s. 303.

32 Iorga, *GOR*, II, 396.

33 Iorga, *GOR*, II, 396 vd. Asker sayıları ve masraflar için ayrıca bkz. A. Kubinyi, "Hungary's Power Factions and the Turkish Threat in the Jagiellonian Period (1490-1526)", *Fight Against the Turk*, s. 124-129.

34 19 Haziran tarihli raporda Burgio, kralın, "*sanki üzerinde konuşmaktan çekindiği tehlikenin bilincinde değilmiş gibi öğlene kadar uyuduğunu ve meclis toplantısını ancak öğle vakti açtığını*" yazmaktaydı: Hurmuzaki, II, 540'dan naklen, Iorga, *GOR*, II, 396. (Burgio'nun mektupları birkaç defa neşredildi. Son olarak Macarca tercümesi için bkz. T. Katona, *Mohács emlékezete. A mohácsi csatára vonatkozó legfontosabb magyar, nyugati és török források a csatahely régeészeti feltárásának eredményei*, Budapeşte 1987.)

35 Burgio'nun 25 Nisan tarihli raporu. Hurmuzaki, II, 529-530'dan naklen Iorga, *GOR*, II, 396.

36 Burgio, *Mohács emlékezete*, s. 106-108.

37 *Mohács emlékezete*, s. 85-85.

38 *Mohácsi emlékezete*, s. 88-89.

39 Feridun Bey, *Münşeat* içinde, I, 554-563.

40 Kemalpaşazâde'nin Mohaç seferi ile ilgili kısmı çok önceden Fransızcaya tercüme edildiği için bilgileri sıklıkla kullanılmıştır (*Histoire de la campagne de Mohacz*, çev. ve ed. Pavet de Courteille, Paris 1859; Macarca çev. J. Thúry. *Török történetirók*, Budapeşte 1893, I, 236-252). Bostan'ın *Süleymannâmesi* de Ferdi'ye atfedilerek kısmen tercüme edilmiştir (Macarca çev. J.Thúry, *Török történetirók*, Budapeşte 1896, II, 42111.). Ruznâme ise Hammer'in özet iktibaslarıyla Batılı literatüre ulaşmıştır (Macarcası J. Thúry, I, 301-323). Matrakçı Nasuh'un eserinin herhangi bir tercümesi yoktur. Celâlzade'nin Mohaç ile ilgili yazdıkları nispeten geç tarihli bilgilerden ve hatırlayabildiklerinden oluşur (*Tabakat*, vr.132a-150b: Macarcası J. Thúry, I, 118-278). Lutfî Paşa olayın çok ayrıntısına girmez (*Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. K. Atik, s.256-264: Macarcası J. Thúry, I, 6-38). Eseri 1520-1555 arasını ihtiva eden Ârifî de savaş hakkında bilgi verir (*Süleymannâme*, TSMK, Hazine, nr.1517, vr. 184b-222b). Daha sonraki tarihçiler genellikle bu ilk kaynakları kullanmışlardır. Ancak Peçuylu diğerlerinden ayrılarak savaş ile ilgili Macar kaynaklarını kullanır, kendi topladığı şifahi bilgilere de yer verir (*Tarih*, İstanbul 1283, I, 84-98).

41 932 yılı Receb-Zilhicce ayı aralığındaki kayıtları ihtiva eden iki defter: BA, D.BRZ, nr. 20611 ve 20612'de yıpranmış parçalar halinde bulunur. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA) nr. D. 9619'da sefer için hazineden çıkan paralar ve iştirak eden cemaatler ile ilgili bir defter parçası, katalogda Mohaç seferine ait gösterilmişse de bu defter Mohaç değil 948/1541 seferiyle alakalıdır.

42 Bu belge TSMA, nr. D. 9633 numarada bulunmakta olup Nisan 1526 (Receb 932) tarihlidir. Bu belge bazı eksikliklerle, atlama ve hatalı okunuşlarla daha önce de popüler bir makaleye konu olmuş-

Levent Şahverdi Arşivi

tur ("Türk Arşivlerinden," *Tarih Hazinesi*, sayı 16, 1952, s. 840-842). Bu önemli belgenin aynen neşri ekte verilmiştir (Bkz. Ek. II).

43 Bostan Çelebi esirlerden alınan bir haberi de aktarır. Buna göre Osmanlı ordusunun hareketi öğrenilince derhal *"nefir-i âm"* ilan edilmiş, bütün Macar beyleri çağrılmış, top ve tüfek getirtilmiş. Nemçe, Çek, Leh, Alman vilayetlerinden adamlar gelmiş ve kral birçok askerle Mohaç'a hareket etmiş (*Süleymannâme*, vr.82a-b). Burgio ise 26 Temmuz 1526'da Budin'de ancak 2500 piyade, 200 ağır süvari, 1000 hafif süvari askerinden bahseder: *Mohács emlékezete*, s. 130).

44 Daha önce sefer hazırlıkları yapılırken 100-150 parça kadırga ve şaykadan ibaret donanma Karadeniz'den Tuna'ya girmişti (*İbtihâcü't-tevârih*, s. 158).

45 ÖstA, HHSt A. [Avusturya Milli Arşivi] Ungarn (Hungarica), 2, 1525.07.15. *Propyläen Weltgeschichte, Eine Universalgeschicte. Bilder und Dokumente zur Weltgeschichte.* 10. Berlin-Frankfurt-Wien 1965, s. 367-368.

46 Burada kalenin savaşarak alındığı, bir kuleye kapanan küçük bir grubun ise teslim olduğu bilgisi bulunur. Kuşatma sırasında Osmanlı kaybı 1000'i bulmuştu (*Münşeat*, I, 558-559).

47 Ruznâme'de Rumeli sancakbeylerinden 400.000'den fazla dirliği olanlara 30.000 nakit ve bir kaftan; bundan az dirlik sahibi beylere 20.000 nakit ve bir hilat, İzvornik Sancakbeyi Sinan'a 30.000 akçe ve bir hilat; Semendire Beyi Bali'ye yine aynı miktarlarda para ve hilat verildiği belirtilir (*Münşeat*, I, 559). Bu bilgi BA, D.BRZ, nr.20611, s.19'daki in'am listesiyle uyuşur.

48 *Münşeat*, I, 559.

49 BA, D.BRZ, nr. 20611, s.21.

50 Bu habercinin adı Pire/Pere gibi okunacak tarzda yazılmıştır (*Münşeat*, I, 560). Bir başka belgede Petre adıyla kaydedilen bir Macar ile ilgili nota rastlanmaktadır. 9 Ekim 1527 (13 Muharrem 934) tarihli söz konusu kayıtta, *"Üngürüs vilayetinden kaçıp gelen Petre Bey'e"* in'am verildiği bilgisi bulunur (BA, Kepeci, nr.1764, s.4). Bu ikisinin aynı adam olma ihtimali yüksektir. Hatta daha sonra bu şahıs /21 Kasım 1528 (9 Rebiülevvel 935) günlü bir kayda göre Müslüman olmuştur (Bkz. *Aynı Defter*, s. 56). Macarların savaş başlamadan hemen önce diplomatik bir girişimde bulunarak elçi gönderdiklerine dair bazı bilgiler vardır (Bunun için bkz. S. Papp, agm, s. 69: Ancak burada D.BRZ, nr. 20611, s. 8'e yapılan atıfla Macar kralının bir adamının Osmanlı tarafına geldiği bilgisi verilirken tarihi 17 Ağustos (9 Zilkade) olarak gösterilmişse de bunun 15 Eylül 1526 (9 Zilhicce) olarak tashihi icab eder. Bununla beraber bu kaydın problemi bitmez. Zira o sırada Macar kralı diye biri yoktu, ayrıca Osmanlı ordusu da Budin'de idi. Muhtemelen bu kayıt daha önceki bir hadiseye yapılan atfı ortaya koymaktadır).

51 Bkz. *Münşeat*, I, 560.

52 Burgio, *Mohács emlékezete*, s. 129.

53 Bu sayı genellikle daha az gösterilir ve 25.000-30.000 dolayında olarak belirtilir (Burgio, *Mohácsi emlékezete*, s. 139). Kubinyi'nin hesaplamalarına göre Macaristan'ın bütün kuvvetlerinin mevcudu 60.000 dolayındadır (agm, s.142).

54 Osmanlı ordusunun sayısı hemen hemen bütün araştırmalarda 150-160.000, hatta 200.000 olarak gösterilir. Bazı Osmanlı kaynakları da abartılı rakamlarıyla (mesela Macar ordusu için de 150.000-200.000 gibi rakamlar verirler) bu tür çalışmalardaki sayılara dayanak olacak veriler sağlarlar. Ancak kronikerler bu gibi sayıları çoğu defa karşı tarafı yıldırmak, okuyucusuna da büyüklük duygusu

Levent Şahverdi Arşivi

vermek için yazabilirler. Osmanlı ordusunun hareket alanı düşünüldüğünde ve Anadolu-Rumeli sipahi sayılarıyla yeniçeri adedi (en fazla 10.000 kişi dolayında) göz önüne alındığında ordu mevcudunun fiili olarak savaş gücünün yukarıda verilen rakamı pek aşmadığı tahmin edilebilir.

55 Bu arazinin tesbiti hakkında geniş bir etüt, Gy. Rázsó- L. Csendes, agm, s. 615-620'de bulunur.

56 G. Agoston, "Müzakere", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s.173-174.

57 *Tarih*, s. 260.

58 *Süleymannâme*, vr. 87b-88a; Lütfi Paşa'da Papas Irmağı: *Tarih*, s. 259.

59 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. M. Karazeybek, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Y. Lisans tezi, İstanbul 1994, s. 318-322.

60 *Tarih*, I, 88-89.

61 Ovanın planı için bkz. G. Agoston, agm, s. 179 (Bu elle çizilmiş plan makalenin yer aldığı kitabın ilk baskısında mevcut olup, ikinci baskıda editör tarafından çıkarılmıştır). Ayrıca Gy. Rázsó-L.Csendes, agm, s. 625. Keza bu planlardan hareketle yapılmış üç plan burada sunulmuştur. Planların çizimini yapan Ar. Gör. Mustafa Altunbay'a teşekkür ederim. Bazı modern Macar arkeologlar, bu sahranın topografik özelliklerinin çok az değiştiğini, Tuna taşkınlarının ovayı etkilemediğini belirtirler. Ayrıca Hünkâr tepesi denilen topografik formasyon bugün Türk tepesi adıyla hâlâ mevcutsa da burası savaş sırasında Osmanlı tarafında değil Macar tarafında bulunmaktadır. Bundan dolayı Kanuni'nin savaş sırasında konakladığı tepe olması şüpheli görünmektedir. Bütün bu bilgilere rağmen Peçuylu'nun belirttiğimiz beyanının doğruluğunu kabul etmekte bir beis yoktur.

62 Kemalpaşazâde, s. 285; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, vr. 123b.

63 Göl kenarına ulaşıldığında Macar ordusuna bir korku geldiği haberinin alındığını bildiren Ruznâme müellifi ordunun bu yürüyüşü sırasındaki müşkilatı açık dille belirtir (*Münşeat*, I, 561).

64 Savaşın tarihi miladi takvime göre, 29 Ağustostur. Fakat Osmanlı Ruznâme ve kronikleri hicri tarih olarak 20 Zilkade Çarşamba gününü gösterirler. 20 Zilkade miladi 28 Ağustosa denk düşer. Fakat gün itibarıyla ertesi günü yani 29'unu gösterir. Bu bakımdan problem çevirme şeklindedir, yoksa Osmanlı tarafının hicri tarihi ile Macar tarafının miladi tarihi birbiriyle uyumludur. Bu bir günlük fark bütün sefer kronolojisi için geçerlidir.

65 *Münşeat*, I, s. 561.

66 Kemalpaşazâde, s. 296-98.

67 Macar savaş planı ve saldırı konumu ile ilgili Macar tarihçileri arasında bazı farklı yorumlar vardır. Burada bunlar üzerinde durulmamış, kısaca temel plan hakkındaki kanaate yer verilmiştir. Bkz. J.Gyalókay, "A mohácsi csata (1526 augusztus 29)", *Mohácsi Emlékkönyv*, Budapeşte 1926, s. 193-276: Keza son olarak G. Perjés, "A mohácsi csata", s. 195-239.

68 *Süleymannâme*, vr. 91a.

69 Kemalpaşazâde, s. 296-98; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, vr. 125a-129b.

70 Orduda bu sırada 300 top olduğundan söz edilir. 928-932/ 1522-1526 döneminde Tophane'de dökülen top miktarının 355'i darbuzen-i büzürg, 625'i darbuzen-i küçük, 2'si büyük hisar topu, 32'si bacaluşka idi (Bununla ilgili kayıtlar BA, *Maliye Defterleri*, nr. 7688 ve D. BŞM, Dosya nr. 7531/1'dedir: Bunlar için ayrıca bkz. İ. Bostan, "A Szultani agyuöntö mühelyban (Tophane-i Amire) folyo terekenyseg a 16. szazadelejen", *AETAS*, XVIII (2003/2), s.14-14; keza T. Işıksal, "Eski Türk Topları ve İstanbul Tophanesinde Bulunan Bir Kayıt Defteri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, I/3 (Aralık 1967), s. 62-63.

Levent Şahverdi Arşivi

71 Bkz. Ek II.

72 Kemalpaşazâde, s. 296-98.

73 *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 263.

74 *Tabakatü'l-memâlik*, vr. 148a-149a.

75 Bunun için bkz. Rázsó-Csendes, agm, s. 617-18.

76 Genel olarak bkz. G. Perjes, "A Mohacsi csata (1526. Augusztus 29)", s. 195-239; L. M. Adföldi, "The Battle of Mohacs, 1526", *From Hunyadi to Rakoczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern History*, J.M.Bak-B.K.Király ed., Brooklyn, 1982, s.189-202; F. Szakály, *A Mohacsi csata*, s. 29-36; G.Agoston, "Müzakere", s.173-174. Ayrıca bkz. A. Kubinyi, "A mohácsi csata és elözményei", *Századok*, 115 (1981), s. 66-117; L. Négyesi, "A mohácsi csata", *Hadtörténelmi Közlemények*, sy. 107 (1994/4), s. 62-79.

77 *Süleymannâme*, vr. 91b.

78 *Münşeat*, I, 561.

79 *Tarih*, s. 303, 310.

80 Yapılan kazılar sonucu bu mezarlar tespit edilmiştir. Fotoğraf: *Mohács emlékezete*, (T. Katona ed.) Budapeşte 1987'den alınmadır (bkz. resim 4).

81 *Münşeat*, I, 562.

82 *Tabakat*, vr. 150a; Ârifî, *Süleymannâme*, vr. 222b.

83 Modern savaş sanatı, askerî devrim kavramıyla birlikte genellikle 17. yüzyılda başlatılır. Burada temel argüman, adam adama savaşmanın karışıklığı değil, düzenli ateş güçlerinin sonucu belirlemede öne çıkarılmasıdır. Böyle bir düzen içinde disiplinli tüfekli piyadeler öne çıkmakta, süvari hücumları eskimiş taktikler olarak değerlendirilmektedir (Konu hakkında görüşler ve tartışmalar için bkz. *Top, Tüfek ve Süngü: Yeniçağ'da Savaş Sanatı. 1453-1815*, J. Black ed., çev. Y. Alogan, İstanbul 2003). Fakat 20. yüzyılın büyük savaşları sırasında bile süvari hücumları "kahramanlık" sembolü olarak zihinlerde yer etmiş ve cazibesini yitirmemiştir.

84 Bkz. Agoston Gabor, "Avrupa'da Osmanlı Savaşları. 1453-1826", *Top Tüfek ve Süngü*, s. 135. Burada meydan savaşlarında kullanılmak üzere 120-135 cm uzunluğunda 3, 4,5 kg. ağırlığında tüfeklerin mevcudiyetinden söz edilir. Bunların da elde kolaylıkla taşınabilecek ölçüde olduğu anlaşılır. Ayrıca bkz. ay., *Guns for the Sultan: Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, Cambridge 2005, s. 24; ay., "Mohács", The Seventy Great Battles of All Time, J. Black ed., London 2005, s. 110-112. Ayrıca J. B. Szabó, "A mohácsi csata és a hadügyi forradalom," *Hadtörténelmi Közlemények*, sy. 117 (2004/2), s. 443-480.

85 Minyatürleri Esin Atıl tarafından yayımlandı (*Süleymannâme*, New York 1986, s.136-137). Bu savaş sahnesini gösteren minyatür için bkz. resim 3. Ayrıca Hünernâme metninde de geç tarihli bir minyatür varsa da bu tam olarak savaş sahnesini yansıtmamaktadır. Keza savaşın ilgi çekici bir başka resmi Macar tarafına aittir (bkz. resim 5). Ancak orada da Ârifî'deki detay yoktur. Bu resim Johann Jakop Fugger: *Ehrenspiegel des Hauses Österreich*, IV, 378b-379a'da bulunur (Bayerische Staatsbibliothek cod. Germ. 869).

Levent Şahverdi Arşivi

Metin Kunt*

SULTAN SÜLEYMAN VE NİKRİS

Orhan Veli "Kitâbe-i Seng-i Mezâr"ını yazdığında Süleyman Efendi'nin nasırını Sultan Süleyman'ın nikrisine nazire olarak mı düşündü acaba? Orhan Veli'nin Süleyman Efendisi nasırdan ne kadar çektiyse Sultan Süleyman da nikristen en az o kadar çekti. Nikris illetinin ne kadar can yakıcı olduğunu meşhur 18. yüzyıl İngiliz karikatüristi James Gillray'in bu makalede yer alan çarpıcı çizimi gösteriyor.

Sultan Süleyman Osmanlı tarihinde en uzun saltanat süren padişahtır. 1520 yılında tahta geldiğinde 26 yaşındaydı; 46 yıl sonra 1566'da 72 yaşında son seferinde öldü. Sultanın nikris hastalığı, kendini ne zaman belli etmeye başladı? Venedikli Bernardo Navagero1553 yılındaki raporunda Sultan Süleyman'ın rahatsızlığından dolayı şarabı bıraktığını, artık sadece su içtiğini bildiriyor. Aynı yıllarda Habsburg elçisi olarak İstanbul'a gelen Busbecq'in sultan ve içki hakkında söyledikleri ise tam aksi. Artık 60 yaşına yaklaşan padişahın zaten gençliğinden beri şaraba meraklı olmadığını, yaşamında hep ölçülü davrandığını, yaşlılığında da sadeliğini sürdürdüğünü kaydediyor. Busbecq padişahın benzinin çok solgun olduğunu, genel kanıya göre bunun bacağındaki müzmin bir ülser ya da kangrenden ileri geldiğini, hatta kendisini sağlıklı göstermek için elçi kabullerinde yüzüne allık sürdüğünü de ekliyor. Osmanlı ülkesinin Avrupa'ya yönelik niyetlerini saptayabilmek ümidiyle, Busbecq gibi diğer Avrupalı gözlemciler de sultanın sağlık durumuyla yakından ilgileniyordu. Avrupa'ya ulaşan dedikodularda Sultan Süleyman'ın nikris ve artritten şikâyetçi olduğu söyleniyordu. 1560 civarında yaşlı padişahın ömrünün sonuna yaklaştığı, ölümünün an meselesi olduğu, hatta geçenlerde öldüğü söylentilerine sık sık rastlanır olmuştu Avrupa kentlerinde.[1]

Osmanlı sülalesinde önceden kestirilmiş bir saltanat veraseti düzeni yoktu. Sultan öldüğünde bir sonraki sultanın kim olacağını oğullarının siyasal ve askerî mücadelesi belirliyordu. Ama sultan yaşlandığında, tahtta

* Prof. Dr., Sabancı Üniversitesi, Tarih Bölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

vücut sıvılarına ve dolayısıyla sağlığa ve kişiliğe, toplumsal yapıya, hatta burçlara ve dolayısıyla kadere bile egemen. Astrolojiyi ve Osmanlı siyasal ve toplumsal düşüncesini bir yana bırakalım, ama dört ana öğe anlayışına dayanan sadece hekimlerin tedavi yöntemleri değil, bütünselliği olan bir dünya görüşü söz konusu.

16. yüzyıldan beri Avrupa'da gelişen yeni tıp anlayışı yavaş yavaş başka bir sistematik oluşturdu, ama Osmanlı toplumunda olsun Avrupa'da olsun, binlerce yıllık bir dünya ve evren anlayışına yaslanan eski Hipokrat tıbbının meydanı terk etmesi epey zaman aldı. Burada tekrar bir parantez açıp teoriyle pratik, tıp anlayışı ile tedavi ve ilaç arasındaki ilişkiyi sorgulayabiliriz. Şunu söylemek mümkün: Teori yanlış olabilir ama bu pratiğin, tedavinin ille de geçersiz olacağı anlamına gelmez. İnsanoğlu binlerce yıl deneye yanıla bazı bitkilerin vücut üzerindeki etkilerini gözlemlemiş, hangisi zehirli hangisi şifalı, hangisi neye iyi gelir, hangisi neye yarar, bunları saptamış. Bu gözlemler yavaş yavaş bütünselliği olan, tutarlı açıklayıcı bir temele oturtulmuş. Bu temel o kadar sağlam görünmüş ki binlerce yıl hekimler neden şu hastalığa bu ilacı verdiklerini bu anlayışla anlatabilmişler.

16. yüzyıla gelinceye kadar İslam ve Osmanlı hekimleri Yunanlı, Romalı, Bizanslı, Avrupalı meslektaşları gibi çeşitli hastalıkların seyrini gözlemlemişler; bunların binlerce yıllık bir gelenek içinde nasıl, hangi ilaçlarla tedavi edilegeldiğini başvuru kitaplarından faydalanarak öğrenmişler. Geç Rönesans dönemine kadar Avrupa tıp tarihi hakkında Porter ve Rousseau'nun anlattıkları ile 16. yüzyıl Osmanlı tıp anlayışı ve tedavi uygulaması büyük ölçüde örtüşüyor. Hekimler eklemlerde, bacaklarda, ellerde ve ayaklardaki sancıları dolayısıyla nikris sızılarını artrit ve romatizma ağrıları ile beraber ele alıyorlar. Çağdaş tıp bu hastalıkları ayrı ayrı ele alıyor tabii, hele nikrisin ötekilerle hiç ilgisi yok. Nikris kandaki üre asidinin kristalleşip, kimya dilinde monosodyum ürat kristalleri oluşturup bazı eklemlerde, özellikle diz ve ayak eklemlerinde birikerek iltihaplanması olarak anlaşılıyor. Bu ufacık kristaller ayak başparmağı dibinde yoğunlaşarak dayanılması güç sızılara sebep oluyor; bazen deriyi delip dışa vurduğu da görülüyor ki böyle zamanlarda bacaklarda, ayaklarda yarılmış deriden beyaz bir sızıntı oluşturuyor. Bu sızılar ve sızıntılar arada bir gelip geçiyor; bir-iki gün, bel-

Levent Şahverdi Arşivi

diyelim otuz yılını doldurduğunda, şehzadeler arasında sabırsızlık da artıyordu. Osmanlı ülkesi bunun bir örneğini II.Bayezid'i tahttan indiren ve kardeşleriyle mücadeleye girişen Yavuz Selim'in padişah olma sürecinde yaşamıştı. 1512 yılında Selim'in oğlu Süleyman 18 yaşında iken babasına destek olmuştu. 1550 civarında 60 yaşına merdiven dayamış, bacaklarından rahatsız Sultan Süleyman babasının yaptığı gibi kendi oğullarının da zamansız bir taht mücadelesine girişeceğinden kuşkulanıyor olmalıydı ki büyük şehzadesi Mustafa'yı 1553'te idam ettirdi. Aynı yıl Nahcivan seferi sırasında ayak bacak ağrıları o kadar şiddetlendi ki sefere Rumeli beylerbeyi olarak katılan Sokollu Mehmet Paşa padişah için özel bir tahtırevan yaptırdı, özellikle sapa yollarda Sultan Süleyman dağları tepeleri ancak bu tahtırevan sayesinde aşabildi.

Osmanlı yazarları padişahın derdinin nikris olduğunu belirtiyorlar. Geçtiğimiz yıllarda meşhur İngiliz tıp ve toplum tarihçisi Roy Porter, bir edebiyat tarihçisi olan G. S. Rousseau ile işbirliği yaparak nikris hastalığının toplumsal tarihini ve edebiyata yansımasını inceleyen bir kitap yayınladı, *Gout, the Patrician Malady* (Yale Universitesi Yayınevi, New Haven ve Londra, 1998) adıyla. Yazarlar nikrise ekâbir, soylular hastalığı diyorlar. Eskiden beri içkisine, yemeğine düşkün zenginlere musallat olan bir hastalık olarak bilinegelmiş nikris. Dahası, yazarlar tarih boyunca yağlı, proteini bol yemekler yiyen, yiyebilen üst sınıf mensuplarının bu hastalığa yakalandıklarını, yakın zamanlara kadar Afrika, Asya, Güney Amerika'da nikrise rastlanmadığını belirtiyorlar. Porter ve Rousseau'nun Asya'dan kastettikleri batı Asya olmasa gerek. İslam ve Osmanlı tıbbı nikrisi pekâlâ tanıyordu; zaten Porter ve Rousseau da Yunan ve Romalı hekimlerin nikris üzerine yazdıklarından söz ettikten sonra İslam âleminde ve onlardan naklen Ortaçağ ve 16. yüzyıla kadar Avrupa'da aynı tıp geleneğinin devam ettiğini belirtiyor.

Akdeniz-batı Asya hekimlik geleneği sağlığı "vücuttaki sıvıların dengeli hali" olarak tanımlıyor; hastalığı ise bu dengenin bozulması olarak. Bu tıbbın arka planında, evrenin dört ana maddenin karışımından oluştuğu anlayışı yatıyor. Yunan'dan Roma'ya, İslam dünyasına ve Ortaçağ Avrupasına uzanan bu anlayışa göre her şey toprak, hava, su ve ateşin bileşiminden ibaret; bu dört ana öge, Osmanlıca tabiriyle "anâsır-ı erba'a",

Levent Şahverdi Arşivi

ki biraz daha uzunca bir süre hastayı perişan edip yatak döşek seriyor. Ölümcül bir hastalık değil, ama avucuna geçirdiği hastanın yakasını ömür boyu bırakmıyor. Nikris nöbeti geldi mi hasta değil yürümek, ayakta bile duramıyor, sızlayan eklemleri üzerinde en ufak bir ağırlığa, basınca, hatta hafif giysilerin dokunuşuna bile dayanamıyor. "Sanki bir köpek ayağınızı kemiriyormuş gibi bir acı" diye anlatıyorlar bu sızıyı bilenler (Porter & Rousseau, s. 3); Gilray'in çizimi de tam bunu gösteriyor; onun çizimindeki bir köpek değil de küçük ama azgın bir canavar.

Osmanlı hekimlerinin nikris tedavilerini meşhur Hacı Paşa'nın eserlerinden öğrenebiliyoruz. Adnan Adıvar'ın kısaca değindiği bu Anadolu hekiminin Türkçe tıp kitaplarından biri, belki en meşhuru *Müntahab-ı Şifâ* yakınlarda yayınlandı.[2] Hacı Paşa 1417'de öldü gerçi ama yazdıkları 16. yüzyılda da Osmanlı sarayında başvuru kitabı sayılıyordu. Bunu tıp tarihçisi Nil Sarı'nın bir çalışmasından anlayabiliyoruz: "*Educating the Ottoman Physician*" (Osmanlılarda Hekimin Eğitimi). Bu makalesinde Nil Sarı, 1580'de emekli olan hekimbaşı Molla Kasım'ın, zimmetinde bulunan saray kütüphanesinden ödünç alınmış kitapları yeni hekimbaşı İsa Çelebi'ye devretmesi dolayısıyla düzenlenen listede, Arapça klasiklerin (İbn-i Baytar, Râzî, Hipokrat tercümesi) yanında Hacı Paşa'nın *Şifâ ül-eskâm* adlı bir kitabının da bulunduğunu belirtiyor.[3] Adıvar ise bu kitabın Galen ve İbn-i Sinâ yolunda olduğunu, fakat Hacı Paşa'nın kendi gözlemlerini de içerdiğini kaydettikten sonra hekimin diğer kitaplarının da aynı yolda ve aynı içerikle yazılmış olduğunu belirtiyor.[4]

Şimdi gelelim Hacı Paşa'nın nikris üzerine söylediklerine. Hekim nikris derdini "diz zahmeti ve topuk ağrısı" olarak tanımladıktan sonra "topuktan başparmağa değin şişer" diye devam ediyor (Zafer Önler yayını, s. 129: Otuzbirinci Bâb). Akranı Bizans ve Avrupa hekimleri gibi vücuttaki dört sıvının, yani kan, balgam, safra ve (kara) sevdânın eklemlere, ele ayağa inmesi yüzünden meydana geldiğini düşünüyor; hangi sıvı inmişse o sıvının özelliklerine göre değişik belirtiler ve değişik tedaviler söz konusu. Her vücut sıvısı sıcaklık-soğukluk ve kuruluk-yaşlık (nemlilik ya da Hacı Paşa'nın deyişiyle "terlilik") eksenlerinden iki özelliği içeriyor: kan sıcak-yaş, safra sıcak-kuru, karasevdâ soğuk-kuru, balgam soğuk-yaş. Hacı Paşa'ya gö-

Levent Şahverdi Arşivi

re nikris "eğer kandan ise kızarur ve damarları gök (mavi) olur", kanın özelliği sıcaklık olduğu için şişlik de sıcak olur. Devam ediyor: "Safrayla karışuk olursa katı sızlar ve eger balgamdan olursa rengi ak sıfat olur." Sonra ilaçlara, perhizlere geçiyor. Hekim nikrisin kandan olduğuna kanaat getirirse kan alma öneriliyor; gene nikrisin cinsine göre çeşitli bitkilerden, tohumlardan değişik merhemler, yakılar hazırlanıyor, sızı çoksa merheme afyon ve safran karıştırılıyor. Gene nikrisin cinsine, yani hangi vücut sıvısının ayaklara toplanmasından ileri geldiğine göre değişik perhizler öneriliyor, ama esas perhiz az yiyip içmek, cinsel temastan kaçınmak çünkü nikris ve mafsal ağrılarının nedeni "çok yemek ve içmek ve tokla cimâ' eylemek." Vücut sıvısı fazlasını atmak için kan almanın yanında müshiller de öneriyor Hacı Paşa, özellikle "habb-ı sûrincân ve ma'cûn-ı sûrincân." Hastalığın ve tedavisinin ayrıntılarına girmek benim haddimi aşıyor ama tıp bilgisi zayıf bir tarihçi olarak vurgulamak istediğim, hem tanımlarda hem ilaçlarda Kanuni Sultan Süleyman dönemi Osmanlı tıbbı ile çağdaş Avrupa tıbbının tamamen örtüştüğü. Hacı Paşa'nın önerdiği gibi az ve hafif yemek, cinsel ilişkiden kaçınmak, kan aldırmak, müshil almak, arpasuyu içmek, safran ve sûrincân kullanmak Avrupa'da sadece 16. yüzyıl boyunca değil, 19. yüzyıla kadar geçerliliğini korudu.[5]

Demek hekimler hastayı öldürmeyen ama süründüren bu derde hafifletici çareler bulmuşlar, fakat tamamen iyileştirmek ümidi yok; "maraz-ı ömr" diyor Hacı Paşa, ömür boyu çekilecek. Saray hekimbaşısı Kaysunî Bedreddin Efendi, padişahın ağrılarını, acı içinde saray halkını uykudan uyandıran haykırışlarını dindirecek ilaçlar hazırlamakta mahirmiş; hem kendi hem yetiştirmeleri kaftanlar ve değerli hediyelerle mükâfatlandırılmış, hatta yaşlılığında hekimbaşının saraya at sırtında vezirlerden bile öteye gelmesine izin verilmiş.[6] Ama ilacın, perhizin fayda vermediği zamanlarda padişah Şemseddin Efendi adında bir Nakşibendî şeyhinin nefesinden de medet ummuş. Aslen Kütahyalı, sonra Bursa'da şöhret bulmuş Şemseddin Efendi İstanbul'a, saraya davet edilmiş, nefesi ağrının dinmesine tesir ettiği için padişahın lütfuna mazhar olmuş.[7] Son yıllarda tıp araştırıcıları, tedavinin etkisine inanan hastanın iyileşme şansının yükseldiğini saptadığına göre, Şemseddin Efendi'nin başarısına şaşmamak gerek; anla-

Levent Şahverdi Arşivi

şılan tedavi sırasında beyin vücudun kendi ağrı kesici kimyasal maddelerini salgılamasını sağlıyor.

Garip bir tesadüf, Sultan Süleyman'ın Akdeniz'in öbür ucundaki rakibi, İspanya Kralı ve Kutsal Roma İmparatoru II. Felipe de nikristen mustaripti, hatta ömrünün son yıllarını özel olarak yaptırılan şezlong ile tahtırevan karışımı bir iskemlede geçirdi.[8] Felipe'nin iskemlesi El Escorial'de teşhirde, ama Sultan Süleyman'ın tahtırevanı nasıl bir şeydi, bilmiyoruz. Zaten bu tahtırevanın varlığından ancak dolaylı olarak haberdar oluyoruz. Sultan Süleyman Szigetvár seferinde, tam kale alınmadan önce öldüğünde ölümü gizli tutuldu. Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa, Şehzade Selim'in Kütahya'dan gelip ordugâhı, padişah kapısını, dolayısıyla saltanatı ve devleti devralmasını bekliyordu; saltanat devri tamamlanana kadar tahtın boş kalması kargaşaya, hatta kapıkulu taifesinin efendilerinin malını mülkünü yağmasına yol açabileceği için, hele ülke dışında serhat boyunda düşman içindeyken böyle bir karışıklığı önlemekti maksadı. Günler, haftalar geçip şehzadenin yolunu gözlerken Sokullu çeşitli düzenlerle padişahın hayatta olduğu görünümünü inandırıcı tutmağa çalışıyordu ama vakit geçtikçe ordugâhta sultanın öldüğü rivayetleri dolaşmaya başladı. Szigetvár'a gelirken sultan çoğu zaman arabaya binmişti, ancak şehirlere giriş ve çıkışlarda at üstündeydi. Szigetvár'dan dönüş vakti geldiğinde, Sokullu padişahın ağzından, hatta el yazısını taklit ettirerek Mirahur-u kebîr Ferhad Ağa'ya hitaben bir tezkere yazdırdı, "benim için bir tahtırevân yaptırasın; yapılup tamam olduktan sonra vezir-i a'zama gönderesin ki anun dahi makbulü olursa bana gönderesin, zira Nahcıvân seferinde ol bana bir tahtırevân yapdırmışdı, gayetle huzûr eylemişdim, yine ol üslûb üzere olsun." Bu "padişah tezkeresi" hem tabut için gereken ahşabın sağlanmasına hem de sultanın öldüğüne dair ordugâhta dolaşan şaiayı bir süre daha önlemeye vesile oldu.[9]

Ömrünün belki son on beş yılını tedavisi imkânsız nikris derdiyle geçiren Sultan Süleyman'ın 72 yaşında, hasta halinde neden bu son seferine çıkmaya karar verdiği de sorulmaya değer. Bu sorunun cevabını ayrıca işlemek, siyasal ve uluslararası ilişkiler boyutlarını incelemek gerek. Ama dönemin tarihçileri "Beç kralına haddini bildirmek", gücünün hâlâ yerinde olduğunu hem kendi halkına hem dış dünyaya göstermek gibi sebeplerin

Levent Şahverdi Arşivi

ötesinde, kısaca kadere razı olma diyebileceğimiz bir ruh haletine işaret ediyorlar. Dört oğlunun, sevgili karısının ölümlerine şahit olmuş yaşlı hükümdar yalnız başına sekiz yıl daha yaşadıktan sonra hayattan olmasa bile nikrisin zahmetinden bıkmıştı diyebiliriz.

Notlar

1 Bütün referanslar için bkz. Alan Fisher, "The Life and Family of Süleymân I", *Süleymân the Second and His Time*,Halil İnalcık ve Cemal Kafadar ed., İsis, İstanbul 1993, s. 1-19.

2 A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1970 (Fransızca aslı 1939; Türkçesi 1943), s. 17- 22. Celâlüddin Hızır (Hacı Paşa), *Müntahab-ı Şifâ, I:* Giriş-Metin, yay. Zafer Önler, TDK-Ankara, 1990.

3 Nil Sarı, "Educating the Ottoman Physician" (Türkçe özeti "Osmanlılarda Hekimin Eğitimi"), *Tıp Tarihi Araştırmaları*, İstanbul 1988, s. 40-64, kitap listesi, s . 46 (tıpkıbasım, s. 52).

4 Adıvar, s. 18-20.

5 Porter & Rousseau, s. 4 safran, "crocus autumnale", "colchicum"; teşhis ve tanımlar, s. 14; kronik ama ölümcül değil, s. 14; kan alma ve müshil, arpasuyu s. 16-17; sûrincân, "hermadactyl", s. 18, 20.

6 Peçuyî İbrahim Efendi, *Tarih*, I, İstanbul, 1281-83 (1865-67), s. 461-2.

7 *Sicill-i Osmânî*, III: 163. II. Selim'in şehzade olarak Kütahya valiliği sırasında tutulan 1559-1560 (Hicrî 967) tarihli bir kapı halkı defterinde (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Ahkâm Defterleri, sayı 903) geçen "merhum mevlânâ Şemseddin Efendi hoca-ı sâbık-ı hazret-i mir" aynı şeyh olabilir.

8 Geoffrey Parker, *Philip II*, Londra, 1978, s. 191-192'den naklen, Porter & Rousseau, s. 264 ve not 37 (s. 324).

9 Feridun Bey, *Nüzhet ül-esrâr fi ahbâr-ı sefer-i Sigetvâr*, Topkapı Sarayı Müzesi, H. 1339, varak 96b-97a.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Emilio Sola*

UYUYAN ADAMI UYANDIRMAK: İSPANYOL "HABER" EDEBİYATINDA SÜLEYMAN'IN SON YILLARI

Sicilya Kral Naibi Juan de Vega 1549 Aralığında, Prens Felipe'ye yazdığı mektupta, Süleyman'ın hastalığıyla ilgili dolaşmakta olan dedikodularla Türklerin İran sınırında yaşadığı sorunlar hakkında haberler veriyor ve Levant'taki vebanın daha da yayıldığını naklediyordu:

> "Burada Levant'tan gelen haberler şöyle: Pek çok değişik yerden gelen haberle doğrulandığı üzere, Türk ve ordusu hem büyük kayıplar vermiş hem de şanından şöhretinden olmuş. Ama (Sultan) daha önce gelen mektuplarda haberi verilen o hidropesi (vücutta su toplanması) illetinden kurtulmuş. İstanbul, Selanik ve Levant'ın diğer yerlerinde insanlar vebadan kırılıyormuş." (AGS,** Estado, 1118, dosya 143-146)

Uyuyan Adami Uyandirmak

Fransa Kralı I. François ve Barbaros Hayreddin'in vefatları dolayısıyla tarih sahnesinden çekilmelerinin ve 1547'de Habsburglarla Türkler arasında, Türklerin Macar topraklarının büyük bir kısmı üzerinde hâkimiyetini tescil eden bir barış antlaşmasının imzalanmasının akabinde, Süleyman'ın yeniden canlandığı görülüyordu. 1549 yazında, sultanın hidropesi hastalığına yapılan bu atıftan aylar sonra, Süleyman bütün askerî debdebesi ve şaşaalı maiyetiyle Halep'e girdi, İran'a karşı "savaş alanını" hazırlamaktaydı.

Türk-Safevi siyasi-dinî arka planında gidip gelmekte olan haberler Habsburglu Carlos'un Almanya'daki durumunu bildiren haberlere benzer. Gözlemcilerin söylediğine göre, Carlos'un Mühlberg'te Protestanlara karşı

* Prof. Dr., Alcalá Üniversitesi. Konu hakkında detaylı bilgi için Emilio Sola'nın açtığı "Archivo de la Frontera" (Sınır Arşivi) adlı web sayfasına bakınız: www.archivodelafrontera.com

** Archivio General de Simancas (AGS). Estado Serisi (E.) –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

kazandığı zafer Süleyman'ı rahatsız etmiştir. Hem Carlos'un hem Süleyman'ın aralarında mezhep farklılığı olan taraflarla savaşa girişmesi paralel bir durum yaratmaktadır. Bu bilgiler, Süleyman'ın durumunu en geniş çaplı ve detaylı anlatan bir haber ağına sahip olan, Sakız adasından gelen bir *aviso*'ya dayanır. Sakız, bu aralar sultanın sağlığıyla ilgili haberlerin toplandığı bir "haber merkezi" haline gelmenin arifesindedir. 1549 yılında vuku bulan bu olayların İspanyolca anlatısı "haber edebiyatı"ndan çıkan küçük bir şaheserdir:

> "Türk ve Majesteleri (V. Carlos) arasındaki barışın burada hayli iyi karşılandığı görülüyor. Ne de olsa Sultanın İran seferine hazırlanması için başka şansı yoktu. Kendisi şu anda Halep'te bulunmakta. Sipahi ve diğer askerleri bir araya getiriyor. Pek çok Türk, ordu için erzak toplamak üzere yola çıkmış. Sultan ülkedeki her 30 evden birinin İran'a bir deve yükü buğday ya da arpa göndermesini buyurmuş. Kuzeydeki topraklarda yaşayan komşuları tarafından desteklenen Şah tüm kuvvetlerini toplayarak savaşa hazırlanıyormuş. Bu topraklarda yaşayanlar aralarında inanç farklılığı olduğu için Türklerin hâkimiyeti altında olmak istemiyorlarmış. Zatı Samileri Romalılar Kralının* elçisi bu sebeple Halep'e gitmiş. Türk, Salche Bey'i (Savcı Bey) kendi adına bu elçiye göndermiş. Salche Bey Antalya'ya kadar gitmiş, lakin vakitlice yetişemeyince geri dönmüş. Onun yerine, yine kendi adına bu bahsi geçen elçiye özürlerini bildirmeleri için maiyetinden iki kişi göndermiş. Bu elçinin Napoli kral naibi adına Büyük Türk'e Türk kadırgalarının Calabria ve Puglia ile bu krallık topraklarına geçen yaz verdikleri zarardan şikâyetçi olup bundan dert yandığı söyleniyor. Salche Bey'in ülkenin korunması için üç kadırga ile dışarıda kalması gerekiyormuş. Türk, oğullarıyla görüşmüş. Önce Geniassar denen -Yenihisar anlamına geliyormuş- bir yerde oğlu Sultan Selim'le görüşmüş. Kendisine pek güzel, zengin süslemeli 9 at, 20 pare ipek, 6 köle hediye etmiş. Ayrıca daha

* V. Carlos'un kardeşi I. Ferdinand. –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

pek çok başka hediye de vermiş. Bunun yanı sıra Türk'ün beraberindeki diğer adamlara pek çok hediye ve ödüller vermiş. Babasına dört konaklık yol boyunca eşlik edip sonra geri dönmüş. Türk'ün diğer iki oğlu, Sultan Bayezid'le Sultan Mustafa babalarına brokar ve ipekli kumaşlarla pek zengin süslemeli çok sayıda at, bir sürü pare kumaş ve ipek, yüklüce miktar et, şeker ve başka erzak hediye etmişler. Ayrıca Türk'ün beraberinde götürdüğü kişilere de aynı şekilde pek çok hediye sunmuşlar. Daha sonra babalarından gözyaşları içinde ayrılmışlar. Türk, çocuklarının her birine 300.000 akçe vermiş ve büyük bir sevgi gösterisinde bulunmuş." (AGS, Estado, dosya 1038, belge 78, 15 Nisan 1549, Sakız Adası. *"Sakız'dan gelen 15 Nisan 1549 tarihli mektuplardan alınan haberler."*)

V. Carlos, Turgut'un Cerbe'deki (Los Gelves) üssünden organize ettiği korsanlık hareketleri yüzünden Andrea Doria'ya bu Türk korsanına karşı gizli bir deniz savaşı hazırlamasını buyurmuştu. Takvimler 1550'nin Ekimini göstermekteydi. Sahil kenti Mehdiye'nin (Africa/Mehecía) 1549 baharında Sicilya Kral Naibi Juan de Vega tarafından fethinin üzerinden koca bir bir buçuk yıl geçmişti.

İmparatorluk saflarının hazırladığı bu saldırı planlarının, Türklerin İran'da bulunması, Van kuşatması ve "melankolik" olarak tanımlanan Süleyman'ın sağlığıyla ilgili olumsuz haberlerin gelmesiyle eş zamanlı olması önem arz eder. (AGS, E., dosya 1319, belge 195) "Melankoli" bugün "depresyon" olarak tanımladığımız hastalık için o devirde kullanılan isimdir. 1550 Eylül ve Ekiminde ulaşan haberlerden en ayrıntılısı Cataro'dan gelir ve Süleyman'ı "kızgın ve sinirli," üzgün ve kendinden geçmiş olarak tasvir eder. Catarolu Vicentio Buchia'nın gönderdiği haberler Hurrem Sultan'ın onu "mutlu edip sakinleştirmek" için afyonlu ilaçlar hazırlattığını bildirir (AGS, E., dosya.1119, belge. 46, Vicentio Buchia de Cataro'dan haberler).

Mehdiye'nin 1550 Eylülünde ele geçirilmesi, Napoli'de bütün şehirlerin valilerine debdebeli bir şekilde bildirilir. Bu, Flaman Gérard Veltwyck'in de belirttiği üzere 1547'de yapılan barış antlaşmasının bozulduğu anlamına gelmemektedir. Napoli belgelerinde bu açık bir şekilde görü-

Levent Şahverdi Arşivi

lür. 18 Eylül 1550'de Kral Naibi Pedro Toledo, Otranto ve Bari valileriyle krallığın diğer valilerine, Mehdiye'nin ele geçirildiğini bildirir. Eylülün 10'unda "akşam saat sekizde, hem deniz hem karadan saldırıya tabi tutulmuştur." Kendisi bu olayı "çok sevindirici ve her türlü kutlamaya layık bir haber" olarak nitelendirir. (ASN,* Cancilleria e Consiglio Collaterale, dosya 12, folyo 151).

1551 Ocak ve Nisanında iki gemiyle vuku bulan iki olaya Kral Naibi Toledo'nun müdahale etmesi, imparatorluk saflarının Türklerle yapılan barış antlaşmasının bozulmasını istemediklerini gösterir (Aynı belge, dosya 12, folyo194 ön yüz-196 ön yüz. Toledo'nun, Otranto'dan gelen 24 Aralık 1550 tarihli posta üzerine 15 Ocak 1551'de ve Otranto valisinden gelen 13 Nisan tarihli mektup üzerine 1 Mayıs 1551'de yine aynı valiye gönderdiği mektup). Sınır hayatının uluslararası büyük antlaşmaları nasıl etkilediğini göstermesi bakımından bu haberleri kısaca sunmakta fayda olacaktır.

Durum 1: 1550 Aralığının sonlarında, Mehdiye'nin imparatorluk safları tarafından ele geçirilmesinden iki aydan biraz fazla bir zaman sonra "Hıristiyanlar tarafından donatılmış bir fırkateyn" Taranto Körfezinin girişindeki İtalyan şehri Gallipoli sahillerine gelir. Vali "kaptana gemiyi nerede donattığını, ne hazırlıklar yaptığını, Levant'tan haber alıp almadığını sormak ve bu konuda kendilerine güvendiğini bildirmek için haber salar." Kaptan Sicilyalıdır ama geminin armatörü değildir, armatör, fırkateyn başka bir bergantin tarafından ele geçirilmeden önce öldürülen başka biridir. Armatörün arkadaşlarından biri kaptan olmuş "ve fırkateyn Türkleri hem kara hem denizde yağmalayabilmek için Levant'a gitmiş ve pek çok beyaz Türk ele geçirmiştir." Bu Türklerden bazıları hâlâ fırkateyndedir. Diğerleri ise fidye verilerek kurtarılmıştır. Kral naibi, valinin bu kaptanın gitmesine izin verdiğine şaşırmıştır. "Siz kaptana güvenmeyip elinizden kaçırmayabilirdiniz" der. Bu kişi, gemi kaptanının katili olabilir. Bunun yanı sıra Türklere karşı korsanlığa çıkması durumu da söz konusudur: "Majesteleri Sezar ve Büyük Türk arasındaki barış antlaşmasına karşı gelerek yağma için Levant'a gitmişti." Kral naibi, Otranto valisini azarlar ve gelecekte meydana

* Archivio di Stato di Napoli –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

gelecek benzer durumlar karşısında "olgun kararlar alması" ya da vakitlice kendisine haber vermesi konusunda uyarır. Elindeki esirleri Napoli'ye göndermesini emreder.

Durum 2: 1551 Nisanının başlarında Brindisi limanına bir "Marsilyalı" gelir ve tahılla ticari mallar getirir. Kral naibine mektup yazarak bu ticari malların iadesini isteyen Velona valisinin daha sonraları aldığı habere göre mallar Türklere aittir. Geminin patronu Venedik'te ikamet eden Francesco Greco adlı bir şahıstır ve Kral Naibi Toledo "majesteleri Sezar ve Büyük Türk arasındaki barış antlaşması devam ettiği için" her şeyin iadesini buyurur.

Ancak yaklaşmakta olanı görmeyi başaracak olan kişi, özel bir gözlemci, yine Venedik'te ikamet eden ve buradaki görevinin son aylarında bulunan Büyükelçi Diego Hurtado de Mendoza'dır. Cervantes'in *Persiles y Sigismunda* adlı eserinin sonunda dediği gibi "kehanet kabilinden" bir yazıdır bu. 1550 yılının 27 Temmuzunda Venedik'e Babıâli'den bir çavuş gelir. Diego Hurtado de Mendoza'nın hesapları ve Venedik'ten gelen haberlerin yankısı, Levant'tan gelen haberlere son noktayı koyar. Süleyman'ın gönderdiği çavuş, Venediklilere Türk'ün "Turgut Reis'i hizmetine aldığını, onu tanımalarını ve ona saygı göstermelerini ve kendisinin de Turgut Reis'i topraklarında, gemilerinde ve tebasında bulunduracağını" bildirmiştir (AGS, E., dosya 1319, belge 127). Mendoza'nın çıkardığı sonuç gayet açık ve nettir: "Turgut, Türk'ün adamı olduğundan ve bunu Mehdiye'nin fethinden önce duyurduğundan, Venedik'te ta buradan Türk ve Majesteleri (V. Carlos) arasındaki barış ahdini bozacak bir şimşek çakmasından korkuyorlardı." Kısa bir süre sonra kasımda, konuyla ilgili görüşler Venedik'te yankılanmaya başlayınca Mendoza şu açıklamayı yaptı: Mehdiye'nin ele geçirilmesiyle "uyuyan adam uyandırılmıştı" (AGS, E., dosya 1319, belge 132, Bohemia krallarına yazdığı mektup).

Mehdiye'nin fethini takip eden 1551 kış ve baharı hayli gergin geçmişti. Ne de olsa o zamana dek hasta, "kendini dine vermiş" ya da "uzun günler boyunca" İspanyolca haberlerde başrol alan Hurrem Sultan'ın bakımında "sağlığını yitirmiş" olarak gösterilen Süleyman "uykudan uyandırılmıştı." 1551 Nisanı ortalarında, Edirne'den İstanbul'a dönen Süleyman, ha-

Levent Şahverdi Arşivi

berlerde yeniden anılmaya başlar (AGS, E., dosya 1040, belge 99, Messina üzerinden gelen 25 Mayıs 1551 tarihli mektuplar). Ancak Süleyman, güvenilir kişilerden kurulu bir donanmayı kontrol eden Hurrem Sultan'ın etkisi altında biri olarak gösterilmektedir:

> "Hurrem Sultan'ın Türk'ün bu kadar isteksiz olduğunu görünce bu bahsi geçen donanmanın elde tutulmasını, ölmesi halinde halinde küçük oğlunun diğer pek çok şey ve hazinenin yanı sıra bunların sahibi olmasını ve bu sayede ona saldırmak isteyebilecek olan ağabeyiyle diğer hükümdarlara karşı koymasını arzuladığı söyleniyordu. Donanmanın bütün kaptanları Hurrem Sultan tarafından seçilecekti."[2]

Bu bilginin Kaptan Juan Busto'nun Ragusa'dan gönderdiği haberler arasında özellikle yer almasının sebebi, Türklerin bahar için donanma hazırlıkları yaptıklarını ve Ragusa devletiyle işbirliği içinde olacaklarını haber vermekti. Kaptan Busto, donanmanın çıkacağından, "başında Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa'nın kardeşi ve Hurrem Sultan'ın güvenilir adamı Sinan Paşa'nın bulunduğu"ndan[3] kesin emin olduğu zaman bölgenin savunmasında yer almak için Ragusa'dan İtalya'ya geçecekti. Bu sırada Süleyman artık sağlığına kavuşmuş gözükmekteydi: "Türk artık iyileşmiş olarak İstanbul'da bulunuyor ve bütün paşaları da yanı başında."[4] Esaretten kurtulan Luis de Mesina'nın, Trablus'un Kudüslü St. Jean şövalyelerinden alınmasıyla doruk noktasına çıkan, Sinan ve Turgut'un korkunç İtalya seferini anlatırken tasvir ettiği Süleyman artık "ihtiyarlamış ve saçları ağarmış" bir sultandır.[5] Bu, Sicilya Kral Naibi Juan de Vega'nın deyimiyle, İspanyol ve İtalyanlar için on yıl süren bir "koma"nın başlangıcı ve yeniden karşı karşıya kalan Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları için bir güç değişimi sürecidir.

Mustafa ve Kamburun Ölümü

Venedik'teki imparatorluk büyükelçiliği her zaman Levant meselelerinde özel bir rol oynamıştır. Bu rol 40'lı yıllarda Diego Hurtado de Mendoza'nın gayretleriyle daha bir önem kazanır. Mendoza'nın mektupları ede-

Levent Şahverdi Arşivi

bî olarak da ayrı bir önem teşkil eder. Bu bağlamda Rodrigo Niño ve Lope de Soria'nın mektupları da hayli hayranlık uyandırır niteliktedir.

16. yüzyılın ikinci yarısının başlarında, Hurtado de Mendoza'dan görevi devralan Francisco de Vargas, 1553 yılının sonuna doğru, mektuplarında on yılı aşkın bir süre Osmanlı'yı tetikte tutan ve nihayet 1566 yılında Süleyman'ın ölümüyle son bulan veraset probleminin getirdiği trajedileri nakletmeye başlar.

İspanyol Büyükelçi Vargas'ın ilettiği bilgilerle, Venedik devleti tarafından elde edilen haberler arasında çok sıkı bir bağ bulunur. Özellikle ağızdan ağıza dolaşıp her seferinde daha fazla detayla allanıp pullanarak aktarılan ve gerçek bir sınır mitine dönüşen bu olaylar söz konusu olduğunda... Türk donanmasının yeni bir sefere çıkma hazırlığında olması, 1550 yılını takip eden zaman diliminde, İtalyan ve İspanyol safları için en önemli haber haline gelmişti. Haber ağını oluşturan Otranto ve Bari valilerine bağlı kişilerce nakledilen bu olay, anlatımıyla Osmanlı ile ilgili "haber literatürü"nün en zengin örneklerinden biri olmaya adaydır.

İmparatorluk Büyükelçisi Francisco de Vargas, V. Carlos'a göndermek üzere özenle hazırladığı derlemede, haberleri getiren kişilerin ve ajanların güvenilirliklerini, posta ve mektupların ne sıklıkta geldiklerini açıklama ve ispatlama gereği duymadan, sadece anlatısının şairane bir sentez olmasına dikkat eder. 18 Kasım 1553 yılında gönderdiği ilk anlatı daha sonrakilerle tamamlanmaz:

> "Aziz, Katolik Majesteleri Sezar: Bu devlet (Venedik) geçen ayın (ekim) 15'inde İstanbul'dan mektup aldı. Ayın (ekim) 6'sında Türk'ün Haraech'te(?) kendi de burada iken büyük oğlu Mustafa'yı öldürttüğünü yazıyorlar. (Oğlu) Maiyetiyle birlikte kendisini görmeye gitmiş. Günler öncesinden ayarlandığından ve bu iş, yolculuğun asıl amacı olduğundan, içeri yalnız girmesi ve silahlarını çıkarması buyrulmuş. Sonra boynuna bir yay kirişi geçirilerek kendisine "Hain Türk" ithamında bulunulmuş. Bu kiriş kopunca başka bir kirişle boğmuşlar. Babası orada örtülmesini ve üstünün bir seccadeyle kapanmasını buyurmuş. Daha sonra Mustafa'nın maiyetinden dört

Levent Şahverdi Arşivi

esas adamın da boğulmasını emretmiş. Bu yerine getirilmiş. Mustafa'nın 12 yaşındaki oğlunun alınmasını buyurmuş ve bunun için Rumeli Beylerbeyini görevlendirmiş. Aralarında Rüstem Paşa'nın da olduğu bazı kişilere evlerine dönüp dinlenmelerini emretmiş. Rüstem Paşa'nın kardeşi ve Türk'ün eşi Hurrem'in oğlunun tahta geçmesi ve hepsinin hayatlarını güvenceye almak için bu planı yaptıklarına dair kesin haberler var. Bu o kadar barbarca bulundu ki az hayret uyandırmadı doğrusu ve bundan sonra ne olabileceğine dair dedikodular dallanıp budaklanıyor."[6]

Ertesi gün daha uzun bir mektupta "gelecek mevsimde" (yani baharda) yola çıkacak daha kuvvetli bir donanmanın haberi veriliyor, şifreli bir yazıyla Venediklilerin bundan duydukları korku anlatılıyordu. "Bu devlet (Venedik) tedirgin ve şüphe içinde" deniyordu. Süleyman'ın ölen şehzadeyle Venedik arasında "bazı gizli ajanlar" olduğunu sandığı düşüncesindeydiler. Büyükelçi Vargas tahtın varisi Selim'le ilgili olumsuz bir değerlendirme sunuyordu: "Artık tahta varis olan Hurrem'in oğlunun pek yarar bir adam olmadığı söyleniyor."[7] Büyükelçi Vargas, aynı şekilde Rüstem Paşa'nın gözden düşmesi haberinin yankılarını da aktarır: "Türk, Rüstem Paşa'yı hem evine göndermiş hem de kendisinden mührü alıp Ahmet Paşa'ya vermiş ve onu birinci adam yapmış."

Ardı ardına gelen mektuplarda, bir tefrikada ya da magazin haberinde şekillenebilecek bir anlatı söz konusudur:

"Aziz, Katolik Majesteleri Sezar: Geçen ayın (kasım) 18 ve 20'sinde Majestelerine Mustafa'nın ölüm haberini vermiştim. Dün İstanbul'dan uzun zamandır beklenen 31 Ekim tarihli mektuplar geldi. Çok gecikmişler. Bu devletin (Venedik) büyükelçisi Mustafa'nın oğlu ve karısının önde gelen adamlar ve savaşçılarla birlikte nasıl Gürcistan'a kaçarak canlarını kurtardıklarını haber veriyor. Durum böyle olunca (burada) önemli bir dönem yaşanmakta. Türk'ün ikinci büyük oğluyla olan meseleleri halledilmeden öylece kalacak. Ayrıca (büyükelçi) Türk'ün Suriye'ye doğru yoluna devam ettiğini, Rüstem

Levent Şahverdi Arşivi

Paşa'nın da İstanbul'a geri döndüğünü haber veriyor. Yetkilerini tamamen kaybettiği söylense de aslında böyle olmadığı, Türk'ün yeniçerileri sakinleştirmek ve Rüstem'i kurtarmak için ona o sabah geri dönme emri verdiği belirtiliyor."[8]

Bir hafta sonra, düzenli olarak gelen postalar şu şekilde devam ediyordu:

"Aziz, Katolik Majesteleri Sezar: İçinde bulunduğumuz ayın (aralık) 8'inde Majestelerine yazmıştım. Dün bu devletin (Venedik) büyükelçisi ve diğer bazı kişilerden, geçen ayın 15'inde İstanbul'dan yazılmış mektuplar geldi. Bu mektuplar Majestelerine Mustafa'nın ölümü ve oğlunun Gürcistan'a kaçışıyla ilgili yazdığım her şeyi doğruluyor, ayrıca Türk'ün Halep yakınında olduğunu bildiriyor. Buraya Şahın bir elçisi barış antlaşması yapmak niyetiyle gelmiş. Bütün bu olanlara bakılırsa bunu kolay elde edeceklerini sanıyorlarmış. Türk, torununun bir an önce ele geçirilmesi için acele ediyormuş. Ama mümkünse canlı olarak getirilmesini istiyormuş."[9]

Shakespeare'in trajedilerini andıran bu dramatik olaylar meydana gelirken, Osmanlı donanması, Habsburg karşıtı cephede Fransızlar ve Cezayir'de öncü güç olarak kalan Barbaros'un oğlu Hasan Paşa'yla işbirliği halinde, V. Carlos'un topraklarına "zarar" vermekten geri kalmıyordu. Bir önceki mektup ya da haberin devamı büyük önem taşıyordu: "Turgut geçen ayın (kasım) 3'ünde donanmasıyla İstanbul'a geldi. Donanması çok kötü durumda idi ve yaklaşık 2.000 Hıristiyan esiri vardı."

1554 Ocağında Türk topraklarında olaylar artık netliğe kavuşmuştu. Ortada Osmanlı İmparatorluğu'nda tahta kimin geçeceğiyle ilgili trajik anlatılar ve pek çok dedikodu dolaşmaktaydı. Mustafa'nın zalimce öldürülmesinin arka planında babası Süleyman ve onun güvendiği -Frenk dilinde "Pembe" ya da "Sarışın" anlamına gelen "Roxa"olarak anılan Hurrem Sultan'ın suç ortağı- doğu masallarının veziriazamı Rüstem Paşa vardı. Rüstem Paşa bu şekilde ailesinin veraset hakkını kurtarmak istiyordu. Tam bu

Levent Şahverdi Arşivi

devre denk gelen bir Venedik postasında Rüstem Paşa bu işleri ayarlayan kişi olarak gösteriliyordu.[10] "Bu hükümdara Mustafa'nın kendisine karşı planlara giriştiği pek çok yoldan bildirmişti." Oğlu Süleyman'la görüşmeye geldiğinde tehlike halinde kullanmak üzere, vezirin mintanının kolunda bir hançer taşıdığı, veliaht babasıyla görüşmeye gittiği takdirde hayatının tehlikeye gireceği, "(babasının) kellesini uçurtturacağına dair uyarıldığı, hatta bu mektuplardan birinin annesinden geldiği" gibi detaylar da ekleniyordu. Rüstem veziriazamlıktan indirilmesine rağmen Süleyman'ın korumasıyla daha da güç sahibi bir figür haline dönüşüyordu: "Ve her zamankinden çok daha güçlü hale gelmişti. Baylo kendisine 7 altın işlemeli elbise ve 10 pare renso kumaşı hediye etmişti. (Rüstem Paşa) bunlara bayılmıştı." Osmanlı sarayındaki trajik olaylar gerçekten her seferinde daha edebî, daha romanımsı bir nitelik kazanıyordu.

Francisco de Vargas, neredeyse uzun metraj bir filmin kesitini andıran bu olaylardan birini daha nakleder. Bu, gerçek bir haber edebiyatı örneğidir:

> "Dün İstanbul'dan 28 Kasım tarihli (1553) mektuplar geldi. Yolda çok gecikmişler. Bu mektuplardan alınan haberlere göre Türk, oğlunu (Mustafa'yı) öldürttükten sonra pek huzursuz ve mutsuz olmuş. Pek çoklarının dediğine göre hiçbir günahı yokmuş ve Süleyman da bunu böylelikle anlamış. Kendisinden sonra tahta geçecek en değerli kişinin başına bu işleri açmış ve onu kaybetmiş. Dediklerine göre Halep'e hava kararınca girmiş ve karşılama töreni istememiş. Yeniçeriler bu olanlardan pek tedirgin oldukları için az kalsın ayaklanıyorlarmış. Neyse ki Süleyman armağanlar vererek hemen duruma hâkim olmuş. Hayli düşünceli ve yaptıklarından pişman olduğundan, Rüstem Paşa ve diğerlerini öldürteceği düşünülüyormuş. Böylece Rüstem İstanbul dışına çıkmış ve artık eskiden olduğu gibi görüşmüyorlarmış. Büyük bir korku yaşadığı biliniyormuş. Mustafa'nın oğlunun 3.000 ya da 4.000 süvariyle Şahın tarafına geçeceği ve Hazar Denizinde gemiye bindiği haberi veriliyor. Dedesinin her ne kadar ivedilikle hareket etse de onu yakalayamayacağı söyleniyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu yüzden, Süleyman ve Şah arasında bir anlaşma olmasına rağmen bundan ümit kesilmiş durumda. Süleyman'ın emri gelene kadar donanmadan da bir hareket beklenmiyor. Oysa ki Fransızlar bu işe çok bel bağlamışlardı. Anlaşıldığına göre özellikle bu iş için gelen elçisi sekiz gün önce buradan (Venedik) ayrılmış."[11]

Bir hafta sonra, 20 Ocakta Vargas yeniden V. Carlos'a yazıyor, İstanbul'dan gelen bu can alıcı haberleri naklediyordu. Önde gelen bir hadım ağasının iki ay önce Halep'ten gönderdiği mektubunda, Süleyman'ın sağlığını yitirdiği ve nerdeyse artık "öleceğinin sanıldığı" iletiliyordu. Bu hadım ağa, Napoli kral naibine hizmet verme teklifinde bulunan Gerónimo Boliza de Cataro'nun kuzeni olan Forxataga* adında başka bir hadım ağayı akla getirir.

"Ayın 13'ünde (Ocak 1554, bir önceki mektup) Majestelerine Levant'tan gelen haberleri yazmıştım. Dün Halep'ten 29 Kasımda ve İstanbul'dan da geçen ayın (Aralık 1553) 16'sında yazılmış mektuplar geldi. Süleyman'ın o pek sevdiği ve yanından ayırmadığı oğlu Cihangir'in vefatına çok gözyaşı döküp üzüldüğünü haber veriyorlar. Ağabeyi Mustafa'nın başına bunlar gelince kendini yaralamış. İşte böyle ölmüş. Naaşını İstanbul'a getirmişler. İkinci oğlunun Edirne'de pek hasta olduğunu da söylüyorlar. Sultan Selim'e Mustafa'nın sancağı verilecekmiş. Süleyman'ın hadım ağalarından birinin 22 Kasımda Halep'ten gönderdiği mektubu gördüm. Türk öyle mutsuz ve keyifsizmiş ki öleceği sanılıyormuş. Doktorların ellerinden ona umut ve mutlandıracak şeyler vermekten başka bir şey gelmiyormuş. Yeniçeriler de onun öldüğünü sanıp ayaklanmaya başlamışlar. Sonra ölenin Cihangir olduğunu anlayınca yatışmışlar. Ama öyle bir durumdalarmış ki, bir gün gidişatın hiç de iyi olmadığını görüp ve çok sevdikleri Mustafa'nın da bu yüzden öldüğüne inanıp büsbütün ayaklanacakları sanılıyormuş. İşte böyle yazıyorlar. Şimdi oğluna duydukları şefkat pek büyükmüş. Hurrem, Süleyman İstan-

* Ferhat Ağa? –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

bul'a geri gelsin diye türlü numaralara girişmiş. Her gün ona mektup göndererek eğer gecikecek olursa kendisini sağ bulamayacağını yazıyormuş. Onun ve Rüstem'in, Süleyman'ın onları ele geçirip canlarını almasından çok korktukları bilinen bir şeymiş. Donanmadan bir haber yokmuş. Türk'ün vereceği emirler bekleniyormuş."[12]

Diğer haberlerde Kambur olarak da anılan Cihangir'in ölümüne dair başka bir anlatı, Baltasar Prototico'nun, Ferrante Lofredo'nun adamı olarak bulunduğu Zante'den gelmektedir. Anlatım özellikleri açısından çok ince işlenmiştir ve şematik bir özetten ziyade bir hikâyeyi çağrıştırır. Otranto ya da Lecce'ye, yani Puglia bölgesine göndermek üzere İtalyanca olarak hazırlanan ilk versiyon olmalıdır. Harika bir İspanyolcayla yazılan bu metni burada nadir bir klasisizm örneği olarak aktarıyorum:

"Zante'den 22 Aralıkta (1553) gelen haberler şunlardır: Kalelerden* bu ayın ilk günü ayrılan bir geminin geldiği ve orada Türk'ün Kambur olarak bilinen diğer oğlunun, ağabeyinin ölümüne üzüntüsünden öldüğü, babasının da bu yüzden büyük bir acı içinde olduğu haberinin alındığı söyleniyor. Bütün yeniçeriler ayaklanmışlar ve ısrarlı bir şekilde Rüstem Paşa'nın kendilerine teslim edilmesini istiyorlarmış. Bu kızgınlıkla, Rüstem Paşa'nın dostu olduğu ve Mustafa'nın öldürülmesiyle ilgili planlara karıştığı için Ağalarını -yani komutanlarını- öldürmüşler. Ama Rüstem Paşa kaçıp gizlice İstanbul'a gelmiş. Oradan da Bosna'ya kaçmış. Ama Büyük Senyörün (Süleyman'ın) vekili Sinan Paşa hâlâ İstanbul'da olduğundan, halk arasında bu işi Büyük Senyörün emriyle yaptığı söyleniyormuş. Yeniçeriler bastırıldıktan sonra Rüstem Paşa eskiden olduğu gibi efendisinin yanına dönecekmiş. Büyük Senyörün ilkbaharda İstanbul'a dönmesi bekleniyormuş. Halep'e kadar gitmesinin oğlunu öldürtmekten başka bir sebebi yokmuş. Donanmaya gelince, İstanbul'a Büyük Senyörden yeni kadırgalar yapılması emri geldiği ve altı adet de büyük mavna yapıldığı söyleniyor. Turgut her gün tersanedeymiş

* Gallipoli'deki (İtalya) kalelerden bahsediyor. –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

ve havalar düzelir düzelmez 60 kadırgasıyla yola çıkacağına kesin gözüyle bakılıyormuş. Ne de olsa artık Büyük Senyörün rızasını almış. Ama ağır donanma Büyük Senyör İstanbul'a gelmeden önce yola çıkmayacakmış."

Napoli kral naibinin Otranto/Lecce'den ve esas olarak Sicilya'dan edindiği haberlerin, 1554 seferinin İstanbul'daki donanma hazırlıklarıyla ilgili ilk bölümü, Türk'ün etrafında olup biten trajik olaylar ve İranlılarla savaş gibi, bir yıl boyunca Türklerin aleyhinde gelişen durumların anlatısıyla karışmaktadır. Lofredo'nun Levant'taki adamları bu zengin "haber" yolunun anahtarıdır. Daha sonra da belirtileceği üzere, bunlardan bir tanesi "Treviço markisi (Lofredo) tarafından Velona'ya gönderilen" Domicilio Libia Corfranco'dur. Corfranco ocak ayının başında haber toplamak için Lecce'ye gelmiştir, çünkü İstanbul'dan emirle gelen çavuşlar haber taşımaktadırlar. Anlatısı Lecce'de bir sekreter tarafından kâğıda aktarılmıştır. Bu sekreter büyük bir ihtimalle Lofredo için "Ragusa'dan gelen haberleri" özetleyen ya da anlatan kişinin kendisidir. Anlatılar oldukça tutarlıdır. Farklı bir "yazar" olarak tanımlayabileceğimiz kâtip/sekreter bu "haber edebiyatı"nın önemli ve parlak bir örneğini sunar. Ajan/casus Corfranco'nun anlatısından Büyükelçi Vargas ya da Prototico de Zante'ninkiler kadar şairane bir metin çıkar. Anlatılarını mükemmel edebî bir üslupla "drama kahramanları" yaratmaya çalışırcasına sürdürür.

"Büyük Türk'ün oğlu Mustafa'nın ölümü ve cezalandırılacaklarını sanan bazı yeniçerilerin kaçtığı haberini de doğruluyorlar. Bazıları Mustafa'nın ölümüne çok üzülmüşler. Ama Büyük Türk, durumu görünce kendini güvenceye almak için geri kalanları bir araya toplayıp, olabildiğince çok levazım vererek duygularını dile getirmiş ve kanına gösterdikleri sevgiden dolayı şimdi onları eskisinden daha çok sevdiğini söylemiş. Türk'ün oğlu Mustafa'nın ölüm sebebi, Rüstem Paşa'nın geçen yıl üzerinde Mustafa'nın Şaha gönderdiği bir mektup bulunan bir adamı elinde tutmasıymış. Mektupta Mustafa babasına ihanet etmek istediğini ve eğer babasını öldürür ve ordularını ayak-

Levent Şahverdi Arşivi

landırırsa onun ölene dek dostu olacağını yazıyormuş. Bu adamı ele geçirdikten sonra elindeki mektupla gizlice Büyük Türk'ün huzuruna çıkarmış. Bu sebeple seyahate çıkmış. Rüstem Paşa, Büyük Türk'ün emriyle Halep'e gelmeden önce Mustafa'ya büyük bir hediye göndemiş ve tevazuyla babasını karşılamak üzere yola çıkması gerektiği, artık hasta ve ihtiyar olduğundan babasına şefkat göstermesini söylemiş. Şimdi orduyu görüp tanımasının iyi olacağını, babasının da bundan mutluluk duyacağını söylemiş. Mustafa bu mektubu alınca, babasının kendisine daha önemli bir görev vermeyi tasarladığını bilen Rüstem Paşa'nın gözüne girmek için önce kendisine haber verdiğini düşünmüş. Rüstem Paşa'nın yazdıklarının doğru olabileceği fikrine vararak atına atlamış ve babasını görmeye gitmiş. Gelince Büyük Türk'ün huzuruna çağrılmış. Bir odada önce kendisine mührü olan mektup gösterilmiş ve mektubun tüm içeriği okutulmuş. İnkâr edemeyecek durumda olduğundan (Büyük Türk) onu öldürmek istediğini, çünkü bir hain olduğunu ve kendisini düşmanın ellerine bırakmaya çalıştığını, bu yüzden de kendi babasına böyle bir ihanette bulunduğunu söylemiş. Affedip tahtı ona bırakacağını söylemiş. Ama böyle yapmayı düşünmüyormuş."

İşte mükemmel bir sahne! Belki de Ferrante Lofredo'nun 1554 kışı ve baharında Lecce'de bulunan, gerçek bir profesyonel olan adamı gibi bu kâtip/sekreterler de bu haber yazılarınının özgün stilini yaratan kişilerdir. Bu stil zaman zaman farklı *vox-pop*'larla,* "gördüm"lerle ve "bana dediler ki"lerle, casusların ve gidip gelenlerin anlatılarıyla halk hikâyelerine daha da yaklaşır. Fragman fragman ilerleyen bu oryantal trajedinin olayları, donanmayla ilgili haberlerle paralel gitmeye başlar. Zante'den gelen, 1554 kışında Lofredo'nun sekreter/kâtibinin özet çıkarıp süsleyerek temize çektiği mektuplar dışında, başka bir haber ağı daha söz konusudur. Zante'den gelen, yani büyük ihtimalle kaynağı Baltasar Prototico olup da Lecce'deki sekreter/kâtibin elinden geçen haberler içinde, klasik resmî "özet" niteliğine rağmen çok çarpıcı olan bir metin bulunmaktadır.

* "Vox populi" (Halkın sesi). Halk arasında söylenenler –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

"16 Şubat (1554) tarihli mektuba göre Zante'den gelen haberler: 15 Şubatta (1554) Zante baylosu Venedik devletinin İnebahtı'daki konsülünden mektup almış. Buraya bir çavuşun geldiğini, ivedilikle kürekçilerin toplanması gerektiğini talep ettiğini ve İstanbul'a geri dönerken onları da yola çıkardığını söylüyor. Bu bahsi geçen kürekçiler çok kısa zamanda hazır olacak 80 kadırga için talep ediliyormuş, çavuş da bunun için acele ediyormuş. Bu 80 kadırgadan 70 tanesi Fransız kralının hizmetinde olacakmış, 10 tanesi de Cezayir'e gönderecekleri Barbaros'un oğluna verilecekmiş ve nisan ayının ortasından önce yola çıkacakmış. İstanbul'dan gelen bir gemiden alınan haberlere göre Türk'ün Kambur olarak anılan oğlunun eceliyle öldüğü doğru değilmiş. Babası kendisine verdiği bir cevaba hiddetlenip hançer saplamış ve o da (babasının) açtığı bu yaradan ölüvermiş. Babası buna çok üzülmüş ve (Cihangir'in) kendini öldürdüğü haberinin yayılmasını istemiş. Mustafa'nın oğullarının öldürülmesini emrettiği zaman, ilk çocuk kaçmış, diğeri de ele geçirilmiş. Ele geçiren adama onu öldürmemesini buyurmuş. Öldürülmesini ertesi güne bırakmış. Oradan dört gün içinde ulaşan ikinci habere göre ise öldürülmemesini buyurmuş. Türk onun hâlâ sağ olduğunu öğrenince ferman yollamış ve devletinden bir paşayı görevlendirmiş. Onu öldürecek ve ele geçirecek kişiye 6.000 düka ve bir de sancak vereceğini söylemiş. Yeniçeriler onun (Mustafa'nın oğlunun) başa geçmesini istediklerini, Büyük Türk'ün de neredeyse buna izin verdiğini söylüyorlarmış. Rüstem Paşa hâlâ İstanbul'da sığınıyormuş ve hemen hemen saklanuyor sayılırmış. Ama kardeşi Sinan Paşa hâlâ Türk'ün vekili olarak görev alıyormuş ve ordunun levazımını da o tedarik ediyormuş. Şah, Büyük Türk'ün kendisinden aldığı üç toprağı geri vermezse barış imzalamama ve oğlunun düğünü biter bitmez savaşa başlama konusunda kararlıymış. Kürekçilerin ücretlerini toplamak üzere Velona'ya ve diğer topraklara gelen çavuş, kürekçilerle birlikte geri dönmüş. Paranın ve toplanan adamların sayısına bakılırsa 80-100 kadırga donatılacakmış. Bu kürekçilerin ücretlerinin toplanması ve bu adamların alınıp götürülmesinde gösteri-

Levent Şahverdi Arşivi

len özen dikkate alınarak bu donanmanın nisan sonuna kadar hazır olacağı ve mayısın birinde de yola çıkacağı sanılıyor. Donanma Fransız kralının ısrarı üzerine hazırlanmış ve onun istediği yere gidecekmiş. Şah'ın vermeye başladığı huzursuzluk yüzünden Türk'ün bu yıl İstanbul'a gelmeyip sefere çıkacağı sanılıyormuş. Cihangir'in intihar etmediği, ama Türk'ün kendisini yaralaması sonucu öldüğü haberini doğruyorlar."

1554 kışı boyunca, her haberde tarih, edebî profilini geliştirmeye devam eder. Bu edebî özellikleriyle sözel bir anlatımdan çok daha masalsıdır, adeta roman havasındadır. Prototico ailesinin bulunduğu Ragusa, Korfu ve Eğriboz'dan aktarılan haberleri koordine eden Otranto ve Bari Valisi ve aynı zamanda Treviso Markisi olan Ferrante Lofredo'nun sekreterinden gelen haberlerin belgeleri bugün Simancas Genel Arşivindedir. Burada sözü edilen belgeler, AGS (Archivo General de Simancas) Estado serisi, 1046 ve 1047 sayılı dosyalarda bulunan ve 1554 yılının ilk aylarında Lecce yoluyla, Fransız asıllı Floransalı casus üzerinden Napoli'ye gelen haberlerdir.

- 22 Aralık (1553), Zante ve 10 Ocak (1554), Korfu, Cihangir'in ölümü ve yola çıkacak olan donanma için tedarik edilen levazım (dosya 1046, belge 31).
- 29 Aralık (1553), Korfu ve Otranto, "Kambur"un ölümüyle ilgili haberler, Halep'te bulunan "keyifsiz ve melankolik" ve enfes bir varyant: "Rüstem Paşa'nın karısı, Büyük Türk'ün kızı, kocasının başına gelenlere duyduğu üzüntüden sandalyede oturken apansızın ölüverdi" (dosya 1046, belge 32).
- 1 Ocak (1554), Lecce, Levant'tan, Domicio Libia Corfranco'dan detaylı anlatılar (dosya 1047, belge 64).
- 6 Şubat, Ragusa ve Zante'den donanma ve Türk'le ilgili haberler (dosya 1047, belge 24).
- 26 Şubat ve 2 Mart, Napoli, Roma'dan Roberto Strozzi'nin kardeşi Capua manastır başrahibi için gönderdiği mektuplarla yakala-

Levent Şahverdi Arşivi

nan Francisco Ridolfi adlı Floransalı casusun beyanı (belge 40-41, İtalyanca, belge 45, İspanyolca).

1554 ilkbaharı boyunca Mustafa'nın oğlunun hazin sonuyla ilgili yeni haberler gelmeye devam ediyordu. mayıs ve haziranda Büyükelçi Francisco de Vargas'ın anlatısı da bunlara bir örnekti:

"...Mustafa'nın ölümünden sonra Türk'ün tahtına kimin geçeceği muallakta. Dediklerine bakılırsa, dedesinin emriyle şimdi Bursa'da ninesiyle birlikte bulunan Mustafa'nın 12-13 yaşlarındaki oğlu, babası gibi yeniçeriler tarafından pek sevilip sayılıyormuş. Eğer Türk öldükten sonra bu delikanlı başa geçerse, o ve şu anda Manisa'da sancağı başında bulunan amcası Selim arasında büyük çatışma ve savaş olacağı düşünülüyor. Ve hem yaptığı büyük barbarlığın onun tarafından bilinmesinden hem de yeniçeriler tarafından yüz üstü bırakılmaktan korktuğundan, dedesinin bu delikanlıyı öldürtmeyeceğine kesin gözüyle bakılıyor. (Süleyman) torununa şefkat gösterilerinde bulunup Rüstem'e de rağbet etmeyerek yeniçerileri büyük bir oranda sakinleştirmiş durumda."
AGS, E., dosya 1322, belge 237. 4 Mayıs1554, Venedik, Büyükelçi Francisco de Vargas'tan
V. Carlos'a.

"Aziz, Katolik, Majesteleri Sezar: Evvelsi gün Majestelerine yazmıştım. Daha sonra İstanbul'dan geçen ayın (mayıs) 30'unda yazılmış mektuplar geldi. Bu mektuplardan alınan ve Venedik devletinin bana aktardığı habere göre İbrahim Paşa, Türk'ün (Süleyman'ın) emri üzerine Sinan Paşa'nın yerine vekillik etmek üzere İstanbul'a gelmiş. İbrahim yolda Türk'ün emri üzerine torununu, yani Mustafa'nın Bursa'daki 11-12 yaşlarındaki oğlunu öldürmüş. Bu ikinci zulümle korkusundan arınmayı ve tahtı diğer oğluna rahatça bırakmayı düşünmüş."
AGS, E., dosya 1322, belge 221.
29 Haziran 1554, Venedik, Francisco de Vargas'tan V. Carlos'a.

Levent Şahverdi Arşivi

1554 kışı ve baharında daha sonra yalan olduğu anlaşılan bir dedikodu yayıldı. Rüstem Paşa'nın ölüm haberi, yeniçerilerin çok sevdikleri Şehzade Mustafa'nın ölümünün intikamını almak üzere çıkardıkları boş bir dedikoduydu. İlginç bir şekilde, Venedik belgeleri arasında bulunmasına rağmen, kaynağı Zante'den gelen mektuplar olan metni, sonradan yalan olduğu ortaya çıkmasına rağmen, edebî niteliklerini sergilemek üzere aktarıyoruz:

> "Zante'den gelen 8 Kasım 1555 tarihli mektuplardan alınan haberler.İstanbul'dan yeni gelen haberler: Büyük Türk'ün Ahmet Paşa'yı öldürtüp, yerine oğlu Mustafa'yı öldürtmesine sebep olduğu için gözünden düşen Rüstem Paşa'yı koymak ve hükümetin başına getirmek istemesi üzerine, yeniçeriler ayaklanmış ve bahsi geçen Rüstem Paşa'yı öldürmüşler. Ayaklanan kalabalık öyle bir zıvanadan çıkmış ki, eğer Türk onlara karşı bir şey yapmaya kalkışsaymış onu da öldüreceklermiş."
> *AGS, E., dosya 1322, belge 150-151.*
> *8 Kasım 1555, Zante. Haberler, "Zante'den gelen haberlerden anlaşılanlar."*

Süleyman'la ve tahtın devredilmesiyle ilgili sorunlar, 1560'lara kadar ön planda değildir. Bu yıllarda V. Carlos'un tahtı bırakıp Yuste'ye çekilmesi, 1558 yazında Fransızların St- Quentin'de bozguna uğraması ve bunu takiben Akdeniz'de kapsamlı bir savaştan bahsedilmesine yol açan büyük Osmanlı saldırısı, bu yılın sonbaharında V. Carlos'un ve Mary Tudor'ın ölümleri, diğer olayları ikinci planda bırakır. Bugün Cateau-Cambresis İspanyol-Fransız barışıyla kapanan bu devir ile anlatım zenginliği açısından gerçek bir olgunluk örneği sergileyen *Türkiye Seyahati* adlı eserin yazıldığı zaman arasında bir bağ kurabiliriz.

Bayezid'in Ölümü ve Süleyman'ın Son Yılları

1560'da başlayan yeni onyıl, Süleyman'ın sağlığı ve İstanbul'da sürüp giden tahtın deviyle ilgili dedikodularla başlıyordu. İspanya ve imparatorluktaki siyasi geçiş, o uzun 1558 yazında doruğa ulaşan Fransız-Türk çabalarına

Levent Şahverdi Arşivi

rağmen başarıyla sonuçlanmış, II. Felipe ilkelerine aşırı bağlı bir şekilde, evrensel olarak "Katolik monarşisi" tabiriyle anılacak devlet teşkilatını oluşturmaya başlamıştı. Artık gönderilen mektuplar "aziz, Katolik Majesteleri" ithafiyla başlayacaktı. Mary Tudor'un dul eşi olarak Valois hanedanından Isabel'le evliliği, şahsi ve siyasi meselelerde daha barışçıl ve verimli bir dönemi haber veriyordu. Süleyman ise yeni vefat eden Habsburglu rakibi V. Carlos'un mükemmelen üstesinden geldiği bu geçiş ya da "tahtın devredilmesi" döneminde başarısız kalmış kaygılı bir ihtiyardı. Venedik'te bu yıllarda Felipe'nin sarayına haber göndermekle yükümlü sekreter Garci Hernández, bu işi öncekilerin gösterdiği başarıyla yerine getirecekti. 1560 yılının başında, 1559'da gelen haberlerden bir derleme yaparak, oğlu Bayezid yüzünden çıkan meselelerle boğuşan ihtiyar ve güçten düşmüş bir Süleyman portresi çiziyordu:

> "Türk, ava ayırdığı birkaç gün dışında İstanbul'dan dışarı çıkmaya cesaret edemiyor. Çünkü özgür, iffet sahibi, dini bütün ve cesur bir şahıs olarak halk tarafından çok sevilen ve savaşçılar tarafından sayılan oğlu Bayezid'i tutan kişilerden korkuyor. Aralarında bir anlaşma olduğunu haber almış, lakin hiçbir faydası olmayacağına kesin gözüyle bakılıyormuş. Böyle bir birleşme olmazsa İmparatorla barış imzalayacaklar ve topraklarını koruma altına almak için donanma hazırlayacaklarmış. Oğlunu da yanına alacağından bu donanma çok daha kuvvetli olacakmış. Kesin bir barış imzalamayacağı, âdeti olduğu üzere işi zamana ve olayların akışına bırakıp duruma göre karar vermek üzere büyükelçiyi oyalayacağı sanılıyor."
> *AGS, E., dosya 1324, belge 76.*
> *12 Şubat 1560, Venedik. Sekreter Garci Hernández'den II. Felipe'ye.*

1560 ilkbaharı boyunca, Garci Hernández 1553-1554 yıllarında meydana gelen, trajediye benzer bir olaya dönüşecek bu yeni gelişmeyle ilgili haberler gönderdi. İstanbul'daki bu sorunlar Sicilya kral naibinin, Medinaceli dükünün moralini düzeltti ve muhtemelen onları Türkler ve Berberilere karşı yeni bir sefer düzenlemeye itti. Bu seferin gelişmesi, bahsettiğimiz haberlerle paralel bir şekilde gitmiş ve Cerbe'de (Gel-

Levent Şahverdi Arşivi

bes/Djerba'da) büyük bir deniz bozgunuyla sonuçlanmıştı. Bozgun sonucunda İstanbul'a götürülen binlerce İtalyan ve İspanyol esirin fidyeyle kurtarılması, her sınıftan haberci ve tüccarları harekete geçirmişti. Bu deniz seferiyle meşgul Napoli ve Sicilyalı haber servisleri, Türklerin iç meselelerini yankı uyandıracak şekilde yansıtmaya vakit bulamadılar. Sadece Garci Hernández, her ay gönderdiği, önceki örnekler gibi zaman zaman yanlış olan ve sonradan doğrulanan dedikodular, yorumlar ve daha az nesnel olan "konuşmalarla" süslü detaylı mektuplarla olayları naklet-miştir. 1553 yılında olduğu gibi, 1560 Nisanının başında da Süleyman'ın oğullarıyla -bu sefer Bayezid ve Selim'le- arasındaki sorunlar, İspanyol metinlerinde açık bir şekilde Sophi ya da Sofi olarak geçen Safevi şahıyla olan ilişkileriyle bağlantılandırılır.

> "İstanbul'dan gelen 1 ve 3 Nisan 1560 tarihli mektuplar şu haberleri veriyor: Türk birkaç günlüğüne ava çıkmış ve Şahın elçilerinin geldiği İstanbul'a dönüşünde (şehre) bütün av takımları ve süsleriyle şaşaalı bir giriş yapmış. Kendisine silahları ve koşum takımlarıyla 15 bin at, pek zenginçe süslenmiş 15 av atı, av tüfeği ve yay taşıyan iki bin yaya yeniçeri eşlik ediyormuş. İran elçisi bütün bunları görebileceği bir yerdeymiş. Türk bu bahsi geçen elçiyi huzuruna kabul etmiş. Elçi ona Şah tarafından gönderilen, aralarında 20 bin dükalık bir elmasın da bulunduğu değerli taşlarla zenginçe süslenmiş bir Kuran-ı Kerim, pek süslü iki halı, daha az değerli başka halılar ve pek değerli başka İran malları vermiş. Bu bahsi geçen elçiyi dinledikten sonra, Türk ve oğlu Bayezid'le arasındaki anlaşma ümit vaat eder durumda olduğunda, Selim'in bir ulağı gelip her şeyi mahvetmiş. Bazıları Selim'in babasına elçiyle hiçbir karar varmamasını, Şahın savaşa son vermeden önce Bayezid'i teslim edeceğinden emin olduğunu söylediğini belirtiyorlar. Bazıları da Bayezid'in Şahın tarafında savaşa hazırlandığını haber aldıklarını bildiriyorlar. Hepsi de elçinin huzura kabul edilmesinden sonra (Süleyman'ın) Şaha ve Bayezid'e karşı savaş açtığını haber veriyorlar. Trablus'tan Turgut tarafından gönderilen iki kalyota yardım istemek üzere gelmiş. İçinde bulundukları zor durumu ve eğer yardım gele-

Levent Şahverdi Arşivi

mezse Cezayir'in bile elden çıkacağını açıklamışlar. Sekiz gün içinde 70-80 kadırga yola çıkacakmış. Bunlardan 60'ı iki bin yeniçeriyle birlikte Trablus'a gidecekmiş, diğerleri takımadalarda kalacakmış. İhtiyaç halinde kullanılmak üzere 20-30 kadırga daha hazırlanacakmış. İmparatorun büyükelçisi Türk tarafından geçen sefer olduğundan daha iyi karşılanmış. İmparatorla arası her zamankinden çok daha iyiymiş."
AGS, E., dosya 1324, belge 66.
1-3 Nisan 1560, Venedik yoluyla İstanbul'dan gelen haberler.

Anlatı hem Venedik'in İstanbul'daki baylosundan aldığı haberler hem de özel kişilerden, tüccarlardan ya da casuslardan gelen ve zaman zaman aynı kişiye ait olan mektuplardan alınan bilgilerle devam eder:

"İstanbul'dan 22 Mayıs 1560 tarihinde Venedik devletine gelen mektuba göre: Bayezid'e kızan Şah, onu zapt edip ne isterse yapması için Türk'e göndermiş. Bunun üzerine Türk de Şaha bir çavuş göndermiş ama haberin içeriği bilinmiyormuş."
"Aynı gün özel kişilerden gelen mektuplara göre: Türk'ün İran sınırlarında bulunan vekilinden ayın 22'sinde (mayıs) gelen habere göre Şah, Bayezid'i esir almış ve Türk'e göndermeyi düşünüyormuş. Bu konuda tam bir kesinlik söz konusu değilmiş. Daha sonra çeşitli yerlerden gelen haberlere göre bu olay ve diğer meseleler doğrulanıyormuş. Bayezid'den yana olan bütün Yunanlıları ve Rumelilileri öldürtmüş ve Anadolululara da Şahın dinine* dönmelerini emretmiş. Daha sonra bu İran hükümdarından Türk'e mektuplar gelmiş. Mektuplar meydana gelen olayların haberini veriyor, Bayezid'in elinde olduğunu, (...) yazıyormuş. Daha sonra bu ayın 26'sında özel kişilerden gelen mektuplar Bayezid'in İstanbul'a doğru ilerlemekte olduğunu belirtiyorlar."
AGS, E., dosya 1324, belge70.
22 Mayıs 1560, Venedik.

* Şiilik –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

1560 yazında Tunus'un Cerbe sahillerinde Türklerle Berberiler ve İspanyollarla İtalyanlar arasındaki savaşla birlikte tüm haberler tam anlamıyla bir spekülasyona dönüşür. Bu karşılaşmadan yeni bir "sınır adamı" çıkacaktır: Cervantes'in *Don Quijote*'nin içine kattığı *Esir* adlı eserindeki alçak Calabrialı, belgelerde Uchali, Ochali ya da Eulch Ali olarak geçen geleceğin Ali Paşası. Ama şu anda her şey "bin bir türlü lafa" ve spekülasyona sebep olacak haberler ve dedikodulardan ibarettir.

> "Aziz, Katolik Majesteleri Kralımız: Bu devlete (Venedik) dün (12 Ağustos) İstanbul'dan geçen ayın (temmuz) 13 ve 14'ünde yazılmış mektuplar geldi. Yeni bir haber vermediklerini söylüyorlar. Ama hâlâ Bayezid'in hapiste olduğu söylentileri dolaşıyormuş. İranlılar tarafından bunu doğrulayan biri henüz çıkmamış. Böylece bu konu hakkında şimdiye kadar söylenen her şeyin laf-ı güzaf olduğu anlaşılıyor. Bazı Venedikli asilzadeler Bayezid'in çok sayıda atlıyla birlikte İran sınırlarında olduğunu haber aldıklarını söylüyorlar. Şah tarafından çok kollandığından Türk bundan çok huzursuz oluyormuş. İşlerinin bu dolaylarda hiç de iyi gitmediği sanılıyor. Donanmayı yeniden elden geçirtmiş ve İstanbul'a geri dönmesini buyurmuş. Özel kişilerden gelen mektuplar yeni bir haber vermiyorlar. Türk Edirne'ye doğru yola çıkmış, Donanma Paşasını baş danışmanı ilan etmiş ve Selim'in kızı olan torunuyla evlendirmiş. Buralarda Bayezid'in Majestelerine bir elçi gönderdiği ve bu kişinin Genova'dan geçtiği söyleniyor. Bu mesele üzerine bin bir tane şey söyleniyor. Bazıları bunun geçen yıl elinde sahte mektuplarla Venedik devletine gelip Türk'ün büyük oğlu Selim tarafından gönderildiğini söyleyen adam gibi sahtekârın teki olduğunu sanıyor. Bazıları da (Bayezid'in) bu kişiyi Majestelerine Şahın tavsiyesi üzerine göndermiş olabileceğini ve İmparatorla da aynı işi yapacağını* söylüyorlar. Bu yüzden de gelmesini, hatta onu dinlemeyi bile istemiyorlar. Ne de olsa ittifakın çok güçlü olduğunu ve Türk'ü yok etme yolunda olduk-

* "Aynı iş"ten anlaşılan, bir önceki sahte elçi gibi sahte mektuplarla muhataplarını aldatmak olmalıdır –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

larını düşünüyorlar. Onların peşinden gitmenin pek bir faydası olmayacak. Ne de olsa Türk'ün büyüklüğünün onlara şan vereceğini açıkça beyan ediyorlar. Cerbe kalesinin hâlâ direndiğine dert yanıyorlar. Roma'dan gelen her posta (kalenin, şehrin) düştüğünü yazıyor. Bu konuda söyledikleri yüz kızartıcı."

AGS, E., dosya 1324, belge 51.

13 Ağustos 1560, Venedik. Sekreter Garci Hernández'den II. Felipe'ye. 15 Eylülde ulaşan mektup.

Dedikodular ve yalanlamalar, entrikaya yakın, kendine has bir profil yaratırken, neredeyse günümüz gazete haberlerini andıran bir stil oluşur.

"Aziz, Katolik Majesteleri Kralımız: Bu devlet (Venedik) dünden önceki gün (5 Eylül) İstanbul'dan geçen ayın 5 ve 7'sinde gönderilmiş mektuplar aldı. Bu mektuplardan hiçbiri derinlemesine incelenemedi. Sadece sağda solda söylenenler söz konusu. Daha önce kilerde (mektuplarda) söylendiği üzere Bayezid'in hapiste olduğu meselesi yalanmış. Kendisi ve karısı Şah tarafından kollanıyormuş. Büyük Türk bundan büyük bir üzüntü duyuyor ve bu konuda kulağına gelenler yüzünden ona sitem ediyormuş. Bayezid çok sayıda atlı askerle savaş alanında olduğundan ve İstanbul'a gelmeye karar verdiğinden, (Süleyman) İran dönüşü bizzat üzerine yürümek zorunda kalacakmış. Yeniçerilerin kendisine karşı saldırıda bulunmamasını garantilemiş. Bu devlet (Venedik) kendisine gelen haberleri aktarmadı. İstanbul'da veba olduğundan şüphelendiklerinden, kurdelelerini atmak için özel kişilerden gelen evrak ve mektupları açtıklarını söylemişlerdi. Türk'e duydukları saygı yüzünden yeni gelen mektupları vermek istemediler. Bütün bunlardan dolayı da (Türklerin) işlerinin oralarda çok iyi gitmediği anlaşılıyor."

AGS E., dosya 1324, belge 64.

7 Eylül 1560, Venedik. Sekreter Garci Hernández'den II. Felipe'ye.

Levent Şahverdi Arşivi

Yılın sonuna doğru İstanbul, Cerbe'deki deniz bozgununun ardından gelen İspanyol ve İtalyan esirlerle doluydu. Şehirdeki veba ve kıtlık, Veziriazam Rüstem Paşa'nın hastalığı, Süleyman'ın "bacaklarından mustarip" olması; İran'daki bir Türk elçisinin girişimleri ve olası bir düşmanlığa ara verme durumu, bütün dedikodularla paralel olarak incelenmekteydi.

> "İstanbul'dan gelen 20 Aralık 1560 tarihli mektupların verdiği haberler: Daha öncekilerde yazıldığı üzere, o denli hararetli bir şekilde olmasa da tersanede hâlâ donanmayı hazırlama çalışmaları devam ediyor. Karadeniz'de Kefe ve Lataria'dan gelen pek çok gemiyi ve içinde altı bin kürek mahkûmunun bulunduğu birkaç küçük gemiyi kaybetmişler. Rüstem Paşa hidropesiden pek mustaripmiş. Doktorlar kendisine üç dört aylık ömür biçmişler. Onun ölümünden sonra yerine doğuştan itaatkâr, saygın ve adil bir kişi olan Ali Paşa'nın geçeceğine kesin gözüyle bakılıyormuş. Rüstem'in bugüne bugün nakit, mücevher ve 6 milyon altın değerindeki diğer şeylerden ibaret yılda 200 bin düka getiren mal varlığı varmış. Veba hâlâ devam ediyormuş ve bu yüzden İmparatorun elçisinin maiyetinde bulunan bazı kişiler ölmüş. Büyük Türk bacaklarının kötü durumda olmasına rağmen ava gitmiş. Bayezid meselesini görüşmek üzere Şaha gönderdiği büyükelçi henüz yola çıkmamış. İstanbul'da çekilen ekmek kıtlığı yüzünden, yurtdışına tahıl çıkarmak yasaklanmış ve bu konuda çok ağır cezalar konmuş."
> *AGS, E., dosya 1324, belge 85.*
> *20 Aralık 1560. Venedik üzerinden İstanbul'dan gelen haberler.*

Bu haberlerdeki sadelik ve haberciliğindeki etkinlik dikkat çekicidir. İspanyolca versiyonunda mükemmel bir edebî stilden bahsetmek mümkündür. Haberden sorumlu sekreter Garci Hernández'in yanı sıra İstanbul'da kurtarılmayı bekleyen pek çok esir, birçok kişiyi harekete geçirir ve 1561 ve 1562 yıllarından itibaren geniş çaplı bir istihbarat servisi yapılandırılır. 1560'ın sonlarına doğru Juan Espinosa "Milano valisi ve Majestelerinin başkomutanı" olan Sessa düküne hayli etkili bir mektup yazar. Biz de, son olarak, bu mektubun ilk bölümünü ve "en taze haberlerin" eklendiği son eki aktaracağız.

Levent Şahverdi Arşivi

"Pek saygın Senyör, Ekselansları: 15 Kasımda Milano ve Genova yoluyla ve ayın 12'sinde (kasım) Flandra yoluyla Ekselanslarına Levant'tan ve diğer yerlerden gelen bütün haberleri yazmıştım. Daha sonra İstanbul'dan 30 Ekim tarihli mektuplar geldi. Bu mektuplar bu şehirde pek büyük bir veba yaşandığını, Türk'ün av için Anadolu'ya gittiğini ve burada birkaç gün kalacağını yazıyordu. Tersanede yürütülen işler konusunda büyük bir özen gösteriyormuş. Cerbe'den dönen kadırgalar tersane dışında tamir ediliyormuş. Donanma kesinlikle gelecek yıl erkenden sefere çıkacakmış. Yaklaşık 200 parça gemiden ibaret olacakmış. İran'dan, Türk'ün elçisinin Şaha gelip efendisi adına kendisine Bayezid'in teslim edilmesini talep ettiğine dair haber de gelmiş. Şah bu talebi duyunca gülmüş (...) ve (Bayezid'in) gösterilmesini buyurmuş. Bahsi geçen bu elçi sarayın odalarına girince Bayezid'in neşe içinde oyun oynadığını, çocuklarının da Şahın korumasında olduğunu, huzur içinde yaşadıklarını görmüş. Kendisi (Şah) daha sonra elçiye efendisine (padişaha) oğlu Bayezid'in nasıl sapasağlam ve bahtiyar olduğunu gördüğünü anlatmasını söylemiş."

(...)

"Son ek.

"Bu mektuba bir son vermeden önce, şimdi İstanbul'dan gelen 15 Kasım tarihli mektupları aktarıyorum. Özet olarak içeriği şöyle: Bu şehirde veba artık bitmek üzereymiş. Türk İran'a üç bin atlıyla bir paşa göndermeye karar vermiş. Oğlu Bayezid'i esir olarak kendisine göndermesini talep edecekmiş. İstanbul'da tersanede Piyale Paşa komutasında büyük bir özenle ve sürekli bir şekilde çalışılıyormuş. Donanma hayli güçlü olacakmış ve pek yakında yola çıkacakmış. Tarih: 26 Aralık 1560."

AGS, E., dosya 1324, belge 49-50.

26 Aralık 1560, Venedik.

Juan de Spinosa'dan "Milano valisi ve Majestelerinin başkomutanı Sessa Düküne." Mektubun başlangıç kısmının kenarında, "(Mektup) 15 Aralıkta yazdığım son ek de dahil olmak üzere kopyalanmıştır" yazmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Notlar

1 Dosya 13, folyo 82v-83r.
2 AGS, Estado, dosya 1040, belge. 98, "Levant'ın farol yerlerinden gelen mektuplardan anlaşılanlar," Napoli, 26 Mayıs 1551.
3 Agb., bel. 101.
4 Agb., bel. 122.
5 AGS, Estado, dosya 1119, belge 101.
6 AGS, Estado, dosya 1321, belge 16. 1553, 18 Kasım, Venedik. Büyükelçi Francisco de Vargas'ın V. Carlos'a mektubu.
7 Agb., belge. 14, Vargas'tan V. Carlos'a, Venedik, 19 Kasım 1553.
8 AGS, Estado, dosya 1321, belge 145. 8 Aralık 1553, Venedik. Büyükelçi Francisco de Vargas'ın V. Carlos'a mektubu.
9 AGS, Estado, dosya 1321, belge 155. Büyükelçi Francisco de Vargas'ın V. Carlos'a mektubu.
16 Aralık 1553, Venedik.
10 AGS, Estado, dosya 1321, belge 158.
11 AGS, Estado, dosya 1322, belge 29, Kopya ve belge 251 (orijinal metin). 13 Ocak 1554, Venedik. Büyükelçi Francisco de Vargas'ın V. Carlos'a mektubu.
12 AGS, Estado, dosya 1322, belge 17 (kopya) ve belge 252 (orijinal metin.). 20 Ocak 1554, Venedik. Büyükelçi Francisco de Vargas'ın V. Carlos'a gönderdiği mektubun kopyası.

İspanyolca'dan çeviren: Özlem Kumrular

Levent Şahverdi Arşivi

Özlem Kumrular*

İMPARATORLUĞUN "UÇBEYİ" I. FERDINAND'IN KANUNİ'YLE İLK YILLARI

SÜLEYMAN
Allah seni korusun Ferdinand,
V. Carlos'un kardeşi

KRAL
Tanrı seni korusun Süleyman

SÜLEYMAN
Korkarım Ferdinand
Benim soyadımı unutmuş
Bana Yüce Hükümdar derler
Namağlup imparator
İki yarıkürenin efendisi
Muhteşem iki dünyanın

KRAL
Ben Romalılar kralıyım
Demedim ki, benim kardeşim
Almanya'nın imparatorudur
Ve kırbacıdır düşmanın

SÜLEYMAN
Ben imparatorum sadece
Babadan kalma bir görevle
Kimse bu unvana layık değildir
Sadece benimdir o
Miras yoluyla
Yiğit Konstantin'in
İmpatatorun, çok yaşa Allahım.

* Yrd. Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi.

Levent Şahverdi Arşivi

El desafío de Carlos Quinto (V. Carlos'un duelloya daveti)
Francisco de Rojas Zorrilla.

V. Carlos Alman imparatoru olarak taç giydikten kısa bir süre sonra, kardeşi Ferdinand'a Avusturya arşidükü unvanını verirken aklındaki en önemli şey, aileden güvenilir birini imparatorluğun en sorunlu ve tehlikeli bölgesi olan doğu sınırına yerleştirmekti. Açıkça görülebileceği üzere, yeni taç giyen Carlos aslan payını kaparken, Ferdinand'ı da Türklerle olan sınırın korunması ve savunması göreviyle baş başa bırakıyor, onu sadece dinî değil, aynı zamanda siyasi bir kargaşa içine atıyordu. Başka bir deyişle Ferdinand'a kalan siyasi, dinî ve toplumsal iç savaşlar içinde ayakta kalmaya çalışan bir toprak parçasıydı.

Maximilian ölmeden önce, Ferdinand'ın tahta Carlos'tan çok daha uygun bir varis olduğunu açıkça beyan etmişti.[1] Papa X. Leon da aynı şekilde Ferdinand'ın kardeşinden çok daha zeki olduğunu söylemekten çekinmiyordu. Erasmus ise edebiyat alanında onun Carlos'tan çok daha başarılı işler yapacağına inanıyordu. Kastilya halkının da onu seçtiği aşikârdı. Ferdinand'ın sarayında elçi olarak bulunan Gasparo Contarini, ona olan hayranlığını şöyle dile getiriyordu: "Çok zeki, çevik, devletini ve hükmetmeyi çok seviyor, her şeyi mantık çerçevesinde ve isteyerek yapıyor ve her şeyi bilmek istiyor."[2]

1520'de Macarlara, Ferdinand'ın Avusturya topraklarının hükümdarı olacağı sözü verilmişti. Miras kalan orta Avrupa toprakları paylaşılırken Ferdinand Avusturya, Estirya, Carintia ve Carniola'yı almış, Macar prenses Ana'yla Carlos'un değil, Ferdinand'ın evlenmesi kararlaştırılmıştı. İmzalanan bu antlaşmadan pek memnun kalmayan birkaç prenslik, memnuniyetsizliklerini ifade etmekte gecikmemişler ve Türklere karşı savaşta kendilerine yardımda bulunmayacaklarını açıklamışlardı. Yeni sultanın yayılmacı politikası karşısında paniğe kapılan Ferdinand, 1522'de kardeşini görmek için Brüksel'e gitmek zorunluluğu hissetmişti. Bu karşılaşmada, Habsburg topraklarının paylaşılmasına dair alınan kararlar kesinliğe kavuşmuştu. Ferdinand'a, daha önce verilen topraklar yanında, ayrıca Dalmaçya ve maden zengini Tirol verildi. Karşılığında da Ferdinand Napoli'deki siyasi hak-

Levent Şahverdi Arşivi

larından feragat etti. Carlos kardeşini kendisi olmadığı zamanlarda karar yetkisini taşımakla yükümlü yönetici (*statthalter*) ilan etti.[3]

Carlos'un, dedesinden miras kalan orta Avrupa'daki toprakları savunma konusunda attığı adımlar, Kastilya'da hiç de sempati ile karşılanmadı. Avrupa'nın diğer ucunda kalan Kastilya halkı, imparatorun Tuna boyunda kalan topraklarını ve Avrupa'nın güneydoğusunda kalan bölgeyi savunmak konusunda isteksizdi. Türklerin karada uyguladığı yayılmacı politika, Kastilya için uzak bir tehlike olarak algılanıyordu ve tüm bir imparatorluk çatısı altında bir savunma mekanizması oluşturmaya çalışmak hayli ütopik görünüyordu. Fakat, I. Maximilian'ın evlilikle genişleme politikası sayesinde, Jagellonlarla evlendirilen iki evladı, Ferdinand ve Maria, şimdilik imparatorluğun doğusunda, Osmanlı baskısına maruz kalan sınır bölgeyi savunmakla görevlendirilmişlerdi.

Gerçekten de Ferdinand, Carlos'un dış politikasında hep çok önemli bir rol oynadı ve özellikle Osmanlı devleti ile ilişkilerde bütün yükü üzerine aldı. 1526 sonrasında, Mohaç'ı takip eden yıllarda, Türkler Avusturya toprakları için birinci dereceden tehlike arz etmeye başladılar. Kanuni Sultan Süleyman bu savaş sonrasında sahneye sadece askerleriyle gelip talan eden bir figür değil, siyasi olarak da yeni kutuplaşmalara yol açacak bir doğu imparatoru olarak çıkıyordu. Macar tahtına Habsburg çıkarlarına ters düşen, tamamen Türk koruması altında bir kral koyması bunun başlangıcı sayılırdı. Sultan bu sahipsiz kalan toprakların güvenilebilir, sadık, zayıf ve gerektiğinde Osmanlı'ya yardım edebilecek bir şahsın elinde kalmasına gayret göstermiş ve başarmıştı. Böylelikle Avusturya faktörü yüzünden imparatorluğun en kritik ve en zor elde tutulacak bölgesi olan orta Avrupa'da bir denge sağlamıştı.

Bu toprakların Osmanlı baskısı altına girmesiyle Ferdinand için yeni bir savaş başlamış oldu: İmzalanan antlaşma gereği kendisine kalması gereken Jagellon topraklarına sahip çıkma savaşı. Sonraki yıllarda, Süleyman daha da ileri giderek, Avusturya ve Bohemya topraklarına kadar uzanacak bahaneler bulmakta gecikmeyecekti. 1529 Viyana kuşatması ve 1532 "Alaman" seferinde olduğu gibi sultanın nefreti Macaristan'ı geçip, Ferdinand'ın ayak bastığı topraklara kadar varacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

Ferdinand'ın hükümdarlığını en iyi tanımlayan unsur, kuşkusuz toprakları üzerindeki Türk tehdidine karşı koyma çabasıdır. Türk her seferinde coğrafi olarak biraz daha yaklaşıyor, Ferdinand da çaresiz, Carlos'tan yardım istemek zorunda kalıyordu. Ancak, esas hedefi olan bu antlaşma gereği kendine kalması gereken toprakları sahiplenebilmek bir yana, sonraki yıllarda tüm enerjisini, ülkesini tehdit eden Türkleri uzaklaştırmaya harcamak zorunda kalacaktı. Askerî ve siyasi tüm çabaları sadece savunmaya yönelikti ve artık "saldırı" planı yapmak için Türklerin çok yanlış bir seçenek olduğunu fark etmişti. Nihayetinde finans, asker ve organizasyon olarak çok daha güçlü bir düşmanla savaşılamayacağı gerçeği onu politikasını yeniden göze geçirmeye yöneltecek ve Osmanlı'yla ilişkilerinde yeni bir devir başlayacaktı: barış politikası devri...

Ferdinand gerçekten Manuel Fernández Álvarez'in iddia ettiği gibi V. Carlos'un "alter-ego"su muydu? Yoksa imparatorluğun "uçbeyi" mi? Bu hanedan işbirliğinde görevi imparatorluğun doğu sınırını savunmakla mı sınırlıydı? Osmanlı, Avrupa'nın kalbine doğru ilerlerken ilk ezip geçeceği onun toprakları olmayacak mıydı? Cevap her açıdan 1529 Viyana kuşatmasında gizliydi. Ferdinand, kapısına kadar dayanan Osmanlılara tek başına karşı koymak zorunda kalınca, tüm bu soruların cevabı verilmiş oldu.

İki güç arasındaki askerî fark gayet netti. Savaşta kendine bağlı devletlerden asker ve para yardımı istemek zorunda kalan ve asla imparatorluğun her köşesine birden yetişmeyen Carlos ile Ferdinand'ın gözünde, sonraları tüm Avrupa'da düzenli orduların kurulmasında örnek teşkil edecek disiplinli askerî birliklere sahip Süleyman'ın kaynakları bitmez tükenmez görünüyor ve gıpta uyandırıyordu. Ferdinand'ın sarayında görevli bulunan Venedik elçisi Marino Giustiniano şu gözlemde bulunmuştu:

> "Büyük Türk ve Romalılar Kralı arasında bir saygı söz konusu. Majesteleri güçlerinin eşit olmadığını biliyor, çünkü Majesteleri Sava ve Drava arasındaki tüm bölgeyi Türklere vermek zorunda kaldı, ona da kala kala iki üç fakir bölge kaldı. Bunlar da pek güçlü olmadığından, Türk ne zaman isterse ele geçirebilir. Majestelerinin bütün babadan kalma toprakları, hatta Almanya ve İtalya için tehlike arz ediyor. Özel-

Levent Şahverdi Arşivi

likle de Zat-ı Aliniz için, çünkü eğer İtalya'nın kapıları açılacak olursa, Friuli ileri gitmek için üzerinden geçecekleri ilk bölge olacak."[4]

1532'de Carlos'a yazdığı mektupta, Babıâli'ye göndereceği elçilerin haberini verdikten sonra, şu sözleri sarf etmişti: "Olabilecek tüm yolları deneyip imkânları zorlayarak barış ve sükûneti sağlayacağım. Bunu yaparken otoritem ve namım tehlikeye girse bile Majestelerininki zedelenmesin diye elimden geleni yapacağım, bunun için çalışacağım."[5]

Aynı şekilde, bu güç ve unvan paylaşımında kendi görüşlerinin altını çizmek de ilginç olacaktır:

> "Bütün gücümle Majestelerinin acısını ve üstündeki ağırlığı hafifleteceğim. Çünkü (majestelerinin) ihtiyaçlarının farkındayım, onları benimsiyor ve kendiminki gibi görüyorum. Çünkü biliyorum ve görüyorum ki, bütün bunlara rağmen Majesteleri benimkiler için üzülüp onları dikkate almaktan asla vazgeçmedi. Ayrıca arzuladığımız barışı sağlayamazsak, bana yardım etmek ve savunmaya destek olmak zorunda. Bu sonuncusunu yaparken iki kez daha dikkatli olacağım ki ne sorun çıksın, ne de Majestelerini bu işe bulaştırmak zorunda kalayım. Ne de olsa diğer meselelerde büyük ve takdire şayan yardımlarını benden asla esirgemediler."[6]

Bir bakıma trajik sayılabilecek bu mektup, arşidükün sorumluluk ve görevine bakışını dile getirmesi açısından açıklayıcıdır. "Efendim, kralım" olarak hitap ettiği kardeşine karşı duyduğu sorumluluğu, kendini onun koruyucusu gibi görmesini daha net gösteren bir mektup olamaz. Şüphesiz, Türk tehlikesi önünde bir duvar örmek, bu hiç de eşit olmayan hanedan dağılımında birinci zorunluluğuydu. Bu ödevin en açık yorumu şuydu: Askerî, ruhani ve siyasi bir varlık olarak imparatorluğa hizmet etmek zorundaydı. Elçileri ve delegeleri aracılığıyla Babıâli'yle iletişim kurmak zorunda kalanın hep Ferdinand olması da bu teoriyi doğruluyordu. Başka bir deyişle, imparator kardeşini sadece doğu sınırını savunmakla değil, Osmanlı'yla da bire bir ilişkiye girmekle yükümlü tutuyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Ferdinand iki güç arasında sıkışıp kalmıştı. Bu büyük oyunda bir piyon olduğunu iddia etmek pek de abartılı sayılmaz. Carlos ve Süleyman'ın birbirlerine doğrudan delege göndermemeleri ne coğrafi de ne diplomasi sorunuyla doğrudan bağlantılıydı. Her iki imparator da doğrudan bir iletişim kurmanın prestij kaybı olduğunu düşünüyordu.

Süleyman'ın sadece bir tek rakibi vardı: İmparator sıfatını tanımadığı Carlos. Onu Roma Germen imparatoru değil, İspanya kralı olarak tanıyordu. Aynı şekilde Ferdinand da "Avusturya vilayetinin valisi"ydi. Sonucu muallakta kalan 1532 "Alaman" seferi sonrasında, 1533'te Ferdinand'ın elçileri İstanbul'a geldiklerinde, Sadrazam İbrahim Paşa, sultanın Ferdinand'ı bir "kardeş" olarak gördüğünü söylemişti. Ferdinand bu sahte dostluk gösterisinin hayli ironik olduğunun farkındaydı. Sultanın hiçbir zaman rakip olarak görmediği bu tampon devletin arşidüküne gösterdiği bu sıcak yaklaşımın arkasında yatan gerçek, tek rakibin batının imparatoru Carlos olmasıydı. Bu görüşmeler esnasında, Ferdinand antlaşmayı bozmadığı sürece "kardeş" sıfatı yanında ayrıca "yedi değil, yirmi beş değil, yüz, iki yüz, üç yüz yıl barış" sözü verildi.[7] Bu bir bakıma Osmanlı'nın azametini de göstermekteydi. Barış Habsburglular tarafından bozulduğu zaman cezalarının verileceği, bunun Osmanlı için hiçbir sorun teşkil etmeyeceği anlamına geliyordu. Carlos'un çektiği asker toplama sıkıntısının Osmanlı'da söz konusunu olmadığının üstü kapalı anlatımıydı.

Başka bir Venedik Elçisi Andrea Pandolo, sultanın Ferdinand'la ilişkisinin, Carlos'la ilişkisiyle kıyaslanamayacağını fark ediyor ve "Zatı Samileri Romalılar Kralı ile arasında, kardeşi imparatorla olduğu gibi doğal ve zalimce bir düşmanlık yok," diyordu.[8] Ne de olsa Kanuni, arşidükü bir hasım gibi değil, Carlos'la diplomatik ilişkilerini yürüten küçük bir aracı gibi görüyordu.

Peki arşidük sorumluluklarının kaçta kaçını yerine getirebilmişti? Bu doğudan gelen ürkütücü saldırıların yarattığı tedirginliği ortadan kaldırırken nelerle karşı karşıya kalmıştı? Kimden lojistik ve askerî destek alıyordu?

Osmanlı tehdidi devletin tek sorunu değildi. Macaristan ve Bohemya'da hüküm süren kaos, köylü ayaklanmaları ve valiler arası çekişmeler, onları esas sorunla ilgilenmekten alıkoyuyordu: Osmanlı'yı Avrupa'nın kal-

Levent Şahverdi Arşivi

bine götürecek yolun tıkanması. Moskova sınırlarından Akdeniz'in batı ucuna kadar uzanan bu coğrafyada yapılacak en ufak bir hata ve tedbirsizliğin ilk kurbanı kendisi olacaktı.

1526 yazında, Spira'da yeni bir diyet toplanınca Macaristan'daki kritik durum yeniden gündeme gelmişti. Süleyman, II. Lajos'un topraklarını istila etmek için savaş hazırlıkları yapıyordu.[9] Bu diyette yaptığı ilk konuşmanın konusu, yardımın artık su götürmez aciliyetiydi. Lakin, bu konuşması toplananlar üzerinde etkili olamadı. Carlos'un, Alman prenslerin Almanya'da din meselesini halletmek için bir konsül toplama önerilerini reddetmesi yüzünden çıkan gerginlik devam ediyordu. Din sorununa bir çözüm getirilmeden herhangi bir yardım yapmayı açıkça reddettiler.

Süleyman 120 bin askerle Macaristan'ı topraklarına katmak arzusuyla İstanbul'dan çıkıp kuzeybatı istikametinde ilerlerken, Ferdinand Estirya ve Salzburg'ta köylü ayaklanmalarını bastırmakla meşguldü. Türkler Mohaç'a vardıklarında Lajos onları komik denecek kadar az bir kuvvet ve deli cesaretiyle bekliyordu. Ferdinand söz verdiği yardımı gönderememişti. Eniştesi kralın ölüm haberiyle ordusunun darmadağın olduğu bilgisi bile kendisine birkaç gün gecikmeyle gelmişti. Türklerin orduyu birkaç saat içinde dağıttıkları meydan savaşından yedi gün sonra bile Ferdinand hâlâ yardım vaat ediyordu.[10] Öte taraftan, daha acil bir görev verilmişti kendisine: İtalya meselesinde kardeşine destek olmak.

Lajos'un ölümünden sonra, Ferdinand başka problemlerle de boğuşmak zorunda kaldı. Varissiz kalan tahtın davası birkaç onyıl boyunca çözülemeyecek, Türklerin Macar siyasetine karışmalarıyla durum daha karmaşık bir hal alırken, Ferdinand giderek problemlerin içine batacaktı.

1526 Ocağında Ferdinand, Carlos'a yazdığı mektupta İtalya'daki toprakların da *gobernador*u (valisi) olmak istediğini belirtiyordu.[11] Birkaç ay sonra oy birliği ile "Bohemya ve Macaristan kralı" ilan edildi.[12] Mohaç Savaşından sonra asillerin bir kısmı Transilvanya Voyvodası Janós'u Szekesfehervar'da Macaristan kralı ilan etti. Böylelikle Ferdinand ve Janós neredeyse eş zamanlı olarak farklı şehirlerde, farklı meclisler tarafından Macaristan kralı ilan edildiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkler Lehlerle siyasi birlik yapmış ve sınıra yaklaşmış, sultan Macar tahtını üçüncü bir şahsa vermiş, kardeşi İtalya savaşları içine gömülmüş, köylüler ayaklanmışken, Ferdinand bir kez daha para yardımı için Carlos'a başvurmak zorunda kaldı. Ardı arkası gelmeyen savaşlarda tüm imparatorluk hazinesini tüketen Carlos, harcamaları ve "büyük ihtiyaçları" için 100 bin düka gönderebilmişti ancak. Bu meblağ küçük olmakla birlikte, Carlos'un savaş halinde olmasına rağmen Osmanlı tehdidini ciddiye alarak Ferdinand'a yardım elini uzatması açısından ilginçtir. Bu aynı zamanda imparatorun bu alanda şimdiye kadar yaptığı en büyük maddi yardımdır. Mohaç Savaşını takip eden yıllarda Ferdinand mütemadiyen kardeşinden maddi yardım isterken, Carlos da elinden geleni yapmaya çalışır.

Ferdinand 20 Ağustos 1527'de Türk ordularının ortalarda görünmeyişinden istifade ederek Buda'yı kuşattı. Szapolyai kayınpederi Sigismund'un yardımıyla Lehistan'a kaçtı. 27 Ocak 1528'de Süleyman, Janós Szapolyai'yı koruması altına aldığını ilan etti ve Ferdinand'la bir antlaşmaya varmaya zorladı. Kıtanın doğusunda Habsburg karşıtı bir hareket başlıyordu. 1527'de Szapolyai'ya karşı başarı kazanmasına rağmen, Ferdinand kendini Osmanlı'yla barış görüşmelerine başlamak zorunda hissetti.

Aynı yıl, Ferdinand İstanbul'a ilk diplomatik heyetini gönderdi. Hobosdansky ve Weichselberger adlı elçiler altı haftalık bir yolculuktan sonra, 29 Mayısta Osmanlı başkentine geldiler ve İbrahim Paşa'ya Ferdinand'ın kendisine teslim edilmesini istediği yerlerin listesini verdiler. Belgrad, Sabaç, Slankamen, Varadin, Illok, Serend, Atzıa, Vednek, Kropa, Yayça, Zwetzy, Banaluka, Zemlin, Onova, Irek, Zenzeneth, Orsova, Mihaldi, Skardona, Udbine, Segedin, Novograd ve Zadrin'in teslim edilmesi karşılığında sultana haraç verilecekti. Bu beklenmeyen cüretkâr teklif karşısında İbrahim Paşa'nın cevabı her zamanki alaylı tondan oldu: Ferdinand'ın nasıl olup da İstanbul'u listeye koymadığını anlayamamıştı. Bu ilk elçilerin kendilerinden emin ve cesur tavırları dokuz ay hapsolmalarına yol açtı. İronik bir şekilde, bu sürenin sonuna kendilerine 500 düka verildi. Heyete verilen son cevap İbrahim Paşa'dan geldi: "Metbûunuz bizimle henüz dostâne münâsebetler ve hudud komşuluğunda bulunmamıştır. Lâkin yakında buluna-

Levent Şahverdi Arşivi

caktır. Kendisine söyleyebilirsiniz ki, bütün ordularımla gidip mülâki olacağım ve istediğini kendim vereceğim."[13]

1529 yılının başlarında, sultanın savaşa hazırlandığı haberi tüm Avrupa'da dolaşmaya başladı. Ferdinand, zaman kaybetmeden yardım istemek için girişimlere başladı. Halası Arşidüşes Margarita topraklarında savaş halinde bir bölge istemediğini açık seçik ortaya koydu. Carlos ise aynı yılın nisanında kardeşinden İtalya'ya asker göndermesini istiyordu. Kardeşinin yardım çağrısı karşısındaki ilgisizliği, bunun kendisinden çok Ferdinand'ın sorunu olduğunu gösteriyordu. Öte taraftan Protestanlar, Osmanlılar gözlerinin önünde etten kemikten askerler olarak belirene kadar bir destek vermekten uzak görünüyorlardı.

Ferdinand her şeye rağmen Türk saldırısına karşı koyacak bir kuvvet toplamayı başardı. Süleyman'ın ordusu eylül ayında Viyana kapılarına dayanmıştı. İspanyollar ve Protestan prensler 1529 sonbaharında şehri savunan kahramanlar olarak tarihe geçeceklerdi. Bu üç haftalık kahramanca savunma ve direnişten sonra, Türkler yağmur ve soğuğun da zora sokmasıyla kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar. Türk'ün geri püskürtülmesi kesin bir başarı olarak anıldı ve bu büyük tehlikeyi savuşturması Ferdinand'a Avrupa'da büyük bir prestij getirdi.

1529 başarısızlığı Osmanlı İmparatorluğu ve Katolik monarşisi arasındaki ilişkilerde yeni bir devir açılmasını sağladı. 1530 Ekiminde Carlos, Augsburg diyetindeyken, Ferdinand yeni bir barış antlaşması için elçilerini İstanbul'a gönderdi. Avusturyalılar için bir başarı söz konusuyken, arşidükün Osmanlı'yla barış sağlamak için elçi göndermek zorunda kalması kimin kaybedip kimin kazandığı konusunda belirsizlik yaratıyordu.

Aynı ayın 17'sinde Ferdinand'ın ikinci heyeti Osmanlı sarayına vardı. Delegeler arasında üç yıl sonra Türk orduları karşısında Güns'ü kahramanca savunacak olan Nicolás Jurisics ve Joseph de Lamberg vardı. Her ikisi de barışı sağlamak amacıyla başkente geldiklerini bildirdiler. İbrahim Paşa, Ferdinand'ın İspanya kralına bağlı Viyana şehrinin valisi olduğunu bir kez daha ironik bir şekilde gündeme getirdi ve Szapolyai'nın Macar kralı olarak taç giydiğini belirtti: "İmparatorluk kılıçtadır; sulha gelince, Ferdinand Macaristan'dan vazgeçip, henüz elinde bulunan yerleri teslim etme-

Levent Şahverdi Arşivi

dikçe ve Carlos yarımadaya çekilip gitmek üzere Almanya'dan çıkıp Janós'a ihsan olunan krallığı, onun sükûnetperverce tasarrufuna bırakmadıkça, sulh mümkün değildir."[14]

Heyet kalıcı bir barış sözü alma konusunda başarı sağlayamadı. Sultan Macaristan'ı hiçbir koşulda Ferdinand'a bırakmayacağını açıkça ortaya koymuştu. İbrahim elçilerle alaylı bir tavırla konuşup, Viyana kuşatmasının başarısızlığından bile hiciv çıkarmayı bildi ve dönerken ziyaretlerinin bir anısı olarak kaleleri biraz hırpaladıklarını söyledi.

Bu heyetin başarısızlığına sert bir cevap olarak, Ferdinand Türklerin Osmanlı toprağı olarak gördükleri, Küçük Kasım Paşa tarafından idare edilen Buda'yı kuşattı. Von Roggendorf'un önderliğindeki Habsburg kuvvetlerinin Türklerden sayıca çok fazla olması karşısında Kasım Paşa, Zigetvar'ın fethiyle meşgul olan Türk birliklerinden yardım istedi. Buda'yı kuşatmadan kurtarmak üzere gelen bu kuvvetler yoldayken Osmanlılar, Süleyman'ın ordusunun geldiğine dair haber salarak, Habsburgların kuşatmayı kaldırmalarını, silahlarını, toplarını ve levazımlarını bırakarak kaçmalarını sağladılar. Bunu takip eden aylarda Avusturya topraklarının büyük bir kısmı Türk gazabına uğradı. Köyler talan edildi. Yahyâ Paşa-zâde'nin bu akınlarda ele geçirdiği 15 bin esir Buda, Belgrad ve Semendire'ye gönderildi, en iyileri de İstanbul'a saklandı.

Bu son başarı sayesinde Süleyman alelacele savaş hazırlıklarına girişip Buda'ya yönelmek zorunda kalmadı. orta Avrupa'ya uzanmak için kış en uygunsuz mevsimdi. Macaristan sorununu kökten çözmek için yeterince zaman kalıyordu. Sultan ne kısmi bir başarıyla ne de diplomatik bir zaferle yetinmek niyetinde değildi. Carlos ve Ferdinand'la kozunu bir meydan savaşında paylaşmayı ve onlara unutamayacakları bir ders vermeyi arzuluyordu.

Türk tehlikesi biraz durulur gibi olsa da geçmemişti. Vasco Dias Tanco'nun ifadesiyle: "Bu kahrolası hükümdar durmak dinlenmek bilmiyordu."[15] Safevilerle gerginlik sona erince Süleyman yeniden dikkatini orta Avrupa'ya yöneltmişti. Siyasi açıdan, bunu takip eden yıllar Avrupa için tam bir kaygı ve tedirginlik dönemi olacaktı. Sadece akınlarla bir yıldırma politikası izlenmiyor, sınırlarda varlığını iyiden iyiye hissettiren bir Türk kuvveti görülüyordu. Bu bağlamda, Osmanlı bölge yönetimi, Avusturya gücü-

Levent Şahverdi Arşivi

nün zayıflatılmasında ve çatışmanın hüküm sürdüğü topraklarda Türk yerleşimine başlanmasında büyük rol oynadı. Bütün bu operasyonların arkasında 1532 "Alaman" Seferi hazırlıklarının yattığı şüphe götürmezdi. Bir dizi savaş hazırlığı söz konusuydu.

Bu hareketlenmenin en güzel örneği Bosna paşasının başını çektiği kale inşaatı çalışmalarıydı. Ferdinand 1531 Temmuzunda Carlos'a yazdığı mektupta bu çalışmalardan duyduğu kaygıyı dile getiriyordu:

> "Bosna Paşası bir birlikle Klis[16] Kalesi yanına başka bir kale inşa etmek için Salo sahiline geldi; daha sonra bana ulaşan diğer mektuplardan bu işin devam ettiğini öğrendim. Sadece kale inşaatına başlamakla kalmayacak, inşaat tamamlandıktan sonra yine aynı Klis bölgesinde bu sefer deniz kenarına başka bir tane daha inşa edeceklermiş. Bunu başarmak için ellerinden geleni yapacakları bekleniyor. Bu büyük bir zarar olacak."[17]

17 Temmuzda yeniden bir mektup gönderiyor ve şöyle diyordu: "Üzerinde önemle durulması gereken bir konu. Bu kaleleri nasıl ivedilik ve sebatla inşa ettiklerini gözden kaçırmamak lazım."[18] Venedik'teki imparatorluk büyükelçisi Rodrigo Niño ise "özellikle İtalya için büyük bir tehlike ve sakınca olacak, benim bu durumda yapabileceğim hiçbir şey yok, Majestelerinin de onaylayacağı gibi, konunun gözden kaçırılmaması lazım. Majesteleri bu konunun incelenmesi ve araştırılması için emir vermeliler," diyordu.

1530-1532 yıllarında Türk gücü sadece askerî açıdan bir gerilim yaratmakla kalmıyor, moral bozucu bir etki sağlıyordu. Ferdinand her seferinde biraz daha yaklaşan Türk ilerleyişi yüzünden kendini iyice zayıflamış görüyordu. "Halk arasında" Türk'ün Hıristiyanlık âlemine savaş açacağı söylentileri dolaşıyordu. En sert darbenin gelmek üzere olmasından korkuluyordu. 27 Mart 1531'de Ferdinand kardeşine gönderdiği mektupta çaresizlik içinde yardım diliyor ve "tehlike çok büyük ve zaman çok kısa. Benim gücüm ise yok denecek kadar az" diyordu.[19] Yine aynı mektupta içinde bulunduğu zor durumu dile getiriyor ve şöyle devam ediyordu: "Türk'e karşı direnmek zorunda kalan şu topraklarda, içinde bulunduğum duruma ve

Levent Şahverdi Arşivi

Macaristan, Bohemya ve diğer topraklarımla ilgili meselelere bakılırsa gece gündüz çalışmak, ter dökmekten başka bir çarem yok, ancak bu işten sağ salim çıkabilirsem başka bir işle ilgilenebilirim." Diğer taraftan artık İspanya'ya dönmesi beklenen Carlos, imparatoriçeye yazdığı mektuplardan birinde "bu krallıklara" (İspanya'ya) dönmesinin imkânsızlığından dem vuruyor ve şu sözlerle durumunu haklı çıkarıyordu:

> "Kardeşim Kralı bu kadar büyük sorunlar içinde ve yok olma tehlikesi arifesinde tek başına bırakmak büyük bir insafsızlık olacak gibi görünüyor. Sahip olduğu toprakları kaybetme tehlikesi söz konusu, hatta bunlar arasında bizim babadan kalma topraklarımız da var. Durum o kadar ciddi, sebepler o kadar geçerli ki Bu krallıklarda bulunsam da, ta oradan sorunun çözümü için uğraşmak zorunda kalacağım."[20]

1533 yılında, Süleyman'ın "Alaman" seferinden sonra, Ferdinand Babıâli'ye başında Cornelius Schepper y Jerónimo Zara'nın bulunduğu yeni bir diplomatik heyet gönderdi. Cornelius, sadrazama hayretler uyandıran bir konuşma yaptı: Carlos, Süleyman'ı kardeşi gibi görüyor ve kardeşinin Babıâli'yle yaptığı antlaşmaya dahil olmak istiyordu. Ayrıca Macaristan'ın Ferdinand'a, Arcel Adasının da eski sahiplerine bırakılmasını talep ediyor, karşılığında da Koron'u geri vereceğini beyan ediyordu.

İbrahim Paşa'nın cevabı önceki konuşmalarındaki tavrını hatırlatıyordu: "Eğer Macar kralı yatağında can vermiş olsaydı ihtimal ki Ferdinand'ın bir dereceye kadar veraset hakkı olabilirdi; lakin muharebe meydanında öldüğü için krallığı bize aittir, çünkü kılıçlarımızla fetih olunmuştur; biz Macaristan'ı istila ettik."[21] Uzun süren görüşmeler sonrasında, Avusturyalı elçiler Osmanlı'yla bir barış antlaşması imzalamayı başardılar.

Birkaç ay sonra, Cornelius Schepper, Viyana'dan Juan Dantisco'ya yazdığı mektupta bu beklenmedik başarı karşısındaki şaşkınlığını dile getirir: "Türk imparatoru, Ferdinand'a onu kardeşi olarak gördüğünü bildirdi ve herkese karşı onu koruma, yardım etme garantisi verdi. Ben hayatta bu insanların bu koşullar altında bir barış antlaşmasına yanaşacaklarına inanmazdım, ama yanaştılar."[22] Avusturya delegesi şaşkınlığını belirtmeye şöyle de-

Levent Şahverdi Arşivi

vam ediyordu: "Ferdinand haraç vermeden, gelecekte vermek zorunda kalmadan ve başka hiçbir yük altına girmeden elindeki toprakları tutmaya devam edecek." Ancak Macaristan meselesinde, Babıâli'nin cevabı gayet kesindi: Ferdinand'ın taht üzerinde hak iddia etmesi söz konusu bile olamazdı.

1533 yılından itibaren, Avusturya sarayı ve Babıâli arasındaki diplomatik ilişkiler başka bir safhaya girdi; sükûnet ve dinginlik safhasına. Süleyman, "Nemçe Kralı Ferdinandoş" olarak andığı Ferdinand'ı Osmanlı İmparatorluğu içindeki siyasi ve askerî gelişmelerden haberdar ediyordu.[23] Her iki taraf arasında elçi heyetleri gidip gelmeye başlamıştı, ancak bu barış hali çok uzun sürmeyecekti. 1541 yılında Süleyman Macar meselesine son darbeyi vurdu. Carlos Cezayir'de başarısız bir sefere imza atarken, Süleyman Buda'ya girdi.

Yıllar sonra, Ferdinand imparator ilan edildiğinde Süleyman'ın gözünde hâlâ Avusturya arşidükü olarak kalmaya devam ediyordu. 1558'de İstanbul'a gelen Venedik Elçisi Antonio Barbarigo, Süleyman'ın Ferdinand hakkındaki düşüncelerine dair ilginç bir detay verir:

> "İmparatordan bahsedilince şöyle diyor: Bu zavallı Ferdinand'ın da parası yok, dostu yok, danışacak kimsesi yok, kendisi de her şeyden bihaber bir insan. Bizimle savaşa girmek istiyor, her zaman kaybediyor: Diğer Hıristiyan hükümdarların onun her zaman kaybettiğini, hiç kazanamadığını görüp ona bizimle savaşa tutuşmamasını nasihat etmesi lazım."[24]

Notlar

1 Paula Sutter Fichtner, *Ferdinand of Austria: The Politics of Dynasticism in the Age of Reformation.* New York: Columbia University Press, 1982.

2 E. Alberi, *Relazioni degli ambasciatori Veneti al Senato.* Floransa, 1839., Seri I, cilt II, s. 63

3 John Lynch. *Spain Under the Habsburgs. Vol I: The Empire and Absolutism, 1516-1598.* Oxford: 1964, s. 85.

4 E. Alberi, *age.*, Seri I, cilt. II, s. 150.

5 Karl Lanz, *Correspondenz des Kaisers Karl V.* Leipzig. 1844-1846., cilt. I, s. 628.,

6 *Age.*

7 Lord Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire.* New York, 1977, s. 228.

8 AHN(Archivo Histórico Nacional), Estado serisi, libros, nffi 760, fol. 320v.

Levent Şahverdi Arşivi

9 Diyetin detayları için, bkz. W. Friedensburg, *Der Reichstag zu Speier 1526*. Berlin, 1887.
10 Paula Sutter Fichtner, *age.*, s. 50.
11 Bohdan Chudoba, *España y el Imperio. (1519-1643)*, Madrid, 1986, s. 115.
12 Speier (Spira) diyetinden sonra, 24 Eylül 1526.
13 Joseph von Hammer-Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*. Mehmet Ata'nın tercümesi esas alınarak Mümin Çevik ve Erol Kılıç, İstanbul 1990, s. 65.
14 *Age.*, s. 87.
15 Vasco Díaz Tanco, *Palinodía de los turcos. (Reimpresión facsimilar de la rarísima edición de Orense:1547)*. Badajoz, 1947, s. 34.
16 Clisa.
17 Karl Lanz, *age.*, s. 485.
18 *Age.*, s. 501.
19 *Age.*, s. 501.
20 Manuel Fernández Álvarez, *Corpus documental de Carlos V*. Salamanca: Ediciones Universidad Salamanca, 1979-81, cilt. I, s. 293. Carlos'un Isabel'e gönderdiği 13 Haziran 1531 tarihli mektubu.
21 Hammer-Purgstall, *age.*, s. 114.
22 Antonio Fontán; Jerzy Axer, (der): *Españoles y polacos en la Corte de Carlos V*. Madrid, 1994, s. 244.
23 Anton C. Schaendlinger, *Die Schreiben Süleymans des Prachtigen an Karl V, Ferdinand I und Maximilian II*. Wien, 1983, s. 3. 17 Kasım 1534 tarihli mektup.
24 E. Alberi, *age.*, Seri III, cilt. II, s. 158.

Levent Şahverdi Arşivi

Miguel Ángel de Bunes Ibarra*

V. CARLOS, VENEDİK VE BABİÂLİ: DIEGO HURTADO DE MENDOZA'NIN VENEDİK'TEKİ BÜYÜKELÇİLİĞİ

"...çünkü hükümdarlara hizmet eden bizlerin erdemlerini daha iyi bilen kimse yoktur."[1]

Diego Hurtado de Mendoza 19 Nisan 1539'da Lope de Soria'dan görevi devralıp Venedik büyükelçisi olarak tayin edilir. İmparator V. Carlos'a Trento Konsülü toplantılarında hizmet amacıyla bu kanallar şehrini terk ettiği 23 Mart 1545 tarihine kadar da bu görevi sürdürür. İkinci Tendilla kontunun edebiyata, kitaplara ve dilbilimine meraklı olması son yıllarda yayınlanan farklı monograflarda ön plana çıkarılmasına rağmen, Onlar Konseyi, Osmanlı İmparatorluğu, I. François ve Roma Kralı I. Ferdinand'la olan ilişkileri sebebiyle oynadığı önemli rol genelde pek gün yüzüne çıkarılmaz.[2]

Diego Hurtado de Mendoza, Venedik'te bulunduğu süre zarfında İmparator V. Carlos'un çıkarlarını Venedik Cumhuriyeti'ne karşı savunmanın yanı sıra kitap meraklısı, Yunan elyazmaları[3] koleksiyoncusu ve çevirmen olarak önemli işlere imza atar; antika eşyalar ve halılar alır; sanat ve edebiyat koruyucusu olarak önemli bir görev üstlenir. Bu yıllarda V. Carlos ve Tiziano arasında bağlantı kurduğunu da unutmayalım. Aldığı hümanist eğitimin yanında, İtalya'nın bu kuzey şehrindeki evi altı yıl boyunca en aktif kültürel ve siyasi çevrelerden birine dönüşür. Venedik bu tarihlerde Mendoza'nın içten ve dostça bir bağ kurduğu el Aretino[4] ve Paulo Giovio gibi kişilerin sık sık bir araya geldiği canlı bir şehirdir. Bu dostane bağın etkileri, mektuplaşmalarında ve bu kişilerin bazı eserlerinde bariz bir şekilde görülür.[5] Bu toplantılarda İtalya ve İspanya'daki Rönesans kültürüyle ilgili

* Dr, CSIC (Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Bilimsel Araştırmalar Yüksek Kurulu), Madrid.

Levent Şahverdi Arşivi

meseleler tartışılırken hayli geniş bir siyasi ve askerî istihbarat da döner. Bu diplomatik ve siyasi mektuplaşmaları, Diego Hurtado de Mendoza'nın, İmparator V. Carlos'un yurtdışındaki görevlilerinin en temkinli ve gayretlilerinden biri olduğunun göstergesidir. Hayatının son yıllarında bu durum, II. Felipe ve İspanya'nın 16. yüzyıl sonlarında yaşayan diğer saygın kişileri arasında çıkan uzlaşmazlıklara konu olacaktır.

Mendoza'nın İtalya'daki imparatorluğa bağlı vali, başkomutan ve kral naipleri ile Carlos'un diğer Avrupa saraylarındaki büyükelçileri, İspanya'da ikamet eden posta sekreterleri, Granvela ve Ferdinand'la mektuplaşmalarının büyük bir kısmı yayınlanmamıştır. Bundan dolayı Venedik'te büyükelçi olarak çalıştığı dönem kısmen incelenebilmiştir. Konuyu incelerken, Venedik Cumhuriyeti'nde geçirdiği süre boyunca sekreterine yazdırdığı resmi yazıların kopyalarını ve imparatorun diğer sekreterleriyle yaptığı, Simancas Arşivinde bulunan mektuplaşmaları kullandık.[6] Diego Hurtado de Mendoza, İtalya'da bulunduğu süre zarfında yer aldığı pek çok aktivite ve devrinin en önemli kişilerine yazdığı mektupların çokluğu yüzünden bir bakıma ulaşılması zor bir kişiliktir. Bugün Simancas Genel Arşivi, Madrid Belediye Arşivindeki belgelerden başka Viyana'da Ferdinand'a gönderilen tezkereler, Brüksel'de Granvela'ya gönderilen postalar, ayrıca Saray Arşivi ve Kraliyet Tarih Akademisindeki belgelerden yararlanılabilir. *Instruction para vos don Diego Hurtado de Mendoça, que os enviamos a Veneçia para que ressidáis por nuestro Embaxador con aquella Señoría*[7] adlı eser özellikle Venedik'teki görevinin incelemesi açısından biçilmez kaftandır. Venedik'in çekişme halinde olduğu taraflardan biriyle işbirliği yapmasını engellemek için gösterdiği çabaların genel bir vizyonu için, E. Charrière'nin eserinin, I. François'nın hükümdarlığının 1537-1547 dönemini kapsayan III. ve IV. bölümünde bulunan mektuplaşmalar özellikle önem arz eder.

Diego Hurtado de Mendoza'nın diplomatik görevi, imparatorluğun karmaşık vasiyetini ayakta tutarken, geniş bir hareket serbestisi olan İtalya'daki büyükelçilerin gönderdikleri postalarla Carlos'un siyasi vizyonunun tamamlanmasıdır. Bu kişiler, *Instrucción*da netleştirildiği üzere sadece kendi etki alanları içindeki olayları nakletmezler: "Bu bahsi geçen Türk meselesini alınacak karara ve ihtiyaca göre müzakere edecek ve gayretli davrana-

Levent Şahverdi Arşivi

caksınız. Arada meydana gelen olaylardan bizi mütemadiyen haberdar ederek bu ve diğer konularda, hizmetimize uygun düşeni yapacaksınız."[8]

16. yüzyılın ilk yarısında siyasi hayatın profesyonel simalarından birine dönüşen Diego Hurtado de Mendoza, selefi Lope de Soria gibi canını dişine takarak kendini imparatorluğun çıkarlarını savunmaya adamış, ancak hayatı ve misyonlarıyla ilgili çok sayıda belge olmasına rağmen üzerinde çalışılmamıştır.[9] Don Diego, V. Carlos'un Akdeniz politikası açısından en karışık zamanlardan birinde büyükelçi olarak atanır. Esas misyonu Venedik'in Kutsal İttifakla birleşmesini engellemek ve yeniden Babıâli'yle bir işbirliğine girmemesi için Fransa'nın hareketlerini kontrol altına almaktır. Yeni büyükelçi Venedik devletine güven mektuplarını sunduğunda, ülkelerin siyasi, ekonomik ve askerî gelişimi radikal bir şekilde değişmiş olduğundan, kendini koruması gereken devletin tamamen yıkılmasına engel olmak durumunda bulur.

Don Diego 1539 yılının sonlarında Venedik'e varır. Tam bu esnada Barbaros Hayrettin kumandasındaki Osmanlı filosu, Francisco Sarmiento'nun gönderdiği ve şehrin dışındaki limanı koruyan askerleri atmak için Castilnovo (bugünkü Harzegnovi) üzerine gider.[10] Venedik'in doğu ticaretini imkânsız hale getirecek uzun bir savaşa katılmasıyla gireceği ekonomik sıkıntı, Venedik ve Babıâli'deki Fransız büyükelçilerinin başarıları ve daha önemlisi, koalisyonun askerî planların uygulanması konusundaki uzlaşmazlıkları yüzünden ittifakın şansı dönmüştür. Devrin belgelerinde ve V. Carlos'la[11] ilgili yeni yapılan çalışmalarda çok gündeme getirilmeyen Preveze yenilgisi ve Castilnovo'nun fethiyle tamamlanan sözde büyük başarı, masraflı bir ittifakı sürdürmeyi imkansız hale getirmiştir. Hatta Castilnovo kalesinin fethi bile Venedik devletini daha yoğun bir baskı altına almak için Kanuni tarafından alınmış bir karar olarak yorumlanır. Bu baskı sayesinde Osmanlı İmparatorluğu Adriyatik'te Venediklilere tabi yerlerin bir kısmını vererek bir barış imzalamayı amaçlamaktadır.[12]

Andrea Doria yeni fethedilen bu şehri imparatorluk adına isteyerek tam ittifakın kurulduğu anda varılan anlaşmayı feshettiği halde, V. Carlos tarafından eleştirilmez. Oysa böylelikle Venedik devletiyle hem o sırada hem de gelecekte yapılacak tüm anlaşmalar başarısızlığa mahkûm edilmek-

Levent Şahverdi Arşivi

tedir.[13] Diego Hurtado'nun Lope de Soria hâlâ Venedik'teyden Francisco de los Cobos'a gönderdiği ikinci mektup, Venedik siyasetinin gidişatının Adriyatik sularında gelişen olaylarla değiştiğini açık bir şekilde ortaya koyar:

> "Venedik devletinin Türk'le yaptığı görüşmelerden ve olanlardan anladığımız kadarıyla, aralarında yeni bir şey olmadıysa, silahsızlanma sürecinin 20 Eylül itibariyle sona ereceğinden eminiz. Bunu uzatacaklar ya da aralarında barış yapacaklar. Bunlar (Venedikliler) Kutsal İttifak kurulmadan önce olduğu gibi hem Majesteleriyle hem de Türk'le tarafsız kalacaklar. Ancak ve ancak Castelnovo'nun elden çıkması halinde bunu kabul edecekler. Aynı Majestelerinin tahmin ettiği gibi ne Hıristiyanlık âlemini savunmak konusunda konuşacaklar ne de Türk'ü bu konuda ikna etmeye çalışacaklar. Böyle bir durumda Türk barış yoluna gitmek için onlara yanaşacak. Dostlarla dostlar, düşmanlarla düşmanlar bir olacak ve bunun için Fransız kralı da Türk'e ısrarcı bir şekilde yaklaşacak."[14]

Bunun devamında, yine aynı şekilde şifrelenmiş bir yazıyla Venediklilerin, Kanuni'yle imzaladıkları ateşkesi özür olarak öne sürerek kalenin savunmasından tamamen sıyrıldıklarını ve Prens Doria'nın[15] davranışından ne denli rahatsız olduklarını imparatorluk büyükelçisine bildirdiklerini, bu durumun onları imparatorun tekliflerini kabul etmemeye yönelttiğini söyler. Diego bu mektupta, kesin bir barış imzalamak için ateşkesi destekleyen Fransız saflarının rolünün önemini ve bu sulardaki Osmanlı siyasetinde Barbaros'un değerini ısrarlı bir şekilde vurgular.

Venedik'te bulunduğu ilk günler Mendoza'nın kaleminden çıkan bu haberler, izleyeceği siyasetin büyük bir kısmını etkileyecektir. Venedik devleti, birkaç yıl üst üste kötü hasat elde edilmesi nedeniyle ciddi bir ekonomik kriz içine düşmüş; hem Carlos ve Ferdinand'dan hem de Kanuni Sultan Süleyman'la Fransa Kralı I. François'dan gelen baskılar arasında kalmıştır. Genç diplomatın sözde müttefikine destek vermek için, V. Carlos'un askerî ve maddi cimriliğiyle ve Fransızların kuzey İtalya'yı kontrol altına alma, özellikle Milano'yu yeniden ele geçirme savaşıyla uğraşırken, bir

Levent Şahverdi Arşivi

yandan da Avrupalı güçleri yarımadadan atma planları yapan papayla boğuşması ve Onlar Konseyinde imparatorluk karşıtı tavırlarını sertleştiren kesimle savaşması gerekmektedir. Akdeniz Hıristiyan dünyasının kopukluğunu açık şekilde ortaya koyan bu sorunlar, Osmanlı'nın saldırganlaşarak doğu Avrupa devletlerinin siyasetlerine haksız bir şekilde karışmasıyla daha da karmaşık bir hale gelir. Büyük Türk, Avrupa, İtalya ve Mağrip'te Carlos'un hegemonyasını alaşağı etmek için imparatorluğun düşmanları tarafından kullanılan bir silah haline gelmiştir. Akdeniz'de Fransız elçi heyetlerinin, Floransa'nın ve Napolililerin talepleri ve Tunus kralının elçilerinin istekleri kesişmektedir. Hepsi divanda alınan kararları V. Carlos'un Avrupa ve kuzey Afrika politikası ve çıkarları aleyhine değiştirmek için Antonio Rincón'a istihbarat yağdırmaktadır.

Hurtado de Mendoza'nın Francisco de los Cobos'a gönderdiği, alınması gereken tedbirleri ve siyasi görüşlerini sıkıştırdığı ayrıntılı haberler, Türklere karşı kurulan ittifakın çözülmesiyle, imparatorluğun düştüğü tehlikeleri ve güdülen yanlış politikayı adım adım izlememizi sağlar. Öte taraftan, imparatorluk sarayında durdurulması imkânsız gibi görülen gelişmeleri frenlemek için bazı çözümler düşünülmektedir. Safevilerle yapılan ittifak ve Portekizlilerin, Venediklilerin ve Osmanlıların baharat ticaretinin bir kısmını tehlikeye atan Hürmüz boğazındaki fetihleri gibi bazı çözümler isabetlidir. Mağrip'te kararlı bir siyaset söz konusu değilken, zamansız ve plansız bir saldırıyla Cezayir şehrini fethetmek gibi diğer adımlar ise hatalıdır. Hurtado de Mendoza 1542 yılından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun iç durumunun farkına varmaya başlar: Vezirler arasındaki çatışmalar, Hurrem Sultan'ın saltanatın devredilmesi meselesindeki müdahaleleri, Süleyman ve oğulları arasındaki gerilimler, Levant'tan gelen tehlikeyi bertaraf etmenin anahtar öğeleridir. Süleyman'ın çevresindeki vezirlerin izledikleri siyasetteki Fransız hâkimiyetini engellemek için geniş bir ajan ağı kurmak ilgi gerektiren bir başka konudur.

V. Carlos, Venedik'in katılımı olmadan Akdeniz'de Barbaros'un gönderdiği filolara karşı koymanın imkânsız olduğunu düşünüyordu. Aynı şekilde Süleyman da Buda'nın fethi sonrasında Macaristan'ın teslim olmasını sağlamak için Fransa'nın desteği olmadan imparatorluk saflarıyla savaşmayı gö-

Levent Şahverdi Arşivi

ze alamıyordu.[16] Bu sorun 1545 yılında Crespy Barışı imzalandığında çözülecekti. Bu sebeplerden dolayı, Hurtado de Mendoza'nın büyükelçiliği V. Carlos açısından birçok tehlikenin söz konusu olduğu bir döneme denk gelir. İşlerini yürütmek, Osmanlı İmparatorluğu'nda oluşturmakta olduğu ajan ağının masraflarını karşılamak, komşuları ve müttefiklerinin isteklerine cevap vermek için gereken para konusunda mütemadiyen dert yanan büyükelçi, hâkimiyeti altındaki küçük bir bölgede bütün bu sorunlara çare bulmaya çalışır.

Venedik, imparatorluğun müdahalesinden bağımsız, Kutsal İttifakın sebep olduğu duruma bir çıkar yol bulmak zorundaydı. Andrea Doria'nın hakemliğiyle V. Carlos'un yörüngesi altına giren Castilnovo'nun kaybedilmesi, onlarda Barbaros'un fetihlerinin bu bölgedeki ticari üslerine son vereceği korkusu uyandırıyordu. Fransa, Osmanlıların en önde gelen müttefiki ve ara bulucusu haline gelmişti, onu Avrupa'nın bu bölgesinde kaderine yön verecek tek devlet olarak tanıtıyordu.[17] Fransız diplomasisi bir taraftan V. Carlos'u Süleyman'a karşı bir ittifaka girebileceğine ikna ediyor, diğer bir taraftan da Venedik'i imparatorluk saflarından uzak tutmak için Babıâli'yle bir barış imzalamaya sürüklüyordu. İstanbul'daki Fransız diplomasisi çok daha çetrefildi. Fransa, A. Gritti aracılığıyla, vezirleri Avusturya saflarını farklı sınırlarda bölerek Macaristan'ın kontrolü için savaşa ikna ederken, Venedik'in ticari varlığını ve çıkarlarını koruyacak bir çatışmayı teşvik ediyordu.

Avrupa hegemonyası için Antonio Rincón, Süleyman'la savunma ve saldırı amaçlı bir ittifak kurma konusunda görüşmeler yapıyor; Marsilya ve diğer Akdeniz sahillerinde Levant'la ticaret sayesinde yeni ekonomik avantajlar yaratıyordu. Milano valisi Vasto markisinin, 1539 sonlarında Onlar Konseyini Adriyatik'te yeni bir savaş macerasına sürüklemek için kanallar şehrine yaptığı yolculuk başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûmdu.[18] Aynı şekilde V. Carlos'un Paris'te I. François'yla yaptığı görüşme, Levant'taki Fransız hareket planı açısından İstanbul'da sorun yaratmış ve imparatorun çıkarlarına hiçbir fayda sağlamamıştı.[19]

Müzakerelerle ilgili ilk haberler, 1539 sonlarında Diego Hurtado de Mendoza'nın casusları aracılığıyla gelmeye başlar. Bu haberlerde Antonio Rincón'un ittifakı yok edecek her türlü zararı verdiği ve imparatorun isteklerine ters düşen bilgileri sızdırdığı doğrulanır.[20] Venedik'teki büyükelçiler,

Levent Şahverdi Arşivi

yeni konsey üyesi seçimlerinde etkin olmak istemekte, erzak teklifiyle Venedik devletini yanlarına çekmeye çalışmakta, Venedik'in senatonun kontrolü için savaşan iki Hıristiyan kuvvetten birine yanaşması için çaba göstermektedirler. Fransızlar ve İspanyollar kanallar şehrinin teklifler karşısında ne karar alacağı konusunda emin olamadıkları için karmaşa aylarca devam eder.

İmparatorluk ve Venedik'in mektuplaşmalarında Barbaros, Akdeniz'de dolaşan haberlerin başkahramanına dönüşmüştür. Barbaros'un Balkanlar ve Ege Denizinde Venedik'e ait tüm şehirleri ele geçireceğini sanan konsey üyeleri korku içindedir. Andrea Doria'nın geçmişteki tavrının sebep olduğu kaygı, imparatorluk saflarının şehre gereken erzağın Napoli Krallığınca sağlanması isteğiyle çakışır. Fransızlar ve imparatorluk safları Türklere karşı bir ittifak oluşturmak için ikna müzakerelerine devam ederlerken, Venediklilere de diğer tarafların Venedik devleti üzerindeki kötü niyetlerini aktarılır. Bu çetrefil kavganın taraflarıyla ilgili çelişkili haberler şüphelere yol açmaktadır. Konsey üyeleri, rüşvet konusunda taviz vermedikleri için, imparatorluğun isteklerini kararlılıkla savunacak bir taraf yaratmanın ve Fransız özel görevlilerini durdurmanın bir yolunu bulamazlar. Venedik ise erzak ihtiyacını sağlamak için işi korsanlığa kadar götürmüş,[21] Diego, Napoli Krallığından tahıl satışını sağlayarak bu sorunu çözmeyi başarmıştır.

28 Mayıs 1540'ta Hurtado de Mendoza, Venedik devleti ve Babıâli arasında imzalanan barışın haberini alır. Bu Venedik'in hayli aleyhinde bir ahittir. Venedik geçmiş savaşın masraflarını karşılamak üzere Süleyman'a 300.000 düka ödemeyi, Anauplia (Anabolu), Malvasia ve Cicladi'yi (bugünkü Tino) vermeyi ve Zante için yılda 500, Kıbrıs için de 8000 düka ödemeyi kabul eder. Mendoza Venedik devletinin V. Carlos'un doğrudan desteğini almasına rağmen barışı sağlamak için bu kadar büyük bir bedeli nasıl verdiğini anlamaz. Cobos'a yazdığı bu haber büyükelçinin üzüntüsünü gösterir:

> "Barış bana çok acı verse de iyi sayılırım. İlerde nasıl olacağımı bilmiyorum, sanırım bundan sonra daha dikkatli davranacağım."[22]

Don Diego her zaman ittifak ilişkilerinin bozulmasını, Levant ticaret trafiğini ayakta tutmak için en önemli topraklarının bir kısmını vermek

Levent Şahverdi Arşivi

zorunda kalan Venedik'in çöküşü gibi görmekteydi. Büyükelçinin göz ardı ettiği şey, Büyük Türk'ün Venedik Cumhuriyeti'nin İskenderiye, Beyrut ve Trablusgarp'la ticarete devam etmesine izin vermesi ve İstanbul, Galata, Pera, Gelibolu, Modon, Preveze ve İnebahtı'da ticaret mallarının değiş tokuşu için çok az bir vergi istemesiydi. Ayrıca, hüküm sürdüğü bütün denizlerde Osmanlı, Venedik gemilerini dost olarak görecek ve onlara korsanlara karşı denizleri koruma görevi verecekti. Öte taraftan, 1540 barışı ekonomi ve toprak bakımından Venedik devletinin çöküşünün başlangıcı olarak görülmekteydi. Ne de olsa Venedikliler Osmanlı'nın silah gücüyle fethedemediği her şeyi bir anlaşmayla vermişlerdi. Geleneksel tarih yazıcılığı çerçevesinde kalan vizyon, Osmanlıların ve Venediklilerin bu barışı sağlamayı başardıkları koşulları göz önüne almaz gibidir. 1537'den 1540'a kadar süren bir bakıma sahte bir savaştır, çünkü kahramanlarından hiçbiri düşmanı yok etmek istemez. Bu zaman dilimi içinde özellikle Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu ekonomik sorunlar yaşamaktadır, ama ekonomik gerekçeler her zaman casuslar ve dalavereli diplomasiyle barışı sağlamanın arkasındaki neden değildir. Esas sebebi taraflardan hiçbirininin silahlı savaşı sürdürmeyi arzulamamasında aramak gerekir. Süleyman tüccarlardan vazgeçemezdi, aynı şekilde Venedik de Levant ticaretinde imtiyazlarını unutacak durumda değildi. Öte yandan Fransa ya da daha doğrusu Antonio Rincón hiçbir şekilde Venedik'in ekonomik ve jeostratejik önemini göz ardı edemez, bunun yerine papalık, V. Carlos ve Venedik ittifakının bozulmasının yarattığı sonuçlardan Venedik'in olabildiğince az zarar görmesi için uğraşırdı.

Venedik devletinin ekonomik öneminin korunması Fransa'nın isteğiyle gerçekleşir. Bu yüzden de bu barış, ticaret cumhuriyetinin çöküşünün başlangıcı olarak kabul edilmemelidir. Bu zamanda alınan pek çok kararın gerçek kaynağı olan Antonio Rincón, sultanın ve danışmanlarının taleplerinin bir kale ve bir savaş tazminatına indirgenmesi için savaş verir. Bu da imparatorluk delegelerinin ona karşı büyümekte olan nefretini açıklar.[23] Antlaşmanın her iki tarafça sağlanması ve onaylanması neredeyse bir yıl sürer. Anlaşmanın koşulları, çıkarlar, Avrupa güçlerinin baskıları ve tarafların diplomatik oyunları sürekli değişmektedir. Bu zaman aralığında İs-

Levent Şahverdi Arşivi

tanbul'daki Fransız diplomasisi kararlı bir şekilde Venedik'in çıkarlarını savunur ve Levant'ta bir üs olarak yok edilmemesini sağlar.[24]

Diğer bir taraftan Hurtado de Mendoza, sultanın Avrupa siyasetini sabit tutmasının ne denli zor olduğunun farkına varır. Büyük tesirleri olduğu sanılan adamlar, bu yıllarda meydana çıkmaya başlayan saray içi kavgalar yüzünden fikirlerini değiştirmeye başlarlar. Büyükelçi, ajanlarından aldığı haberler doğrultusunda Barbaros'un gözden düşmesi sebebiyle sultanın donanmasının kaygı içinde olduğunu açıklar:

> "Kardinal Salvati'yle görüşmeye giden ve şu anda burada bulunan Fransız elçisi kardinale, Kralın Türk'ün bu sene savaş girişiminde bulunmadığı için büyük üzüntü duyduğunu, bunun sebebinin de Barbaros'a Türk'ün yakınında bulunan kişilerce pek iyi gözle bakılmaması olduğunu söylemiş. Şanına şan katmasına engel olmak için bu yıl donanma hazırlanmamasını sağlamışlar. Eğer yapılırsa da iki şeyden birinin vuku bulmasına engel olunamazmış: Barbaros'un Türk'le arasını öyle bir açarlarmış ki kafasını uçurtturumuş, ya da Barbaros Majesteleriyle (V. Carlos'la) bir anlaşma yapar kendilerine donanmayı teslim edermiş. Bana bunları haberi Salvati'den alan Ravenna Kardinali söyledi."[25]

Babıâli'yle ilişkiler, İstanbul'da bulunan bütün Avrupa ortaelçileri için hayli yavaş ve karmaşık ilerler. Vezirlerin isteklerini yerine getirmek, özellikle elçilerin taleplerinin divanda[26] görüşülmesini sağlamak için harcamaları gereken para miktarı çok yüksektir. Bu da imparatorluk büyükelçisinin Levant'la ilgili işlerinde sürekli ekonomik yetersizlik yüzünden sorun yaşamasına yol açmaktadır. Babıâli karşısında caydırıcı bir siyaset veya ilgisiz bir diplomasi izlemek, Akdeniz'de V. Carlos'un dış siyasetinin bir önceliği olmamasını kabul etmek demektir.[27] Bir bakıma Venedik devleti karşısında diplomatik bir ağırlık oluşturmaktadır.[28] Babıâli'de, istekleri elde edebilmek için sarayın önemli şahıslarına verilen para, barışı sağlamak için tek çaredir.[29] Venedik Cumhuriyeti'nin siyasetini takip etmenin tek yolu ise Venediklilerin aldıkları haberleri aktaran bir sekreter satın almak, imparator-

Levent Şahverdi Arşivi

luk taraftarı kişilerin kanallar şehrinin hükümet organlarında önemli görevlere getirilmesini sağlamak ve Fransa yanlılarının onları kendi taraflarına çekmesine engel olmaktı.[30] Babıâli'ye gelince izlenecek yol, donanmanın hareketleri, Topkapı'da yapılan tartışmalar, sultanın ve vezirlerin planları hakkında sık ve güvenilir haberler ulaştıracak mükemmel bir espiyonaj sistemi kurmaktı.

Kurulması pahalı ve karmaşık olan bu espiyonaj sistemi esirler, tüccarlar, Seferadlar, Babıâli'de yüksek mevki sahibi Müslümanların Hıristiyan tanıdıkları sayesinde oluşturulacak ve uzun vadede, bazı harcamaların açıklanamaması gibi sorunlar çıkacaktı. Venedik'teki büyükelçinin resmi postalarını doldurup taşıran "Levant'tan haberler", Osmanlı sisteminin özelliklerini ve gelişmeleri belirlemekte yardımcı olmaktaydı. Aslında bu, imparatorluk otoritelerinin zorunluluklarından biridir. Hurtado de Mendoza, Vasto markisi, Aguilar kontu ve diğer otoritelere casuslarından bahseder ve bunlardan bazılarının öldürülmesiyle ilgili planları, Siena, Napoli, Milano ya da Floransa'da hazırlanan başkaldırı ve ayaklanmalarla ilgili haberleri aktarır. Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki haberleri, en sorunlu zamanlardan birinde Babıâli'yle ilgili gelişmeleri aktarması açısından önem taşır. Safevilerle sorunlu ilişkiler dışında bu yıllarda kanlı ve gizli bir taht savaşı verilmekteydi. Hıristiyan kaynaklarda Roxelana olarak anılan Hurrem Sultan'ın etrafındaki kişiler, bu saray içi çekişmelerden muzaffer çıkıyordu. Bu zaferin en bariz kanıtı, haremde bir despot olarak hüküm süren kadının en sadık adamı Rüstem Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesidir. Hurtado de Mendoza, İstanbul'u uzaktan yozlaşma ve sorumsuzluğun giderek ön plana çıktığı bir yer olarak tanımlar. Ajanlarının, özellikle de Ragusa'dan Marino de Jamaño'nun verdiği haberler, Topkapı'da alınan yanlış kararlarla uzun bir durgunluğa girmeye başlayan bir dünyayı tasvir eder. Safevi şahının da karıştığı Muhteşem Süleyman'la oğlu Mustafa arasındaki çatışmalar, bu mektuplaşmalarda önemli bir yer tutar. Osmanlı sarayındaki bazı ilginç âdetlerle ilgili gerçeğe en yakın yargılarda bulunanlar yine Fransız belgeleridir. İmparatorluk saflarının İstanbul'daki tersanede yapılan ve onarılan Türk donanmasını yakma planı da Diego Hurtado de Mendoza tarafından incelenen bir haberdir.[31]

Levent Şahverdi Arşivi

V. Carlos'un İtalya'daki en büyük düşmanı olarak tanımladığı César Fragoso, Venedik'in Fransa'ya yaklaşması ve İspanyolların Apeninlerin bulunduğu yarımadadaki topraklarını kaybetmesi için elinden gelen her türlü "kötülüğü" yapmaktadır. Fragoso bütün bu aylar boyunca hedef tahtası haline gelir, bu da Rincón'la birlikte yakın gelecekte öldürülmelerini hazırlar. Mendoza, I. François'yla[32] birlik olan Fragoso ve taraftarlarının, Paris'e giderken Venedik'e uğrayan Antonio Rincón'un işbirlikçisi ve koruyucusu olmalarının ardından, bu tehlikeli ittifakı bertaraf etme gereğini fark eder. Ülkesinden kovulan İspanyol ve Fransız asıllı İtalyan, imparatorluğun İtalya'daki büyükelçileri ve devlet adamlarını büyük oranda etkisiz hale getirince, Osmanlıların, Venedik'in Fransa'yla bir birlik kurmasını talep etmeleri gündeme gelir.[33] Don Diego bu yıllarda büyük bir özerklik ve nüfuz kazanarak, iletişim kurduğu kişilere düşman saflarına karşı koyabilmek için baskı uygulamaya başlamıştır. Suçu Vasto markisine yüklenen Rincón ve Fragoso'nun katledilmesi olayı ve Venedik devletinin imparatorun sağladığı nisbi tarafsızlığı tercih etmesi, I. François'nın V. Carlos'a savaş açması için hem bahane hem de yeterli gerekçe sunar. Özellikle Muhteşem Süleyman'ın donanmasının Barbaros Hayreddin kumandasında batı Akdeniz sularına geri dönmeyi başarmasından sonra...

İmparatorluğun Venedik'e yönelik yürüttüğü siyaset, bu aylarda Türk'e karşı içinde Fransız gemilerinin de olduğu yeni, genel bir ittifak kurma amacında yoğunlaşır. İmparatorluk, V. Carlos'un bağımsızlıklarını sağlayabilecek yegâne hükümdar olduğuna ikna ettikleri Venedik'e erzak, ayrıca Venedik, Babıâli'yle imzalanan şartları uygulamada çekimser olduğunda Anabolu'yu yeniden ele geçirme ve savunma sözü veriyordu. Açık bir şekilde bütün bu çabalar beyhudeydi. Ne de olsa cumhuriyet içinde Büyük Türk'le barışın kaçınılmaz olduğu kanısı hâkimdi ve teklifler Akdeniz'de yapılacak savaşların açacağı hasardan çok daha az kayıp vaat ediyordu. Diğer taraftan Osmanlılar, donanmalarının gerçekten etkili olması için buradaki şehirlerin kontrolünü ellerinde bulundurma zorunluluklarının farkındaydı. Barbaros Hayreddin'in Osmanlı[34] donanmasının amirali (kapudan paşa) olarak göreve getirilmesi sadece donanmanın yeniden teşkilatlandırılması ve işe koyulması için değil, sultanın amaçlarını tanımlamak açısından

Levent Şahverdi Arşivi

da önem teşkil ediyordu. O ana kadar donanmanın görevi rahatça ilerlemeye engel olan Hıristiyan topraklarının fethi ve denizde İslam hâkimiyetine indirgenmişti. Barbaros'un İstanbul'daki denizcilerin başına geçmesiyle, hem büyük fetihler gerçekleşecek -mesela Malta[35] kuşatması- hem de Ege ve Adriyatik'teki stratejik noktalar kontrol altına alınarak etki alanı genişletilmiş olacaktı. Eskiden geçiş basamağı ve ticari trafik noktası olan Ceneviz ve Venedik, artık İnebahtı gibi Levant donanmaları[36] için erzak sağlama noktalarına ve stratejik üslere dönüşüyordu. Bu açıdan bakıldığında, Muhteşem Süleyman'ın[37] lojistik planlarını ve denizlerdeki hâkimiyeti garantilemek için Anabolu ve Malvasia'nın teslim edilmesi, Venediklilerle ilişkilerindeki uzlaşmalar açısından kaçınılmazdı.[38]

Venedik devletiyle barış imzalandıktan sonra, Diego Hurtado de Mendoza 2 Ekim 1540'ta hayli ilginç ve garip bir yol ayrımına gelir. V. Carlos Akdeniz meseleleri konusunda hayli tedirgin görünmektedir, Barbaros Hayreddin'in İstanbul'da[39] bulunmasını fırsat bilerek Cezayir'e gelir ve korsanlar şehrini ele geçirmeye çalışır. Diğer taraftan, I. François ve Protestan Almanlarla yaptığı savaş arasında gözünü Mağrip'e çeviren V. Carlos'un kafasını kurcalayan asıl sorun Alman meselesidir. Fransız diplomatlarına göre, Muhteşem Süleyman Carlos'un bu Afrika macerasından faydalanacak, Budin'i fethederek Tuna üzerinde kesin kontrol sağlayacaktır. Venedik imparatorluk için önemli olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu, Fransa ve Venedik arasında bir ittifak kurulması engellenmeye çalışılacak, özellikle Tendilla kontunun ikinci oğlu tüm cesaretiyle bu işe kendini adayacaktır.

Hurtado de Mendoza, ajanları sayesinde Komutan Alarcón'un, sayman Gallego'nun ve Gonzaga'nın, Barbaros'un imparatorluk saflarına geçmesi konusundaki konuşmalarından haberdar olur.[40] Bu diplomatik hareket Carlos tarafından umutsuz, karşıt taraflar için de oldukça mantıksız görünmektedir. Diğer taraftan, gizli kapaklı yapılan bu konuşmalar düşman tarafların ajanları sayesinde hemen öğrenilmiştir.[41] Antonio Rincón'un ulaştırdığı haberlerin yanı sıra, Osmanlı kaynakları da imparatorluk saflarının korsanla anlaşma imzalama niyetlerinin Büyük Türk'e iletildiğini doğrular. Sultan, Carlos'un niyetini ve kapudan paşasına yapacağı teklifin büyüklüğünü öğrenmek için Hayreddin'in çeşitli elçilere görüş bildirmesini

Levent Şahverdi Arşivi

sağlamıştır. Osmanlı tarafından bakıldığında bu görüşmeler tüm Akdeniz'i bir savaş içine çekebilir ve Osmanlı'nın en büyük düşmanlarının olası ilerleyişini engellemeye yarar. Hurtado de Mendoza, sekreter Cobos'a sık sık imparatorluk saflarının bu yoldan çekilmesi gerektiğini yazmıştır.[42] Ama fikirleri hiçbir zaman kaale alınmaz. Hıristiyan saflarda ise Doria ve Barbaros'un açıkça karşılaşmayı arzulamadıkları fikri gelişmeye başlamıştır. Karşılıklı olarak gemilerini kurtarma, Turgut'un serbest bırakılması ve sultanın Cenova sahillerine saldırmaması gibi kararlar aldıkları, savaşmamak için anlaştıkları şüphesi vardır. Preveze Savaşında her iki amiralin de garip tutumu bu kanının doğruluğuna işaret eder niteliktedir.[43]

Venedik'te yıllar boyunca edindiği sayısız haber, büyükelçiyi bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu gerçeğini en iyi tanıyan kişilerden biri haline getirir. Diğer İspanyollar gibi o da Osmanlı tehlikesinin, Topkapı Sarayında Barbaros'un gücünün zirvesine çıkarılmasıyla arttığı kanaatindedir. Hurtado de Mendoza, deniz konusuna değinen İspanyol yazarlar gibi[44] korsanı ve Cezayirlileri İber Yarımadası sakinlerinin sık sık karşı karşıya kaldıkları denizciler olarak görür. Barbaros'un sultanın donanmasının amirali unvanıyla göreve getirilmesi, iki imparatorluk arasındaki savaşın, Mağrip ve Berberistan'daki diğer İspanyol şehirlerinin hâkimiyeti için savaşla özdeşleşmesi demektir. Barbaros Hayreddin İstanbul'da divanı kontrol ederken, yakın çevresindeki ajanlara başvurmaktadır.[45] Hurtado de Mendoza, Osmanlı dünyasını en iyi tanıyan İspanyollardan biri olarak[46] önemli kahramanlarla ilgili sorunları ve olayları saptamayı ihmal etmez. Venedik'teki büyükelçinin bıraktığı belgeler, kapudan paşanın faaliyetleri konusunda bizi detaylı bir şekilde bilgilendirir, ancak buyruğu altında savaşan bir grup denizci olarak bahsettiği Cezayirli korsanların isimlerini anmaz. Bir bakıma, Hurtado de Mendoza'nın, V. Carlos ve Francisco de los Cobos'la olan yazışmaları az sayıda kahramanla, oynanan klasik tarihî bir hikâye niteliği taşır. Bu hipoteze göre, Cezayir fatihinin İstanbul'a gelmesi, Akdeniz dinamiğinin batıdan doğuya taşınmasıdır. Artık sultanın politikası İspanyol karşıtıdır. Barbaros'la ajanlar vasıtasıyla yapılan müzakereler, İspanyolların Mağrip'te kalan son topraklarını savunma amacı gütmektedir ve gerekçesi Carlos'un İspanya'dan gelen mirasının korunmasıdır. Zaten Carlos'un Ce-

Levent Şahverdi Arşivi

zayir'e geçmesi de doğrudan İspanyol topraklarının çıkarlarıyla ilgilidir. Hurtado de Mendoza gibi, V. Carlos da sorunları somut bireylerle özdeşleştirir ve kahramanlarının hareketlerini tasvir eden bir olaylar kroniği çıkarır; Antonio Rincón, César Fragosa, Barbaros Hayreddin ve Rüstem Paşa bunlardan sadece bazılarıdır. Hurtado de Mendoza, Vasto markisi ve imparatorun diğer safların kahramanları olması gibi, bunlar da olayların failleridir. Onlar Konseyi üyeleri, Babıâli vezirleri, Fransız elçisi, I. François'nın Venedik'teki yandaşları her zaman anonim kalmaya mahkûm, isimsiz kişilerdir.

V. Carlos'un Osmanlı ilerleyişini önce Akdeniz, sonra da Macaristan'da engellemek için Safevilerle bir anlaşmaya varması çok daha verimli olur. Diego doğrudan saraydan yürütülen bu konuşmalardan habersizdir,[47] ama Hıristiyanları Türk saldırılarından korumak için düşmanın güçlerini bölmek gerektiğine inandığından, Osmanlı savaş alanı sınırında her türlü enformasyonu tedarik eder.[48] Bu plan Hıristiyan devletleri teslim olmaya zorlamak için karşı tarafın çıkarlarını bölen Muhteşem Süleyman'ın fikirleriyle çakışmaktadır. Venedik açısından bakıldığında, iki Akdeniz imparatorluğunun denizde karşılaşması, temeli silahlı kuvvetler olan devletlerin savaşı gibi görünmektedir. Macaristan'ın ele geçirilmesi ve Safevi ilerleyişini[49] durdurmak için Anadolu sınırlarının güvenceye alınması bir tarafın, Milan dukalığının savunulması ve V. Carlos'un İtalya'daki topraklarının huzurunun sağlanması ise diğer çatışan tarafın gayesidir.[50] İttifakın bu amaçları değiştirecek herhangi bir hareketi, Osmanlı'nın durumunda saldırı planlarının, Carlos'un durumunda ise savunma planlarının tarafında olmak demektir.[51] Fransa'nın savaş ilan etmesi, büyükelçi Polin'in[52] başarılı çalışmaları sayesinde I. François ve Muhteşem Süleyman arasında imzalanan yeni antlaşmanın kalıcılığı açısından tehlikeli bir vaziyet yaratır. İstanbul'dan gelen haberler, tehlike hissinin büyümesine yol açar. Fransız-Türk birliği imparatorluk topraklarının karadan ve denizden gelen savaş tehlikesiyle istikrârsızlığa sürüklenmesi anlamına gelmektedir.

> "İstanbul'dan bulunan adamımın 19 Ocakta gönderdiği haberde komutan Polin'in geri dönmek amacıyla gelmediği, elçi olarak Atri Düküne gittiği bildiriliyor. Türk'e, Kralın (I. François) Majestelerinin (V.

Levent Şahverdi Arşivi

Carlos) topraklarına beş cepheden savaş açacağına dair söz vermiş: Navarra, Napoli, Milano, Genova ve Flandra. Bütün bu topraklarda iyi karşılanacakmış, çünkü burada gizli ajanları varmış ve Majestelerinin düşmanları olan kişiler tarafından çağrılmış. Napoli ve Genova için tek başına yeterli olmayacağı için bir donanma talep etmiş. Karadan da Almanların Majestelerine yardım etmemeleri için uğraşacakmış. Majesteleri hazır donanmasını kaybetmiş ve direnecek kuvvetten mahrum kalmışken, eğer bu yıl bu savaştan galip çıkarsa Türk'e Venedik topraklarını ele geçirmesinde yardım edecekmiş."[53]

Hurtado de Mendoza Venedik'ten Babıâli'ye giden Fransız büyükelçisinin hayatına son vermek için bir plan hazırlayarak, yeni bir ittifakın tehlikelerine karşı koymaya çalışır. Ancak bu komplo, Rincón ve Fragoso'nun ölümünden sonra Fransızların aldıkları tedbirler yüzünden fiyaskoyla sonuçlanır. Venedik, Avusturya hanedanlığının gücüne son verme gayesindeki Fransız-Türk stratejisinde anahtar bir öğeye dönüşür. Fransızlar Venedik'i kendi taraflarına çekebilmek için imparatorluğun kanallar şehrindeki vekilini tarafsız hale getirmeye çalışırlar. Şifre Fransızların para ile tuttukları katiller tarafından çalınır. Diego'nun can güvenliği Venedik otoritelerince garanti edilemez.[54] İtalya'daki askerî çatışmalarla ve Barbaros'un batı Akdeniz'e gelmesiyle Vasto markisi, Hurtado de Mendoza[55] ve imparatorluğun bu taraflardaki vekillerinin de katıldığı bir casuslar savaşı başlar.

Ne Fransızlar ne de Osmanlılar müttefiklerine güvenmezler, bu özellikle Muhteşem Süleyman için geçerlidir.[56] Hurtado de Mendoza, bu sözüm ona müttefiklerin arasındaki çekişmeler yüzünden Barbaros'un batıya gelmesinden çok korkmamaktadır. Barbaros'un Milano dukalığının kontrolü meselesine doğrudan karışmak için değil, Babıâli'nin amirali olarak göreve getirildiği zaman olduğu gibi Mağrip'e yönelmek için batı sularına açıldığını sanmaktadır.[57] İspanyolların Akdeniz'deki çıkarları bakımından, moriskoların İstanbul'a gelişi tehlikeyi artırmıştır. Elhamra valisini ve Tunuslu özel görevlileri haberdar eden Mendoza, Venedik'teki Osmanlı görevlisi Yunus Bey'i oyalamaya ve müttefiklerin planları hakkında enformasyon toplamaya çalışır.

Levent Şahverdi Arşivi

Hurtado de Mendoza'nın Barbaros'u anlatırken, esir ve kölelerden bahseden bir haber sıkıştırması ilginçtir; Hayreddin'in amiral olarak çıktığı birinci uzun İtalyan seferinde La Goleta'yı ele geçirişine ve kalede saklanan hazineyi anlatan efsaneye değinir. Cezayir ve İstanbul'daki esir ve kölelere göre bu büyük hazinenin ele geçirilmesi, Osmanlı politikasını Mağrip'e yönelten faktörlerden biridir. Devrin belgelerinde sık sık rastlanan bu haberleri hamamlar* ve diğer esir hapishanelerindeki sahtekârların uydurduğu sanıldığı için, resmi mektuplaşmalarda geçmez. Ancak Venedik'teki imparatorluk büyükelçisi doğru olup olmadığına bakmadan Akdeniz'in bütün limanlarında tekrarlanan bu masala büyük değer verir.[58] Bu veri de büyükelçinin, esirlerin toplandıkları yerlerde yapılan yorumların Venedik kanallarına kadar ulaşmasını sağlayan güzel bir istihbarat sistemi oluşturduğunu kanıtlar. Ama esas gerçeğe yakın bilgi Osmanlıların, özellikle de Barbaros'un Polin'le ilişkilerinin kötü gitmesidir. Eski korsanın Fransa'da bulunduğu son aylarda sultanın bütçeyi asgari düzeyde tuttuğunu ve donanmanın zor koşullar içinde olduğunu öne sürerek müttefiklerinden para yolmaya çalışması bunun sebeplerinden biridir.

Şaşırtıcı görünse de Hurtado de Mendoza, V. Carlos'un toprakları ve çıkarları konusunda imparatorluğun güney sınırlarında, Venedik'in tarafsızlığı sağlandığı takdirde bir tehdidin söz konusu olmadığına inanmaktadır. Bu fikir, uzun zamandır imparatorluğa karşı savaş açmaya yanaşmayan Osmanlılara hükmetmenin bir yolunu bulma konusundaki yorumlarında doğrulanır. Casusları, ekonomik kriz, Macaristan seferinin finansmanı için zimmîlere (sultanın Hıristiyan tebası) uygulanan vergi baskısı, veraset meselesinde vezirler arasındaki uzlaşmazlık ve sultanın yakın çevresindeki şahsi düşmanlıkların haberlerini verirler. Büyükelçi Carlos'a şunları yazar:

> "Majestelerine günler önce Türk hükümetinin kölelerden ibaret olduğunu, şahsi arzular yüzünden bölündüğünü, herkesin efendisinin zararına bile olsa kendi çıkarları için çalıştığını ve bu yüzden hepsinin rüşvet kabul ettiğini yazmıştım." [59]

* Cezayir'de hamamlar hapishane olarak kullanılmaktaydı. Bunu en güzel örnekleyen edebî eser şüphesiz Cervantes'in *Baños de Argel* (Cezayir Zindanları) adlı eseridir –ed.n.

Levent Şahverdi Arşivi

Süleyman'ın, I. François'yla imzaladığı antlaşmanın sona erdirilmesi için vezirlerin ellerinden gelen her şeyi yaptıklarını belirtir. Barbaros'un imparatorluk güçleriyle bir meydan savaşına çıkma riskini göze almayacağına kanidir.[60] Ona göre, Barbaros Nice kuşatmasında yaptığı gibi, gemilerinin güvenliğini tehlikeye atmadan savaş mühimmatını satıp, hizmetini müttefikleri için pahalıya getirerek, macerasından çıkar sağlamayı arzulamaktadır.[61] Eğer Venedik devletinin, Türk ve Fransız baskısına karşı direnişine yardım ederek tarafsızlığı sağlanırsa, tehlike imparator için azalacaktır. Ne de olsa taraflar fetih planlarında başarıya ulaşmak için onun yardımına ihtiyaç duymaktadır.

Osmanlı donanması İtalya'dan geçtiği sırada büyükelçinin esas kaygısı, Napoli ve Sicilya topraklarını imparatorluğun hâkimiyetinden kurtarmak için bu krallıkların komplosuyla Türklerin karaya çıkarılmasıydı. 1543 ve 1544 yılları boyunca Don Diego'nun mektuplarında fesat haberlerinin yanı sıra Ferdinand'ın Maran şehrini ele geçirme çabaları ve delegelerin imparatorluğun bu bölgesinde gösterdikleri başarısızlık yer alır. Lakin Barbaros'un sahil şeridindeki faaliyeti konusunda hiçbir haber yoktur. Büyükelçinin misyonu, düşman filosunun yaklaşmasıyla imparatorluğa karşı olanların özgürlük arzularının kabardığı şu devirde, İtalya'daki İspanyol hâkimiyetini korumaya odaklanmıştır.[62]

İmparatorun tahtta bulunduğu süre içinde, Osmanlı donanmasının İtalya sularından ikinci geçişinin bilançosu, Venedik'teki özel görevli tarafından çıkarılmamıştı. Çağdaşlarınınki gibi onun yargısı da hayli olumsuz olmalıdır. Fransa savaş hedeflerinden hiçbirine ulaşamamıştı. Vasto markisini bozguna uğratmasına rağmen, ne kuzey İtalya'daki topraklarını genişletmiş ne de Milano'nun kontrolünü ele alabilmişti. Bu bozgun muhtemelen markinin gözden düşmesine sebep olmuştur, nitekim Hurtado de Mendoza bu konuda yorum yapmaktan kaçınır.

Barbaros, Türk'ün esir pazarlarını zenginleştirmek üzere korsanlığa çıktığı bu deniz seferinin sonunda İstanbul'a döner. Fransızlarla yaptığı işbirliğinden memnun kalmamıştır. Öte yandan Muhteşem Süleyman hâlâ Avusturya hanedanlığıyla savaşa devam etmektedir. Fransa bir kez daha sultanı ve amiralini, aynı anda pek çok cephede birden savaşmak zorunda

Levent Şahverdi Arşivi

kalan V. Carlos'a karşı kolay bir zafer kazanma hayalleriyle kandırmıştır. Tarafların girdiği ekonomik kriz, daha acil diğer sorunların çözümüyle uğraşabilmeleri için genel bir barışı zorunlu kılar. V. Carlos ve I. François'nın 1544 yazında Crespy'de imzaladıkları barış, Diego Hurtado de Mendoza'nın yaşadığı tehlike ve gerilim dolu anların sona ermesi demektir. Babıâli'yle aradaki düşmalığın sona ermesi bunun gerçek finalidir.

François'nın Süleyman'la kurduğu ikinci ittifakın yanı sıra, Budin'in kesin olarak fethedilmesi imparatorluk saflarını, özellikle de Ferdinand'ı Babıâli'yle, hele Fransa'yla da barış imzaladıktan sonra, bir barış kararına varmaya ikna eder. 1543 ve 1544 yılında yazılan mektuplar çelişkili haberler ve Avrupa'da havanın değiştiğini ispatlayan verilerle doludur. İsyanlar, casuslar[63] ve komplo teorilerinin yanında Avrupa ve Akdeniz'de[64] bir barış olasılığı gündemdedir. I. François'nın Hıristiyanlık âlemini tehlikeye attığını kabul eden Mendoza, imparatora Osmanlı donanmasını limanlarına çıkarma sebeplerini haklı gösteren açıklamalar yapar. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1544 yılında yaşanan ekonomik krizi ve tahıl kıtlığını, tarafların yorgun düşmesini, genel bir barış sağlanmasının nedenleri olarak aktarır. Büyükelçi bu barışı birkaç sebep öne sürerek destekler: Öncelikle sultan donanmasını Fransa'nın yardımına göndererek pek bir kazanç elde edememiştir, ikincisi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun iç durumudur:

> "Ateşkes konusunda söylediklerine gelince, duyduğum kadarıyla Majesteleri tarafından bu konuyu görüşmek ve onaylamak üzere bir kişinin gönderilmesi girişimi ya da teklifi halinde Türk seve seve barışı kabul edecekmiş. Oğluyla arasında sorunlar olduğu ve Fransa'yla barış imzaladığı şu anda, Fransızlar anlaşmayı bozmaya cesaret edemeyeceklermiş. Çünkü eğer bozmaya kalkarlarsa Türklerin sakladığı o küçük sırları duyulacakmış. Bu devlette (Venedik) çok az sayıdaki imparatorluk taraftarları ve batıda işleri olanlar barıştan yanalar. Diğerleri bunu istememekle kalmıyor, bozmaya çalışıyorlar. Bunlar çok olduğundan, muhtemelen Venedik devletinin bunu müzakere yoluyla değil, oylamayla yapmasından korkuyorlar. Papa da

Levent Şahverdi Arşivi

aynı şekilde korkuyor olmalı ki bu devlete elçi gönderip, bu müzakerelerde bulunacakların herkesi gözetmesi gerektiği bildirdi." [65]

Ateşkes, imparatorluğu bekleyen tehlikelerden bazılarını def etmek anlamına geliyordu. Ragusa ve İstanbul'daki casusların haber verdiği üzere, Viyana'ya yapılacak yeni bir saldırıyı engellemenin yanı sıra ateşkes, İtalya'daki düşmanların ve rakiplerin planlarına hedef olmaktan kurtulmak ve kuzey Afrika'daki vassal prenslerin olası bir komplosunu durdurmak da demekti. Venedik sarayından gelen mektuplara göre, Tunus ve la Goleta, Barbaros'un Mağrip'te savaşma arzusunun ve Tunusluların yardım çağrılarının bir sonucu olarak Osmanlı tehdidine en çok maruz kalan topraklardı.[66] İmparatorluk saflarının hareket kabiliyeti, Babıâli'deki büyük şahsiyetlere alıştıkları rüşvetleri vermeyen yeni Fransız büyükelçisi Aramon'un[67] başarısızlığı ve Süleyman Paşa'nın öldürülmesiyle divanda[68] doruğa çıkan taraflaşma ve uzlaşmazlıklar yüzünden kolaylaşmış gibiydi.[69] Diego de Hurtado de Mendoza'nın Trento'dan yazılan son mektupları,[70] imparatorluk ve Babıâli[71] arasındaki antlaşmanın imzalanmasını engellemek için, Ferdinand'ın elçilerinin öldürülmeleri girişimiyle ilgili haberler verir. Mektuplaşma Ferdinand ve Süleyman arasında imzalanan ve V. Carlos'un da dahil edildiği ateşkes antlaşması öncesinde son bulur.

Avrupa'da barışın sağlanması, V. Carlos'un farazi anlamda kontrolü altındaki Akdeniz'de düşmanlığa son vermekten çok daha kolaydı. Hurtado de Mendoza mektuplarında, Muhteşem Süleyman'ın Akdeniz'deki faaliyetlerinin yanı sıra Macaristan'daki uzlaşmazlıklardan ve yeniçerilerin Tuna boylarında hâkimiyet kurma girişimlerinden çok tedirgin olduğunu açıkça belirtir. Ama batı denizlerindeki gelişmeleri bir kenara bırakmış gibidir. V. Carlos'un Cezayir'deki başarısızlığı ve Barbaros Hayreddin sayesinde korsanlığın doruğa çıkmasıyla Carlos'un miras aldığı Akdeniz'le, oğlu II. Felipe'ye bıraktığı Akdeniz, tamamen farklı bir haldedir. Akdeniz'deki gerginlik, Venedik'ten önemsiz bir sorun gibi görünmekteydi, San Marco meydanından bakıldığında, ufuk sadece batı suları ve Dalmaçya sahiliyle sınırlıydı. Zaten bu İspanyolların çıkarlarını ilgilendiren bir meseleydi, Üskok korsanlığı sadece onların başa çıkması gereken bir sorundu. İber Ya-

Levent Şahverdi Arşivi

rımadasını ve imparatorluğun İtalya'daki topraklarını ilgilendiren Mağrip'teki saldırılar Venedik'i pek ilgilendirmiyordu. Yarım yüzyıl sonra İnebahtı'da olacağı gibi hükümdarlar ve sultanlar Akdeniz'in genel dengesini bozacaklardır, ancak Venedik'in en muzaffer ve verimli zamanları olmasına rağmen korsan sorunu çözülmeyecektir.

Diego Hurtado de Mendoza, V. Carlos'un imparatorluğunun büyük bir tehdide maruz kaldığı devirlerden birinde göreve getirilmişti. Hıristiyan hükümdarların Akdeniz'de Osmanlıları durdurmak için kurdukları birlik büyük bir bozgunla yıkılmış, Venedik Avrupa'da ve denizlerdeki hegemonya sorunlarını çözmek için yardımını isteyen iki güç arasında kalmıştı. Diego Hurtado de Mendoza bu savaşın bütün aktörlerinin düşmana zarara verebilmek için birbirlerine ihtiyaçları olduğunu fark etmişti.

Süleyman, V. Carlos ve I. François'nın barış imzaladığını haber alınca Avusturya hanedanlığının iki ferdine birden karşı koyamayacağının farkına vararak Ferdinand'la bir ateşkesi kabul eder. Fransa, Barbaros'un sultanın donanmasıyla batı denizlerine geldiğinden emin olunca Milano üzerinde hak iddia etmeye devam eder. V. Carlos, asker ve kürekçi eksiğine rağmen saldırı gücü olan Venedik kadırgaları olmadan, doğuda yeni deniz savaşlarına katılmak gibi bir maceraya atılmak istememektedir. Diğer taraftan Venedik, İtalya hâkimiyetini ele geçirmek için gücünü artırmayı hedefleyen herkesin evlenmek istediği "Külkedisi" gibidir.

Venedik Cumhuriyeti bağımsızlığını korumaya devam eder ve imparatorluk büyükelçilerinin Avrupa'nın bu bölgesinin nabzını tutmak için başvurduğu Levant'ta ve batıda entrikanın merkezi haline gelir. İmparatorluk büyükelçisinin Venedik'teki faaliyetleri ve hazırlanan komploları durdurmak için üzerine aldığı görev hayati önemdedir. Zaten mektuplarında da 1540'lı yıllarda imparatorluğun karmaşık ve çetrefil siyasetini açıkça ortaya serer. Engel olamadığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Barbaros'un faaliyetleri sayesinde Akdeniz'de hegemonya kuran bir güce dönüşmesidir. Barbaros'un önderliğinde oluşan ve sonra Muhteşem Süleyman'ın donanmalarında profesyonel denizcilere dönüşen bu korsanlar ekolüne de karşı duramaz. Bu mesele, V. Carlos devri tarih yazıcılığında, Fransa ve diğer Alman prenslerine karşı verilen savaşın daha büyük önem arz etmesinin sonucu olarak fazla yer bulamaz.

Levent Şahverdi Arşivi

Lakin Carlos'un hükümdarlığı süresince en olumsuz sonuçlar doğuran meselelerden birinin de bu olduğunu iddia etmek hiç de abartılı kaçmaz. Önemli toprak kaybına sebep olmasa da, Osmanlı donanması Akdeniz'in kontrolünü elinde tutmuştur. Avrupa'nın diğer yarısına kendisini kilisenin savunucusu ve Haçlı seferlerinin öncüsü olarak göstermek isteyen "Cesar", yani imparator açısından bu her zaman sorunlu bir öğe olarak kalmıştır. V. Carlos, eski dünyanın iki eski dinini birbirinden ayıran denizin kontrolünü kaybederek tahtı bırakmış ve Yuste'de inzivaya çekilmiştir.

Notlar

1 Don Diego Hurtado de Mendoza'nın Başkumandan León Francisco de los Cobos'a mektubu, Venedik, 11 Kasım 1542, basım: A. Vazquez ve R. S. Rose.

2 Bkz. Á. González Palencia ve E. Mele, *Vida y obras de Don Diego Hurtado de Mendoza*, Madrid. Instituto Valencia de Don Juan, 1941, III cilt. E. Spivakovsky, *Son of the Alhambra. Diego Hurtado de Mendoza, 1504-1575*, Austin, 1970. A. Vazquez; R. S. Rose, *Algunas cartas de Don Diego Hurtado de Mendoza , escritas 1538-1552*, Yale, 1935. H. Nader, *Los Mendoza y el Renacimiento Español*, Guadalajara, 1986.

3 "Je suis très bien asseure que aurez à plaisir de faire chase agréable au roy, lequel est après pour fonder ung colliege à Paris, qui sera aussi excellent, mais qu'il soit parachevé et fourny de ce qui y est requiz, car il sera occasion de faire venir à l'univers toutes les bonnes lettres qui comencent à floryr en France aultant que en nul aultre pays." E. Charrière. *Négociations de la France dans le Levant*, París, 1853, seri I, s. 440.

4 P. Aretino, *Corrispondenza*, Bari, 1913; L. Freedman, *Titian's Portraits Aretino's Lens*, Philadelphia, 1995.

5 Price Zimmermann, T.C., *Paolo Giovio. The Historian and the Crisis of Sixteenth-Century Italy*, Princenton, 1995.

6 AGS (Archivio General de Simancas), E. dosya 66 -67, Bu mektupların büyük bir kısmı arşivde kopyalanmış olarak bulunmaktadır, orijinalleri ise Estado serisi, dosya 1315, 1316 ve 1317'dedir. Bu dosyada Diego a Cobos'un şahsi mektupları da bulunmaktadır. Bu iki şahıs arasındaki ilişki konusunda, Sanchez Palencia y Mille'nin eserinin yanı sıra, bkz. H. Keniston, *Francisco de los Cobos. Secretary of the Emperor Charles V*, Pittsburg, 1950.

7 "Ternéis muy continua y estrecha comunicación con el Marqués de Aguilar, nuestro Embaxador en Roma, ... Assí mismo la ternéis con el Príncipe Doria, Marques del Guasto, los Visorreyes de Nápoles y Siçilia, nuestro Embaxador en Génoua y los otros nuestros Ministros en Italia... Auisarnoseis continuamente de las nuevas y auisos que en Veneçia se tuuiere y supieren de las cosas del Turco y de sus preparaçiones y aparejos de guerra assí por mar como por tierra, procurando de saber con buena maña y dexteridad la verdad la verdad dellas y de lo que a aquella Reppública scriuieren sus Embaxadores que tiene con el Turco... Assí mismo daréis auiso al serenísimo Rey de Romanos, nuestro hermano, de las cosas que, como está dicho, se entendieren... Con el Nuncio o persona que por Su Santidad estuuiere en Veneçia... Con los Embaxadores que en aquella Repúb-

Levent Şahverdi Arşivi

lica ressiden y ressidieren por el Rey de Francia y con los otros sus criados..." AGS, Patronato Real, dosya 45, folyo 21, Á. González Palencia ve E. Mele, *age.*, s. 89-97.

8 *Age.*, s. 93.

9 V. Carlos devrinde büyükelçiler çalışılmayı bekleyen büyük bir konudur ve günümüzde unutulmuşluktan kurtulmaya başlamıştır. Bkz. C.J. Hernando Sánchez, *Castilla y Nápoles en el siglo XVI: el virrey Pedro de Toledo: linaje, estado y cultura (1532-1553)*, Avila, 1994.

10 Bkz. Murad Çelebi, S., *La vida, y historia de Hayradin, llamado Barbarroja (Gazavat-ı Hayreddin Paşa)*, M.Á. de Bunes; E. Sola ed., Granada, 1997, s. 141.

11 F. Braudel, *El Mediterráneo y el mundo medterráneo en la época de Felipe II*, Madrid, 1976, II, s. 340.

12 J. R. Hale, *L'Organizzazione militare di Venezia nel '500*, Roma, 1990, s. 37.

13 İnebahtı'da Osmanlılara karşı koymak için Kutsal İttifakın oluşturulması esnasında çözülmesi gereken en büyük sorun, Andrea Doria'nın Castilnovo'daki tutumu yüzünden Venedik'in yeniden Ceneviz kadırgalarıyla birlikte çatışmaya girmesi konusundaki çekimserliği olmuştur. Bunun doğal sonucu, Andrea Doria ve Venedik devleti arasında imparatorluğun Akdeniz politikasında olumsuz sonuçlar doğuracak bir düşmanlığın çıkmasıdır.

14 AGS, E. 66, 23 Temmuz tarihli mektup, folyo 9 (arka yüz).

15 "Esta Señoría tiene tanta sospecha y están tan poco asigurados de la voluntad del príncipe Doria que piensan que no da ni a dado passo sino a fin de engañarlos y en daño suyo, y para quitarles esta sospecha no bastan razones ni exemplos, ni asegurarlos de que el príncipe como criado hará siempre lo que le fuere mandado por vra. m., porque demás de ser el odio entre ellos y ginoveses muy viejo, los que no veen ni quieren bien las cosas de vra. m." AGS. E. 67, 12 Ağustos 1539 tarihli mektup, fol. 13 (ön yüz).

16 Bkz. Z. Korpás, "La frontera oriental de la "Universitas Christiana" entre 1526-32. La política húngara y antiturca de Carlos V", *Carlos V. Europeísmo y Universidad* sempozyumunda sunulan tebliğ (Granada 15 Mayıs 2000).

17 "Salido yo entraron el embaxador de francia y çesaro fragoso, el qual haza aquí todo mal oficio y trabaja quanto puede en todo lo que se ofrece contra el serviçio de vra. m., sobornando en publico y en secreto con razones y aun con obras con ocasión de negociar su partcular contra el duque de Hurbino. Dixeron a esta señoría quanto pesaua al rey su amo de la perdida de risano y que ellos no creian çierto que barbarrossa viniese sobre cataro, con intençion de dañarles o quitarselo, pues tenia la tregua con ellos, pero que a toda auentura ellos hauian despachado aquella noche una fragata al arçobispo de Ragusa con letras para barbarrossa que no se mouiesse a yr sobre cataro." AGS. E. 66, 19 Ağustos 1539, folyo. 13 (ön yüz).

18 AGS, E. 66. 28 Kasım 1539.

19 "On verra, par les actes de l'ambassadeur, que l'irritation de la Porte n'alla pas si loin, et lui-même nous apprend les moyens qu'il employa pour se concilier les hommes qui dominaient dans ses conseils" E. Charrière, *age.*, s. 421.

20 "Tuvo esta señoría letras de lorenço gritti, que murió en constantinopla, en las que certificaua auer Rincón dicho a ayas baxa y liutfi que vra. m. y la señoría de Venecia estavan diferentes y en grandes sospechas los unos de los otros y que de la dicha señoría se recelaua mucho del poder de vra. m. y le temía, por donde el sabia que la amistad entre ella y vra. mag. o duraría muchos dias, y por

Levent Şahverdi Arşivi

esto si se les detenían en los negoçios, mostrandose duros, negoçiarían mas a su ventaja" AGS. E. 66, 19 Ekim 1529, folyo 23 (ön yüz).

21 "Han tomado por fuerça tres naos de Raguseos en que benian de xv a xxv mil estales, y con esto y con lo que biene de çipro y lo que cada día han de alemania piensan passar su año". AGS. E. 66, 19 Şubat 1540, folyo 68 (arka yüz)

22 AGS, E. 1316, 11 Haziran 1540, A. Vazquez; R. S.Rose, *age.*, s. 39. Hatta barış anlaşmasının bir bakıma şahsi başarısızlığı olduğunu da ileri sürer: "Yo he hecho todo mi deber y no he podido más" AGS, E. 66, 28 Mayıs 1540, folyo 83 (arka yüz).

23 "Le G. S. ne veult ratiffer la paix si ce nést avecques novitez et restrinctions des anciennes capitullations avec ces s., nonobstant quelques raisons et remonstrances péremptoires que le s. Rincón et amb Badaoure ayent sceu faire." E. Charière, *age.*, s. 436

24 Bkz. L. Valensi, *Venise et la Sublime Porte. La naissance du despote*, Paris, 1987.

25 AGS, E. 66, 2 Mayıs 1540, folyo 79 (arka yüz).

26 AGS, E. 66,

27 Carande, R., *Carlos V y sus banqueros*, Barselona, 1990.

28 AGS, E. 66, 9 Şubat 1540, folyo 64.

29 Rincón'un defteri E. Charière tarafından yayınlandı. *Age.*, s. 474-485.

30 "El legado del papa no es aquí bien auisado porque no gasta dineros, ni las cosas del papa son bien vistas", AGS, E. 67. 25 Şubat 1541, folyo 136 (ön yüz).

31 Antonio Rincón şu haberi verir: "Certain pronistique de l´astrologue dudit G.S. disant que les chrestiens forcez, amaistrancés de l´arcenal de Constaninople, avoient á mectre le feu audit arcenal, le G.S. les a faict tous oster et tirer dehors d´icelluy et mis en aultres lieux et servitudes" Charière, *age.*, s. 442.

32 César Fragoso, Hurtado de Mendoza tarafından imparatorluk safları açısından Venedik'teki en büyük engel olarak tanımlanır. Bu yıllara ait Fransız kaynaklarına bakıldığında, bu yorumun hayli yerinde olduğu görülür: "Il sr. Rincón vi si è affaticato molto gagliardamente a beneficio delli sri. Venetiani, li quali, per quello sono avisato, si lodano di lui estremamente et se ne tengono estremamente satisfatti. Io era avertito che se la pace non seguiva, che essi sri. Venetiani si volevano totalmente mettere in le bracia di su m. chris. ... Cetifico l´Ex. V. che non si trovano niente bene satisfatti della maestà Cesarea, et scrivano al imperadore che la pace che hanno fatta, l´hanno fatta per essergli stato mancato di quanto gli era stato promesso" Carta de César Fragoso al condestable, publicada por Ribier, *Mémoires et Papiers d´état* , cilt I, s. 545.

33 Muhteşem Süleyman'ın Venedik doçuna gönderdiği, Venedik'in Fransa'yla işbirliğini talep ettiği 28 Şubat 1540 ve 1 Nisan 1542 tarihli mektuplar. Joseph von Hammer-Purgstall, *Histoire de l´empire ottoman*, Paris 1835-1843 , cilt. V, s. 536.

34 J-L. Belachami, *Nous, les frères Barberousse, corsaires et rois d´Alger*, Paris, 1984.

35 Malta'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Ege'deki hâkimiyeti konusundaki önemi için bkz. N. Vatin, *L´Ordre de Saint-Jean-de-Jérusalem, l´Empire ottoman et la Méditerranée orientale entre les deux siéges de Rhodes, 1480-1522*, Lovaina-Paris, 1994.

36 Bkz. İ. Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara, 1992; S. Özbaran, "Kapudan pasha", *Encyclopédie de l´Islam*, París, 1978, IV, s. 594-595; M. Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul, 1986.

Levent Şahverdi Arşivi

37 Osmanlı donanmasının Preveze Deniz Savaşındaki teşkilatlanması konusunda detaylı bir çalışmadan yoksunuz. Lakin Veinstein çalışmaları, *Kanuni Sultan Süleyman*'ın donanmaları nasıl işlettiği konusunda çok aydınlatıcıdır. Bkz. G. Veinstein, "Les préparatifs de la campagne navale Franco-Turque de 1552 à travers les ordres du duvan ottoman," *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*, 39 (1985), s. 35-67; ve S. Deny ; J. Laroche, "L'expédition en Provence de l'armée de mer du sultan Suleyman sous le commandement de l'amiral Hayreddin pacha dit Barberousse (1543-1544) d'après des documents inédits", *Turcica. Revue d'études turques*, I, (1969), s. 161-211.

38 Bkz. C. Güngen, *Türk Denizcilik Tarihi Bibliyografyası*, Ankara 1995.

39 M. Fernández Álvarez, *Corpus documental de Carlos V*, Salamanca, 1975, II, (1539-1548), s. 71-78.

40 "Un soldado que llaman Juan nauarro que dezia que hallandose él en ottranto quando barbarrossa estuuo surto delante del cabo vio como de su galera su hauia tirado un cañon si pelota y que alonso de alarcon que se hallaua alli salio y con el soldado y otro a cauallo, y que fueron primero retenidos en çierto villaje por la justicia pensando que fuessen espias, más despues los dexaron passar y que fueron a una ermita çerca de la mar, çinco millas del cabo donde hallaron tres turcos renegados, con los quales alonso de alarcon se fue y estuuo en la galera de barbarrossa hasta casi el da, y buelto a ellos y a ottraton, tomando dineros, se partio para siçilia por las postas. Assi mismo me ha auisado aquí un amigo mio que tiene letras de un sobrino suyo en corfu como alli hauia sido tomado un renegado françes con letras de Barbarrossa para el señor alarcon". AGS, E. 66, 15 Ekim, folyo 24 (arka yüz).

41 Antonio Rincón, İstanbul'da bulunduğu sürede oluşturduğu espiyonaj ağı sayesinde, imparatorluk saflarının niyetlerini çok iyi bilmektedir. Babıâli'de elçiliği süresince yaptığı harcamaları gösterdiği raporunda bunu açıkça ortaya koyar: "A Rado Bayano, aussi courrier ordinaire, dépesché par le sr. Rincón à Raguze avecques lettres au roy du XX de febvrier mil cinq cens trente-neuf, contenant entre autres choses la venue de Jehan Galiego, ministre de l'empereur devers Barberousse; payé pour la moitié de son sallaire, sept escuz,..." Charièrre, *age.*, s. 482.

42 "Sin saber que el trato de Barbarossa era doble, escriui yo al Principe [Andrea Doria] y don Fernando [Ferrante de Gonzaga, virrey de Sicilia] que lo sospechaua; mas no lo ose escriuir al Emperador, porque a los principes no se puede escriuir todas las sospechas, especialmente quien tiene no mucho credito", 24 Kasım 1540, baskı A.Vazquez, R. S. Rose, *age.*, s. 57.

43 V. Carlos'un Akdeniz siyasetini konu alan en iyi kronik: F. López de Gómara, *Guerras de mar del Emperador Carlos V*, M.Á. de Bunes ve N. Jiménez ed., Madrid, 2000.

44 M. García-Arenal; M.A. Bunes Ibarra., *Los españoles y el Norte de Africa siglos XVI-XVIII*, Madrid, 1992.

45 "El armada del turco es verdad que se habla en venir a Siçilia, a meçina, y assi se platico en casa de barbarrossa tres meses ha quando lo escriui a vra. m. porque vinieron dos espias el uno renegado de tierra de elche y el otro siciliano,.." AGS, E. 67. 4 Ocak 1541, folyo 125 (ön yüz)

46 AGS, E. 67, 10 Haziran 1541, folyo 171 (arka yüz).

47 V. Carlos'un Safevi şahıyla, López de Gómara tarafından bildirilen ilk irtibatı 1524 yılına denk gelir: "Vienen a Burgos embajadores del Sophi al Emperador contra Turcos", F. López de Gómara, *Annals of the Emperor Charles the V*, R. Merriman ed., Oxford, 1912, s. 209.

48 "Ay nueva que el Sofi ha desbaratado VII sanjaqs y muerto gran gente y que el turco llamaua a Constantinopla los sanjaqs de poniente para enviar algunos a leuante. Dios haga que sea verdad." AGS, E. 67, 24 Ocak 1541, folyo, 59 (arka yüz).

Levent Şahverdi Arşivi

49 AGS, E, 67, 26 Haziran 1541, folyo 176 (arka yüz).

50 AGS, E. 67, 23 Mart 1541, folyo 144 (ön yüz).

51 "Lo que escriui a vra. m. y esta sa. me comunico de la venida del turco en Ungria, dixo Rincón a esta sa. Condicionalmente en caso que el Rey de romanos proçediesse adelante en la empressa de Ungria porque le han persuadido no cumplirle que v. mt. tenga alli el pie" AGS, E. 67, 30 Ocak 1541, folyo 130 (arka yüz)

52 Bkz. O.G. Busbecq, *Itinera Constantinopolitanum et Amasia nun ab...ad Solimanum Turcarum Imperatorem...*, Anturoiae, 1581. İspanyolcaya bu isimle çevrilmiştir: *Embaxada y viajes de Constantinopla y Amasea de Augerio Gislenio Busbeguio, orador de la C.M. de Ferdinando Rey de Romanos al Gran Turco Solimano... Traducido del Latín por el L. Steban de Lopez de Reta, I.C. Navarro y advogado en el Real Consejo de aquel reyno*, Pamplona, 1610.

53 AGS, E, 67, 4 Mart 1542, folyo 236 (arka yüz).

54 AGS, E. 67, 1 Temmuz 1542, folyo 3 (arka yüz).

55 AGS, E. 14 Ekim 1544, folyo 224 (arka yüz).

56 "Que sobre todo se esperaria la venida de polin porque el turco tenia por ynciertas las promesas del Rey y hazia muy poca quenta dellas y que Soliman contaua las vezes que el Rey hauia faltado al turco y dezia que esta no le engañaria como las passadas y que convenia que el se moviesse primero en italia" AGS, E. 67, 16 Mayıs 1542, folyo 272 (arka yüz)

57 "Que el desegno del Turco no era venir en ponioente a las marinas de francia por el año que viene sino trabajar si pudiere de tomas a tripol de berberia y seruirse de aquel puerto puerto para poder de alli hazer la guerra sin meterse en puertos del Rey" AGS, 67, 22 Ağustos 1542, folyo 19 (ön yüz).

58 "Que entendio de una persona muy intrinseca de barbarrosa que pensaua yr el o imbiar a Tunez un cierto priuado suyo que llaman Ferrat aga por sacar de la manera que pudiesse gran cantidad de dinero que dexo enterrada en el castillo y que hauia degollado seis o siete esclavos que la enterraron y labrado una pared o no se que edifiçio ençima lo qual sabe este ferrat aga." AGS, E. 67, 22 Mart 1544, folyo 171 (önyüz).

59 AGS, E. 67, 3 Ocak 1543, folyo 63 (arka yüz).

60 Don Diego'nun casusları Süleyman ve I. François'nın yeni ittifakı konusundaki iç anlaşmazlıklar ve sultanın danışmanlarının karmaşık siyasetleri karşısında Barbaros'un içine düştüğü zor durum konusunda haberler verirler: "Que el paresçer de barbarrosa es no venir en poniente y assi lo ha dicho al turco, lo uno porque la gente se perderia desembarcando por ser poca y no usada a la guerra de poniente y las galeras quedauan solas y mal en orden de gente de remo; y lo otro por que mal se conçertaran los françeses y italianos con turcos, y que dexan las espaldas mal guardadas teniendo V.M. armada, pues ha pedido dineros prestados." AGS, E. 66. 30 Mart 1543, folyo 86 (arka yüz).

61 "Barbarrosa ha dicho a este que me invia el auiso que aunque el Turco se lo aya mandado no quiere perderle sus galeras" AGS, E. 66, 24 Mayıs 1543, folyo 117 (arka yüz).

62 AGS, E. 67, 18 Aralık 1543, fol. 153 (arka yüz): "El soldado que ha de entregar el castillo de palermo se llama miguel de pritiers y es casado en el castillo y el que trae el tratado se llama antonio y dize que ha de yr a bivir con el castellano de palermo para hallarse en el effecto" AGS, E. 67, 21 Aralık 1543, folyo 156 (arka yüz)

Levent Şahverdi Arşivi

63 AGS, E. 67, 22 Ocak 1544, folyo 164 (arka yüz).

64 "Dize que al tornar liçençia de los baxaes del consejo del turco dixo a Soliman baxa, que es el presidente, que esperaua en dios de ver una paz universal a lo menos por ocho o diez años para que todos se pudiessen tratar y comunicar, y que el Soliman baxa le llego mas cerca de si , en presençia de Janus bey, y le dio a entender que quando aquello se propusiesse el turco holgaria de escuchallo y que se podria tratar por medio del serenísimo rey de portugal. Y le pregunto si vra. mt. embiaria persona en caso que se entendiessen en la platica y la querria venir en que la tregua se entendiesse por las cosas de ungria. El mezquita le respondio que aquellas eran grqandes preguntas para el y gran negoçio y que daría parte dello al Rey, y quanto a lo de ungria que no sabia la voluntad de vra. mt., y auqnto al embiar persona que era cierto que v. mt. si huuiesse de abraçar esta pltica holgaria que fuesse sin que se mostrasse persona en su nombre. Respondio Soliman baxa que el cavallero de la Cruz Roxa que esta en Ragusa hauia dicho a Janus bey que en caso que se viniesse a esta platica trabajaria como en ella entreuiniesse persona en nombre de v. mt., dandole saluoconduto. Y Janus bey le dixo que assi era verdad, y que en esto entro Rustam baxa, yerno del Turco, y, entendida la platica, dixo que tambien seria menester que el Rey de Francia entrasse en esta tregua, y todos tres le dixeron que el podia ser el que la manejasse. Y el les respondio que hablaria con el Rey su amo, pero que era necessario que ni franceses nio venecianos entendiessen este negoçio hasta despues de concluydo por que todo lo storuarian" AGS, E. 67. 13 Temmuz 1544, folyo 210 (ön yüz)-211 (arka yüz).

65 AGS, E. 67. 8 Ocak 1545, folyo 242 (arka yüz).

66 "Que era llegado un embaxador del Rey de Tunez con dos galeotas de barbarosa y hauia presentado un libro del alcoran al Turco y demandaua armada para socorrerse este verano" AGS, E. 67, 11 Aralık 1544, folyo 233 (arka yüz).

67 Bkz. J. Chesneau, *Le voyage de Monsieur d´Aramon, ambassadeur pour lle Roy en Levant*, Paris, 1887.

68 "Este Rustan baxa es uno de los que el Rey de francia tiene pagados, según franceses publican. Verdad es que barbarosa es agota enemigo de françeses y el Rustan se tiene como hijo de barbarosa. Podria ser que el estar Rustan en tan buen lugar y siendo Barbarosa tan amigo suyo hiziesses venir el armada a Tunez" AGS, E. 67, 17 Ocak 1545, folyo 239 (arka yüz).

69 "Dize que la causa por que el Turco priuo del officio a Soliman baxa y le quito la hazienda fue porque quando el Turco este inuierno fue a caça anatolia, le mando que fuesse a estar con mustafa, hijo del turco, y la muger del turco embiaua con el un judio para que diesse yeruas al mustafa que venia deliberadamenta a hazer reverençia al turco, y que Soliman aviso desto a mustafa, el qual se torno tres jornadas atrás de donde hauia partido y prendio al judio y le hizo confessar lo que passaua, y que imbio a quexar al turco, y el turco nego que no sabia tal y luego, dende pocos dias, la muger del turco procuro que Soliman fuesse preso y deshecho" AGS, E. 67, Trento 17 Nisan 1545, folyo 263 (arka yüz)

70 "Dize que la causa por que el Turco priuo del officio a Soliman baxa y le quito la hazienda fue porque quando el Turco este inuierno fue a caça anatolia, le mando que fuesse a estar con mustafa, hijo del turco, y la muger del turco embiaua con el un judio para que diesse yeruas al mustafa que venia deliberadamenta a hazer reverençia al turco, y que Soliman aviso desto a mustafa, el qual se torno tres jornadas atrás de donde hauia partido y prendio al judio y le hizo confessar lo que pas-

Levent Şahverdi Arşivi

saua, y que imbio a quexar al turco, y el turco nego que no sabia tal y luego, dende pocos dias, la muger del turco procuro que Soliman fuesse preso y deshecho" AGS, E. 67, Trento 17 Nisan 1545, folyo 263 (arka yüz)

71 "...que el adorno, embaxador del serenisimo Rey de Romanos, llego en Adrianopoli ultimo de hebrero y que el le hablo, y en el camino al passar de un puente le saltearon un criado y un secretario y que el criado renego de miedo, y al secretario han tullido a tormentos por entender la comission de adorno, pero no sabia nada... [a Adorno] el embaxador de francia le hizo dar yervas porque no concluyesse la tregua" AGS, E. 67, Trento, 16 Nisan 1545, folyo 258 (ön ve arka yüz).

Kaynakça

Aretino, P., *Corrispondenza*, Bari, 1913.

Belacharni, J-L., *Nous, les frères Barberousse, corsaires et rois d'Alger*, Paris, 1984.

Bostan, İ., *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara, 1992.

Braudel, F., *El Mediterráneo y el mundo medterráneo en la época de Felipe II*, Madrid, 1976.

Busbecq, O.G., *Itinera Constantinopolitanum et Amasia nun ab ... ad Solimanum Turcarum Imperatorem...*, Anturoiae, 1581, İspanyolca çevirisi: *Embaxada y viajes de Constantinopla y Amasea de Augerio Gislenio Busbeguio, orador de la C.M. de Ferdinando Rey de Romanos al Gran Turco Solimano... Traducido del Latín por el L. Steban de Lopez de Reta, I .C. Navarro y advogado en el Real Consejo de aquel reyno*, Pamplona, 1610.

Carande, R., *Carlos V y sus banqueros*, Barselona, 1990.

Charrière, E., *Négociations de la France dans le Levant*, Paris, 1853.

Chesneau, J., *Le voyage de Monsieur d'Aramon, ambassadeur pour lle Roy en Levant*, Paris, 1887.

Deny, S y Laroche, J., "L'expédition en Provence de l'armée de mer du sultan Suleyman sous le commandement de l'amiral Hayreddin pacha dit Barberousse (1543-1544) d'après des documents inédits", *Turcica. Revue d'études turques*, I, (1969).

Fernández Álvarez, M., *Corpus documental de Carlos V*, Salamanca, 1975, II, (1539-1548).

Freedman, L., *Titian's Portraits Aretino's Lens*, Philadelphia, 1995.

García-Arenal, M.; Bunes Ibarra, M.A., *Los españoles y el Norte de Africa siglos XVI XVIII*, Madrid, 1992.

González Palencia, Á.; Mele, E., *Vida y obras de Don Diego Hurtado de Mendoza*, Madrid. Instituto Valencia de Don Juan, 1941, III cilt.

Güngen, C., *Türk Denizcilik Tarihi Bibliyografyası*, Ankara 1995.

Hammer, M. de, *Histoire de l'empire ottoman*, Paris 1835-1843.

Hernando Sánchez, C.J., *Castilla y Nápoles en el siglo XVI: el virrey Pedro de Toledo: linaje, estado y cultura (1532-1553)*, Avila, 1994.

López de Gómara, F., *Guerras de mar del Emperador Carlos V*, M.Á. de Bunes; N. Jiménez ed., Madrid, 2000.

— *Annals of the Emperor Charles the V*, R. Merriman ed., Oxford, 1912.

Murad Çelebi, S., *La vida, y historia de Hayradin, llamado Barbarroja (Gazavat-ı Hayreddin Paşa)*, M.Á. de Bunes; E. Sola ed., Granada, 1997.

Nader, H., *Los Mendoza y el Renacimiento Español*, Guadalajara, 1986.

Özbaran, S., "Kapudan pasha", *Encyclopédie de l'Islam*, Paris, 1978, IV.

Levent Şahverdi Arşivi

Price Zimmermann, T.C., *Paolo Giovio. The Historian and the Crisis of Sixteenth-Century Italy*, Princeton, 1995.

Keniston, H., *Francisco de los Cobos. Secretary of the Emperor Charles V*, Pittsburg, 1950.

Korpás, Z., "La frontera oriental de la "Universitas Christiana" entre 1526-32. La política húngara y antiturca de Carlos V", *Carlos V. Europeísmo y Universidad (V. Carlos Avrupacılık ve Üniversite Sempozyumu'nda* sunulan tebliğ, Granada 15 Mayıs 2000.

Ribier, *Mémoires et Papiers d'état*, cilt I, s. 545.

Sertoğlu, M., *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul, 1986.

Spivakovsky, E., *Son of the Alhambra. Diego Hurtado de Mendoza, 1504-1575*, Austin, 1970.

Vazquez, A.; Rose, R. S., *Algunas cartas de Don Diego Hurtado de Mendoza, escritas 1538-1552*, Yale, 1935.

Valensi, L., *Venise et la Sublime Porte. La naissance du despote*, Paris, 1987.

Vatin, N., *L'Ordre de Saint-Jean-de-Jérusalem, l'Empire ottoman et la Méditerranée orientale entre les deux sièges de Rhodes, 1480-1522*, Lovaina-Paris, 1994.

Veinstein, G., "Les préparatifs de la campagne navale Franco-Turque de 1552 à travers les ordres du divan ottoman", *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*, 39 (1985).

Levent Şahverdi Arşivi

Paulino Toledo*

TÜRKİYE SEYAHATİ ADLI 16. YÜZYIL ANONİM İSPANYOL ESERİNE GÖRE TÜRKLERDEKİ ESARET SİSTEMİ

Anonim bir İspanyol eser olan, 16. yüzyıla ait Türkiye *Seyahati*,[1] bu yüzyıldaki toplumların karşılaştırılması üzerine yapılmış ilk çalışmalara iyi bir örnek teşkil eder. Dolayısı ile yazarın dayandığı temel ya da kullandığı karşılaştırma unsurları, ahlaki değerler ile adalet ve eşitlik esaslarıdır. Bu esaslara duydukları saygı açısından karşılaştırma terazisine İspanyol, Yunan, İtalyan ve Osmanlı gibi farklı toplumlar konulur. Yazarın esas isteği, İspanyollar ve Yunanlılar ile İspanyollar ve İtalyanlar arasında ilginç karşılaştırmalar yaparak, bir yandan 16. yüzyılın ilk yarısındaki İspanyol toplumunun kötü yanlarını ortaya koymak, diğer yandan da Osmanlı toplumunun ve Türklerin erdemlerini örnek olarak sunmaktır. Bu yüzden yapıtta ele alınan esaret konusu, yazar tarafından bu çerçeve içerisinde geliştirilmektedir. Bu çalışmanın amacı ise *Türkiye Seyahati*'nde yer alan bilgilere göre Osmanlı toplumundaki esaret sisteminin işleyişinin açıklanması ve değerlendirilmesidir.

Eser Hakkında Genel Bilgiler

Türkiye Seyahati, önsözüne istinaden, II. Felipe'ye ithaf edilmiş, yazımı 1557 yılında tamamlanmış bir eserdir. Eleştirmenlerin büyük bir çoğunluğu eserin otobiyografi olduğunu kabul eder. Ancak şunu eklemek gerekir: Yazar, İspanya'ya gelip hatıralarını yazmaya başladığında, belli olayların anlatılarını tamamlaması ve kaleme almayı kolaylaştırması açısından, Menavino, Spandugino, Belons du Mans, Rocca, Georgiewitz, Busbecq ve diğer eserlerden yardım alma ihtiyacı duymuştur.

Eser yayınlanamamış olmasına rağmen çok sayıda entelektüel tarafından bilinir. Etkisi, imtiyazlı çevreler ve yazarın arkadaşlarıyla sınırlı-

* Dr., Şili Büyükelçiliği Kültür Bölümü.

Levent Şahverdi Arşivi

dır. Şu ana kadar yayınlanmama sebepleri bilinmeyen kitabın yazarının kim olduğu muamması da çözülememiş,[2] varolan beş elyazması yaklaşık üç yüzyıl boyunca unutulmuştur. Ancak 1863 yılında, B.J. Gallardo Ensayo de una biblioteca de libros raros y curiosos adlı eserinde kitabın varlığından bahseder. Daha sonra 1905 yılında, Manuel Serrano y Sanz tarafından ilk defa neşredilir.

Eser genel olarak üç kişinin diyaloglarından oluşur: Pedro de Urdemalas (başkahraman), Juan de Votoadiós ve Mátalascallando. Eserin planı ise şöyledir: Pedro de Urdemalas, İspanya'ya döndükten sonra, Tanrıya şükretmek için Santiago'ya hacı olarak giderken, kendisini unutan arkadaşları Juan de Votoadiós ve Mátalascallando ile karşılaşır. Onlara, İtalya'da imparatorun ordusunda görev yaptığını, sonra Türkler tarafından yakalanarak birkaç yıl köle olarak kaldığı İstanbul'a götürüldüğünü anlatır.

Arkadaşları bu hikâyeden etkilenirler ve Pedro'dan maceralarını anlatmasını isterler. Böylece, iki gün süren hikâyesini iki bölümde dinlerler.[3] Birinci bölümde Urdemalas, kadırgalardaki hayatını, İstanbul'a seyahatini ve hekimliği öğrenmesini anlatır. Hekim olması sosyal sınıf atlamasını sağlar ve koruyucusu ve efendisi Sinan Paşa'nın özel doktoru olur. Sinan Paşa'nın ölümünden sonra kaçmaya karar verir. Yunanistan ve İtalya üzerinden yaptığı seyahat, ilginç olaylar ve acılarla doludur. Sonunda İspanya'ya varır. İkinci bölümde ise Pedro, Türklerin yaşamlarından ve alışkanlıklarından, geleneklerinden, dinlerinden, kurumlarından, İstanbul'dan vs. bahsederek ilginç bir tablo çizer.

Türkiye Seyahati ve Türklerde Esaret

14 ve 15. yüzyıla ait kaynaklarda anlatıldığına göre, Türkler, Anadolu'ya ilk girdikleri zamandan itibaren değişik amaçlarla esir kullanmışlardı.[4] Türklerden bahseden bu yüzyıla ait değişik kaynaklarda, esirlerin Anadolu beyleri tarafından kullanıldığından bahsedilir. Bu şekilde köleler giderek artan sayıda devlet kurum ve kuruluşlarında yer almaya başlamıştır.[5] Bu olay, 1396 Niğbolu Savaşında Yıldırım Bayezid'e esir düşen Bavyeralı Johannes Schiltberger gibi, Türk beylerine hizmet eden bazı esirlerin hatıralarında da görülür. Schiltberger'in anlattığına göre, Niğbolu Savaşından

Levent Şahverdi Arşivi

sonra, Yıldırım Bayezid ölen askerlerinin intikamını almak için on binlerce esirin öldürülmesini emretmişti.[6]

Bu şekilde esirler, 16. yüzyılda toplum mekanizmasının bir parçası haline gelirler. Müellif İncicyan'ın eserinde belirttiği gibi, İstanbul'daki esirpazarı Osmanlı başkentinin gündelik hayatında çok önemli bir yer teşkil etmekteydi: "Kervansaray gibi birçok odadan ibaret esirpazarında Afrika'dan getirilmiş kadın ve erkek esir satışı yapılır. Az zaman evvel burada Gürcü, Abaza ve diğer milletlerden esirler de satışa çıkarıldı. Bunların birçoğu Hıristiyan çocuğu olduğu için eskiden Hıristiyanlar da onları satın alabilirdi, fakat bazı hadiselerden dolayı, Sultan Mustafa bunu men etmiştir."[7] Bilindiği üzere, bu dönemde gerek İspanya gerek Avrupa'nın diğer ülkelerinde esirlerin kullanılması alışkanlık haline gelmişti. Hıristiyan-Müslüman düşmanlığı yüzünden meydana gelen savaşlar esir sayısının artmasında büyük rol oynamıştı.[8] Ancak, Osmanlı toplumunda esaret sorunu aşağıda görüleceği üzere iki farklı durum arz etmekteydi:

a) Devlet çarklarının döndürülmesi ve devletin ihtiyaçlarının karşılanması için planlı ve düzenli bir hale getirilen esaret: Bu gruba devşirme usulü ile alınan bütün çocuklar ve bu yoldan devlet mekanizmasının ihtiyacını karşılayan kimseler girer.[9] Bu konu, Alman uyruklu Cripeschitz'e ait seyahat günlüğünde aşağıdaki şekilde açıklanır:

> "Türklerde usulden olduğu gibi, her köyden ya da bölgeden her yıl mutlaka üç, dört hatta beş delikanlı ya da çocuk toplamaya başlamışlar. Bu toplama işini yaparken de köyün en güzel ve en yetenekli gençlerini aşırıyorlarmış."[10]

b) Devletin temel fonksiyonlarını değişik faaliyetlerde desteklemek amacıyla kullanılan ve savaşların bir sonucu olarak ortaya çıkan esaret:[11] Bu gruba devletin ya da özel kişilerin şahsi hizmetlerinde veya değişik alanlarda ve işlerde çalıştırılan herkes girer.

Türkiye Seyahati'nde yer alan bilgiler, yazarın bizzat yaşadığı ikinci durumla ilgilidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Seyahati Yazarının Esaret İle İlgili Ele Aldığı Konular

Türkiye Seyahati'nin yazarı, esaretinden önce, İmparator Carlos'un donanmasında hizmet vermekteydi.[12] Türklerin eline düşmesi ile Türk kadırgalarındaki yaşama ve esirlerin durumuna şahit olmuş ve bizzat dört yıl boyunca esaret altında yaşamıştı.

Esirlerin paylaşılması

Paylaşım, yazarın bahsettiği ilk problemlerden biridir: "Denizlerden alınan esirlerin beşte biri Büyük Türk'e aittir.[13] Fakat kaptanlar her zaman faydalı bir mesleğe sahip olan veya para verip kurtarılabilecek durumda olanları alırlar. Sultana askerleri, şövalyelerin hizmetçilerini ve fakir olanları verirler" (TS s. 135).

Türkiye Seyahati yazarının anlattığına göre, esirler mesleklerine göre sınıflandırılır. Tutsaklar için İstanbul'da kalmak veya kadırgalarda kürek çekmek bu tasnife bağlıdır. *Türkiye Seyahati*'nin kahramanı Pedro, idrar ve nabız hekimi olduğunu söyleyerek kürek mahkûmluğundan kurtulmuştu. Hekim, topçu, çilingir, silah ustası, nalbant,[14] mühendis gibi bir meslekte erbap olmak sureti ile Osmanlı toplumunda önemli bir yer almak hakkı elde edilebilmekteydi (TS s. 134, 176). Sosyal bakımdan Türkler, bir kişinin esir olmasına rağmen bazı haklarını tanıyorlardı.[15]

Esirlerin kadırga hizmetleri ve beslenmesi

Yazarına göre, Türk kadırgalarındaki esirlerin beslenmesi, Hıristiyan gemilerindeki esirlerin beslenme durumundan daha iyidir: "Hıristiyan kadırgalarındaki yemek durumunun Türklerdekinden daha iyi olduğunu sanmayın, daha beterdir"(TS s. 137). Başka bir paragrafta şunu ekler: "Türklerde dört yıl kalmayı, İspanyollarda bir yıl kalmaya değişmem. Çünkü, İspanyol kadırgalarında bütün yıl aralıksız hizmet vermek zorundasınız. Türk kadırgalarında ise yalnız yazın.[16] Ayrıca, Türk kadırgalarında çok iyi ve doyacak kadar peksimet verilmektedir" (TS s. 184).

Normal şartlarda esirlere her gün muntazam olarak verilen yemek, 26 ons (746 gram) peksimet, bir avuç dolusu un ve bir ölçek şaraptan ibaretti[17] (TS s. 136). Düşman topraklarında bulundukları zaman bu miktar 20

Levent Şahverdi Arşivi

onsa (574 gram) düşmekteydi. Yazara göre bazen bir ölçek sirke, bir ölçek yağ ve bir ölçek mercimek de eklenmekteydi. Türkler bulabildikleri zaman esirlere aylık pirinç pilavı tayını ve bir libre (480 gram) et de vermekteydiler. Bayramlarda kesinlikle et verilirdi (TS s. 137). Bundan başka çok nadir, bal zeytin ve biraz peynir de dağıtılmaktaydı.

Esirlerin ekonomik rolü

Türkiye Seyahati yazarının İstanbul'daki Hıristiyan kölelerin çeşitli işlerde sıkı şekilde çalıştırılması konusunda verdiği malumatı incelediğimizde, esirlerin Osmanlı toplumundaki ekonomik rolü ortaya çıkar. Hıristiyan esirler Türkler için çok önemli bir ekonomik güç teşkil ediyorlardı. Bu aynı zamanda, satılık bir iş gücüydü. Türkler için birkaç esire sahip olmak, iş gücünü satan durumunda olmak demekti.[18] Çünkü, bir esir sahibi, esirini İstanbul'daki değişik iş kollarında çalıştırabilmekte ve kendisine gelir sağlayabilmekteydi.[19] Bu konuda İstanbul'u hemen hemen aynı dönemde ziyaret eden Alman uyruklu Hans Dernshwam'ın seyahat günlüğünde aynı konu yer alır.[20] Osmanlı toplumunda esirler sadece ev işlerine bakmaz, aktif bir rol yüklenerek toplumun ekonomik faaliyetlerine fiilen katılırlardı. Bu durum aşağıdaki paragraftan açıkça anlaşılabilir.

> "Sabahın köründe, kulede bulunan otuz kadar bekçi 'herkes aşağıya insin' deyip kulenin kapısını açar. Herkes hayvan pazarındaki koridorlardaki gibi aşağıya inmeye başlar. Yolda bekçilerden biri çuvalındaki ekmeği esirlerin günlük tayını olarak dağıtır. Esirlerden her meslek grubunun kendi bekçisi vardır. Onlar, esirleri kuleden alırlar ve sonra geri getirirler. Mesela sabah, 'marangozlar dışarı' dedikleri zaman, herkes en çabuk şekilde çıkmak zorundaydı. Yoksa yirmi tane sopa yerdi. Sonra başka bekçi gelip 'nalbantlar dışarı' diye bağırırdı. Sonra 'hızarcılar dışarı' vs. Bunun gibi bir mesleğe sahip olan kimseler Büyük Türk'ün tersanesine çalışmaya gidiyorlardı. Bu esirler günde iki buçuk 'riyal' eden[21] on 'asapire' kazanıyorlardı. Bu, esirlerin sahipleri için çok büyük bir kazançtı. Efendim Sinan Paşa'nın esirleri ise otuz 'eskudo'dan fazla kazanıyorlardı. Sinan Paşa

Levent Şahverdi Arşivi

bir günlük kazanç ile altı yüzden fazla esiri geçindiriyordu. Bir mesleğe sahip olmayan kimselere 'ergate' *(ırgat)* denirdi. Bunlar, bahçelere, bostanlara, odun kesip getirmeye, kulenin suyunu taşımaya gönderiliyorlardı. Esir kulesinde çok sayıda esir bulunduğu için epey su gerekiyordu. Esirlerin arasında ayrıca evlerin yapımında kullanılmak üzere sur ustaları ve taşçılar da bulunurdu. İstanbul'da ev inşaatçılığı çok iyi bir iştir.[22] Onun için esir sahipleri genellikle bu işlerle meşgul oluyorlardı. İstanbul'da bir evin ne kadar çabuk yapıldığından daha sonra bahsedeceğim. Esirleri çalıştırmaya götürdükleri zaman, gündeliklerin ve masrafların hesabını tutması için, başlarına katip olarak bir Hıristiyan esir koyarlardı. Bu Hıristiyan, her bekçi şu kadar sayıda esiri falan işe götürdü, diye kaydediyor, akşam bu hesaba göre onların kulede konaklamak üzere geri getirilip getirilmediğini kontrol ediyordu" (TS s. 161-2).

Yazarın bahsettiği Hıristiyan bekçiler Türkler için çok önemli bir yardım unsuruydu. Çünkü bu şekilde, Hıristiyan-Müslüman çatışması önlenmekteydi:

"İş bekçiliğe dökülünce, Hıristiyanlara Türklerden daha çok emniyet ederler. Hem onların Hıristiyan tutsaklara karşı tutumları, bizim Müslüman esirlere karşı davranışımızdan daha insaflıdır. Nitekim, Sinan Paşa veya herhangi bir generalleri, bayramlarda, çoğu Hıristiyanlara bekçilik etmiş tutsaklardan yedi sekiz kişiyi seçip azat eder. Azat edilenler, patronlarına, azatlı olarak, üç yıl hizmet görmek mecburiyetindedirler. Üç yılı doldurduktan sonra, diledikleri gibi hareket etmekte serbesttirler. Çok kez, bu üç yılı, gene tutsaklara bekçilikte geçirirler. Yüz kişiyi muhafazaya, sekiz kişi yeter. Bekçiler Türk olsalar elli kişi bile yetmez... Kendileri de esirlik ettiklerinden, kaçmak için başvurulacak yolları, hileleri bilirler. Türkler ise bunlardan bihaberdirler. Azat olup bekçilik edenlerde başkaca bir kaygı da vardır: Bir halt işleyip tekrar esarete düşmekten korkarlar. İşte bu sebepten, ellerinden gelen hizmeti göstermekte kusur etmezler... Hıristiyan ar-

Levent Şahverdi Arşivi

kadaşlarına karşı tutumları Türklerinkinden çok insafsızca ve daha kötüdür. Gardiyanlık eden bu Hıristiyanların, tutsakları soymak için yapmadıkları yoktur" (TS s. 162 – 3; TC s. 17-8).

Görüldüğü üzere, Türklerin esaret sistemi *Türkiye Seyahati*'ne göre Avrupa'nınkinden daha pratik ve üretime yönelik bir sistemdir. Aynı zamanda esaret, sadakat ve liyakate dayalı olup, Türk toplumunda esirlere tanıma, kabul görme ve minnettarlık duygusu aşılanır. Bu doğrultuda sistemin daha iyi işlemesi ve esirlerin durumunun devlet tarafından daha iyi bilinmesi için sürekli mufassal defter tutulur.[23]

Türk Esaret Sisteminde Azatlık ve Azatlar (Mu'taklar)

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki esirlerin özgürlüğe kavuşmalarının dört yolu vardı:

1. *Esirlerin İslamiyeti Kabulü (İhtida):* Bu konuda Osmanlı devletinin çok seçici ve dikkatli bir politika izlediğini görürüz. Çünkü esirler kendi memleketlerine dönebilmek için her türlü olanaktan faydalanıyorlardı. Hıristiyanlara, Müslümanlığı kabul ettikleri takdirde serbest çalışma, evlenme, ticaret yapma imkânları sağlanıyordu, hatta bu yüzden esirler Osmanlı sınırlarından daha kolaylıkla kaçabiliyorlardı. Şu bir gerçektir ki, bu fırsatlardan çok sayıda Hıristiyan yararlanmıştı. Osmanlı başkenti ve imparatorluğun diğer yörelerinde yaşayan ve hizmet gören Hıristiyanlıktan dönmelerin sayısı küçümsenmeyecek rakamlara ulaşmıştı[24] (TS s. 174-178).

Türklerin bu konuda takip ettikleri politika aşağıdaki paragraftan açıkça anlaşılmaktadır:

> "Ellerinden bir iş gelenleri, mesela, iyi topçu, iyi çilingir, iyi tüfekçi, iyi hekim, iyi cerrah, iyi mühendis olanları araştırıp seçerler. Bu gibilerini hoşça tutarlar ve evlendirirler. Karılarına ve çocuklarına bakabilsinler diye de kendilerine ufak bir ücret bağlarlar. İşte, olan budur. Yoksa, Müslümanlığı kabul edenler, öyle sanıldığı gibi, rahata kavuşmuş değillerdir. Eğer, esir düşenler ufak çocuk iseler, sünnet edilmekten kurtulamazlar" (TS s. 176; TC s. 24).

Levent Şahverdi Arşivi

Başka bir paragrafta, esirlerin Müslümanlığı kabul etme doğrultusundaki taleplerine karşı Türklerin aldıkları tavırlar hakkında fikir verilmektedir:

> "Müslüman yapmakta faydaları yoktur. Müslüman olunca, dışarıya çıkıp dolaşmakta serbest kalırlar ve kürekçilikten de kurtulurlar. O vakit, kim kürek çekecek? Zorlamak şöyle dursun, tutsakların çoğu, Müslüman olamadıklarından ötürü hasret çekerler. Müslüman olmak için yalvardıkları halde, baştan savulanları ben bilirim; zincirden kurtulup kaçabilmek için, bu yola sapıyorlar diye. Bir gün Paşa bana, bütün isteklileri sünnet ettirmek için bir dükkân açtırsaydık, kulelerde tek kişi kalmazdı, dedi. Çok doğru söylediğine, ben şahidim" (TS s. 175; TC s. 23-4).

Görüldüğü üzere, Türkler, din değiştirme konusunda Hıristiyan esirleri zorlamaya tenezzül etmemiş, olayı ne ihmal ne suiistimal etmişlerdi. Avrupa'da yoğun bir dinî baskı altında yaşandığı bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nda din değiştirme sorunu, esirleri topluma katmaya çalışarak pratik ve etkili bir şekilde çözülmüştü.[25]

2. *Fidye*: Hıristiyan esirlerin özgürlüklerini elde etmelerinin bir başka yolu da fidye idi. Fidye, genellikle soylu kimselerin ve yüksek rütbeli askerlerin elinde olan bir olanaktı. Esirin fidye bedeli belirlendikten sonra, aileleri tarafından karşılanmaktaydı. Bu işlerde İstanbul'daki yabancı elçiler,[26] Venedik balyosları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde iş yapan tüccarların arabuluculuğu çok önemli bir yer almaktaydı.

Sade asker ve kişiler için fidye ile kurtuluş hemen hemen imkânsızdı. Bu esirler *Türkiye Seyahati*'nde bahsedildiği üzere, Papalık Esir Kurtarma Fonu kanalıyla gerçekleştirilen esir kurtarma müzakeresini beklemek zorundaydılar. Bu fon, İspanya ve Avrupa ülkelerinde toplanan parayla oluşturuluyordu. Fakat yazara göre, Türkiye'de yaşadığı sürede sözü edilen fon ile hiçbir esir kurtarılamamıştı (TS s. 246). Bu sebepten ötürü bazı esirler, sonunda Müslümanlığı kabul ediyorlardı. Yazar, bu konu ile ilgili olarak Pedro'nun ağzından şunları söyler:

Levent Şahverdi Arşivi

"Pedro -Benim de karıştığım bir olayı anlatayım. Gozzo'nun tutsaklarını kurtarmak için Malta'dan bir heyet gelmişti. Dil bildiğimden, bu işle uğraşmaya beni görevlendirdiler. İstanbul'un, bunlara rast gelinmesi mümkün olan her yanını araştırdım. Altı bin kişiden topu topu yüz elli kadar ihtiyar erkek ve kadın bulabildim. Mata -Peki ne olmuşlar? Pedro -Çoğu Türk (Müslüman) olmuş. Bir kısmı da ölmüştür" (TS s. 248; TC s. 55).

Esir kurtarmak ve bu konuda müzakere etmek amacıyla zaman zaman İstanbul'a heyetler geliyordu. Fakat, *Türkiye Seyahati* yazarının dediği gibi, bu heyetler geç geldikleri için yukarıda bahsedilen sonuçlarla karşılaşıyorlardı. 1731 yılında kurtarılan Fransız esirlerini içeren listede otuz ve hatta otuz yedi yıl Türklere hizmet eden esirler bulunmaktaydı.[27] Diğer yandan, Osmanlı otoritelerinin Avrupa'dan İstanbul'a gelen esir kurtarma heyetlerine bu konuda her zaman açık davrandıklarını ve pazarlığa tenezzül etmediklerini vurgulamak gerekir.

3. *Esirlerin Sahiplerinin İradesine Dayalı Özgürlük:* Yazar, Hıristiyan esirlerin sahiplerinin kararıyla özgür olabildiklerini de söyler. Fakat bu uzun bir süre hizmet verdikten sonra elde edilebilen bir özgürlüktü. Yazarın ifadesiyle olay şu şekilde gelişmekteydi:

"Fidyesiz azat edilen bütün esirlerin kötü kişi oldukları manası çıkarılmasın. İçlerinde birçokları vardır ki üç esire sahip olan namuslu Türklere rastlayıp, Anadolu'ya[28] geçerek çiftliklerinde zincirsiz çalışırlar. Birçok yıl hizmet verdikten sonra, bu Türkler onları serbest bırakır ve hatta yol harçlıklarını da verirler" (TS s. 164-5).

4. *Türklerce Verilen Azatlık Belgeleri (Itıkname) Yolu ile Özgürlük:* Daha önce söylenmiş olduğu gibi, bu tür özgürlük belirli bir hizmet süresine karşılık veya liyakat esasına göre veriliyordu. Mesela, esir gardiyanlarının özgür olabilmeleri için üç senelik bir hizmet süresini tamamlamaları gerekmekte[29] diğer durumda, özgürlüğün elde edilmesi zamana ve efendiye bağlı kalmaktaydı.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'da hekimlik yapan ve bu meslekte ün kazanan *Türkiye Seyahati*'nin kahramanı Pedro, uzun zamandan beri hasta olan Sinan Paşa'yı iyileştirdiği için bir azat kâğıdına layık olmuştu. Azat kâğıdının Pedro'ya teslim sahnesi duygusal bir anlam taşır ve bize Türklerdeki esaretin belli başlı noktalarını gösterir. Bunlardan biri, başka toplumlarda veya esaret sistemlerinde bulunmayan esaret-liyakat bağlantısıdır. Sinan Paşa'nın Pedro'ya azat kâğıdını teslim etmesi sahnesi şu şekilde gelişir:

> "Bana bundan dolayı hiç de teşekkür borçlu değilsin. Her şey Allahın dilediklerindir. Benim payım yoktur bu işlerde. Şimdi, sana azat kâğıdını veriyorum ama ben kendime gelinceye kadar vatanına dönmene müsaade etmiyorum; o zamana kadar sabırlı ol. Büyük Türk'ün başına yemin ederek, söz veriyorum; seni memleketine öyle bir göndereceğim ki, oralarda, Hıristiyanlıkta, herkes Sinan Paşa'nın esiri değil hekimiydi desin"(TS s. 232).

Fakat bu yoldan özgürlüğe kavuşabilecek durumda olan bir meslekte erbap tutsaklar, artık kişiye bağlı değil devlet menfaatlerine bağlı kalmaktaydılar. *Türkiye Seyahati* yazarına göre, Türkler için devlet menfaatleri her şeyin üstündeydi. Onun için Sinan Paşa'nın son vasiyeti devlet menfaatleri karşısında iptal edilmektedir. Devlet çıkarları söz konusu olunca Sinan Paşa'nın vefatından önce Pedro'ya verdiği azat kâğıdının geçerliliği de ortadan kalkmış olmaktaydı. Bu durumu şöyle dile getirilmektedir:

> "Benim tarafımdan tedavi edilen büyük ve nazik bir efendi olan Türklerin papası gibi görev yapana (şeyhülislam) gittim ve derdimi izah ettim. Her şeyi olduğu gibi anlattım. Ona azat kâğıdımın verilmesine rağmen saklandığını, onu Sultanın kararından dolayı bana vermek istemediklerinden korktuğumu söyledim ve şu soruyu yönelttim: Eğer, Sinan Paşa'nın vasiyeti beni serbest bırakmak oldu ise, bunu elde etmek için adaletin hangi yoluna başvurmam gerekir? Bu konuda şahitlerimin de çok olduğunu ilave ettim. O bana katılarak haklı olduğumu ve buna dayanarak, bazı durumlarda her-

Levent Şahverdi Arşivi

hangi bir meslekte erbap olan bir esiri serbest bırakma mecburiyetinde olmadıklarını da açıkladı. Çünkü bu durumda, erbap esirin gidişi ile devlet menfaatleri zarara uğramış olur. Onun için dava kazanılamaz"(TS s. 252).

5. *Hac yolu ile özgürlük:* Kitapta haccın bir aşaması olan kurban merasimine iştirak, özgürlüğü elde edebilmenin beşinci unsuru olarak zikredilir. Yazarın aktardığına göre, Mekke yakınlarında bulunan Arafat Dağında gerçekleştirilen kurban törenlerine "bir esir iştirak etmiş ise artık o azat edilmiş sayılır" (TS s. 405).

* * *

Türkiye Seyahati adlı eser, ekonomiyi güçlendirme ve Osmanlı İmparatorluğu gibi savaşçı bir toplumun iş gücü azlığını sorununu giderme gerekliliğine odaklanmış bir sistem olarak Türklerdeki köleliği anlatmaktadır. Osmanlı devleti ve toplumu için esir, bulunduğu pozisyona göre, ucuz işçi, bilgi kaynağı, uzun vadeli bir yatırım veya fidye vasıtası ile yüksek bir kazanç elde etme unsuru anlamına gelebilir. Bu sebeple Türklerin, esirlerin dinlerini değiştirmek gibi bir amaçları olmamıştır, zira bu, gerek devlet gerekse toplum açısından ekonomik ve sosyal bir kayıptır. Dolayısı ile Türkler, *Türkiye Seyahati* adlı eserde de anlatıldığı üzere, esirlerini hiçbir zaman inançları ve dinleri açısından bir tehdit veya düşman olarak görmemişler, aksine Hıristiyan esirlerinin İslam dinine geçmeleri konusunda çok seçkin bir politika uygulamışlardır.

Notlar

1 Bu çalışmada yapıtın en noksansız baskısı olan Fernando García Salinero'nun hazırladığı *Türkiye Seyahati*'nin 3. baskısını (Cátedra Basımevi, Madrid, 1986) kullanacağız (Alıntı ve dipnotlarda TS kısaltması kullanılacaktır). Bu yapıttan Türkçeye kısmen çevrilmiş iki baskı bulunmaktadır: Birincisi, Fuad Carım tarafından hazırlanan ve *Kanuni Devrinde İstanbul* adı altında İstanbul'da 1964'te basılan eserdir (Alıntı ve dipnotlarda TC). İkincisi ise, *Türkiye'nin Dört Yılı. 1552-1554* adlı A. Kurutluoğlu tarafından hazırlanan ve Tercüman 1001 Temel Eserler serisinde yer alan baskıdır (Alıntı ve dipnotlarda TK).

2 Bkz. Marcel Bataillon, *Le docteur Laguna auteur du Voyage en Turquie*, Paris, Librairie des Editions Espagnoles, 1958.

3 Bkz. Paulino Toledo, *Türkiye Seyahati: XVI. Yüzyıla Ait Bir Anonim Esere Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Toplumsal Yapısı ve Gelenekleri*, Ankara, 1992, s. 14-34 (basılmamış doktora tezi).

Levent Şahverdi Arşivi

4 Ruy Gonzáles de Clavijo, *Embajada a Tamerlán*, Madrid, 1984, s. 110-111; Pero Tafur, *Andanças e Viajes de un Hidalgo Español (1436-1439)*, *Barcelona*, 1982, s. 152-3, 156-7, 189; André Miguel, *L'Islam et sa Civilisation*, Paris, 1977, s. 224, 240.

5 Bernard Lewis, *İslam'ın Siyasal Söylemi*, İstanbul, 1993, s. 78.

6 Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, İstanbul, 1995, s. 34-7.

7 G. İncicyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, İstanbul, 1976, s. 35.

8 Salvatore Bono, *Schiavi Musulmani in Italia nell'Eta Moderna*, Ankara, 1988, s. 58-59.

9 Mehmet Şeker, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*, Ankara, 1991, s. 129; M. Philips Price, *A History of Turkey from Empire to Republic*, Londra, 1958, s. 58-59.

10 Benedict Curipeschitz, *Yolculuk Günlüğü (1530)*, Ankara, 1989, s. 25.

11 Muhammed Ebu Zehre, *İslam'da Savaş Kavramı*, İstanbul, 1985, s. 106, 111.

12 *Türkiye Seyahati* yazarı (Pedro) Türkler tarafından yakalanmasını kendi ifadesiyle şu şekilde izah eder: "1552 yılı Ağustosunun dördüncü günü imparatorun donanmasıyla Cenova'dan Napoli'ye giderken, hareketimizi haber alarak Ponza Adalarında bekleyen Türk donanmasının hücumuna uğradık. Kumandanımız Prens Doria idi. Geceleyin peşimize düştüler ve denizcilik başlıyalı beri, suya indirilen gemilerin en mükemmelleri sayılan ve tayfaları en bol olan yedi kadırgamızı zapt ettiler. Türk donanmasının kumandanı Sinan Paşa idi. Emrine düzenli 150 gemi vardı. Benim içinde bulunduğum gemiyi yakalayan kaptanın adı Sancaktar Mustafa idi" (TS s. 129; TC s. 9; TK s. 9).

13 Bu konu için Bkz. *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*: "Bir gün Karaman ilinden Kara Rüstem derler bir bilgiç kişi geldi. Kazasker olan Çandarlı Halil'e geldi. Dedi ki: 'Efendi! Bunca hanlık malını niçin ziyan edersiniz? Kadı: 'O dediğin hangi maldır' diye sordu. Rüstem: 'İşte bu esirler ki gazi olurlar, Tanrı buyruğunda bunların beşte biri hanındır. Niçin almazsınız' dedi. Kazasker bunu hana arz etti. Han: "Tanrı buyruğu neyse yap' dedi", *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ankara, 1958, s. 58.

14 Nalbantlar Osmanlı süvari ordusunda nal ve mıh imalatında görevli idiler. Bkz. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugatı*, 1986, s. 140-141.

15 Bkz. Ogier Ghiselin de Busbecq, *Kanuni Devrinde Bir Sefirin Hatıratı (Türk Mektupları)*, Ankara, 1953, s. 59; Busbecq, *The Turkish Letters of O. G. de Busbecq*, Oxford, 1968, s. 107.

16 Türklerin İnebahtı'da (Lepanto) yenilmelerinin sebeplerinden biri yazın bitmesi ile meydana gelen kürekçi eksikliği idi. Bkz. Paulino Toledo, *Lepanto: El último Encuentro Naval por la Soberanía Mundial en el Mediterráneo* (İnebahtı: Dünya Egemenliği için Akdeniz'de Yapılan Son Deniz Savaşı), Erdem 6/18, Ankara, 1990, s. 872.

17 Türkler Avrupalıların şarap içme alışkanlıklarını bildikleri için Osmanlı filolarında şarap tayınına çok önem verilmekteydi.

18 Kölenin yeniden alınıp satıldığı durumlar vardır. 30 yıldır köle olan Macar esir Bartholomew Georgiewitz'in, 7 kere satılmış olması bu olaya örnek olarak gösterilebilir. Türklerin elinde esir olarak yaşadıkları, 1544 yılında Antwerp'de yayınlanan, *Les miseries et tribulations que les Christiens tributaires et esclaves tenus par les Turcs seuffrent* adlı eserde anlatılmaktadır.

19 Bkz. Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 109-111.

20 Hans Denschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Ankara, 1987, s. 144: "Erkek zenginse birisi ise bir köle veya güçlü kuvvetli bir esir satın alır. Bu öte beri çalışır, günde 7, 8, 10, 12 akçe kazanıp evi besler".

Levent Şahverdi Arşivi

21 Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için eski İspanyol para birimlerinin karşılıkları aşağıda verilmiştir: 1 düka = 11 riyal (real); 1 riyal = 34 maravedi; 1 maravedi = 2 blanca; 1 düka = 374 maravedi.

22 Busbecq, *age.*, s. 60.

23 Mesela, gayrimüslimler nezdinde bulunan esir ve cariyelerin kaydedilmesi hakkındaki hüküm için bkz. Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul*, Ankara, 1987, s. 65-66.

24 Ahmet Refik, *age.*, s. 66.

25 Raphaela Lewis, *Every Life in Ottoman Turkey*, Batsford-Putnam, Londra-New York, 1971, s. 176.

26 Busbecq, *age.*, s. 95-97; Karl Tebly, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, Ankara, 1988, s. 265-271.

27 R. P. Jehannot, *Voyage de Constantinople pour le Rachapt des Captifs*, Paris, 1732, s. 395-401.

28 Dernshwam, *age.*, s. 216, 226.

29 Ahmet Refik, *age.*, s. 66.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Xavier Sellés -Ferrando*

TÜRKLERİN I. VİYANA KUŞATMASININ İSPANYOL EDEBİYATINDAKİ YANKILARI

Avrupa'da 16. yüzyılda cereyan eden olaylar arasında en çok söz edilenler, 1529 yılında Viyana'nın Türkler tarafından birinci defa kuşatılması sırasında, Avusturya topraklarında yaşananlardır. Sultan Süleyman'ın Viyana önlerindeki yenilgisi, Avrupa ülkelerinde, Osmanlıların sonu gelmeyen saldırılarından artık kurtuldukları umuduna yol açmıştı. Türklerin birkaç yıl sonra çok daha güçlü bir orduyla yeniden Viyana'ya doğru yola çıkacağı kimsenin aklına gelmiyordu. Arapların İspanya'dan kovulmalarından 37 yıl sonra Hıristiyanların kendi dinlerinden olmayan bir ulusu yenilgiye uğratmaları, Pirene Dağlarının ötesinde de büyük bir sevinçle karşılandı. Dolayısıyla bu olayın, bir süre sonra 16. yy. İspanyol yazınında etkilerini göstermesi çok doğaldır. Viyana Kuşatmasının İspanyol yazınındaki etkilerini incelemeye geçmeden önce, söz konusu dönemde Avrupa'da egemen olan durumu anımsamak yerinde olur.

1430 yılının Mart ayında Venedikliler, Çanakkale Boğazını Türklerin saldırılarına karşı koruyamaz hale gelmişler ve Selanik kentini Osmanlılara bırakmak zorunda kalmışlardı. Hıristiyanlık âlemi bunun üzerine Osmanlılara bir karşı saldırı hazırlamak üzere birleşti, fakat başarılı olamadı. Osmanlılar 1444 yılında batılıları Varna yakınlarında büyük bir hezimete uğrattılar. Osmanlıların bu zaferi, Avrupa'da kuracakları egemenliğin temelini oluşturdu. 30 Mayıs 1453'te Sultan II. Mehmet'in Konstantinopolis'i ele geçirmesinin de bunda büyük etkisi olmuştu. Sultan Mehmet, kente İstanbul adını verip burayı devletin payitahtı ilan etti, Aya Sofya kilisesini de camiye dönüştürdü.

Sultan Süleyman Osmanlı tahtına çıkar çıkmaz, 1521 yılının 29 Ağustos günü Belgrad'ı fethetti. 27 Temmuz 1526 tarihinde de Drava Irmağı yakınlarındaki Peterwardein kalesi Türklerin eline geçti. 29 Ağustosta

* Viyana'daki İspanya Büyükelçiliği basın ve kültür danışmanı.

Levent Şahverdi Arşivi

Tuna Nehri kıyısında bulunan Mohaç dolaylarında Türkler bütün Macar ordusunu bir buçuk saat içinde kılıçtan geçirdiler. Bu çarpışmada ölenler arasında pek çok yüksek Macar asilzadesi, savaşçı piskopos ve hatta henüz 20 yaşında olan genç Macar kralı da vardı. Osmanlıların bu zaferinden sonra Avusturyalılar ve özellikle Viyana'da yaşayanlar, gelecekte kötü olayların kendilerini beklemekte olduğu korkusuna kapıldılar. Padişah, genç Macar kralı savaşta öldükten sonra sahipsiz kalan Macar tacını kabul etmedi, adeta onu küçümsedi. Buna karşılık "üç krallığın" kendisine itaat etmesini sağladı ve kendini "hakanlar hakanı, hükümdarlar hükümdarı ve Tanrının her iki âlemdeki gölgesi" ilan etti.

1526 yılı içinde Macaristan'da iki kral seçildi. Bunlardan biri, bir azınlık tarafından miras anlaşmalarına ve hanedan yasalarına göre seçilen Avusturya hanedanından Ferdinand idi. Fakat asilzadelerin çoğunluğu tarafından, seçim hukukuna uygun olarak Erdel Voyvodası Hans Szapolyai krallığa layık görüldü. Avusturyalılar ona "Graf von Zips" (Zips kontu) adını takmışlardı. Szapolyai, Sultan Süleyman'ın Macaristan'daki egemenliğini tanıdı ve üstelik padişahın emrine ordular tahsis etmekle kalmayıp, Viyana'ya karşı girişilen saldırılara da bizzat katıldı. Kısa süre sonra yeni bir sorun ortaya çıktı: Para kaynaklarına sahip olmayan yeni kral Ferdinand, savunmasını sağlayacak ordu için gereken parayı nereden bulacaktı? Oysa ağabeyi İmparator V. Carlos, İspanyolların Amerika'da ele geçirdikleri topraklar sayesinde hatırı sayılır miktarda değerli madene sahipti ve bu da ona daha sonraları erkek kardeşine yardım etme olanağını sağlayacaktı; ama gene de ansızın karşısına çıkan sorunları göz ardı etmemek gerekir.

Ferdinand, ağabeyi V.Carlos'a Türklere karşı kendisini savunmasında yardım elini uzatması için uzun süre boşuna yalvardı. İmparator o sırada, papalığa, Fransa'ya ve Venedik'e karşı savaşıyordu ve her şeyden önce ülkesinin çıkarlarını korumak zorunda olduğundan, kardeşine hemen para desteğinde bulunacak durumda değildi. Hatta tam tersine, İtalya'da verdiği mücadele sırasında, 24 Temmuzda erkek kardeşinden yardım bile istedi ve birer tabur piyade eri ve süvari yollaması için haber gönderdi. Kendisine yalnız Hollanda'da genel vali konumunda olan kız kardeşi Maria von Un-

Levent Şahverdi Arşivi

garn'dan destek geldi; ünlü Flandra ordularından 1500 İspanyol askeri İmparator V. Carlos'un emrine yollandı.

Daha sonra Viyana'nın savunması sırasında Luis de Avalos'un kumandası altında savaşa katılanlar bu İspanyol askerlerindendi. Bu askerler 1529 yılının başlarında Ren Nehri üzerinden akıntıya karşı ilerlediler ve önce Venedik yakınlarında bulunan Krain'da bir çarpışmaya katıldılar. Fakat burada hakları olan paralarını alamayınca baş kaldırdılar. Sonuç olarak bu gönderilen 1.500 askerden sadece yaklaşık 750'si eylül ayında Viyana'ya ulaştı.

İmparator, çok yönlü ilgi alanları yüzünden, sürekli Avrupa'nın bir ucundan bir ucuna dolaşıyor ve büyük bir tehlikeyle karşı karşıya olan doğu bölgesine hiç uğrayamıyordu. Bu nedenle erkek kardeşine Szapolyai ile barış anlaşması yapmasını önerdi. Almanya'da gerek soylulardan gerekse halktan pek çok kişi, Ferdinand'ın imparatora yardım etmemesine kızıyorlar ve "Tanrıya karşı gelen şu İspanyol Fernando'nun[1] Türklerin eline geçmesini" diliyorlardı.[2]

Hatta Martin Luther bile sesini yükselterek, Hıristiyanlık âleminin haklarını ve inancını koruyan imparatorun içinde bulunduğu tehlikeyi vurguladı ve insanları ona yardım etmeye davet etti, ayrıca Venedik yönetimini de imparatora sürekli ihanet etmekle suçladı. 29 Haziranda Barselona'da Papa VII. Clemente ile bir uzlaşmaya varıldı ve 5 Ağustosta Fransa ile Cambrais Barış Antlaşması imzalandı; akat artık İtalya'da konuşlanmış imparatorluk kuvvetlerini Viyana'yı Türklere karşı savunmak üzere harekete geçirmek için vakit çok geçti. Ferdinand'ın 28 Ağustosta korku içinde Hıristiyan âlemine yönelttiği manifesto cevapsız kaldı. Kendisine ne para gönderdiler ne de bir ordu; sadece bir avuç İspanyol askeri ile onu avutmaya çalıştılar ve bunların çoğu hayatını kaybetti.

Bir ay sonra korkulan an geldi ve Türkler ilk kez Viyana önlerine dayandılar. Böylece Birinci Viyana Kuşatması başlamış oldu. Bu kuşatma sırasında İspanyolların oynadıkları rolü incelemek çok ilginçtir. Kuşatma altındakilerin tuttukları güncelere[3] 25 Eylülde yapılan kayıtlardan anlaşıldığına göre, aşağı Avusturya'daki komşu köylerden gelen piyade askerleri, başkenti, *Judenturm* (Yahudi kulesi) denen mevkide savunmak zorunda kalmışlardı ve İspanyollar *Elend* denen yerde bir savunma tahkimatı kurarak

Levent Şahverdi Arşivi

buraya birkaç top yerleştirmişlerdi. Bir güncede belirtildiğine göre, *Roter Turm* (Kırmızı Kule)'u koruyabilmek ve düşmanı köprülerden uzaklaştırmak için, sekiz *Faehnlein* denen piyade birliği ve bir *Faehnlein* İspanyol topçu askeri oraya yerleştirilmişti. (Orijinal metindeki ifadesiyle *ain fendlein Hispanier puxenschützen* -bir "Faehnlein," ateşli silahlarla donatılmış 420 erden oluşmaktaydı).

29 Eylülde Türklerle İspanyollar arasında sonradan çok ünlenen bir çatışma yaşandı. İspanyol askerleri, silahlarını üst üste dizip bir kenara bıraktıktan sonra *Schottentor* (İskoç kapısı) yakınlarındaki bir bağda üzüm yemekte olan bir grup Türk askerini ansızın bastırmışlardı. En az üç *fendlein*, yani 1.200'ü aşkın Türk askerini Tuna nehri kıyısına kadar takip ettiler. Burada Türklerin bazıları suya atlayıp canlarını kurtarmak istedilerse de yüzme bilmediklerinden boğuldular, bir kısmı da İspanyollar tarafından kılıçtan geçirildi.

Günceye göre, savaşmaya alışık olan İspanyolların büyük kayıplar vererek geri çekilmesiyle, savunmanın gücü kırılmıştı. Türklerin ilk saldırıları da, çetin bir çatışma sonunda geri püskürtülebilmişti. İspanyolların bu çarpışmada pek çok düşman öldürmüş olduklarından ve "zengin bir hasat" yaptıklarından söz edilir, çünkü herkes Türklere karşı savaşmaya can atmaktaydı. Ayrıca 10 Ekimde, öğleden sonra saat üç ile dört arasında 40 kadar askerin "yaklaşık 60 köle (?) ve bir sürü İspanyolla" birlikte Türklere saldırdıkları ve onlardan beş deve ile çok miktarda ince barut ele geçirdikleri anlatılır. Büyük bir olasılıkla açlık çekiyorlardı ve deve etini hemen aralarında paylaşmışlardı.

Bir gün sonra Kaerntner kulesinin çatısı şiddetli bir patlamanın yarattığı hava basıncı sonucu parçalanıp yere çakıldı ve büyük bir kısmı İspanyol olan pek çok askerin ölmesine yol açtı. Bazı askerler şehri çevreleyen hendeğin içine ya da şehir surlarının dışındaki bir evin damına düştüler. Bunlardan birkaçı Türk toplarının surların içinde açtıkları delikten geçerek şehre geri dönmeyi başardılar, ancak askerlerden biri bu kaçış sırasında canını kurtaramadı. Geriye bakıp takip edildiklerini fark eden asker, Türklere taş atarak yaklaşmalarını önlemek ve arkadaşlarının kaçmasını sağlamak istemiş, fakat bu sırada üzerine sıkılan bir kurşunla yaşamını kaybetmişti.4 İs-

Levent Şahverdi Arşivi

panyol erlerinin, sancaklarını havaya kaldırıp silahlarını maharetle kullanarak, savaşanlar arasında açılan her gediğe büyük bir yüreklilikle, kahramanca atıldıkları sık sık tekrarlanır. Nihayet 15 Ekim tarihinde Osmanlılar üç hafta süren bir kuşatmanın ardından geri çekilme hazırlıklarına başlarlar.

I. Viyana Kuşatması sırasında 1.500'ü aşkın kişi hayatını kaybetmişti ki bu da kuşatılanların yüzde onu demekti. İspanyollardan sadece yaklaşık 250 kişi hayatta kalabilmiş, 500 savaşçı ise kahramanca çarpışarak can vermişti. Saldırıları çok büyük korku yaratan yeniçerilerden ve akıncı süvarilerden ise daha çok ölen olmuştu.

Kral Ferdinand'ın emrindeki ordularda adı geçenler şunlardır: Loys de Avalos (Maister de Campo), Jan de Salinas, Melchior de Villarrial, Jan de Aguillera ve yaklaşık 700 İspanyol *Knecht* (uşak, köle) denen asker. Bundan başka, Jorge Manrique, Christof de Aranda, Loys de Calathayuta, Alonso de Eredia, Zepeda, Valderrama ve Vallorens adlı sancaktarların hayatta kalmayı başardıklarından söz edilir. Khorosz, Navares ve Cordanes canlarını kurtarabilmiş ancak Camargo ölmüştür. Ayrıca Juan Ciudad adındaki bir askerin de hayatta kaldığı bilinir. Serüven meraklısı bu adam, on yıl sonra Granada'da "Yüreğin Buyruğu" adıyla ilk hastaneyi kurmuş ve hasta bakımında öncülük ederek örnek hizmetler vermişti. Böylece Merhametli Biraderler tarikatının oluşmasına zemin hazırladı ve daha ilerde "Tanrının Gönderdiği Johannes" lakabını alarak kendisini aziz ilan etti.

I. Viyana Kuşatmasını Osmanlıların cephesinden anlatan İstvanfy'nin belgesi, İbrahim Peçevî tarihine dayanır ve İspanyol ordularının savunmaya katıldıklarına dair birkaç söz eder. Anlatılanlar arasında, özellikle yüz İspanyol askerinden oluşan bir birlik üzerinde çok durulur. Bu askerlerin surların yakınındaki bağlarda çalışan Türklere saldırıp onları öldürdükleri anlatılır. Türkler, bağ kütüklerinin köklerinden *faschinen* adı verilen bir takım gereçler yapıyorlardı. Bazen dört metre boyunda olabilen bu gereçler, hendeklerin doldurulmasında ya da hendeklerde saklı mayın parçalarının surları tahrip etmesinin engellenmesine karşı alınan önlemlerde kullanılıyordu. Söz konusu belgeden anlaşılıyor ki Türkler, İspanyolların anlattıkları gibi, silahlarını bir kenarda üst üste yığıp keyifli keyifli üzüm yiyerek hoşça vakit geçirmiyorlardı; tam tersine, çok tehlikeli olabilecek bir faaliyet içindeydiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca kuşatmayı yarıp dışarı çıkmak isteyen ve aralarında İspanyolların da bulunduğu 800 kişilik gruptaki bir askerin seslenişinin yanlış anlaşılması yüzünden, Hıristiyan ordularında kargaşa çıkmış ve Türkler, aralarında İspanyol kumandanının da bulunduğu çok sayıda askeri öldürmeyi başarmışlardı. Vakanüvisin anlattığına göre, kuşatma altındakiler ve bunların arasında bulunan birkaç İspanyol, uğradıkları hezimete karşın, birkaç mayını bulup etkisiz hale getirmeyi başarmışlardı. Az sonra surların ve kulelerin dibine yerleştirilmiş mayınlar patlamış ve büyük zararlara neden olmuştu.

Türk vakanüvis İbrahim Peçevî, cereyan eden olayları günbegün gayet objektif olarak anlattığından, tarihçiler onun yazdıklarına büyük değer verirler. Peçevî notlarında ölen İspanyol kumandanın Garcia Guzman olduğundan söz eder.

1698 yılında bir Macar rahibin Vatikan Kütüphanesinde bulduğu "*Expugnatio urbis Viennae in austria, facta por turcarum regem, 21 septembris anni 1529*" başlıklı belgeyi anmadan geçmek doğru olmaz. Bu yazıda yüzlerce İspanyol askerinin Viyana'nın savunmasına katıldığı ve bu uğurda öldüğü anlatılmaktadır.

Birinci kuşatmadan sonra padişah ve büyük vezir, süratle ülkelerine dönmeye karar verdiler ve 16 Aralıkta İstanbul'a vardılar. Türkler, "kâfirlere" karşı giriştikleri bu seferde Allahın kendilerine destek olmadığı kanısına varmışlardı. Ama Sultan Süleyman, kendini gene de önemli bir başarı kazanmış sayıyordu. Venedik'e gönderdiği bir yazıda, "ben Macaristan krallığını ele geçirdim ve bana düşen tacı Szapolyai'ya devrettim" diye bu başarısı ile öğünür. Aslında bu sözleri doğrudur. Sultan Süleyman böyle söylemekle, Viyana önündeki başarısızlığını ülkesinin hududunda girişilen önemsiz bir serüven gibi göstererek kendini savunmaya çalışıyordu. Oysa padişahın asıl niyeti, Macaristan'dan sonra tüm orta Avrupa'yı fethetmekti. Tuna boylarındaki topraklara ayak bastığından beri bütün dikkatini ve ilgisini o bölgeye çevirmişti. Bu nedenle 1529 yılındaki Viyana kuşatmasından birkaç yıl sonraki olayları anlatmadan geçmek, yarım iş yapmak demek olur. Herkes Sultan Süleyman'ın tekrar geri geleceğini, bu değersiz Viyana kentine sahip olmak için değil, dünya hâkimiyetini ele geçirmek için imparatorla savaşmak niyetinde olduğunu ileri sürüyordu. İspanyol edebiyatında Sultan Süleyman ile

Levent Şahverdi Arşivi

İmparator V. Carlos arasında yapılacak bir düellodan söz edildiğinde, Kral Friedrich Barbarossa ile Sultan Selahaddin arasında geçen olaylarla ilgili anılar canlanmaktadır. Bu şekilde tahrik edilen hükümdar, bizzat sözünü ettiği Tanrının hükmünden korkmayacaktı kuşkusuz. Daha ilerde göreceğimiz üzere Lope de Vega bu fikri yapıtında kullanmıştır.

Türklerin yarattığı korku, Alman soylularını ve veraset yoluyla intikal eden arazilerin sahiplerini ayağa kaldırmıştı. Doğrudan doğruya bir girişimde bulunmaları mümkün olmamakla beraber, Augsburg kentinde yapılacak olan yeni diyette geniş kapsamlı bir ordunun hazırlanmasını onaya sundular. Papa, Szapolyai'yı aforoz etmiş ve daha önce de sözü edildiği gibi, V. Carlos, Cambrai ve Bologna'daki düşmanları ile gayet yararlı barış anlaşmaları yapabilmişti. Bu yüzden gerek V. Carlos, gerekse kardeşi Ferdinand, Sultan Süleyman'ın isteğini yerine getirmeye ve Macaristan krallığından vazgeçerek onu "Kont Zips"e (Graf von Zips) bırakmaya hiç de niyetli değillerdi.

Ferdinand, yukarı Macaristan'ın dağ kentlerini yeniden ele geçirmeyi çok istiyordu, çünkü bunu başarması, Fugger'lerden* kredi almasına olanak sağlayacaktı. Ayrıca doğudaki durumu açıklığa kavuşturacak bir barış antlaşması da yapılamamıştı. Tersine, Ferdinand'ın 1530 yılında padişahın taleplerini yerine getirmek üzere Vezir İbrahim Paşa'ya büyük ödünler verdiği bilinmekteydi. Macaristan'ın kuzey ve batı bölgeleri (günümüzdeki Hırvatistan) için haraç ödemeye razı olmuş, hatta bu bölgeleri Szapolyai'ya tamamen terk etmeyi bile kabul etmişti. Tek şartı, Szapolyai'nın ölümünden sonra, varisi olarak tüm Macaristan'a sahip olacağı konusunda bir anlaşma imzalanmasıydı. Szapolyai'nın çocuğu olmadığından, ölümünden sonra tahtının varisinin de olmayacağı düşünülüyordu.[5] Macar eşrafı ve büyük arazi sahipleri ise ne Ferdinand'ı ne de Szapolyai'yı sayıyorlardı, çünkü Türklerin yönetimi altında kendilerini güvencede hissediyorlardı. Bu durumda V. Carlos, kardeşini Türklerin yeniden ülkesine saldırmaları olasılığına karşı uyardı. Ayrıca Hıristiyan devletleri hükümdarlarından askerî yardım alabilme umudunun da bulunmadığını, hatta bunlar tarafından engellenme tehlikesinin bile olabileceğini bildirdi.

* Çok zengin bir tüccar ailesi –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu arada Türklerin yeniden fetih harekâtına niyetlendikleri söylentisi giderek ciddi boyutlar kazanıyordu. 1532 yılının sonunda Türklerin karada ve denizde hazırlıklar yapmakta oldukları öğrenildi. Gerçekten de 1532 Nisanında Sultan Süleyman, Tuna nehrini geçmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Hıristiyan dünyasında inanç konusundaki görüş ayrılıklarından ötürü oluşan bölünmenin devam ettiğini sanıyordu. Oysa 1532 yazının sonunda, Viyana yakınlarında, Tuna kıyısında yaklaşık 100.000 kişilik bir ordu Türkleri beklemekteydi.

Gerek o dönemin insanları, gerekse daha sonraki kuşaklar, Sultan Süleyman'ın üç sene öncekine kıyasla çok daha güçlü olan ordusunun -ki 250.000 askerden ibaret olduğu tahmin ediliyor- böyle hiçbir başarı elde edemeden ansızın dağılmasını izah edememektedirler. Kötü hava şartları, fırtına ve karda ağır topların yola devam edememesi, ayrıca çok yetenekli bir kumandan olmakla ünlenen İmparator V. Carlos'ın yönettiği, hafif ama daha etkili toplarla donatılmış büyük bir ordu ile karşılaşacağı bilgisinin yarattığı kompleks, Sultan Süleyman'ı, hiçbir çatışmaya girişmeksizin geri dönme kararını vermeye zorlamış olabilir.

Daha ağustos ayının son üç haftası zarfında o devasa Türk ordusu Güns/Köszek sınır kentinin önünde, Niklas Jurischitsch'in yönettiği savunma harekâtı karşısında darmadağın oldu. Eylül ayının başında yaklaşık 16.000 akıncı süvarisi Viyana yönünde yola koyuldu ve Steiermark ile aşağı Avusturya yörelerinin bazı kısımlarını tahrip etti, fakat eylül sonunda imparatorun orduları tarafından yenilgiye uğratıldı. Bu çarpışmalar sırasında Ternitz'de ve diğer bazı yerlerde akıncı süvarileri tarafından kuşatılan yaklaşık 400 İspanyol askeri yaşamını yitirdi.

Türklerin Avrupa için oluşturduğu tehlike birçok şarkı derlemelerinde dile getirilmiş, saldırganları geri püskürten imparatora ve onun yönettiği orduya övgüler yağdırılmıştı. Bu şarkılar ve eski kehanetler 1529-1532 yıllarında ortaya çıktı ve bütün orta Avrupa'ya yayıldı. 1529 sonbaharında kuşatmaya karşı gösterilen olağanüstü direnişin gerçekte ne kadar etkili olduğu üç yıl sonra kendini belli etti ve Türkler ancak bu olaydan yüz elli yıl sonra, 1683 yılında üçüncü bir saldırıya cesaret edebildiler.

Şimdi de 1532 yılının olaylarına bir göz atalım ve kendimize şu soruları soralım: İmparator neredeydi? Bu kez de Viyana savunmasında İs-

Levent Şahverdi Arşivi

panyol orduları var mıydı? Neden o zamanlar ve halen de Avusturya'da hiçkimse o tarihlerde olanlardan söz etmiyor?

V. Carlos'un, 1532 yılı başlarında Almanya'ya gelişinin amacı,[6] farklı görüşlere sahip mezhepler arasındaki barışı güvenceye almaktı. Niyeti, ruhaniler meclisi din konusundaki çatışmalara çözüm getirene değin yeni bir diyet düzenlemekti. İmparator, kısa zamanda İspanya'ya geri dönmeyi ve Tunus'a karşı savaş hazırlığına başlayabilmeyi ümit ediyordu. V. Carlos, 1532 yılının Ocak ayı ortasında Brüksel'e gitmeye karar verdiyse de ansızın çıkan karışık durumlar yüzünden yolculuğunu ertelemek zorunda kaldı. Viyana da dahil olmak üzere birçok yerde çıkan olaylar barışı tehdit ediyordu. Hatta imparatorun kız kardeşi tarafından büyük bir başarı ile yönetilmekte olan Hollanda'da bile barışı korumak mümkün değildi.

Bir yandan büyük maddi zararlara ve ölümlere neden olan korkunç taşkınlar, öte yandan Hıristiyan dünyasını Sultan Süleyman'a karşı Viyana önlerinde savunacak ordunun masraflarını karşılamak için halktan toplanması gereken vergiler, Brüksel'de bir isyanın çıkmasına neden olmuştu. Carlos, kız kardeşine, Gent'e ya da Brügge'e gitmesini salık verdi.

Regensburg'dan imparatoriçeye gönderdiği bir mektupta, Türklere karşı savaşacak olan orduyu bizzat yöneteceğini ve bu ordu için gereken her türlü maddi olanağı temin edeceğini yazmaktadır. Mektubuna şu sözlerle devam eder: "Ben her konuda Tanrıya güveniyorum, çünkü bu onun meselesidir; Tanrı bana yardım edecektir ve bizim kutsal inancımızın Müslümanlar tarafından ayaklar altına alınmaması, bundan böyle de yüceltilmesi ve dünyaya yayılması için beni destekleyecektir."[7]

İmparator, salt bu nedenle Alman Protestanlarına ödün verir. Böylece 29.000 kişilik bir piyade birliği ve 5.000 attan oluşan bir ordunun hazırlanması için büyük yardım alır. Erkek kardeşi Ferdinand da Avusturya ve Bohemya'dan 30.000 askerin ve Macarların hafif süvarilerinden oluşan bir ordunun yardıma geleceği umudundadır. V. Carlos ise, Hollanda, İtalya, İspanya ve Polonya'dan 30.000 piyade askeri, 20.000 at ve para desteği alacağına güvenmektedir.

İmparatorun Portekiz sarayında bulunan elçisi Lope Hurtado'nun gönderdiği gizli raporlar, 1532 yılının yaz aylarında Venedik, Fransa ve Liz-

Levent Şahverdi Arşivi

bon arasında imparatorun çıkarları aleyhine cereyan eden canlı diplomatik faaliyet hakkında bilgi verir.[8] Türkler, Asya'dan getirtilen baharatın kime teslim edileceği konusunda karar vereceklerini bildirirler. Bütün mesele, Fransa kralının ve İngiltere Kralı VIII. Henry'nin istekleri doğrultusunda, Kral III. João'nun Viyana'nın savunmasında imparatorun ordularına yardım etmekten vazgeçmesi halinde, bu ticaret işinde Venedik'in mi yoksa Portekiz'in mi tercih edileceği konusudur. Kral ise bu kadar baskıdan sıkılıp kızarak, V. Carlos'a verdiği sözü yerine getirir ve Ferdinand için harcanmak üzere 100.000 düka yollar.

Bu arada Almanya'da toplanan askerler Regensburg'da bir ordu halinde bir araya getirilirler. Maria'nın Hollanda'dan yolladığı ordular ve İtalya'dan gelen ordular da onlara katılırlar. Alba dükü, Fransa'yı durup dinlenmeden bir uçtan bir uca aşarken yolda hastalanır. Ona yol boyunca eşlik etmiş olan dostu Garcilaso de la Vega bu hastalığı sırasında ona bakar. Şair, daha ilerde bu yolculukta yaşadıklarını Ekloge adıyla bilinen şiirlerinde dile getirir. Bir yandan da Viyana ve çevresi, savunma hazırlığı içinde bol miktarda silah ve erzak temin etmektedir.

Macaristan ovasına Nuh tufanını andıran yağmurların yağması ve Viyana'dan sadece 120 km. uzakta bulunan Güns /Köszeg kalesinin direnişi Osmanlı ordusunun ilerlemesini geciktirdiğinden, V. Carlos tam zamanında Viyana'ya ulaşmayı başarır. İmparator, Linz'de ordularını yeniden düzenler; Tuna Nehri de ileri harekâtına dahil edilir.[9] İmparatorun yanında, Palatinolu II. Friedrich'in yönetimi altında Graf von Nassau (Nassau Kontu) Antonio de Leyva, Vasto markisi ve genç Alba dükü gibi deneyimli ordu kumandanları bulunmaktadır. İmparator, ağustos ortalarında kız kardeşi Maria'ya gönderdiği bir mektupta şöyle demektedir: "Ümit ederim ki, benim İspanyollarım (burada iyelik zamirini kullanmaktadır) bu hafta Innsbruck'a varırlar." İmparatoriçe de 21 Temmuzda şu satırları yazar: "Sekiz gün önce Béjar dükü, Türklere karşı girişilen harekâtta imparatora yardım etmek üzere yola çıktı. Diğer soylular da onu izlemeleri için özendirildiler."

Bütün mesele bu harekât için gerekli olan paranın sağlanmasıdır. Brüksel'de çıkan isyan, Hollanda'nın ne büyük güçlüklerle savaştığının bir örneğidir. Diyette Almanya'da toplanan ordularla Viyana'ya destek verilme-

Levent Şahverdi Arşivi

si kararlaştırılır, Kastilya da para yardımı yapacaktır. Önceleri imparator, esir aldığı Fransız soyluları için ödenecek fidyeden 500.000 düka alabileceğini hesaplar, ama sonra soylulara verdiği borçları da buna ilâve eder: "Medina-Sidonia dükü 50.000 düka teslim etti ve Béjar düşesi de 160.000 dükaya tekabül eden 60 milyon maravedi tutarında muazzam bir bağışta bulundu. Devlet içindeki çeşitli sınıfların temsilcileri de, iki yıl vadeyle ödenmek üzere 180 milyon maravedi için teminat verdiler. Ancak bunda da oldukça zorlandılar çünkü 'bu parayı sağlayacak olan kırsal kesim son yıllarda hasadın kötü olması yüzünden yorgun ve fakir düşmüştür...'" Ama gene de bütün bu bir araya getirilenler, ülkeyi tehdit eden büyük tehlikeye karşı direnmek için yetecek miktara ulaştı. 23 Eylülde imparator Viyana'ya geldi. Bilindiği gibi, burada ne büyük bir çarpışma vuku buldu ne de bir kuşatma gerçekleşti. Gene de V. Carlos'un Türkleri yenilgiye uğrattığını söylemek haklı ve yerinde bir iddia sayılır. İmparatora gelince, o da Sezar'ın o ünlü "veni, vidi, vici" sözünü değiştirerek şöyle dedi: "Ben geldim, gördüm ve Tanrı yendi." Bu galibiyette Nuh tufanını andıran yağmurların da önemli bir etkisi olduğu kesindir. İmparator bu aşamadan sonra ülkesine dönebileceği ve bundan soraki girişimler için kumandayı kardeşi Ferdinand'a bırakabileceği düşüncesindeydi. Oysa Ferdinand, Macaristan'ı geri alma girişiminde bulunmak için uygun zamanın henüz gelmediği kanısındaydı.

V. Carlos 11 gün boyunca Tuna Nehrinin sol kıyısında, Viyana'nın karşısında konaklamıştı. Ama Viyana'da veba salgını baş gösterince, aşağı Avusturya'dan ayrıldı ve süratle İtalya'ya gitmek üzere yola çıktı. 4 Ekimde henüz Viyana önlerindeyken, 11 Ekimde Loeben'e vardı. İmparator yaşamı boyunca bir defaya mahsus olarak bu yöreye uğramıştır.[10]

İmparator, özlemini çektiği ülkesi İspanya'ya artık geri dönebilecek durumdaydı. Bu yolculuğu sırasında yeniden Papa VII. Clemente ile buluşmak amacıyla Bologna'ya uğradı. 1533 yılının Ocak ayında gerçekleşen bu ziyaret vesilesiyle ressam Tizian, imparatorun yanında büyük bir danua köpeği ile birlikte o ünlü tam boy portresini yaptı. Bu tablo halen Prado'dadır. 1522-1532 arasında geçen on yıl Viyana'nın tarihî geleceğini belirlemiştir. Artık Viyana, Hıristiyan âlemini Müslümanlara karşı koruyan bir ileri karakol olmanın ötesinde, Katolikliğe reformcu mezheple-

Levent Şahverdi Arşivi

rin sızmasını önleme görevini de üstlenmiş bir kentti. Ancak bunun faydadan çok zararı dokundu. Viyana Kuşatmasına dair Türklere ait görkemli bir haritada Viyana kenti birkaç mavi çizgi ile çevrilidir ve bu da ona okyanusun ortasında bir ada görünümü kazandırır. Türklerin gözünde Viyana "kızıl elma kenti" idi, en çok arzulanmaya değer olandı. Aslında olduğunun tam tersine, bütün kentlerin önünde gelen, Orta Asya bozkırlarından orta Avrupa ormanlarına kadar uzanan Hıristiyan-İslam imparatorluğunun başkenti olabilecek bir kentti. Her iki imparatorluğun aynı zaman diliminde 1918-19 yıllarında, ilk kez anlaşıp birlik oldukları bir sırada batmaları da dikkat çekicidir.

Viyana her şeye karşın o yıllarda bir sınır şehri olma rolünü çok ciddiye almıştı, çünkü Türklerin bir kez Viyana'yı ele geçirdikten sonra kolay kolay terk etmeyeceklerine herkes kesin gözüyle bakıyordu. Macaristan'ın Buda kenti buna bir kanıt oluşturuyordu. Macarlar iki yüz yıl boyunca başkent olarak Pressburg'u kullanmak zorunda kalmışlardı. Avusturyalılar, Viyana'yı çeviren surları ve kaleleri güçlendirip, tahkimatının çok daha zayıf olduğu bir dönemde bile kolay kolay ele geçirilemeyecek bir kent olduğunu kanıtlayışını her zaman övünçle anımsadılar. Bir zamanlar Viyana'yı "Santiago ve İspanya" naraları ile savunmuş olan Flandralı askerlere artık "Matamoros" yani "Mağribî öldüren" değil, "Mataturcos" yani "Türk öldüren" deniyordu. Bu nedenle İspanyol yazarlarının ve şairlerinin hayal gücü zaman zaman tarihî gerçeklere sadık kalmayıp abartı ve aşırılığa kaçsa da bunu anlayışla karşılamak gerekir.

İspanyol edebiyatının oluşturduğu zengin birikim, I. Viyana Kuşatmasını konu alan romans tarzında iki şiir içerir. Birincisi Garcilaso de la Vega adıyla anılan Gabriel Lobo Laso'ya aittir. Bu şair 1531 yılında yeğeninin, Albuquerque dükünün varisi olan Isabel de la Cueva ile imparatorun yasaklamasına karşın nikâhlanmasına tanıklık etmişti. V. Carlos doğal olarak buna çok kızdığından, Garcilaso'nun tutuklanmasını emretti. Ama şair o sırada Alba düküne Regensburg'a yaptığı yolculukta eşlik ettiği için, Tuna Nehrindeki bir adaya kısa bir süre için sürgün gönderilmesi 1532 yazına ertelendi. Şair, yolculuktan geri döndükten sonra İtalya'ya gittiğinden, Türklere karşı büyük savunma hazırlıklarına tanık ol-

Levent Şahverdi Arşivi

madı. Garcilaso, Rönesans döneminin önemli bir lirik şairiydi, ama bir kronik yazarı değildi. Şairin şu dizeleri meşhur olmuştur:

"Ey Tuna, ilahî ırmak,
saydam suların akar durur
yabanıl ülkeleri aşarak..."

Şair, "ekloge" tarzındaki ikinci şiirinin 1675'inci dizesinde, Türklerin oluşturduğu tehlikenin atlatılmış olmasından söz eder:

"Parlak ve kesin bir zafer gösterdi kendini
ve her yandan sarılarak Sezar'a
doladı kollarını Ferdinand'ın boynuna.
Bu kadar duygusallığa neden,
zaferin kolay kazanılması yüzünden."

Garcilaso bu şiirinde, Ferdinand'ın zaferi bu kadar kolay kazanmış olmasından ve Osmanlıların hiç savaşmadan Viyana kapılarından geri çekilmelerinden ötürü üzüldüğünü ortaya koymaktadır. 1529 yılındaki Osmanlı kuşatması ile ilgili olarak bir zaferden söz etmek yerinde olsa da, 1532 yılı için böyle bir iddiada bulunulamaz ve bazı orta Avrupalılar da bunu doğrular. Gene de imparatorun bu ikinci Osmanlı harekâtına karşı Viyana önlerinde bulunmayı gerekli görmesi, onun askerî ve siyasi sezgilerinin ne kadar güçlü olduğunu kanıtlar. Onun bu girişimi (ve tam zamanında baş gösteren şiddetli su baskınları), güçlü düşmana karşı hiç kan dökmeden kazanılan bu zafer için yeterli olmuştur.

İkinci romansın yazarı bilinmemektedir. Bu şiir Juan de Timoneda'nın 1573'te Valencia'da basılan *Rosa Real* adlı derlemesinde yayınlanmış olmakla birlikte, kuşkusuz çok daha eski bir tarihte yazılmıştır. Bu romans -kültür ve edebiyat tarihinde eşine rastlanmayan bir şiir olarak- Viyana'nın savunmasına katılan İspanyol soylularının adlarının anılmasıyla son bulur. Örneğin bir Türk birliğinin komutanı, padişaha şöyle bilgi vermektedir:

Levent Şahverdi Arşivi

"Kuşatma ne durumda diye merak ediyorsan,
bana bak da anla perişan halimizi.
Bedenimde yirmi iki yara var.
Bunların en hafifi bile öldürmeye yeterli.
O yaralanmam Pachispablo yüzünden oldu
Erdelli Baltasar ise beni arkadan vurdu.
Bir başkası da Luis de la Cueva.
Sefere katılan on dört bin süvariden
Geriye bir tek ben kaldım.
Hayatta kalmamı da
Çok yetenekli olan atıma borçluyum."

Şiir şu sözlerle biter:

"İşte Padişahın seferi böyle geçti;
İspanya kralından kaçarken
Geride zengin bir hazine bıraktı.
Bu da Hıristiyanlara ganimet oldu."

1897 yılının Ocak ayında *Monatsschrift für Wiener Art und Sprache - Alt Wien* (Viyana Üslubu ve Dili Aylık Dergisi -Eski Viyana) adlı dergide "tarihin en büyük yalanı"nı konu alan iki tiyatro eseri hakkında bir yazı çıktı. Bu tiyatro eserlerinde V. Carlos'un Sultan Süleyman'la düello yaptığı ve Viyana'yı böyle kurtardığı iddia ediliyordu. Yazıda şöyle deniyordu: "İspanyollar övünmeye eğilimli insanlar olduklarından, şairlerinin böyle bir konuyu işlemekten zevk alacakları akla yakın gelmektedir. Hatta İspanyolların en önemli dram yazarlarından ikisi, Viyana'yı kâfirlerin saldırısından kurtardıkları söylenen İspanyol savaşçılarının kahramanlıklarını sahnede seyirciye sergilemeyi üstlenmişlerdir."

Bu iki dramın ilkinin ve hem daha eski hem de daha ilginç olanının yazarı muhtemelen büyük Lope de Vega'dır. Başlık yazısının iki katı büyüklükteki harflerle üzerinde "Comedia Famosa" yazılıdır. *Alt Wien* dergisinin bildirdiğine göre, bu eserden sadece üç nüsha mevcuttur. Bunlardan biri

Levent Şahverdi Arşivi

bugünkü *Nationalbibliothek*'te, ikincisi Kensington'da Lord Holland'ın kütüphanesinde ve üçüncüsü de Parma'da *Biblioteca Palatina*'dadır.

Yapıtın başlığında bir dizgi yanlışı yapıldığı sanılıyor. "El cerco de Viena por Carlos Quinto" yerine, anlam bakımından doğru olarak "el cerco de Viena y socorro por Carlos Quinto" diye yazılı olmalıydı. Dergide ayrıca Hıristiyanların kâfirlere karşı giriştiği mücadeleyi konu alan diğer İspanyol komedilerinin dinî içeriklerinden de söz edilir. Örneğin bir sahnede Sultan Süleyman, ordu kumandanlarından biri olan dönme İbrahim'i, V. Carlos'a bir mektup iletmekle görevlendirir. Bu mektupta padişah, her iki ordunun eşitsizliğini göz önünde bulundurarak ve ayrıca kan dökülmesini önlemeyi amaçlayarak, savaşmaktan vazgeçilmesini ve her iki hükümdar arasında yapılacak bir düello ile sorunun çözümlenmesini önermektedir. V. Carlos buna razı olur. Eserde Alba dükünden hiç söz edilmemesi ve imparatorun kardeşi kral Ferdinand'ın çok önemsiz bir rol oynaması dikkati çeker. Padişah, öncü birliklerinden 16.000 süvarinin kaybı yüzünden cesaretini kaybetmiştir ve hem düellodan vazgeçer hem de Viyana önlerinden tamamen çekilmek üzere hazırlıklara başlar. "Comedia Famosa" şu sözlerle son bulur: "İşte İspanyolların Viyana önlerinde kazandıkları ünlü zafer budur."

Aynı konuyu işlemekte olan Francisco de Rojas Zorilla'nın yapıtı, bu eserle karşılaştırıldığında, psikolojik bakımdan daha ilginç olmakla beraber, dramatik gücü bakımından şairin zayıf eserleri arasında yer alır.

"El desafio de Carlos V" adını taşıyan yapıtın başlığından da anlaşılacağı üzere Rojas, konu olarak eserinde, padişahın imparatora düello önerisinde bulunduğu söylentisini kullanır. Şairin imparatoru çaresiz ve acınacak bir durumda göstermesi dikkat çekicidir. İmparator, ordusuna gereken erzak ve paranın sağlanması için Tanrıdan yardım ister. Tanrı onun bu dileğini kabul eder ve çok geçmeden bir haberci, Papa II. Clemente'den bir mektup getirir. Bu mektupta papa, yeğenine 8.000 süvari ile imparatorun ordusuna katılması için emir verdiğini ve ayrıca tüm Hıristiyan devletlerinin papalığa ödediği vergiden ayırdığı bir milyon kadar parayı gönderdiğini bildirmektedir.* Bu haberler imparatoru biraz rahat-

* Bu vergiye "Denarus Census Francti Petri" ya da orijinal metindeki adıyla "Peterspfennig" denmektedir –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

latır. Bu ruh hali içindeyken, Türk ordularının kumandanı İbrahim gelir ve Sultan Süleyman'ın onu düelloya davet eden mektubunu getirir. Padişahın ileri sürdüğü sebep, ordusunun beş kat daha güçlü olması değil, zaferi kişisel cesaretiyle kazanmak ve Tuna boylarındaki ülkelere egemen olmak hakkını elde etmek istemesidir. V. Carlos bu teklife çok şaşırır ve padişahın önerisini kabul edip etmemekte kararsızlık gösterir. Çevresindeki kumandanların ve Alba dükünün görüşleri, kesin olarak bu öneriyi reddetmesinden yanadır. Fakat imparator, Alba'ya dönüp de kendisinin yerinde olsaydı ne yapacağını sorduğunda, o şu yanıtı verir: "Doğrusu, eğer ben V. Carlos olsaydım, bu düelloyu kabul ederdim." Bu yanıt üzerine imparator, kumandanlarının haberi olmadan yalnız başına düellonun yapılacağı alana gitmeye karar verir. Ama bu arada Sultan Süleyman, elçisi İbrahim'in anlattıklarının etkisinde kalarak imparatora karşı içinde uyanan saygı ve korkuya yenik düşer ve fazla düşünmeden verdiği acele karara pişman olup, önerisini geri almak ister. Oysa çevresindeki danışmanları, böyle bir davranışın onun gibi bir padişahın onuru ile bağdaşmayacağını ileri sürerek onu düelloya ikna ederler.

Bu olaylar cereyan ederken, Türkler Güns'ü kuşatırlar. Şair bu kenti Linz ile karıştırmıştır. Nicolitza (Kont Niklas Salm) kentin savunmasını üstlenir, ama sonuç olarak Albuqueque dükünün oğlu olduğu söylenen kahraman Luis de la Cueva, düşmanı geri çekilmeye mecbur eder. Böylece Viyana'nın İspanyollar tarafından Türklerin saldırısından kurtarıldığı görünümü yaratılmıştır. Ancak İspanyollar bu zaferin yalnız kendileri sayesinde kazanıldığını iddia edecek kadar ileri gitmezler, Tanrının yardımına da önemli ölçüde yer verirler. Nitekim tiyatro eserinde Linz (Güns) kentinin koruyucusu Aziz Martin'in Hıristiyanların saflarında çarpışmaya katıldığı görülür. Burada, Mağribîlere karşı savaştıkları sırada İspanyollara yardım ettiğine inanılan Aziz Jakob, Santiago Matamoros hakkındaki hurafeden esinlenilmiştir.

Bütün bu olaylar imparatora cesaret verir ve şiddetli bir gut krizine karşın Sultan Süleyman ile yapacağı düello yeri olarak seçilen tepeye çıkar. Buradan, hasmının tüm ordusuyla birlikte uzaklaşmakta olduğunu görür. Sultan Süleyman cesaretini yitirmiş ve savaşmaktan vazgeçmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Tiyatro eserinin sonunda, Viyana'yı savunan Nicolitza'nın kızlarından biri olan Leonor, Don Luis de la Cueva ile nişanlanır. Aylık dergi *Alt Wien*'deki yazıya göre, piyes tam İspanyollara uygun bir biçimde sonlanır, yani "aşksız hiçbir şey olmaz" görüşünü yansıtır. Bunun yanında piyesin gerçekçiliği övgüye değer bulunur. Zira bir yüzyıl geçmiş olmasına rağmen, imparatorun hastalıkları anlatılmakta, sağlık sorunları yüzünden ne kadar güçsüz düşmüş olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde savaş tehlikesinden ve para kıtlığından da söz edilmektedir.

Adını verdiğimiz iki tiyatro eserinin ve bazı dizelerini sunduğumuz iki romans tarzındaki şiirin içeriği, imparatoru adeta ilah mertebesine çıkarır. Olaylar ve tarihler büyük bir olasılıkla bilinçli olarak değiştirilmiştir. Bunların birer tarih belgesi –kronik- olmadığı göz ardı edilmemelidir. Gene de Viyana Kuşatması olaylarının ne kadar önemli olduğu, Garcilaso ve Lope de Vega Carpio gibi ünlü şairleri, birer yapıt ortaya koyacak kadar etkilemesinden anlaşılır.

Viyana kentinin tarihî eserler müzesinde (*Historisches Museum*) sergilenen bazı yapıtlar, gerek 1529 gerekse 1532 yıllarının gerçek olaylarına ait birer kanıt niteliğindedir. Bunlardan biri, Viyana'yı savunmak için gelen İspanyol yardımcı kuvvetlerine ait kırmızı ipekten yapılma, 217x405 cm boyutlarında, her iki yüzü de resimlendirilmiş bir sancaktır. Sancağın üzerindeki resimlerden biri, Eski ve Yeni Burgonya, Brabant, Tirol, Kastilya, Léon, Aragon ve Sicilya'yı temsil eden "Casa de Austria" armasını gösterir. Bir köşesinde bir nar resmedilmiştir ve sancağın ucunda 1523 yılı kayıtlıdır. "Das Bürgerliche Zeughaus" binasında, 1529 yılı yazısını taşıyan ikinci bir sancak, 17. yüzyıla kadar muhafaza edilmiştir.

Michael Ostendorfer (1490-1559), 1532 yılında Viyana önlerinde, Tuna Irmağının sol kıyısında konuşlanan imparator ordularını gösteren tahta oyması beş resimlik bir serinin ön çizimlerini hazırlamıştı. Yaklaşık 100.000 kişilik ordu "Hıristiyanlık âleminin en güzel ordusu" sayılmaktaydı. Ostendorfer'in çizimleri, aşağı Avusturya'daki kent, kale ve pazar yerlerine ait günümüzde bilinen en eski görünümleri belgeledikleri için çok büyük önem taşır.

Viyana kenti müzesine ait katalogda şu yazıya rastlanır: "1532 yılı yazında Sultan Süleyman yeniden Viyana üzerine yürümeyi denedi. Bu kez

Levent Şahverdi Arşivi

daha güneydeki bir bölgeden saldırıya geçmeyi tasarlıyordu. Fakat Nikolaus Jurischitsch'in büyük bir sebatla savunduğu küçük Güns kalesi uzun süre Türklere direnmeyi başardı. Sonunda Türkler Steiern bölgesi üzerinden güneye doğru uzaklaştılar. Aşağı Avusturya'da başıboş dolaşan akıncı süvarileri, Viyana ormanlarından geçerek geri çekilirlerken etrafları sarılarak yok edildiler. V. Carlos'un yönetimindeki güçlü ordunun Viyana yöresinde konuşlanması, Türklerin geri çekilmelerine neden olmuştur." Kötü hava koşullarının da önemli bir etken olduğunu buna eklemek gerekir.

Bu müzede bir hilal ve sekiz köşeli bir yıldız da "ay ışığı" (*Mondschein*) adıyla muhafaza edilir. Bir efsaneye göre, Sultan Süleyman, Stephan Katedralinin (Stephansdom) çan kulesinin tepesine bu hilal ve yıldızın oturtulması koşuluyla Viyana'dan çekilmeyi kabul etmiş. Kral Ferdinand, hilalin kenarına İspanya'da çok büyük bir aşağılama sayılan bir parmak işareti ile beraber "Haec Solimane memoria tua" yazısını işletmiş. Aslında söz konusu olan alem, güneş, hilal ve yıldızlardan ibaret olup, hilal kendi çevresinde dönebilecek biçimde takılmıştır. Türklerin Viyana kentini ikinci kez kuşatmalarından sonra, İmparator I. Leopold, bu farklı inanca ait sembollerin kilisenin tepesinden çıkarılmasına ve yerine (birinci eşi İspanya Prensesi Margarita Teresa'ya olan sevgisinin anısına) İspanyollara ait bir simge olan Calatrava çifte haçının dikilmesine karar vermiştir.

Bu belgelere dayanarak tarihsel olayları yeniden gözden geçirebilir ve gerek I. Viyana Kuşatması sırasında, gerekse bu yolda ikinci bir girişimde bulunulacağı tehlikesi karşısında I. Ferdinand'ın düştüğü zor durumu ve bu olaylarda İspanyolların ve imparatorun üstlendiği önemli rolü daha iyi değerlendirebiliriz.

Notlar

1 Ferdinand, İspanya'da Fernando olarak anılıyordu.

2 Christine Turitschek, "Die Türken politik Ferdinands I. Von 1529-32" (1529-32 yılları arasında I. Ferdinand'ın Türklere yönelik politikası), Viyana 1968. Doktora tezi.

3 Helmuth Pfandl. 1529 yılındaki I. Viyana Kuşatması tutanakları. Doktora tezi, Viyana 1957.

4 Christine Turitschek, "Die Türken politik Ferdinands I. Von 1529-32" (1529-32 yılları arasında I. Ferdinand'ın Türklere yönelik politikası), Viyana 1968. Doktora tezi. Cilt 10.

Levent Şahverdi Arşivi

5 Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Wien, Band IX/X, 1930 (= Viyana Tarih Derneğinin bildirileri, C. IX/X, 1930).
6 V. Carlos'un imparatoriçeye mektubu, Regensburg, 6 Nisan 1532.
7 V. Carlos'un Toledo arşidüküne mektubu, Brüksel, 17 Ocak 1532.
8 Simancas Genel Arşivi, dosya 369 (?).
9 Garcilaso, ikinci ekloge, romansın 1501/1503'üncü dizesi.
10 Foncesca y Aguilera, Manual de Estancias y Viajes del Emperador Carlos V. Desde su nacimiento hasta su muerte. (İmparator V. Carlos'un doğumundan ölümüne kadar kaldığı yerler ve yaptığı yolculuklar.)

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Alain Servantie*

16. YÜZYILDA OSMANLI'NIN SİYASİ İMAJI: DIEGO HURTADO'DAN VENEDİK SENATOSUNA ARİSTO DERSİ

Giriş

Reconquista'dan[a] sonra Grenada'nın ilk İspanyol valisinin oğlu olan Diego Hurtado de Mendoza (1503-1575), 1539'dan 1547 yılına dek, V. Carlos'un[b] Venedik elçisiydi. Mendoza, San Marco Meydanı yakınındaki görkemli bir sarayda debdebeli bir hayat sürmüş, burada Aretino, Giovio, Tiziano gibi dönemin belli başlı hümanistlerini ve sanatçılarını ağırlamış ve aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nda gizli ajanlık görevi de yürüten Yunanlı ve Ragusalı[c] temsilciler aracılığıyla, kitaplar, elyazmaları ve antikalar biriktirmişti. Venedik Cumhuriyeti'ne vardığında, imparatorluktan aldığı başlıca talimat, Venedik'i Hıristiyan birliğine bağlı tutmak ve Preveze yenilgisi ve Ege Denizindeki Venedik topraklarının fethinden sonra, Türklerle ayrı bir barış antlaşması yapmasını engellemekti.

Don Diego konusunda yayınlanmış eserler arasında, "Venedik Cumhuriyeti liderlerinin, İmparator ve Fransa kralının Padişah ile onlarsız yapacağı gizli bir anlaşma olasılığından duydukları şüpheyi gidermek için, (Diego'nun) Venedik Senyörüne yazdığı, çok özel bir mektup" da yer alır. Söz konusu mektuba atfedilen tarih Mart 1546'dır.[1]

Öte yandan bu dönem, 1545'te Ferdinand ve V. Carlos'un İstanbul'daki elçisi Gerard Veltwyck'in Valence Piskoposu Fransız Elçi Jean de Montluc ile birlikte başlattıkları barış görüşmeleriyle de çakışıyordu. Her

* Dr., Avrupa Komisyonu.

a İspanyolca ve Portekizce "yeniden fetih" anlamına gelen bu tabir, tarihte, 718-1492 yılları arasında İber Yarımadasının Mağriplilerden geri alınması olayını anlatmak için kullanılıyor –ç.n.

b Kutsal Roma İmparatoru (saltanat dönemi 1516-56). Aynı zamanda İspanya Kralı I. Carlos –ç.n.

c Dubrovnikli –ed.n.

Levent Şahverdi Arşivi

ikisi de Kasım 1545'te İstanbul'dan, Augsburg ve Utrecht'e bir ateşkes antlaşmasıyla dönerek, V. Carlos ile bir araya geldiler. Veltwyck, Haziran 1545'te İstanbul'a gitmek için yola çıktığında, Mendoza'yı ziyaret etmiş, Venedik senyörü ile temas kurmuş ve daha sonra da, bu konuda bazı çekinceleri olan Venedik balyosu ile konuyu tartışmıştı.[2]

Ancak, Mendoza'nın mektubunun içeriği açıkça gösteriyor ki, burada sözü edilenler, daha öncesine, yani 1539'a ait olaylardır: Venedik Senatosundaki küçük bir çoğunluğun kararıyla imparator tarafından Türklere karşı kurulan Kutsal Birliğe katılan Venedik Cumhuriyeti, Andrea Doria'nın Ege Denizindeki son Venedik topraklarını istila eden Barbaros'a yenik düştüğü ve ticareti felce uğratan Preveze Deniz Savaşı yenilgisinden sonra, hızla barış antlaşmasına varmak amacıyla yeniden Türklerle gizli görüşmelere başladı. V. Carlos, Venedik'in birliği terk etmesini ve ayrı bir barış antlaşması yapılmasını engellemeye çalışırken, Fransızlar, Venedikliler lehine ikiyüzlü bir arabuluculuk rolüne soyundular ve sonunda Türklere uzlaşma yönergesi vererek Venediklilere ihanet ettiler. Mektupta Ege topraklarındaki son kayıplara, küçük Herzgovni kalesini (Castilnovo) yeniden İspanyollardan alınmasına (1539) ve Flandra'nın etkisiz hale getirilmesi için imparatorun Fransa aracılığıyla safdışı bırakılmasına (1539) değinilir.

Buna göre, mektup, delegelerin Venedik Senatosunda ortak bir siyasi teşebbüs oluşturması konusunda, V. Carlos'un I. François ile anlaşmaya vardığı tarih olan Mart 1540'ta, senato huzurunda yapılmış bir konuşma metni olabilir.[3] Mektubun önemi, birazdan göreceğimiz gibi, 16. yüzyıl siyasi rejimlerini sınıflandırırken Aristo'ya başvurmasından ve Mendoza tarafından yapılan tanımların sonradan popülerlik kazanmasından kaynaklanır.

Mektup

"Yüce Prens,

"Devletler (Haşmetmeaplarının daha iyi bileceği gibi), ya raslantı ve art arda gelen olaylara göre, ya kaba güçle ya da hak ve adaletle yönetilir.4 Kendilerini şans ya da rastlantılarla yönetenlerin neredeyse çoğunluğu, hedeflerini olayların gidişine göre belirleyen, değişimlere veya devamlılıklara bakarak ya bunları değiştiren ya da tahrip

Levent Şahverdi Arşivi

eden cumhuriyetlerdir; burada yönetim, birbirinden farklı çok sayıda kişiye dayalı olduğundan ve aralarında meselelerin idaresine dair fikir uyuşmazlıkları ortaya çıktığından, belli bir süre sonra bu kişiler özel yaşamlarına döner; öyle ki, biri bunlara değişimlerin nedenlerini sormak istese, onları sarayda değil, sade vatandaşlar olarak evlerinde bulabilir ancak. Dahası, her şey oylama ile kararlaştırıldığından, çoğunluk bir bu yöne, bir öteki yöne gidebilir. Bunun da ötesinde, gizli oylama olduğunda, her biri kendi istediği yöne gidebilir: Kişisel ihtiraslar, kişiyi kendi fikrini diğerlerinin üstünde tutma mücadelesine sokar ve kişi tüm çabasını, cumhuriyetin iyiliğine katkı sağlama görünümü vererek, onları ikna etmeye adarken diğerleri onu engellemeye çalışırlar ve biri kesin bir başarı kazanamadığında, en azından onun denetlediği alanlarda, işleyişe engeller çıkarmak için haksız yollara başvururlar. Bu yalnızca çeşitlilik değil, istikrârsızlık da getirir: Birileri öneriler ve kafa karıştırıcı fikirler ileri sürerken diğerlerinin genel tedbirler alması, tüm cumhuriyetlerin mustarip olduğu ve sonunda tümünün yok olmasına yol açan bir musibettir. Söz gelimi, bu krallığın donanmasının Türklere karşı Majestelerinin donanmasına katılması fikrini kimileri benimseyerek davalarına çoğunluğun desteğini kazanırken, oy pazarlığına ve konseyi ikna etme çabalarına rağmen çoğunluğu toplayamayan zıt görüşteki diğerleri, erzak, para ve mühimmattan, mürettebattan yoksun bırakıp donanmanın silahlanmasını engelleyerek, karşı çıktıkları şeyi bozmaktan memnundular: Bunların ulaştırılmasına engel olalım, acele etmeyelim, halkın fikrini soralım, onları kalelere yöneltelim, para ararken asla alamayacağımız ya da aldığımızda çok geç olacak şekilde arayalım, ya da bulduğumuzda onu başka bir şeye harcayalım, kaptan ya da komutanların kim olacağına,[5] birliklerin toplanmasına, en kısa yoldan gitmelerine, seferin silah ve mühimmat ihtiyacına dair bir uzlaşmaya varmaktan kaçınalım; ne kenevir ne örtü ne güherçile ne kömür ne sülfür, kurşun ne de demir eksiğimiz var; bunların taşınmasını, bilgi tedarikini, kürekçilerin bir araya getirilmesi talimatlarını engelleyelim; silahlanıp, birliklerimi-

Levent Şahverdi Arşivi

zi hazırlayacağımızı ve yarın yola çıkacağımızı söyleyelim ve insanları yanıltalım; sonra düşmanlar gelir ya da tam tersi dostlar bile sözlerini unutur, ülkeyi ele geçirirler ve devleti yıkarlar; halk aldatıldığını anlar ve yönetimi değiştirir. Yönetim değişimlerine, daima devlet değişimi eşlik eder, cumhuriyetin değişimi, ancak tamamen ortadan kalkması ya da yıkıma doğru ilerleyecek şekilde yabancı bir hükümdar veya tiranlığın hâkimiyetine girmesiyle sonlanabilir.

"Tiran, Türklere ya da bir tek kaba gücüyle gelişen ve gücü ölçüsünde büyüyen diğerlerine benzer. Ancak, kışkırtmalar ve iç karışıklıklar yüzünden ya da yabancı bir güç onları yenerek üzerlerinde baskı kurduğu için güçleri azaldığında yenilirler. Onlar için, ne adalet ne de doğruluk saygıdeğerdir; tek kaygıları dostlarından ya da düşmanlarından bir şeyler elde etmeye çalışmak ve en ufak bir fırsatı ziyan etmemektir; tıpkı Türklerin geçen yıl sizin krallığınıza yaptığını gördüğümüz gibi. Ve bunu yapabileceğini bildiği sürece de yapmaya devam eder ve defalarca söylediğim gibi, sizi hem barış hem savaş döneminde yavaş yavaş kemirir. Güçlerinizi öyle zayıflatır ki, kısa süre sonra kendinizi savunamaz hale gelir ve onun ellerine düşersiniz. Haşmetmeaplarına daima söylediğim gibi, birleşik kuvvetlerin tümünün yalnızca tek bir güç olarak savunma yapacağını anlamaları için, bunu evrensel bir ittifakın katıksız gücüyle engellemeliyiz.

"Ve şimdi, sık sık sözünü ettiğim Hıristiyan kral ve diğer prensler, yani özgür, cesur, direngen ve ihtiraslı halkları yöneten, yeniliğin dostu ve böylelikle tüm hak ve adalete muktedir İmparatorun yanı sıra, Almanlar, İtalyanlar ve İspanyolların da olduğu gibi, kendilerini daima hak ve adaletle yöneten, inançlarını gözeten ve dostları ve düşmanlarına karşı dürüst olan devletlere geçeceğim; bu insanları kaba güçle ve zorbalıkla yönetmek isteyenler, katlanılmaz bir çaba harcamak zorunda kalır ve bunu başaramayarak, vazgeçerler..."

Bu sıra dışı metin, birkaç ilginç özellik arz eder.

Mendoza, Aristo'dan esinlenmiş görünür. Onun Averroes ve Aristo'nun *Politika*'sının Averroes tercümesi üzerine araştırma yaptığını, hatta

Levent Şahverdi Arşivi

bunu 1535'te Tunus'ta devrik Kral Mulay (Mevlay) Hasan ile Arapça olarak tartıştığını biliyoruz. Aristo'nun bazı baskıları bulunabiliyordu; Sepulveda, bugün klasik kabul edilen Latince bir versiyonunu hazırlamaktaydı. Mendoza da Aristo'nun *Mechanics*'ini Latinceye çevirmişti.

Öte yandan, Mendoza, bilinçli ya da bilinçsiz, Aristo'nun çoğunluk yönetimi ile monarşik rejim-tek adam yönetimi arasında koyduğu, yine iyi rejimler ve yoz rejimler (yani demokrasi/cumhuriyetin bozulması olarak demagoji ve monarşinin yozlaşması olarak tiranlık) arasındaki etik ayrıma göre alt ayrımlar içeren temel ayrımını çarpıtır. Tiranlık zalim milletlerle ilişkilidir, ancak Aristo buraya mutlak monarşileri de dahil eder (VI, viii). Aristo'ya göre, despotlar iktidarı gasp ederek, onu ya şiddet yoluyla ya da kurnazlıkla ellerinde tutarlar, ancak daima saray ihtilalleri ve kumpasların tehdidi altındadırlar: Aristo bunu, eğitimi, bilgi değiş tokuşunu, örgütlenme ve hareket özgürlüğünü engellemekle suçladığı Perslere atfeder. Aristo'nun tanımı sultanın tasvirine uygun değilse de, Boétie'nin yazdıkları bu fikri destekler:[6] "Topraklarında hiçbir bilgin ve kitap olmayan Büyük Türk, insanları yalıtıp onları cahil bırakmanın iktidarını korumanın yolu olduğunu gayet iyi anlamıştır."[7] Senyoral monarşi, hükümdarın, silahlarla ve savaşla elde ettiği haklarla servetin ve kişilerin efendisi olduğu, tebasını aile babasının köleleri yönettiği gibi yönettiği yerdir. Despotik monarşi, hükümdarın doğa yasalarını yok saydığı, özgür kişileri köle olarak ve tebasının servetini kendisininmiş gibi kullandığı yerdir" (II, ii, 190 ve II, iiii, 200)-Bodin, Mısırlı Memlüklerin, Aristo'nun tiranlık tanımına uygun gelebileceğini yazar.[8]

Olasılıkla bu ayrım, Makyavel'in öne sürdüğü, bir yanda hükümdarların bir sürü ara güçle (aristokrasi, ruhban sınıfı, parlamentolar, loncalar) baş etmek zorunda olduğu batı Avrupalı krallıkların, öte yanda hiçbir ara gücün olmadığı ve rejimi, çoğu batı Avrupa ülkesinde olduğu gibi halkın değil, askerlerin memnun edilmesine dayalı olan Türklerin krallığının yer aldığı zıtlıktan doğmuştur; böyle bir krallığı elde etmek zor, ancak korumak kolaydır.[9]

Jean Bodin, Aristo'nun tanımına bağlı kalmakla birlikte, onu bir ölçüde kendince yorumlar: Osmanlı Türkiyesi, tıpkı Fransa ya da İngiltere gibi senyoral bir monarşidir. Ara güçlerin yokluğu ve sultanın eyaletlerdeki

Levent Şahverdi Arşivi

sancaklarda, kendi temsilcileri üzerindeki mutlak denetimi, 1534'te İstanbul'daki Venedik sefaretine eşlik eden senatonun Venedik temsilcisi Ludovisi'nin raporunda yer alır.[10]

Her ne kadar Mendoza'nın Venedik'i birlik içinde tutmak için uğraşması beklense de, onun esas eleştirisi, etkisiz kaldığı ve tutarlı bir savunma politikası oluşturamayacağı düşünülen cumhuriyet rejimini hedef alır. Bu tür eleştiriler bu dönemde oldukça yaygındır: İmparatorun şansölyesi Fransisco de Los Cobos, 1538-1539 yıllarında Venedikli elçilere, senatodaki uzun tartışmalar yüzünden kararların çok yavaş alınmasından ve oylama olmadan nihai kararın asla bilinememesinden dolayı şikâyette bulunur. İmparatorun Macaristan'daki elçileri Schepper ve Veltwyck, uzaktaki bir Türk hükümdarlığının, daha yakındaki bir Habsburg yönetimine tercih edildiğini gördükleri Macar meclisindeki ifade özgürlüğüyle şok olmuş görünür. İmparatorun politikaları, uzak Macaristan'a askerî operasyonları finanse etmeye gönülsüz İspanyol Cortes'inde (Yasama Meclisi) ya da Protestan prenslerin Türklere karşı seferlerde yer almaları karşılığında daha fazla dinî özgürlük pazarlığı yaptığı Alman meclisinde (Reichstag) eleştirilere göğüs germek durumundaydı. Genel olarak, monarşik bir rejim, bir imparatorun elçisinin gözünde cumhuriyetten daha iyiydi. Türk despota yönelik başlıca eleştiri, "inancını gözetmemesi" idi.

Bir başka deyişle, Doğu despotizmi kavramı, Venediklilerin, cumhuriyetçi bakış açısıyla Türk tiranlığını tasvirlerinden türemiş olmayabilir. Örneğin, Lucette Valensi bu görüşün kaynağını, Serenissima (Venedik) Cumhuriyeti'ni bilge insanlar tarafından yönetilen ideal bir Platoncu cumhuriyet modeli varsayan Venedik balyosları ve hatiplerinin Osmanlı sarayına keskin eleştiriler içeren raporlarında bulur.[11] Bodin bu yorumu yumuşatır: Venedik'teki egemenlik sınırlı sayıda aristokrat aileye aittir: "Bu cumhuriyetteki saltanatın gerçekte aristokratik olduğu inkâr edilemez."[12] O halde, oryantal despotizm mefhumu daha çok, cumhuriyetçi istikrârsızlıklara karşı daha etkin bir merkezileşmiş iktidar arayan monarşik rejimlerin kendilerini haklı çıkarma çabasından doğar.[13]

Mendoza'nın koyduğu ayrım, dönemin genel koşulları açısından yeniden yorumlanmalıdır. 16. yüzyılın ilk yarısının eğitimli siyasetçileri,

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'nin siyasi rejimi hakkında ne biliyorlardı? Bu konudaki bilgiye, zamanında epey popülerlik kazanmış olan ve *The History of the Emperors of Turkey* (Türk İmparatorların Tarihi)[14] eseriyle Giovio gibi bazı tarihçiler, *State of the Court of the Grand Turk*'de Antoine Geoffroy[15] ya da *The Republic of the Turks*'ün yazarı Guillaume Paustel[16] gibi bazı siyaset analizcileri tarafından kısmen kullanılan, Venedikli balyosların raporlarında rastlanabilir. Bu eserlerin kısa bir incelemesi, batı Avrupa'ya (ya da Hıristiyanlığa) kıyasla Türk iktidar örgütlenmesinde görülen belli başlı nüansların neler olduğunu gösterebilir.

İktidarın Hükümdar Tarafından Tek Başına Kullanılması

Süleyman, onuruna, inancına ("kanununa") bağlı bir hükümdar olmakla ünlüdür. Kendisini Bizans'ın varisi kabul eder. Postel'in Basileus Basildon imzasına değinmesi, Bodin, Ivied ve s.147'de Giovio tarafından ele alınır: "Sık sık, imparatorluğu Konstantinopolis'e taşıyan İmparator Konstantin'in meşru halefi olması nedeniyle, Roma İmparatorluğu ve batının kendisine ait olduğunu söylerdi." Geuffroy ve Postel'in yazdığına göre, (Süleyman) (aralarında Aristo'nun Arapça basımlarının da yer aldığı) felsefe, teoloji ve tarih kitapları (şahname) okur, tarihte yalan ya da yaltaklanmaları asla kabul etmez, yalnızca gerçek olguları görmek ister. Erdem sahibi olup, kendinden öncekiler kadar zalim değildir (Giovio[17]).

İbrahim Paşa, 27 Haziran 1533'te, Schepper'e, Süleyman tarafından tüm güçlerin yetkisinin kendisine devredildiğini doğrular: "Her şey benim ellerimde: savaş, barış, servet."

Uluslararası hukuk söz konusu olduğunda, iktidarın kişileştirilmesi öyle noktadadır ki, üçüncü bir tarafla varılan uzlaşma ya da antlaşmalar (1533'te Lehlerle yapılan antlaşma gibi), padişahı antlaşmanın süresince ya da en fazla onun yaşadığı sürece bağlar ancak kendisinden sonraki hükümdarları bağlamazdı.[18] Nitekim, Bodin, bir hükümdarın, kendinden öncekiler tarafından imzalanmış bir antlaşmaya yalnızca tahtın iyiliği ve yararı söz konusu olduğunda uymak zorundan olduğunu belirtir; eğer antlaşma halka büyük zarar getiriyorsa, saltanatın yeni varisi ona bağlı kalmak zorunda değildi; hele de iktidara seçimle gelmişse.[19] Öte yandan, Osmanlı sarayı ile

Levent Şahverdi Arşivi

bir barış antlaşması yapmış olan Busbecq, "düşman bir barış antlaşmasını sürdürmeyi asla başaramamıştır; hâlâ da Hıristiyanlarla yapılan ittifakları bozmayı erdem sayar; nezaketsizlik ve güvenilirlikten yoksundur, halkın kanunları, diğer tüm uluslar tarafından büyük saygı duyulan bu kanunlar, onun gözünde en ufak bir değer taşımaz" der.

Onur

Süleyman, Ortaçağ prensleri gibi, onurlu bir adam olarak anlatılır. Giovio, Hospitalerlerin* üstad-ı azamı l'Isladam, Rodos'u teslim edip Süleyman'ın huzuruna gelerek adadan ayrılma izni istediğinde, padişahın İbrahim Paşa'ya "bu zavallı yaşlı adamın kendi vatanından ayrılmak zorunda kalması ve böylesine üzgün ayrılması bende büyük acıma uyandırıyor" dediğini söyler.[20] Yunus Bey, Veltwyck'e onun bu savaştan onuruyla çıkabildiği takdirde "Macaristan'da bir barış yapılması lehine çaba harcayacağını söyler.[21]

Haremağaları ve Kadınların Rolü

Bireysel iktidar, halkla ya çok az ya da hiç teması olmayan yalıtılmış bir hükümdarlık demektir; sultanın konuştuğu başlıca kişiler, tek erkeğin kendisi olduğu dışarıya kapalı haremdeki haremağaları ve çevresindeki kadınlardır. Postel, sultanın yabancı elçilerle, kendisine takdim edilmek üzere getirildiklerinde, bir de ayrılırken görüştüğünü yazar (Son derece yanlış: Örneğin, Schepper, iki ziyareti boyunca Süleyman'ı defalarca görmüştür); bunun dışında, vezirlerini ve kazaskerlerini görür, ancak divandaki tartışmaları bir perdenin ardından dinlemekle yetinir.[22] Ava giderken bile kendisine ancak bir iki görevli eşlik eder. Yalnızca İbrahim Paşa, o istediğinde sarayın haremine girmek ve Süleyman ile yiyip içmek ayrıcalığına sahipti; onun ardılı olan Rüstem Paşa'ya istediği halde bu yetki verilmemişti.

Haremağaları ve kadınlar padişah üzerinde "normal" erkeklerden daha etkili olabilir. Haremağası Hadım Süleyman Paşa, üç yıl boyunca başvezirlik yapmıştır (1541-1544). Bu değişim elçilik görevlilerinin dikkatinden kaçmamış, özellikle de İbrahim'in idamından sonra, Hurrem Sultan'ın et-

* Hospitaler şövalyeleri adlı hayırsever dinsel tarikat –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

kisine bağlanmıştı. 1545'te Veltwyck, iki rakip annenin oğulları olan Şehzade Mustafa ve kardeşi Selim arasındaki mücadelenin dış savaş olasılıklarını bertaraf ettiğini yazar. Hurrem'in yeniçeri ağası ve vezirlerle bir olup Yahudi bir leydi ile birlikte, Süleyman'ı İstanbul'da tutmak için entrikalar çevirdiği söylenir. Rüstem Paşa Busbecq'e, Süleyman'ın Avusturya'ya karşı bizzat savaşa gitmek için yanıp tutuştuğunu, Hurrem ve kızı, Rüstem Paşa'nın karısı olan Mihrimah, kaftanından çekerek onu engellemeseler, bunu yapacağını anlatır (ayrıca bkz. Thevet[23]).

Kelle Kesme

Padişahın mutlak ve bireysel gücü, tebasının ölümü ve yaşamı üzerinde sınırsız hakkı olması anlamına gelir. Postel durumu biraz yumuşatır: Ancak idam cezası söz konusu olduğunda, söylendiği gibi hiçbir idam, bir tür yargılama olmaksızın, kabaca gerçekleştirilmez; zanlı kişi birkaç tanıkla yüzleştirilmelidir. Birisi idam edildiğinde, kellesi, özellikle sınırları bekleyen yüzbaşılar tarafından, yaptıklarının kanıtı olarak saraya yollanır.

1545'te, Türkler tarafından öne sürülen koşullarda bir barış antlaşması olasılığı tartışmaları uzayıp gittiği sırada, Türkler Ferdinand'ın elçisi Seco'yu, taze kesilmiş kelleleri gösterip korkuturken, bir yandan da çekilmeye razı olması için *enderun*a götürürler (Veltwyck 1545).

Yeniçeriler, Güvenilir Hıristiyanlar ve Hükümdarın Köleleri

Çoğu askerî birliğin sefer için kiralanmış paralı askerlerden oluştuğu bir zamanda, Batılı analizcilere özgün gelen bir başka unsur da, yarısını zorla askere alınarak Müslümanlaştırılmış, eğitim ve talimlerle padişahın en seçkin ve sadık birlikleri haline gelmiş genç Balkanlı Hıristiyanların oluşturduğu yeniçerilerdi. Bunlar, meziyetleri ve gayretleri sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda en yüksek mevkilere erişebilirdi: İbrahim, Kazım Paşa gibi başvezirlerin hepsi de yeniçeriydi ve Rüstem Paşa gibi padişahın kızıyla evlenenler bile vardır (Giovio, Geuffroy ve Busbecq[24]). Busbecq, eğitim döneminde emanet edildikleri Türk aileler tarafından köle olarak kullanılabilen toy yeniçerilerin (acemioğlanlar) orduya alınma yöntemlerini tasvir ettikten sonra anlatımına devam eder. Aldıkları sert eğitim onları aske-

Levent Şahverdi Arşivi

rî seferlerin tüm zorluklarına katlanabilmelerine yetecek kadar dayanıklı ve güçlü hale getirir. Busbecq, bilhassa eğitim ve antrenmanların onları böylesine saygın askerlere dönüştürmesi karşısında büyülenmiş ve Alman imparatorunun da kendi topraklarında benzer bir askere alma prosedürünü benimsemesi tavsiyesinde bulunmuştur.

Venedikli balyosların raporlarıyla tutarlı bir biçimde, Postel, bilhassa soyluluğun ve vesayet aristokrasisinin olmadığını, öte yandan en iyi subaylara verilen tımarın büyük ölçüde geri alınabilir olduğunu ve ölüm halinde her halükârda, sultana iade edileceğini tespit eder. Bodin bu farkı özellikle vurgulayarak, bunun doğa yasalarına aykırı olmadığı çıkarımına varır.[25]

Ziyaretçileri şaşırtan bir başka özellik, sistemin dönmelere (Müslümanlığa geçen Hıristiyanlara) olan güvenidir. Venedikli Balyos Barbaro şöyle yazar: "Osmanlı İmparatorluğu servetinin, askerî kuvvetlerinin, hükümetinin, kısacası tüm devletin hepsi Hıristiyan inancıyla doğmuş ve çeşitli yollarla köleleştirilerek Müslümanlığa geçirilmiş insanlara dayalı ve onların ellerine teslim edilmiş olması, gerçekten ciddi biçimde dikkate alınmaya değer bir şeydir."[26] Bazı Türkler, Hıristiyanların kaygılarını paylaştıklarını göstermek amacıyla, kendi kökenlerini istismar için kullanırlar. Süleyman'ın dragomanı Yunus Bey, Favolio'ya hâlâ eski inancına bağlı olduğunu ve Venedik topraklarındaki akrabalarıyla temasını sürdürdüğünü anlatır. 1545'te, Vezir Ahmet Paşa Veltwyck'e, kendisi bir Hıristiyan çocuğu olarak son savaşlarda zavallı Hıristiyanlara verilen zararlara nasıl üzüldüyse, onun da hükümdarına, bir Hıristiyan gibi davranması için öğüt vermesini söyler.

Yeniçeri Sisteminin Görünürdeki İki Doğal Sonucu: Hoşgörü ve Yozlaşma

Engizisyonun her türlü dinsel özgürlüğü ağır bir sansüre uğrattığı ve din savaşlarının Avrupa'yı harap ettiği bir dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun hoşgörüsü Jean Bodin'i hayrete düşürür: "Avrupa'nın büyük bir bölümünü elinde tutan Türklerin hükümdarı, dünyadaki her hükümdar kadar dinini koruyor ve kimseye baskı yapmıyor: Tam tersine, herkesin vicdanına göre yaşamasına izin veriyor. Dahası, Pera'daki sarayının yakınında

Levent Şahverdi Arşivi

Yahudiler, Roma ve Yunan mezhebinden Hıristiyanlar ve Müslümanlar gibi farklı dinlerin varlığını sürdürmesini destekliyor."[27]

Belon da pan-Osmanlıcılığın mucizelerini aktarır: "Bilmelisiniz ki, Akdeniz'de bulunan ve Yunanca konuşulan tüm Yunan adalarında, Türk yönetimi altında güvencede olan ada sakinlerinin, kendi hayatlarından başka kaygıları yok ve kalelerini korumak zorunda değiller; çünkü Türkler onları bu dertten kurtarıyor. Böylelikle şehirler kadar kırsal alanlarda da yaşama zevkine varabiliyorlar. Tek dertleri toprağı ekip biçmek. Türkler yüzünden ne dillerini ne de dinlerini değiştirmek zorunda değiller. Limni adasındaki yetmiş beş köyden, Yunancanın konuşulmadığı ve Hıristiyan olmayan yalnızca iki ya da üç köy gördüm. Evet, kaleler Türklerin elinde, ancak köylerde yaşayanlar Yunan. Adanın yerlisi yaşlı bir adam bana ülkenin daha önce hiç bu kadar bolluk içinde, zengin ve kalabalık olmadığını anlattı. Bunu, hiçbir sorun olmaksızın yaşadıkları uzun barış dönemine bağlamak lazım."

Ancak, meziyetlerle yükselmenin yanında, çabuk kazanç sağlama yönünde bir hırsın varlığından da söz edilebilir. Saraya yollanan elçiler, istedikleri görüşmeleri elde etmek için memurlara vermek zorunda kaldıkları rüşvetlerin miktarıyla hayrete düşerler. Bu enflasyonu yaratan neden de batılı elçiler arasındaki rekabettir. Veltwyck 1547'de şöyle yazar: İstanbul'da "elçilik heyeti ağır ve tehlikeli işlerle karşı karşıyadır ve bilhassa cömert Fransızların ahlaksız uygulamalarla tanıştırdığı Türklerin arsızca talepleri yüzünden, olağandışı masraflar yapmaları gerekir -öyle ki, karşılığını vermeksizin hiçbir şey elde edemezsiniz: Ne de olsa ancak tatmin olmuş bir köle efendisine en iyi hizmeti verir."[28]

Askerî Örgütlenme: Türkler Neden Savaşta Rakipsiz ve Onlara Nasıl Direnmeli

Belgrad'ın ele geçirilmesinden son Macaristan işgaline dek süren dönemdeki aralıksız savaşlar, batılı devlet adamlarının Osmanlı'daki askerî örgütlenmeye ilgi duymasına yol açtı. Elçilerle yaptıkları müzakerelerde zayıflıklarını saklamıyorlardı. Arsenal'in (Tersane), 1533-36 yıllarında, Akdeniz limanlarının bir haritasının çıkarılmasına yardımcı olan Venedikli bir mühendis (Zustiniani) tarafından yeniden düzenlendiğini biliyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Kara seferlerinde, padişah ve yeniçerilerin İstanbul'dan Viyana'ya kadar tüm yolu yürümek zorunda kaldığı yolculuklar aşırı uzundu. Veltwyck'e 1545'te aktarıldığına göre: "Orduları İstanbul'dan çok uzaktaki sınırlarına ulaşana dek acılara ve güçlüklere katlanmak zorunda; gidip gelmeleri için neredeyse bir yaz harcamaları gerekiyor; yiyecek ve çok sayıda atın beslenmesi için gerekli otlağın olmamasından dolayı, kış boyunca sınır boyunda kalamıyorlar. Rüstem Paşa bana, Hıristiyanların savaşlarının eğlencelik olduğunu, çünkü her türlü gereksinimin bulunduğu kendi topraklarında gerçekleştiğini söyledi; Türkler ise, düşmanla karşı karşıya gelmeden önce atlarıyla öyle uzun bir yolu aşmak zorundalar ki, İstanbul'a geri döndüklerinde, -at veya asker- ya hasta ya da ölmüş olan ordunun üçte birlik kısmından vazgeçerek, başka bir yerden yeni askerler bulmaları gerekiyor" (Veltwyck, 1545).

Giovio: "Bizden daha iyi savaşçılar olmalarının üç nedeni var. Birincisi, komuta yetkisine sahip olana, bizimkilerden farklı olarak, hemen itaat etmeleri. İkincisi, savaşta, her birinin öleceği zamanın ve ölüm şeklinin değişmez ve önceden belirlenmiş olduğu anlayışıyla, aşikâr olsa da hiçbir tehlikeden korkmamaları. Üçüncüsü, biraz arpa ve su sağlandığı sürece, ekmeksiz ve şarapsız idare edebilmeleri. Genelde etsiz de yapabiliyorlar. Öte yandan, eğer arpaları yoksa, çuvallarında taşıdıkları kıyılarak toz haline getirilmiş eti kullanıyorlar ve ihtiyaç duyduklarında bunu sıcak suya katarak içiyor, böylelikle kolayca beslenebiliyorlar. Dahası, aç kaldıklarında, atlarının kanıyla beslenmeye alışkınlar... Kısacası, açlık karşısında, seferlerde bile çeşitli yiyecek isteyen bizim askerlerimizden daha dayanıklılar..."

Busbecq, İmparator Rudolph'a, Türklerle askerî eşitliğin sağlanabilmesi için tavsiyelerde bulunur. Busbecq, orduya daha çok, güneş sıcağına ve sert soğuğa alışkın, basit düşünen, azla yetinen, (şehirdeki) lüks yaşamın zevklerini önemsemeyen, kırsal alanlarda ağır işler yapmaya uygun, hayatın zevklerini çok az bildiği için ölüm korkusu olmayan köylülerin alınmasını önerir. Bunlar fiziksel niteliklerine bakılarak seçilmelidir: Tıpkı hayvanlar gibi, insanların değeri de dış görünüşlerine bakılarak anlaşılabilir. Dolayısıyla, silah taşıyacak genç erkeklerin keskin gözler, uzun bir kafa, geniş bir göğüs, güçlü omuzlar, iri parmaklar, uzun kollar,

Levent Şahverdi Arşivi

düz bir karın, sağlam bacaklar ve ince ayaklara sahip olması gereklidir... Mesleki deneyimleri bakımından, kuş avcıları, balıkçılar, fırıncılar, dokumacılar ve kadın tacirleri orduya alınmamalı; öte yandan nalbantlar, demirciler, marangozlar, ahşap işçileri ve yabani hayvan avcıları tercih edilmelidir, zira bunlar genellikle cesur ve güçlüdürler.

Sonuç

Lucette Valensi'nin gösterdiği gibi, Venedikli balyoslar, çok çeşitli kökenlere sahip bir nüfusu yönetimi altında tutan, geniş ve etkili bir imparatorluğu idare edebilen, iyi örgütlenmiş ve merkezileşmiş bir Türk devlet yönetimi imajı yaymışlardır. Bu mit, her ne kadar diplomatik beyanlarla kısmen çatışsa da, Ortaçağdaki ayrıcalıklarına sıkıca sarılmış bir aristokrasiye karşı kraliyet gücünün merkezileşmesini savunan orta sınıf kentli hukukçular tarafından, 16 ve 17. yüzyıllarda ideolojik bir araç olarak kullanıldı.[29] Bu bağlamda, Fransa Kralı XIV. Louis, Osmanlı sultanı, Safeviler, Moğol yerlileri ve Çin hanları hakkında, mimariyi (Fransızlar lehine), saray âdetlerini ve genel iktidar örgütlenmesini karşılaştıran gezi hikâyeleri ismarladı. Doğu imparatorluklarının imajının, dilsizler, kardeş cinayetleri, çuvallarla denize atılan kadınlar ve hadımlara dair hikâyelerle bulandırılması, Fransız hükümdarların, mutlak monarşilerini Mendoza'nın sözünü ettiği "adalet ve hak" sınırları içinde, "doğu despotizminden" çok uzaktaymış gibi göstermelerini sağladı. Montesquieu'ye göre, despotizm, net bir veraset kuralının ve ara kademelerin yokluğundan, tüm güçlerin tek elde birleşmesinden ve İslamın, çokeşlilik ve despotizmi körükleyen sıcak iklimle bir araya gelmesinden doğuyordu; "Asya'da, orayı hiç terk etmeyen bir baskı ruhu hüküm sürer." Ve nihayet vardığı sonuç şudur: "Ilımlı yönetim Hıristiyan dinine, despotik yönetim Müslüman dinine daha uygundur."[30] Sonraları, Wittfogel, Osmanlı İmparatorluğu'nda kendi batı Avrupa çözümlemesine benzer bir feodal sistem göremeyen Marx'ın, aceleci ve ikna edicilikten uzak biçimde Montesquieu'nün kategorilerine yaptığı referansa dayanarak,[31] gizemli bir kuram inşa eder.[32] Huntington gibi yeni muhafazakârların yanı sıra, tarihin sonu konulu kitabında İslamı vicdan özgürlüğüne (Hıristiyan topraklarında yeşermiş) Avrupa faşizmleri kadar zıt ve demok-

Levent Şahverdi Arşivi

rasi karşıtı olarak gören ve bir tür demokrasi kurmayı başaran tek Müslüman ülkenin, kendisini İslamdan koparmaya gayret gösteren Türkiye olduğunu söyleyen Francis Fukuyama gibi sözde liberaller de bu kuramdan esinlenmiş görünmektedir.[33]

Notlar

1 Carta bien particular que Don Diego de Mendoza escribio a la Senoria de Venecia, donde parece que (por mostrar suficiencia) les lee una lection de las politicas de Aristotolis conque pretende quitarles las·sospechas que tenian de que el emperador y el rey de Francia se acordarian con el Turco dexandolos fuera (Março 1546). Mss. Biblioteca Nacional (de Espana), publiée dans Fouché-Delbosc, "Cartas de Don Diego Hurtado de Mendoza" *Archivo de Investigaciones Historicas,* t.1-2; enero 1911-dic.1911, Madrid 1911, s. 165,172

2 Bu elçilik faaliyetleri için bkz. Favolio; Veltwyck'in raporu.

3 AGS, Estado serisi. Milano ve Savoia, Patronato real serisi. Dosya.1186, yıl 1539; AGS Estado serisi, Venedik, dosya 1314, yıl 1539, folyo 94.

4 "Se goviernan o por occasion, y ocurrencia de casos o per fuerça, o por razon y justica"

5 Burada, Venediklilerin ittifak donanmasının komutanı olarak Andrea Doria'nın atanmasına karşı çıkmalarına gönderme yapılıyor.

6 Aristo, III, v,3 ve 4 ile VI, ii, 2 ve VIII, viii-ve ix. Bölümler. *Contenta Politicorum libri octo...Economicorum (libri) duo/ (Aristo); commentarji. Hecatonomiarum (libri) septe(m). Economiaru(m) publ(icarum liber)vnus. Explanationis Leonardi in Oeconomica duo.* Hec secvvndaria est et castigatissima ex officina aernisso. Apud Parisios: Typis absoluta prodijt ex officina Henrici Stephani..., 1511
Krş. *Aristotelis Stagyritae Ethicorum lib.10.cum Auerr.corduben. exactiss.commentariis.* Item &eiusdem Aristo. Politicorum lib.8. ac Oeconomicorum lib.2. Leonardo aretino interprete... (Papie: *[*cura &diligentia...Iacob Paucidrapij de Burgofranco*]*, 1521).
Aristotelisde republica libri 8. Interprete& enarratore Io. Genesio Sepulueda Cordubensi...Parisiis: apud Vascosanum, uia Iacobaea, ad insigne Fontis, 1548.

7 *Discours de la servitude volontaire*

8 (II,iiii, 201)

9 "Tutta la monarchia del Turcho è governata da uno signore, li altri sono sua servi; e, distinguendo el suo regno in sangiachi, vi manda diversi amministratori, e li muta e varia come pare a lui" *Il principe,* IV. Bölüm. Ayrıca bkz. IX. Bölüm

10 Alberi, s. 6.

11 Krş. Lucette Valensi, *Venise et la Sublime Porte. La naissance du despote,* (Hachette, Paris, 1987), Gasparo Contarini, *De magistratibus et republica Venetorum,* 1520'den alıntı yapıyor.

12 I, II, bölüm I, s. 182.

13 Bkz. Alain Grosrichard, *Structure du Sérail-La fiction du despotisme asiatique dans l'Occident classique,* (Seuil, Paris, 1979), özellikle s. 31-39.

14 Paulo Giovio (Latincesi Jovius), (d.1483 veya 1486, ö.1552) Nuocera başpiskoposu, Roma Katolik kilisesi idari heyeti lideri olarak, Bologna'da (1529) ve Nice'te (1538) V. Carlos'la yaptığı çok önemli

Levent Şahverdi Arşivi

görüşmelerine eşlik ettiği papaya ulaşan tüm bilgilere erişebiliyordu. İmparator için, ona özel, İtalyanca kısa bir tez hazırladı: *Commentario de le cose de Turchi*, imparatora ithaf etti (1531) ve ardından bunun, Latince, Fransızca vb. dillere çevirileri yayınlandı: *L'histoire des empereurs de Turquie, avec l'ordre & gouvernement d'iceulx au faict de la guerre*, Paris, 1538. Krş. V.J. Parry, "Rennaissance Historical Literature in Relation to the Near and Middle East (with special reference to Paolo Giovio)" *Historians of the Middle East*, 1962, s. 277-289; Price Zimmermann, T.C., *Paolo Giovio. The Historian and the Crisis of Sixteenth-Century Italy*, Princeton, 1995.

15 *Briefve description de la court du Grand Turc et un sommaire du règne des Othmans avec un abregé de leurs folles supersition ensemble l'origine des cinq empire yssuz de la secte de Mehemet*, Paris, 1542, 1543 ve 1546; *Estat de la court du grant Turc, l'ordre de sa gendarmerie & de ses finances, avec ung brief discours de leurs conquestes despues le premier de ceste race*, Antwerp, 1542. Bkz. *Voyage de M. d'Aramon*, Schefer, Paris, 1887. Krş. Clarence Dana Rouillard, *The Turk in French History, Thought and Literature (1520-1660)*, (Boivin et Cie, Paris, 1938), s. 185-189.

16 *De la Republicque des Turcs & là ou l'occasion s'offrera, des meurs & Loy de tous les Muhamedistes en bref*, par Guillaume Postel, Cosmopolite, Poitiers, 1560. Krş. E. Picot, *Les Français italianisants au XVIe siècle*, Paris, 1906, t.I, s. 313-324; C. Postel, *Les écrit de Guillaume Postel*, Cenevre, 1992. Les ouvrages de ces trois auteurs s'inspirent d'ouvrages italiens contemporains et en particuliers *Œuvre nouvelle qui déclare tout le gouvernement du Grand Turc & toute la depense que le grand Turc a sous lui en temps de paix comme de guerre, et le nombre des personnes & nom, et le gouvernment de ses femmes & garçons qu'il garde au sérail & les rentrées qu'il a dans l'année & le nom des seigneurs de ses provinces, Et le nom de toutes les terres qu'il a sous lui: & l'ordre de son armée quand il va à la guerre & les personnes & les armes qu'elles portent & comment elles vont. Nouvellement imprimé en 1537*, ouvrage attribué à Yunus bey et à Alvise Gritti, "réimprimé" en 1537, autrement dit après la mort de Gritti, mais Yunus, venu fin 1532, était encore à Venise entre le 15 Janvier et le 17 février 1537. A.H. Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificient*, (Harvard University Press, Cambridge, 1913), s. 315-316 ve 262-275.

17 Valensi, s. 49-52: "religiosissimo nella sua legge" (Minio, 1522)

18 Bkz. Kolodziejczyk

19 (I.I, bölüm viii, 111)

20 Jove, *Commentaire des Turcs.*

21 *Les raisons et signes par lesquels l'on peut comprendre que les Turcs sont enclins plustost à faire paix que guerre.*

22 Erizzo, 1557: le sultan ne parle qu'à des eunuques, des muets autres variétés d'hommes abjectissimes qui sont ses esclaves (Valens, s. 53).

23 *Pourtaits et vies des hommes illustres, Grecz, Latins et payens, recueilliz de leurs tableaux, livres, medalles antiques, modernes*, par André Thevet, Paris, 1584, 652.

24 Ayrıca bkz. Yunus, Postel, III.

25 I.I, bölüm ix, s.112 ve II, ii, s.191-193.

26 Marcantino Barbaro, relation au Sénat, 1573, dans Alberi, cité par L.Valens s.32. Ayrıca bkz. Navagero sur le recrutement des Janissaires, 1553, in Valensi, s. 42.

27 I.IV, s. 455.

Levent Şahverdi Arşivi

28 HHStA, Turcica 1, 7 Konv. 2 fo 188-191, *Austro-Turcica 1542-1552, Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschafsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen*, Srecko M. Džaja ve Günter Weiss, R. Oldenbourg ed. içinde, Münih, 1995, s. 192-196; HHStA, Turcica 1, 7 Konv.3 fo 9r-11v, 13r-20v, folyo 25, folyo 16, Folyo 27 r-28v, sayı: 62-67, s. 203-213.

29 Gabriele Mandel, *Mamma li turchi, L'altra faccia della Mezzaluna,* Il Cannochiale/Lucchetti, Bergama, 1990, s. 53, 94-95.

30 *L'esprit dès lois*, bölüm v.14, bölüm XI.6, bölüm XVI.2, bölüm XVII.6, bölüm XXIV.2, utilisant *l'Histoire de l'état présent de l'Epire ottoman* de Ricaut (de 1669), ve Chardin, "Pers rejiminin tasviri", *Voyage en Perse* içinde, Société Bibliophile, Paris, 338-341. Bonaparte'ın Mısır seferine esin kaynağı olan Volney, uzun süre Kahire'de yaşadıktan sonra, aynı görüşleri paylaşır oldu. Krş. Volney, *Voyage en Egypte et en Syrie, pendant les années 1783, 1784 et 1785; Œuvre complètes* içinde, Firmin Didot, Paris, 1843, s.283-289.

30 Bkz. Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, New Left Books, Londra, 1976. Anderson, burada oryantal despotizmin detaylı bir soy kütüğünü çıkarır, ancak sonunda, Türkiye, İran ve Hindistan'ı Moğol yönetimi altına dahil ettiği "Müslüman tarzı" adlı bir üretim kategorisini not düşer.

31 Karl Wittfogel, *Oriental Despotism:A Comperative Study of Total Power*, Yale University Press, 1957.

32 Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Avon Books, New York, 1993, s. 34-36, 45-46, 217, 236-237.

İngilizce'den çeviren: SERPİL ÇAĞLAYAN

Levent Şahverdi Arşivi

Fernando Fernández Lanza*

"BÜYÜK TÜRK" SÜLEYMAN'IN ATLI ALAYI

Pierre Coek van Aelst tarafından 1533 yılında İstanbul'da yapılan bir tasvir Süleyman'ı at üzerinde, önünde on iki "baltacı" ve arkasında "en asil mabeyincilerinden" ikisiyle birlikte Osmanlı başkentinin sokaklarında yapılan bir geçit töreninde gösterir.[1] Bu tasvir ve 1553 yılında Anvers'te Pierre Coek'un dul eşi tarafından orijinal kalıplar kullanılarak çoğaltılıp gün ışığına çıkarılan diğer altı tasvirden geriye kalan örnek, bugün British Museum'dadır. Bu gravürler 1873 yılında Sir William Stirling Maxwell tarafından özel bir baskı makinesinde çoğaltılmış ve "1533'te Türkler" başlığını taşıyan dosyalar halinde, sadece yüz adet basılmıştır.

Flemsberg'de doğup Lovaina, İtalya ve Fransa'da Erasmus ortamında eğitim gören ve 1556 yılında Busbecq'in elçilik heyetinde bulunan Danimarkalı saygın diplomat ve hümanist Melchior Lorichs ise bir diğer ressamdır. Lorichs, İstanbul'da dört buçuk yıl kadar kalmış ve bu süre boyunca Süleyman'a ait iki resim üzerinde çalışmıştı. Büyük bir ihtimalle bu resimler 1559 yılında tamamlanmıştır.[2]

Bugün Sultan Süleyman'ı asla görmemiş batılı sanatçılar tarafından yapılan çok sayıda resim vardır. Büyük Türk'ün sanatçılara rehber olabilecek pek çok tasvirinin Venedik'e, hatta daha da batıya geldiği bilinmesine rağmen, bu ressamların eserlerini yaratırken neye dayandıkları her zaman karmaşık bir konudur. Yine aynı şekilde sultanın resmi bulunan küçük madalyonlar, minyatürler ve resimlerin Avrupa'da çeşitli stüdyo ve saraylarda elden ele geçmiş olması ihtimali de vardır.[3]

Albert Dürer'in Mohaç Savaşının yılı olan 1526 tarihinde, şu anda Bayona'da Museo Bonnat'ta bulunan, metal lehva üzerine ince noktalarla yaptığı bir resmi de bu eserler arasındadır. Bu resim, büyük bir ihtimalle I. Viyana Kuşatmasından kısa bir süre sonra Augsburglu gravürcü Hieronymos Hopfer'in eserinden kopya edilmiştir. Erkek kardeşi Daniel Hopfer de

* Dr., Alcalá Üniversitesi Kültür İşleri Direktörü.

Levent Şahverdi Arşivi

Süleyman'ın at üstünde bir resmini yapmıştır. Her ikisi de Stirling Maxwell'in yukarıda bahsettiğimiz dosyasındadır.

Farklı baskı repertuarlarından gelen çeşitli örnekler *Geschichte der Byzantiner un des Osmanischen Reiches* (Berlin, 1883, s. 675), Richard Knolles'ın *General Historie of the Turks* (1603,s. 566), J. Chesneau'nun *Le Voyage de Monsieur d'Aramon* (Ch. Scheffer ed., Paris, 1887, kitap kapağı) adlı eserlerinden izlenebilir.[4] Agostino de Musi'nin -Venedikli Agostino- 1535 yılında yaptığı Süleyman'ın bir gravürü, bugün Budapeşte Milli Galerisindedir.[5]

1535'te Paolo Giovio, Como Gölü yakınındaki köyüne çekildikten sonra, Süleyman kendisine bir hokkayla altın bir kalem hediye eder. Bunlarla birlikte muhtemelen kendi portresinin minyatür şeklinde bir versiyonunu da gönderir. Tarihçi bunu en kıymetli mücevherlerinden birisi olarak saklamıştır. Yine 1543 yılında Fransa'nın güneyinde Barbaros Hayreddin Paşa ve Virginio Orsini arasındaki bir hediye değiş tokuşuna dair çok ilginç bir söylenti vardır. Barbaros, Orsini'ye daha sonra Nocera başpiskoposunun elinden geçecek olan, içinde on bir Osmanlı sultanı portresinin bulunduğu bir kutu hediye eder.[6] Alman gravürcü Tobias Stimmer bu İtalyan sanatçının eserindeki Süleyman'ın resmini çoğaltır.[7] 1538'de Tiziano'nun Dük Federico Gonzaga için yapıp 1543'te *Ecce Homo* adlı eserine eklediği ve 1561-62 yılları arasında Kardinal Ercole Gonzaga için yaptığı Süleyman portrelerini de unutmamak gerekir.

Daha çok sayıda insana ulaşan diğer resimler, sicimle bağlanan evrak paketleri içinde tek ya da çift sayfalık eserlerdir. Bunların yanında Osmanlı İmparatorluğu ve Büyük Türk'ün son durumunu anlatan kısa bilgiler de mevcuttur. Hans Guldenmund'un (1490-1560) I. Viyana Kuşatmasıyla ilgili eseri ve Regensburglu Michael Ostendorfer'in 1548 tarihli, bugün orijinali Gotha'da bulunan, Süleyman'ı profilden gösteren bir boy resmi de örneklere eklenebilir.

Bunların yanı sıra Süleyman'a ait suretler, alegorik eserler ve hayali portreler de vardır. Bunlar Kanuni'yi acımasızca, olumsuz bir şekilde resmeden eserlerdir, içlerinde çarpıcı tezatlar göze çarpar: gaddarlık ve sadistlik; güce, hayırseverliğe, bilgeliğe, devlete, adalete ve bilgi anlayışına methiye. Hepsi de devrin gerektirdiği duruma göre farklı oranlarda yapılan karı-

Levent Şahverdi Arşivi

şımları içerir. Diğer pek çok eser ve sanatçıya *El Veronés*'i, Jan van der Straet'i –Johannes Stradanus–, Kilian Ponheimer'i, Charles Ancillon'un *Histoire de Soliman II*'den (Rotterdam, 1706) alınma resmini de dahil edebiliriz.

Sonuç olarak, bu kısa girişle yeni bulgular ve çalışmaları özetledikten sonra, gerçekten sıra dışı bir eser olan "Süleyman'ın Atlı Alayını"nı incelemeye geçebiliriz. William Stirling Maxwell'in âlimler ve bibliyofillere hitap eden bu baskısı, sultanı en yakın maiyetiyle resmeden, büyük sanatsal ve ikonografik değeri olan bir eserdir.

Süleyman'ın Camiye Giden Atlı Alayı - Sir William Stirling Maxwell'in Baskısı

Cabalgata'nın Kanuni Sultan Süleyman'ı camiye girerken gösteren gravürleri bir araya getiren koleksiyonu, Madrid Milli Kütüphanesinin Güzel Sanatlar bölümünde, Nadir Eserler dizisinde 3355 numarayla kayıtlı küçük bir ciltte toplanmış şekildedir.[8] Çift folyo büyüklüğündeki kitap, 16. yüzyılda yapılmış, Büyük Türk'ün maiyeti ve saray erkânıyla birlikte mabede doğru ilerlemekte olan alayını tasvir eden ve her biri iki sayfa olan bir dizi tahta baskıdan alınma dokuz baskıyı bir araya getirir.

Baskılardan önce Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük sultanının sıra dışı özelliklerini ve kahramanlıklarını anlatan genel bir giriş, her ksilografide* bulunan kısa yazılardan oluşan bir metin; üçüncü baskının arasına sokulmuş İmparator Süleyman'a dair meşhur olayları tasvir eden bir anlatı; ve son olarak da Luigi Bassano de Zara'nın "Cami'ye Giden Büyük Türk Süleyman'ın Atlı Alayı"nı tasvir eden bir bölüm gelir.

Bütün bu metinler o devre ait çok sayıda süslü tipografik motifle ve çalışılan konuya ilişkin farklı sanatçılara ait ksilografilerin küçük boyda dört röprodüksiyonuyla birlikte sunulur. Bütün bu öğeler arasında, şunları özellikle belirtmek gerekir:

1. Kapak. Eserin adı. Agostino Gallo'nun C. ve R. Borgomineri tarafından 1572'de Venedik'te basılan *L'Agricoltura* adlı eserinden alınma kenar süsü. 4. Bölüm, 3. sayfa.

* Ksilografi: Tahta kalıptan resim basma sanatı, tahta üzerine kalıpla renkli resim yapma sanatı –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

2. Sultan Süleyman, Muhteşem. "Solimanus Turcarum Imperator ex serie otomanorum duodecimus," Pietro Merecinus yazısı okunan kenar süslü bir büst.
3. Giriş ve iç kısım. *Le Impresse Amorose e Militari*'den alınan bir motifin genişletilmiş versiyonu (Anton Francesco Doni). 1561. Folyo. Walter Sneyd'e ait elyazması. Hal, County Stafford.
4. Süleyman. Türkçe ve Latince yazılı bir büst. Tercümesi şöyledir: "Maximilian'ın torunu V. Carlos'un Aachen'da Hıristiyanların İmparatoru olarak taç giydiği 1520 yılında imparatorluğu Selim'den devralan, Selim'in tek oğlu Türklerin İmparatoru Süleyman'ın portesi." İstanbul'daki eski yapıtları inceleyen en gayretli araştırmacı Melchior Lorich de Flensberg tarafından 15 Şubat 1559'da Holstein'da gerçeğe en yakın şekilde çizilmiştir.
5. Önsöz. G. B. Susio'nun *Della Ingiustitia del Duello* adlı eserinden alınma dekoratif motifler. (Vinegia, G. Giolito, 1558. Folyo. A II.)
6. Süleyman'ın J.J. Boissardo'nun *Vitae et Icones Sultanorum Turcicorum descriptae...*, adlı eserinden alınma madalyonunun S capitular'ı.
7. Fihrist. Agostino Gall'nun *L'Agricoltura* adlı eserinden ve P.I. Marmi dei Doni'den alınma motifler. Vinegia, F. Marcolini, 1552. Folyo. Bölüm II, sayfa 42.
8. Anselmo Giaccarelli'nin *Ordo Monachorum Eremitarum D. Hieronymi* eserinden alınma kendi amblemini taşıyan bir H capitular. Bononiae, A. Giaccarelum, 1554. Folyo. Son sayfa.
9. Ksilografilerdeki alt yazılar. T capitular ve M. Lodovico Dolce'nin *L'Ulises* adlı eserinin T capituları.* Vinegia, G. Giolito de Ferrari, 1573. Folyo. Sayfa 137.
10. İmparator Süleyman'dan haberler. *L' Ulisse*'in III. bölümü ve *Thucicide*'den (çev. Fr. De Soldo Strozzi) alınma motifler. Vinegia, G. Giolito, 1564. Folyo. II.
11. Jeronimo Ruscelli'nin *Le Impresse Illustri* adlı eserinden alınma bir S capitular. Venetia, Fr. Rampazetta, 1576. Folyo.

* Capitular: Basılı eserlerde metnin ilk harfinin dekoratif şekilde süslendiği kare çerçeve (Francofurti ad Moen, Theo de Bruys, 1596. E 4ffl. Sayfa. 172.) –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

12. Luigi Bassano de Zara'nın atlı alayını tasviri. Francesco Cattini'nin *Homelie* adlı eserinden alınma bir E capitular. Fiorenza, Lorenzo Torrentino, 1559. En 4ffl. Sayfa 115.
13. Süleyman'ın İstanbul'daki camisinin tasvirleri. Melchior Lorich'in 1570'te yapılan ksilografilerinden bir röprodüksiyon.
14. Tunik giymiş Sultan Süleyman'ın ve yanında hizmetlisi bir avcının resimleri ve onu çağrıştıran imgeler. Cesare Vecellio'nun F. Sansovino'nun *Annali dei Turchi* (1577. Folyo) adlı eserinin kapağında yer alan resimlerinin röprodüksiyonları.
15. Pierre Coeck de Aelst'in *Les Moeurs et fachons de faire des Turcs... l'an MDXXXIII* adlı eserinden alınma Süleyman'ın atlı alayı eserinin röprodüksiyonu. (Anvers, 1552 [orijinali 11'6 x 27 parmak])

Sir William Stirling Maxwell'in kısa girizgâhı, tıpkıbasım yayınlandığında eserin yazarının ve gravürcüsünün tanındığını ortaya koyar. Bilinmesi gereken şudur: "...Muhteşem Süleyman, 1500 yılında doğdu, babası I. Selim'den sonra 1520'de tahta geçti ve Zigetvar'ın (Macaristan) fethi esnasında 5 Eylül 1566'da savaş alanında vefat etti. Bu gravürler, o hâlâ Türkiye'de saltanat sürerken yapıldı."

Seride hiçbir sanatçının adı görülmez; 3 numaralı baskıdaki Süleyman'ın yiğitliklerini anlatan sıkıcı bir girişten başka bunların kaynağını gösteren bir veri yoktur. Maxwell bu konuda şu ayrıntıları verir: "Anlaşıldığı kadarıyla duvar süslemek amacıyla yapılan bu ksilografiler hayli nadir ve sıra dışıdır. Ben bunların sadece iki serisini gördüm. Birincisini British Museum'un Print Room'larının birinde, diğerini ise Floransa'da Uffizi'lerin saray koleksiyonlarından birinde." Bu seriler aslında aralarında çok büyük farklılıklar göstermez, ama yine de iki ayrı baskının yapılmasına imkân verecek kadar farklıdır. British Museum'daki seride baskılar büyük harflerle birbirinden ayrılır. A'dan H'ye kadar olanlar, figürlerin altında boşluğa yakın bir yerde bulunurlar. Uffizi serisinde ise bu harfler görünmez.

Her iki serinin de alt kısımlarında inskripsiyonlar vardır. Ama British Museum'da bulunan seri genelinde hasar görmüş ve sadece üç fragman kalmıştır. Ayrıca bu fragmanlar, Floransa'da bulunan serinin inskrip-

Levent Şahverdi Arşivi

siyonlarıyla bire bir uyuşmazlar. Mesela Lamina F'deki "Queste a piedi sono i staffieri", 6 numaralı inskripsiyonda "a piedi" kelimesi silinmiştir.

British Museum'daki kopyada C ksilografisinin sayfa kenarları boştur. Floransa kopyasında ise Süleyman devrinin önemli olaylarının bir özeti verilir: "Floransa serisi, bu çalışmanın iki ya da daha çok baskısından yapılmış gibidir. Bence, taşbaskılar Pietro Corrado Smorti tarafından 1875'te bu seriden alınmış ve aynı ebatta yapılmıştır. Orijinal gravürler numaralandırılmamıştır. Ben bu kopyaları yöntemsel kolaylık sağlama açısından numaralandırdım. Aynı şekilde, elimden geldiği kadarıyla kendi aralarında anlam kazanmalarını sağlamaya çalışarak, bu baskının kompozisyonunu bölerek ayırdım. Yani bir at başını bir sayfaya, atın vücudunu ve atlıyı da diğer sayfaya koydum. Benim numaralandırmam (büyük harflerle) ve İngilizce baskısındaki numaralandırma genelinde benzeşmektedir: A 1'e, B 2'ye, C 3'e, D 4'e, E 5'e, F 6'ya, G ve H 7'ye, ve son olarak da I 8 ve 9'a denk gelmektedir.

Bu çalışmanın temeli olan seri, editörün okurlarına ithafen yazdığı notlarla zenginleştirilmiştir. Ayrıca üçüncü gravürde Süleyman'ın yaptıklarının dan bahseden bir anlatı vardır. Aynı şekilde bu baskı, gravürlerin ölümsüzleştirdiği bu geçit törenini anlatan, Luigi Bassano de Zara tarafından yazılmış bir tasvir de içerir. (Türkçe kelimeler ve özel isimlerden geriye sadece Venedik forması kalmıştır. Bunlara ek olarak, gereği halinde bunların karşılığı olan kelimeler İngilizce olarak belirtilmiştir.)

Bazı açılardan, bu gravürler Cesare Vecellio'nun Damiano Zenaro tarafından 1590'da Venedik'te basılan *Degli Habiti antici et moderni di diversi parti dil mondo* ve Giovanni Bernardo Sessa tarafından 1598'de yine aynı şehirde basılan *Habiti antichi et moderni. Vestibus antiquorum recentiarumque* adlı eserlerini çağrıştırır. Ksilografilerin, bu sanatçının amcası Titian Vicellio'nun resimlerinden esinlenerek yapıldığı sanılmaktadır. Eserinin büyük bir kısmı Türklere ayrılmıştır. Süleyman'ın geçit töreni Cesare Vecellio için çok iyi bir konu olmuştur.

Bu gravür serisinin bakır üzerine işlenmiş ve daha küçük bir boyutta yapılmış basit bir kopyası, Pietro Bertelli'nin 1594'te kendisi ve Alcia Alciatum tarafından Padova'da basılan *Diversorum Nationum Habitus* adlı eserinde yer alır (3 cilt, 43x24'3 parmak).

Levent Şahverdi Arşivi

"Atlı Alayı"nın Ksilografik İnskripsiyonları

Dokuz baskıdan her birinin alt kısmında geçit töreninde bulunan kişilerin kimler olduğunu anlatan kısa bir metin mevcuttur. Daha önce de belirtildiği üzere İngilizce versiyonunda bu yazılar silinmiştir. Bu baskıda ise yorumlar ksilografilerin röprodüksiyonlarının sırasına göre metnin farklı bloklarına dağıtılmıştır. Bu yorumlardan başka, baskının sağ üst köşesinde Büyük Türk Süleyman'ın hayatının en önemli tarihî olaylarının bir özetinin bulunduğu çerçeve 3 sayısıyla işaretlenmiştir:

> "Daha önceden sayın okurlarıma tipik bir Türk ve Hıristiyan ordusunun nasıl olduğunu anlatmıştım. Şimdi de pek insancıl ve beyefendi, ataları gibi pek bir dindar olan Türklerin Sultanı Süleyman'ın dua etmeye camiye gidişini gösteren bu resmi çizdikten sonra sizlere yaptıklarını anlatayım. Önce, 1520 yılında babası Selim ölünce Süleyman onun yerine tahta geçti. Daha sonra, 1521 yılında Belgrad'ı fethetti ve Macaristan'da pek çok kaleyi ele geçirdi. 1522 yılında Haziranın sonlarına doğru 400 gemi ve çok sayıda askerle Rodos'a gitti. Nihayet burayı ele geçirdi ve Noelde şehre girdi. 1526 yılında Macar Kralı Lajos'u bozguna uğrattı. 1529'da yeniden Macaristan'a geldi ve ikinci kez Budin'i kuşattı. Sonra da Viyana üzerine yürüyüp 400.000 kişi ile 22 Eylülde şehri kuşattı. Bunlardan 80 bin askerin bir kısmı açlıktan, bir kısmı soğuktan kaçarken öldü. 1532'de Macaristan'da bir kale ele geçirdi. 1534'te Afrika ve Macaristan seferine çıktı. Amirali Barbaros'u Tunus kralına karşı savaşa gönderdi. (Barbaros Tunus Kralının) Krallığını elinden aldı. 35 yılında zorla Şaha ait olan Tebriz şehrini ele geçirdi ve Türkleri şehre doldurdu."

"Atlı Alayı"nın Ressamı ve Gravür Ustası - Sonuçlar

Bu gravürün tüm özelliklerini inceledikten sonra, şimdi sıra bugüne dek hâlâ gizemini koruyan ressam-gravürcü-basımcı üçgenini analiz etmeye geliyor. Eserin 1563 yılında Venedik'te Domenico dei Franceschi tarafından basıldığından şüphemiz yok. Lakin, ressam ve gravürcünün aynı kişi mi, yoksa ayrı kişiler mi olduğunu tespit etmeye gelince her şey belirsizleşiyor.

Levent Şahverdi Arşivi

Bildiğimiz kadarıyla Domenico dei Franceschi'nin hiçbir eserinin, en geniş açıdan bakıldığında bile "Atlı Alayı"yla bir ilgisi yoktur. Oysa bu, eser konusunda bir hipotez üretmek ya da bir sonuca ulaştıracak ipucu bulmak açısından bize yardımcı olabilirdi.

Elimizdeki bilgiler dahilinde Venedikli, aşağıdaki eserlerin yayıncısıdır:

- 1560 ? OPERA. *Opera Nova.*
- 1563 [*Cabalgata de Suleyman yendo a la Mezquita*].
- 1564 SERENA.
- 1565 ITALIA. *Crónica.*
- 1569 I. SANGUINOSI.
- 1570 R. BENEDETTI. *Ad Urbeno Venetiarum.*
- 1570 A. PALLADIO. *Dell'Architettura.*
- 1571 P. BUCCIO. *Oratione.*
- 1571 F. PATRIZI. *Discossionum.*
- 1573 P. VIRGILIUS MARO. *Dell'Eneide.*
- 1578 MODO. *Modo Nuovo.*
- 1578 J. MUELLER. *Della Significatione.*
- 1578 J. SANNAZARO. *Rimas.*
- 1578 ARCADIA.
- 1579 L. TERRACINA. *Discorso.*
- 1585 NEAPOLITAN CANZONETS.
- 1585 OPERA. *Opera Nova.*
- 1586 LA REPRESENTATIONE.
- 1587 PROVERBI.
- 1587 VOCABULARIO.

Kolektif kataloglarda ve kütüphanelerde *Cabalgata de Suleyman yendo a la Mezquita* (Süleyman'ın Camiye Giden Atlı Alayı) ya da *Cabalgata de Suleyman (*Süleyman'ın Atlı Alayı*)* eseri bulunamamıştır. Bu da eserin sadece o zamana dek henüz basılmamış ya da en azından hazırlanmakta olan bir baskı ya da gravür koleksiyonu içinde yer aldığını gösterir.

Levent Şahverdi Arşivi

İlginç bir şekilde, başvurulan bütün bibliyografya bizi ilgilendiren yıllarda son bulmaktadır.

William Stirling Maxwell'in *Solyman going to the Mosque* adlı baskısı sayesinde elde ettiğimiz verilere dayanarak, Cabalgata'nın mevcut metninin, Luigi Bassano de Zara'nın Andreas Dosena tarafından 1544 yılında Roma'da basılan *I Costumi et modi particolari de la vita de Turchi* eserinden alındığı sonucunu çıkarabiliriz.

Aynı şekilde Cesare Vecellio'nun Damiano Zenaro tarafından 1590'da Venedik'te basılan *Degli Habiti antichi et moderni* ve Giovanni Bernardo Sessa tarafından 1598'de Venedik'te basılan *Habiti antichi et moderni. Vestibus antiquorum recentiarumque* adlı eserlerinde "Atlı Alayı"nın bir baskısı olmadığından da eminiz. Titian Vecellio'nun gölgesinin bu illüstrasyonların arkasından olması ihtimali de söz konusudur.

Durum her ne olursa olsun, başvurulan bibliyografya bu eser konusunda iki hipotez üretmemize imkân sağlamaktadır. Birincisi, resimlerin Cesare Vecellio tarafından, gravürlerin de Vecellio'nun çizdiği bir İnebahtı tasvirinin ve bir kıyafet kitabının gravürlerini yapan Christoph Chrieger, "Cristoforo Guerra, tedesco de Norimberga" (Cristoforo Guerra, Nürembergli Alman), tarafından yapıldığıdır. Christopher Chrieger takriben 1572 yılında Venedik'te çalışmış, 1590 yılından önce de vefat etmiştir.[9] İkinci hipotez ise resimler ve gravürlerin tamamen Cesare Vecellio tarafından yapılmış olduğudur.[10]

Kesin olmasa da en azından daha sağlam bir tez için bahsi geçen kopyaların bulunduğu British Musem ve Galeria Ufizzi'yle irtibata geçmek gerekir. Bu kurumlar, bu geçit töreniyle ilgili çalışmaları ve 16. yüzyılın ikinci yarısında yapılan Süleyman'ın Atlı Alayı ile ilgili tüm araştırmaları güncelleyecek verilere sahiptir. Ancak bu bir başka araştırmanın konusudur.

Notlar

1 Roger Bigelow Merriman, *Solimán El Magnífico, 1520-1566*. Espasa Calpe Argentina, Buenos Aires, 1946. s. 130. Th. Wiegand, "Der Hippodrom von Konstantinopel zur Zeit Suleiman's d. Gr.", *Jahrburch des Kaiserlich Deutschen Archäologischen Instituts*, XXIII, 1908, s. 4-5.

2 Bkz. C. Hans Harbeck, *Melchior Lorichs*. Hamburg, 1911. Elfried Bock, *Die Deutsche Graphik*. Innsbruck, 1922, s. 223. Adam von Bartsch, *Le Peintre Graveur*. Leipzig, 1866, IX, s. 508.

Levent Şahverdi Arşivi

3 Bkz. Leo Planiscig. *Die Estensische Kunstsammlung Katalog*, Viyana, 1919, I, s. 185, no 385. A. Armand, *Les Medailleurs Italiens*, Paris, 1883, 2. baskı, s. 180-181.

4 Bu kitabın girişinde resmin Jean Jacques Boissard'nın 1596 yılında Latince ve Almanca olarak basılan *Vitae et Icones Sultanorum Turcicorum*'dan alındığı belirtilir. Resim Latince versiyonunda 172., Almanca versiyonunda 274. sayfadadır.

5 E. Sayous'nun *Histoire Genérale des Hongrois* adlı eserinde yeniden basılmıştır (1900, s. 294).

6 *Age.*, 307. Ay, *Zeitschrift für Bücherfreunde*, Achter Jahrgang, 1904-1905, s. 123.

7 *Elogia virorum bellica virtute illustrium*. Basilea baskısı, 1575, s. 372. Ayrıca bkz. Max Bendel, *Tobias Stimmer*, 1940, s. 18-89 ve C. F. Kossman, "Giovio's Porträtsammlung und Tobias Stimmer," *Anzeiger für Schweizerische Altertumskunde*, Neue Folge, XXIV, 1922, s. 49-53.

8 *Solyman the Magnificient going to the Mosque*. From a series of engravings on wood (nşr. Domenico dei Franceschi, Venedik, MDLXIII). Sir William Stirling Maxwell baskısı. Floransa ve Edinburgh, 1877.

9 Thieme-Becker [Ulrich Thieme y Felix Becker]. *Allgemeines Lexikon der billenden künstler von der Antike Bis Zur Gegenwart*. VEB E.A. Seeman verlag Leipzig, 1978. 35 cilt. 6. Cilt, 1912, s. 533.

10 *Dizionario enciclopedico dei Pittori e degli Incisori Italiani*. Giorgio Mondadori e associati. Roma, 1981, 14. cilt.

Kaynakça

Andresen, Andreas. *Der Deutsche peintre-graveur. German graphic artists catalogued from 1560 to 1800*. Collector editions, 5 cilt. New York, 1977.

Bartsch, Adam von. *Italian Masters of the XVI century. The illustrated Bartsch*. Walter L. Strauss ed. Abaris books. New York, 1978.

— *Le peintre-graveur*. Yeni baskı. Reimpression complète au format reduit. Nievwkoop, B. de Graaf, 1982. Cilt VI-XI: Maitres allemands. Cilt XII-XVII: Maitres italiens. Cilt XVIII-XXII: Maitres italiens (suite) -Supplèments.

Bassano de Zara, Luigi. *I costumi et modi particolari della vita de Turchi*. (nşr. Io. Andreas Dosena), Roma, 1544. Yeniden basım, Monaco, 1963.

Books printed in Italy and books in Italian printed abroad 1501-1600, held in selected North American libraries. 3 cilt. G.K. Wall & Co. Boston, Mass., 1970.

Campbell Dodgson, M.A. *Catalogue of early german and flemish woodcuts preserved in the department of prints and drawings in the British Museum*. Quarto press in associationwith British Museum publications limited, 1980.

Catalogue of Italian Books, 1465-1600. Short title catalogue of books printed in Italy and Italian books printed in other countries from 1465 to 1600, now in the British Library. First published by the trustees of the British Museum, 1988.

D'Essling, Prince. *Études sur l'art de la gravura sur bois a Venise*. Livres a figures vénitiens. Libraire Henri Leclerc. Paris, 1914.

Dizionario enciclopedico dei pittori e degli incisori italiani. Giorgio Mondadori e associati. 14 cilt, Roma, 1981.

Edizioni italiani del XVI secolo. Istituto Centrale per il catalogo unico delle Biblioteche Italiane e per le informazione Bibliografiche. Roma, 1989.

Levent Şahverdi Arşivi

Esin, Atil. *Süleymanname. The Illustrated History of Suleyman the Magnificient.* National Gallery of Art. Washington. Harry N. Abrams, Inc. Publishers. New York, 1986.

Fajardo y Acevedo, Antonio. *Relación universal de todo el Imperio Otomano dividida en ocho libros por el maestro...*, 209 folyo. Biblioteca Nacional de Madrid. Elyazması. 2793.

Giovio, Paolo. *Commentario delle cose de Turchi di Paolo Iovio, vescovo de Nocera a Carlo Quinto Imperatore Augusto.* Venedik, 1540. BNM 2-59297. İspanyolca baskısı: Carlos Amorós, Barselona, 1543. BNM R-1405 ve R-28059.

Griffiths, Anthony y Williams Reginal. *The Department of Prints and Drawings in the British Museum. User's Guide.* The trustees of the British Museum, 1987.

(Herrera de Tordesillas, Antonio). *Crónica de los Turcos, la qual principalmente sigue a la que escrivio Juan Maria Vicentino, cronista de Mahometo, Bayasit, Selim y Süleyman, señores de ellos.* BNM elyazması 3624 (orijinal) ve elyazması 5763; Biblioteca Nacional de Budapest, elyazması folyo Hisp. 1. Los tres manuscritos contienen *La grandeza del Estado del Gran Turco, del demasiado número de renta que en él tiene, del orden de su Casa y manera de gobernación y otras cosas en este caso dignas de ser sabidas* (escrita por un Caballero de Rodas).

Oberhuber, K. *Reinassance in italien 16. Hahrhundert. Catalog.* Viyana, 1966.

Pasorello, E. *Tipografi, editori, librai a Venezia nel secolo XVI.* Floransa, 1924.

Sander, Max. *Le livre a figures italien 1467-1530.* Ulrico Hoepli ed. 5 cilt. Milano, 1969.

Soto y Aguilar, Diego. *Historia de los Tártaros, Moros y Turcos con otras cosas particulares, por ..., criado de S.M.* 251 folyo. BNM elyazması 2955.

Stirling Maxwell, William. *Solyman the Magnificient going to the Mosque, from a series of engravings on wood.* (nşr. Domenico dei Franceschi), Venice, 1563. Tıpkıbasım, Edinburgh 1877.

Thieme, Ulrich y Felix Becker. *Allgemeines Lexikon der Billenden Künstler von der Antike Bis zur Gegenwart.* 35 cilt. VEB E.A. Seeman verlag Leipzig, 1978.

Torremocha, Diego de. *Comentario y origen de los príncipes turcos y sus costumbres.* BNM elyazması 789.

Vecellio, Cesare. *Habiti antichi et moderni di tutto il mondo.* Venedik, 1589.

— *De gli habiti antichi et moderni.* (nşr. Damiano Zenaro), Venedik, 1590. BNM R-33572.

— *Habiti antichi et moderni. Vestibus antiquorum recentiarumque.* (nşr. Giovanni Bernardo Sessa), Venedik, 1598.

İspanyolca/İtalyancadan çeviren: Özlem Kumrular

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

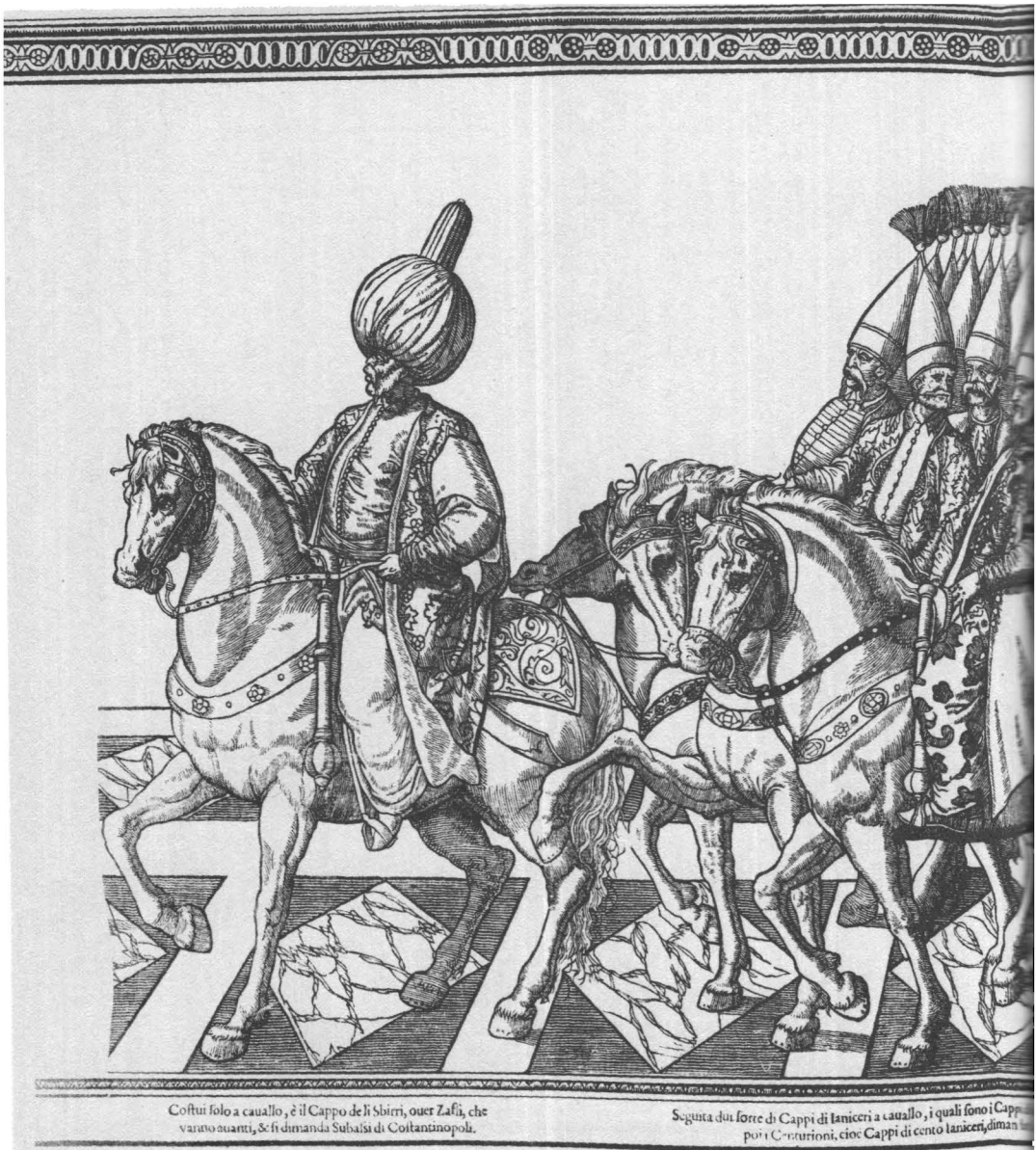

Costui solo a cauallo, è il Cappo de li Sbirri, ouer Zafli, che
vanno auanti, & si dimanda Subasi di Costantinopoli.

Seguita dui forme di Cappi di Ianiceri a cauallo, i quali sono i Capp
poi Centurioni, cioe Cappi di cento Ianiceri, diman

"Büyük Türk" Süleyman'ın Atlı Alayı

Levent Şahverdi Arşivi

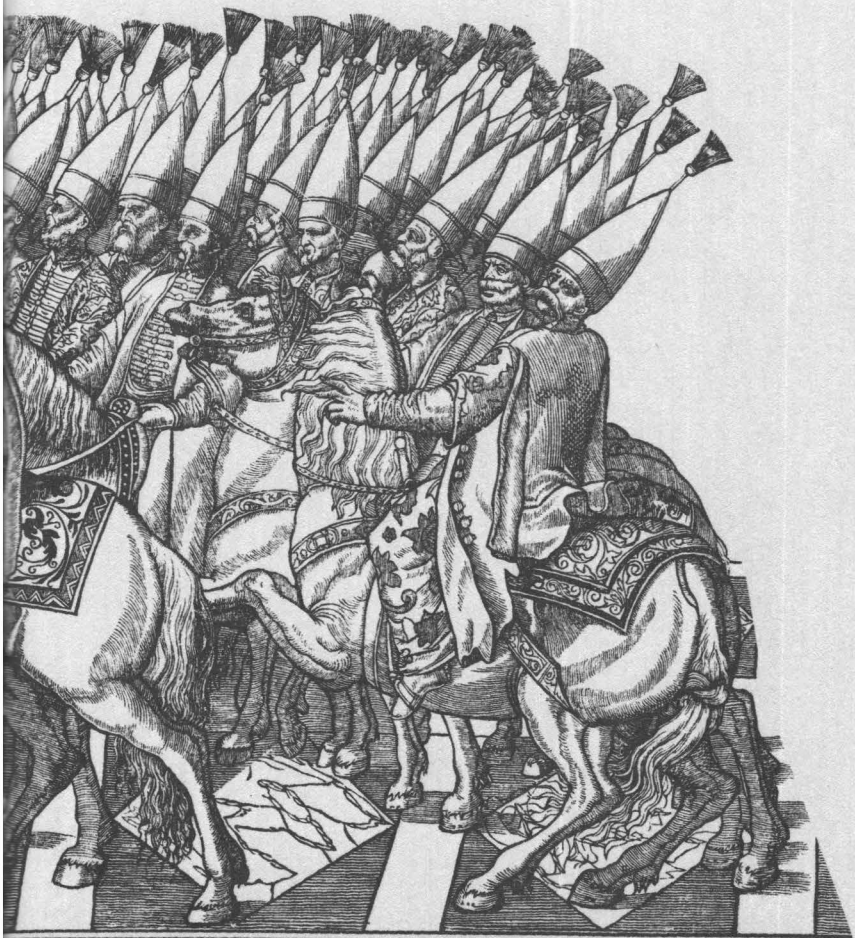

...qua loro dimandati Boluchbasi,
...habito come si vede.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Gia per il passato feci, & benigni Lettori la forma di un giusto effercito Turchesco, & uno Christiano. Hora brevemente farto queste dilegno, nel quale Soliman, Sultan in per de Turchi, fecome quando si alla sua Moschea: a far orazione. Et p esser questo Signor riputato humano, & cortese molto al par de' suoi antecessori, attendendo molto alla Religione, mi ha parso di narrarui alquanto de' suoi fatti. Et prima l'anno 1520. essendo morto Selim suo padre, Soliman successe a lui, & l'anno seguente che fu, 1521. espugnò Belgrado, e restano molte fortezze in Vngheria. Nel 1522. andò a Rhodi, con 400 legni, & con gran moltitudine di persone, nel fin di Giugno, vltimamente l'acquistò, & entrò dentro il dì di Natale. L'anno 1526. ruppe il Re Ludouico d'vngaria. Del 1532 ritornò in Vngheria, et assediò la seconda volta Buda, fue andò a Vienna, alla quale pose l'assedio, a 21. di Settembre, con 200000. persone, delle quali ottanta mila perirono, parte per fame, & per freddo, soprgendo Nel 1533. hebbe Gusfio Castello in Vngheria. Del 34. si pose all'impresa d'Africa, e d'Vngaria, mandò Barbarossa Capitanio della sua armata contra il Re di Tunisi, signale egli tolse il Regno. Del 35. perse per forza Thauis, città del Soff., & mandò dentro Turchi, i quali poi da Tahamas Re de' Persiani, effendo colto alla sprouista, furono ammazzati, da venti mila persone, oltre le sopperacchiature, & le Contrebande di esso Signor Turco. Venne del 37. con vna armata di 150. Galee, & altri gouilietti, legò ad assediare l'Isola di Corfù, & l'assedio durò di sabbenere i Borghi, & quelli i campi, & ammazzati molti de' Persiani, & parti, saccheggiò il Zante, & Cefalonia. Spianò Ilgna, Patro, & Nauli fece tributarii. Doppo mandò in Puglia la maggior parte dell'armata nella quale era dentro mila fanti, & due mila caualli a predar le riuiere. Del 38. hebbe Castel nouo. Dipoi l'anno 1541 essendo fautore Tutore del figliuolo, da Giouanni Vaiuoda, è chiamato da Giorgio parente del Vaiuoda in Vngaria, doue per la Natia entro nelli, fe 1500. di seguo Pest, & prende Strigonia, disfeendo hauendo alle fondamenta la città di tutte Chiese. L'anno del 40. Mostafà suo figliuolo, dalla testa dell'Imperio paterno, fattosi ribelle d'Egitto, & mosse l'arme de' Persiani contra il Padre. Del 48. andò con grande effercito contra Tolcha Re de' Persiani, combatte asperamente, perdendo l'vno, che volendo congiungersi con Tartari, nell'Armenia minore. Dipoi l'anno 1549. fece nuoui effercitii contra Persiani, & fu la prima volta che egli effendo grosso, ingrandola grossamente. Ma egli perde per fame, & per peste l'effercito. Et effendo il morbo in Costantinopoli, alla guarda del quale lasciò passo essa Galee in fua altezza, mancarono settantamila huomini. Del 53. vccisi i portamenti di Mustafà suo figliuolo, lo fece strangolare, & della Rossa, hebbe Mahomet Rassi, Selim, & Iangir, che fu il Gobbo; de quali hora sono Selim, & Bajazet.

In Venetia, appresso Domenico de' Franceschi, in Frezaria, all'insegna della Regina. M. D. LXIII.

Seguita poi gran numero di Ianiceri a piedi con tre Capitani meco loro con l'istello, habito come li vede.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Questi quatro a Cauallo sono Capi della guardia della porta del Palazzo del Signor, addimandati Capizibasi.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

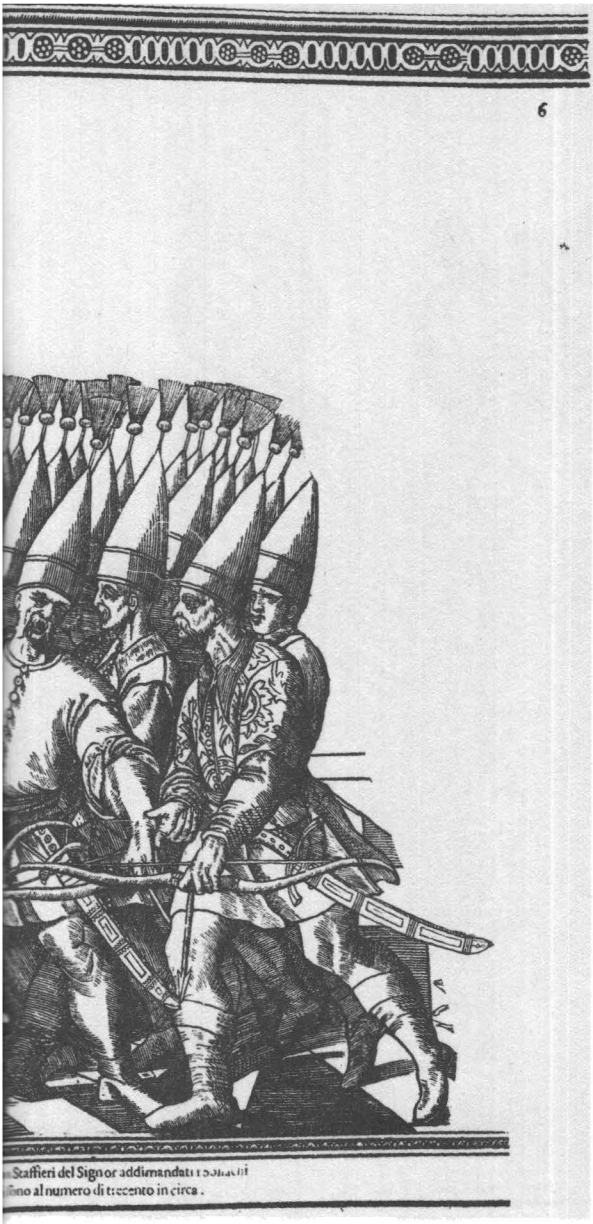

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

"BÜYÜK TÜRK" SÜLEYMAN'IN ATLI ALAYI

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

James Nelson Novoa*

MOIÉS ALMOSNINO'NUN MUHTEŞEM SÜLEYMAN PORTRESİ

Muhteşem Süleyman'ın (1520-1566) Yeni Çağda, Aragon asıllı bir ailenin çocuğu olan Selanik kökenli Yahudi Seferad Moisés Almosnino (1518-1580?) tarafından yazılan vakayinamesi, özgünlüğü ve yazım ve baskı koşullarının benzersizliği ile öne çıkar. Bilindiği kadarıyla, *Osmanlı Hükümdarları Vakayinamesi* ya da *İstanbul'un Sınırları ve Yücelikleri* olarak bilinen metnin iki edisyonu mevcuttur: İbrani alfabesiyle İspanyolca bir elyazması ve 1638'de Madrid'de İspanyolca ve doğal olarak Latin harfleriyle yayınlanan baskısı. Her iki edisyonun da temel aldığı esas metin elimizde bulunmuyor, ancak Osmanlı sultanının metnin her iki versiyonunda da mevcut edebî portresinin farklı bir okuyucu kitlesi için yazıldığı görülüyor. Bir metinden birden fazla metin çıkarma hikâyesi, sultan ve Babıâli imajının okura göre ne denli değiştiğini gösterir. Almosnino'nun sunduğu Muhteşem Süleyman'ın, sarayının ve 16. yüzyıl Osmanlı toplumunun imgesi, Levanten Seferad dünyası için yazan İspanyol asıllı bir Yahudinin çizdiği imge olması açısından yegânedir. Matbu versiyonunda bu, 17. yüzyıl Hıristiyan okurlarına hitap eden bir sultan ve Türk toplumu portresine dönüşür.

Moisés Almosnino, Levanten dünyasında yaşayan, 1492'de İspanya'dan kovulmalarından sonra Osmanlı sultanlarının kucak açtığı Seferadların önde gelen bir simasıdır. İspanya'da dinî inançlarına olan bağlılıklarıyla tanınan seçkin bir aileden gelmektedir. 1563'te ölen babası Baruj Almosnino, Osmanlı topraklarında yıllarca Katalan cemaatinin başında bulunmuş ve hatta 1545'te şehri yerle bir eden depremde hasar gören sinagoğun masraflarını üstlenmişti.[1] Yazar, klasik bir hahamlık eğitimi almış olmasının yanı sıra ileride göreceğimiz üzere güzel sanatlar, felsefe, doğal bi-

* Dr., Pisa Üniversitesi Bölümlerarası İbrani Araştırmaları Merkezi, İtalya (Centro Interdipartimentale di Studi Ebraici Università di Pisa).

Levent Şahverdi Arşivi

limler ve tarih konusunda uzmandı; Rönesans kültürü olarak nitelendirebileceğimiz geniş bir kültüre sahipti. Bu verimli entelektüel hayatı aralarında Avusturyalı gökbilgini Georg Purbach'un (1423-1461) *Theorica Nova Planetarum*'u ve aynı yazarın ahlak felsefesi incelemesi *Regimiento de la vida* (Hayatın İdaresi)[2] adlı eserinin İbraniceye çevirisinin de bulunduğu, bilimin farklı alanlarında uzun bir eser listesine sahip olmasına yol açmıştı.

Almosnino, entelektüel faaliyetlerinin yanı sıra Katalan cemaati ve daha sonra da Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan meşhur Marrana ailesi Méndez-Nasí tarafından kurulan ve desteklenen Portekiz cemaati hahamı olarak aktif bir sosyal hayatın içinde bulundu. 1566 yılında, Selanik Yahudi cemaati tarafından maruz kaldıkları ağır ekonomik önlemleri kaldırtmak için İstanbul'a Muhteşem Süleyman'ın sarayına gönderildi.[3] Bu önlemler 1545 yılındaki depremde, sultanın 1537'de kendilerine verdiği imtiyazları içeren bazı belgelerin kaybolması üzerine alınmıştı. Selanikli Seferad görevliler 1566 yılında Boğaziçi'ndeki başkente gelmiş ve Selanik'e ancak artık II. Selim'in tahtta olduğu 1568 yılında geri dönmüşlerdi.[4] Süleyman 6 Eylül 1566'da İstanbul'dan uzakta, son seferinde hayata gözlerini kapattı, dolayısıyla Almosnino onunla şahsen görüşme fırsatı elde edemedi. Bu yüzden sultanın portresi ikinci elden, yani Muhteşem Süleyman'ın sarayında bulunan ve Osmanlı başkentinde yaşadığı süre içinde tanıdığı kişilerin anlattıklarına dayanır.

Aynı Eserin İki Versiyonu

Eserin iki versiyonu da şekil ve içerik olarak farklılıklar gösterir.[5] Elyazması metin daha geniştir, matbu metinde ise gözle görülür atlamalar ve eksikler mevcuttur. Her iki versiyonun da iki farklı elyazmasından kopya edildiğini varsayabiliriz. Matbu baskının yazarı bilinçli bir şekilde ileride açıklanacak sebeplerle esas metinden uzaklaşmış da olabilir.[6] Her halükârda kâtiplerin yaptıkları sayısız hatayla örselemiş olmasına rağmen elyazması, Almosnino'nun orijinal eserine daha yakın bir versiyon olabilir.[7]

İbrani karakterlerle İspanyolca olarak yazılan elyazması bugün x-126-sup. kod numarasıyla Milano Ambroisa Kütüphanesinde bulunmaktadır.[8] Elyazmasının içindeki bir referans sayesinde yazıldığı yaklaşık tarihin,

Levent Şahverdi Arşivi

Venedikli bir Yahudi tarafından Selanikli bir kâtipten satın alındığı yıl olan 1666 olduğunu biliyoruz.[9] Dört kitaba bölünen eser 120 varaktan ibarettir. *I. Süleyman'ın Ölüm ve II. Selim'in Tahta Çıkış Vakayinamesi* adını taşıyan ilk kitap, başlığından anlaşıldığı üzere I. Süleyman'ın ölümü ve II. Selim'in tahta çıkışını anlatır.[10] Bunun yanı sıra, Osmanlı devlet teşkilatını, kurumlarını, idari ve dinî makamlarını açıklar; ayrıca Osmanlı sultanlarının I. Osman'a (1299?-1324?) kadar giden soyağacını verir. İkinci kitap, *Süleyman'ın Saltanat Vakayinamesi*, I. Süleyman zamanında meydana gelen büyük olayların vakayinamesi niteliğindedir; katıldığı savaşları, hükümdarlığı süresinde kendisine hizmet eden devlet adamlarını, komutanlarını, resmi görevlilerini, vezirlerini ve müftülerini tasvir eder.[11] Üçüncü kitap, *İstanbul'un Sınırları ve Yücelikleri*, Almosnino'nun bu müzakereler süresince, yani sarayda geçirdiği iki yıl boyunca şahsen yaşayarak tanıma fırsatı elde ettiği Osmanlı başkentindeki hayatın tasvirini sunar.[12] *Selanik Yahudi Delegasyonunun I. Süleyman ve II. Selim'in Sarayındaki Müzakereleri* adını taşıyan dördüncü kitap ise Selanik Yahudi delegasyonunun 1566 ve 1568 yılları arasındaki müzakerelerini anlatır.[13]

Milano'da bulunan elyazmasının ne zaman kaleme alındığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu elyazmasında Almosnino ilk kitabı 11-13 Aralık 1566'da,[14] ikinci kitabı 10-24 Nisan 1567'de[15] yazdığını, üçüncü ve dördüncü kitabı da 23 Eylül 1567'de[16] tamamladığını belirtir. Bu durumda, Almosnino'nun eseri 1568'de Osmanlı başkentinden ayrılmadan önce yazdığına inanmamız gerekir. Her kitap tertibinin içindeki metinlerde tarih hem Yahudi hem Hıristiyan takvimine göre gösterilir.

Eserin diğer versiyonu 1638 yılında Madrid'de çıkan baskısıdır: *İbrani Rabi Moysen Almosnino tarafından yazılan İstanbul'un sınırları ve yücelikleri. Katolik Majestelerinin emir kulu, Oran şehrindeki şahsi tercüman Iacob Cansino tarafından tercüme edilmiştir.* Eser Francisco Martínez'in matbaasında basılmıştır.[17] Bu baskı 1621'den, 1643 yılında gözden düşene dek IV. Felipe'nin (d.1605- ö.1665, 1621-1665 yılları arasında görev aldı) bakanı olarak görev yapan Kont-Dük Gaspar de Guzmán Olivares'e (1587-1645) ithaf edilmişti. Jacob Cansino, eserin başlığında da belirtildiği üzere o tarihlerde Mağrip şehri Oran'daki hükümdar maiyetinin tercümanlığını yapıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu şehir 1509'da İspanya tarafından fethedilmişti ve 1669'da Yahudilerin bu bölgeden tamamen kovulmalarına dek İspanyol topraklarındaki Musevi cemaatini hoşgörü ile barındıran tek yerdi.[18]

Almosnino'nun eseri 195 sayfadan ibaret ve üç bölümden mürekkeptir. Başında bir dizi belge, ithaf ve önsöz mevcuttur. Bunlardan başka kont-düke bir ithaf, teoloji hocası Fray Gerónimo de la Cruz tarafından basılma ayrıcalığının bahşedilmesi hakkında bir belge ve kralın maiyetinden Madrid'de belediye meclisi üyesi olan komutan Don Judan de Tapia'nın Cansino'ya yazdığı, kitabı onayladığına dair bir mektup bulunur.[19] Bunların ardından yazar tarafından Jacob Cansino ve ailesinin Oran'daki saray için verdikleri hizmetlerin anlatıldığı bir bölüm gelir.[20] Üçüncü bölüm ise yazarın önsözüdür.[21]

Cansino'nun baskısında, eserin ilk kitabının başlığı *Uzak Şehr-i İstanbul'daki Şeyler*'dir ve X-126-sup ve III. 32 numaralı elyazmalarındaki üçüncü kitaptaki versiyonla şekil ve içerik olarak aynıdır.[22] İkinci kitap *Senyōr Sultan Süleyman'ın Ölümü ve Diğer Olaylar* başlığını taşır ve elyazmasının birinci kitabındaki konuyu işler.[23] Üçüncü ve son kitap *Kral Sultan Süleyman Vakayinamesinin Genel Özeti* adını taşır ve okura Milano'da bulunan elyazmasının ilk kitabındaki olayların aynısını sunar.[24] Son olarak da kitabın tümünün içeriğinin verildiği bir çeşit dizin bulunur.[25]

Eserin başlığı hatalı bir şekilde kitabın Cansino tarafından İbraniceden tercüme edildiğini bildirir ki bu da günümüze dek süregelen yanlış bir bilgidir.[26] Önsözünde okura, İspanyol okurların anlayabilmesi için "İbrani alfabesinden" tercüme edildiğini söylemekle yetinir, bu da ya İbranice ya da İbrani harfleriyle yazılmış İspanyolca bir metinden tercüme edildiği anlamına gelir. Milano Amroisa Kütüphanesindeki elyazmasının[27] ortaya çıkması, Almosnino'nun eserini büyük bir ihtimalle 16. yüzyılda Levanten Seferadların kendilerini İspanyolca ifade ettikleri zaman kullandıkları İbrani harfleriyle yazılan İspanyolca ile yazdığını gösterir.[28] İber Yarımadasında yaşayan okurlara yabancı olan harflerle yazılan bu dilden "normal" İspanyolcaya geçerken, o zamana kadar sadece Yahudi okurlar tarafından tanınan Seferad yazarın sesinden bir Süleyman portesi sunar. Önsözünde ise okurun ilk defa karşılaşmış olduğu Almosnino'ya ait perspektifin eşsizliği-

Levent Şahverdi Arşivi

ni vurgular. Sanki o zamana kadar İspanyol okuru için bilinmedik bir gelenek olan Levanten Yahudi geleneğini onlara tanıtmak ister gibidir.

> "Bu kitabın içerdiği kayda değer şeyleri göz önünde bulundurarak, özellikle Yüce Türk Süleyman'ın ve onun saygın adamlarının büyük paralar harcayarak yaptıkları işleri (ki bunlar sayesinde dünyaya adını duyurmuştur) ve bu milletin (Türklerin) hükümdarlarına beslediği sevgiyi, eserin yazıldığı İbrani alfabesinden İspanyolcaya çevirerek anlattım. Okurun azami derecede keyif alması için en önemli kısmını alarak kısa ve anlaşılır bir şekilde yazdım. Bunu meşhur İspanya hükümdarı, efendimiz Don IV. Felipe'ye (Tanrı onu korusun) olan sevgim ve atalarımdan miras aldığım ve benim de Majestelerine hizmette gösterdiğim gayrete dayanarak yaptım.
>
> .....
>
> "(İstanbul'un Sınırları ve Yücelikleri adını taşıyan) bu incelemede yazarın adı geçmemekteydi ve Rabi Moysen Almosnino'nun farklı konularda ve farklı bilim dallarında verdiği diğer eserlerde kullandığı üslup ve Selanik şehrinden İstanbul'a elçi olarak gittiği durum ve zamanı da bu eserde anlattığı göz önüne alındığında, eserin onun olduğu anlaşılır. Yahudiler arasında çok dürüst ve güvenilir bir insan olarak bilindiğini tasdik edebilirim." [29]

Matbu versiyon, eserin Almosnino tarafından yazıldığına dair tutarsız bilgiler verir. İlk kitapta tarih belirtmez. Cansino'nun baskısına göre ikinci baskı 12 Aralık 1567'de son bulur.[30] Eserin üçüncü ve son bölümünün başında, yazım tarihini 13 Nisan 1567 olarak gösteren bir ifade mevcuttur.[31] Ancak, kitabın sonunda eserin aynı yıl, aynı ayın 24'ünde tamamlandığı belirtilir.[32] Aynen elyazması gibi, kitap da tarihi hem Yahudi hem de Hıristiyan takvimine göre verir.

Hem elyazması hem de matbu eser aynı olayların farklı versiyonlarını sunar. Her ikisi de Sultan I. Süleyman'ın, sarayının ve I. Süleyman ve II. Selim (1524-1574) devirlerinde Osmanlı toplumunun bir portresini sunar. Milano Ambroisa Kütüphanesinde bulunan, İbranice harflerle yazıl-

Levent Şahverdi Arşivi

mış olan elyazması[33] açık bir şekilde Almosnino'nun okur kitlesi olarak Seferadları göz önünde bulundurduğunu gösterir.

Öte yandan, eserin Kont-Dünk Olivares'e atfedilen matbu versiyonu 1638'de Madrid'de basıldı. Editörü Jacob Cansino o yıllarda Oran'da, yine bu Mağrip şehrinin yerlisi olan rakip Sasportas ailesini safdışı edip, resmî tercüman olarak bu dört gözle beklenen göreve gelmeyi arzulayan ailesi için saraydan destek almak üzere İspanyol okurları kazanmayı amaçlıyordu.[34] Eserin bu baskısıyla Cansino Osmanlı dünyası hakkında bilgi edinmeye aç batı okuyucusunun talebini karşılamış oluyordu. Bu bağlamda, Babıâli'ye sığınan, sultanın tebaası olup ama aynı zamanda İspanyol dili ve kültürü taşıyan Yahudi Seferadların perspektifi özellikle önemlidir.[35]

Yine aynı şekilde, kralın belediye meclisi üyelerinden Don Juan de Tapia, eserin basılması için izin verirken, sultanın erdemlerini ve faziletlerini dile getirir ve bu özellikler Cansino'nun baskısında yer bulur. Tapia'nın, "saygın bir siyaset ve saray politikası konusunda pek çok doktrin ve örnek sunan bu tarihi keyifle okudum, ondan çok şey öğrendim ve faydalandım. Söz konusu olan hükümdar pek kudretli, iyi niyetli, teşebbüsleri destekleyen, her konumda pek yüce, büyük servet sahibi ve savaşlarda her zaman muzaffer gelen biri" diye başlayan ve "uzun lafın kısası, tarihçi arzusunu kolayca yerine getirmiş. Doğruları yazdığı anlaşılıyor. Pek çok konuya hâkim, yazdıklarını okuyanların tavsiyelerine açık" şeklinde biten yorumu bu açıdan kayda değerdir.

Şüphesiz bazı metinler, sultanın lehinde bir portre sunar ve bilgelik, adalet, yücelik, merhamet ve halka dair işlerin idaresi konusundaki yetkinliğiyle tanınan Osmanlı hükümdarının özelliklerini metheder. İkisi arasında fark resmîdir: *aljamiado** elyazmasındaki Süleyman ve saltanatının portresi, Babıâli'ye sığınan Yahudi Seferadların hayatı ve sığındıkları toprakları temsil etmek için bir arka plan oluşturur. Bu da II. Selim'le başlayacak olan Seferad varlığının zirvesinin temellerinin atıldığı bir zamana denk gelir.

* Arap ya da İbrani harfleriyle Roman dillerinden birinde yazılmış metin. "Aljamia" kelime olarak Arapça'dan bozulmuştur –ç.n.

Levent Şahverdi Arşivi

Almosnino'nun eserinin bu versiyonunun Süleyman'ın saltanatının en önde gelen olaylarına ayrılan ve arkadaşların ısrarları üzerine hazırlanan ikinci kitabı, eserin bir açıklaması ve haklı çıkarılmasıyla başlar. Almosnino, Osmanlı başkentinde yaşayan ve sultanın sarayını tanıyan, nüfuzlu şahıslara yakın bir kişinin yaptığı tasvirlere dayanarak bir portre çıkarır.[36] Osmanlı sultanının ülkesinin çok ayrıntılı bir tasvirini yapar.

Almosnino'nun tarihine göre I. Süleyman on savaş açmıştır: Belgrad ve Rodos'un ele geçirilmesi, Budapeşte'nin fethi, Transilvanya Savaşı, Bağdat'ın alınması, Moldovya'nın fethi, Korfu'yu ele geçirme teşebbüsü, İran'a açılan savaş, Nahcivan şehrinin ve Bulgaristan'ın bugünkü başkentinin alınışı, son olarak da başarısız kalan Viyana'nın fethi girişimi.

Savaşta sultan adil davranır, sadece gerektiği zaman şiddete başvurur. Transilvanya Savaşının nakledilmesinde olduğu gibi, çıkarını düşünmekten ziyade fethedilen yerlerdeki halkın iyiliğini düşünür.

> "Dördüncü savaşını, pek engebeli ve yüksek dağların bulunduğu Almanya içlerine yaptı. Bu savaş pek meşhur olmasa, adı pek geçmese de esas niyeti Viyana'yı ele geçirmek için yeni bir teşebbüs daha yapmaktı. Bu işten muzaffer çıkmak için bütün gücünü harcadı ama muzaffer olamadı. Pek çok müstahkem yeri yağmaladığı, yerle bir ettiği, pek çok kaleyi yıkıp pek çok insanı ele geçirdiği doğrulanır. Lakin kendisi her zaman merhametli idi ve daima bu fetihler ve yağmalarda halkının erdemini ve iyiliğini, faydacılığa ve açgözlülüğüne yeğ tutardı (...)" [37]

Almosnino, Moldovya'nın fethi tasvirinde Süleyman'ın fethettiği yerlerin halkını kendine tabi tutarken gösterdiği âlicenaplığına övgüler yağdırır:

> "Bu zamanda ayaklanan ve vergi vermeyi keserek açık açık düşmanlık eden, bu büyük hükümdarın kuvvetlerine ve mutlak kudretine karşı koymayı ve eğer ona saldıracak olursa kendini savunabileceğini düşünecek kadar cesaretlenen Boğdan kralına karşı çıktığı sefer

Levent Şahverdi Arşivi

altıncı seferiydi: Bu âlicenap ve cömert hükümdar onun kibrini ve aşırı cüretini görünce memleketinin ileri gelenleri ve yiğitlerden oluşan ordusunun başına geçerek ona savaş açtı; ve silahların ve kılıcının gücüyle bütün bu krallığını yeniden kendine tabi etti ve hatta eskisinden daha çok tebası oldu."

"Ve bu krala karşı her zaman olduğu gibi sonsuz bir merhamet ve âlicenaplık gösterdi. İstese krallığını öyle bir tepeden tırnağa yıkıp yerle bir ederdi ki krallığının adı bile hatırlanmazdı. Ama o istese fazlasıyla yapabilecek olmasına rağmen, kendilerine durumdan faydalanıp açgözlülük etmediğini göstermek için eski sınırları dahilinde kaldı. Sadece doğruluğun peşinde gitmek, kendisine sebepsizce ve haksız olarak yapmak istedikleri hakaret ve saldırının intikamını almak istedi."[38]

Seferad yazar, Süleyman'ın ülkesinde -ölümünden sonra bile meyveleri toplanacak olan- iç huzuru sağlamak için gösterdiği gayreti metheder. Bunun yanı sıra sultanın saltanatının belki de olası okurlarının gözünde en uğursuz özelliklerinden biri olabilecek bir şeyden de bahseder: Güçlenip yaşlı babasından tahtı isteyeceğinden şüphelendiği oğlu Mustafa Çelebi'nin (1515-1554) ölüm fermanını vermesi:

"Yaptığı bu seyahatte, saray erkânına rüşvet verip, babasının kölelerine rütbelerine göre büyük vaatlerde bulunarak ve amacına ulaşmak için her birinin hayır duasını ve rızasını alarak, onları kendi yanına çektiğine dair aslı olan haberler aldı. Büyük yetki sahibi kişilerin, babası hayattayken saltanatı ele geçireceğini söylediği en büyük oğlu ve ilk çocuğu olan Sultan Mustafa'yı öldürttü.

"Babası yüce hükümdar bütün bu haberlerin gerçek olduğuna inanıp, bir de bütün halkın, kölelerinin, tebasının ve Babıâli'deki bütün devlet adamlarının ona ne kadar büyük bir şefkat ve düşkünlükle bağlı olduğunu görünce, görmek istediğini söyleyerek onu çağırttı ve kendisiyle görüşmeye gelmesini söyledi.

"O da babasının niyetinden ve tahtı ele geçirmek istediğini sandığından habersiz olduğu için, hükümdarla bir araya geldiğinde iyi

Levent Şahverdi Arşivi

karşılanacağını, kendisine sevgi gösterileceğini ve kayrılacağını düşünerek ve babasının elini öpmenin amacına yardım edip onu sarayda daha da sevilen biri haline getireceğini umarak büyük bir mutluluk ve sevinç içinde geldi.

"Elini öpmek için otağa yaklaşırken, daha gelmeden ve yüzünü bile görmeden şimdi yeniçeri ağası, o zamanlarda capigilar quieidasi (kapıcılar kethüdası) olan Ali Ağa tarafından boğulmasını emretti.

"Kendi kanından birine bu zulmü, ülkesini yönetmek ve yatıştırmak, iç huzuru sağlamak, şüphe içinde yaşamamak, adaleti sağlamak ve kötülük yapanları ve suçluları kuşkuya düşmeden cezalandırmak için iyi niyetle yaptı.

"Halk aşırı derecede kızdığı ve herkes onu çok sevip saydığı için bunu büyük bir haksızlık ve adaletsizlik olarak görüp, şehzadenin ölümüyle ayaklandılar. Tahta en uygun kişinin o olduğu ve bu tahtı diğer kardeşlerinden daha çok hak ettiği yargısına varıp, bunu açık açık belirttiler.

"Hükümdara karşı bunu söylemeye cesaret edemediklerinden, bunu yüksek sesle o sıralarda veziriazam olan Rüstem Paşa'ya söylüyorlardı."[39]

Almosnino'nun eseri Süleyman'ın bilimi desteklediğinden de bahseder. Süleyman'ın, son müftüsü ve önemli bir Kuran tefsircisi olan, görevine daha sonra II. Selim zamanında da devam eden Kemalpaşazade'den (1490-1574) bir hadis yorumu aldığında olduğu gibi, onu kültür sahibi, edebî bir eserin değerini anlayabilen bir devlet adamı olarak betimler.

"Bitirene ve istediği gibi sonuçlandırıp son bir kopyasını çıkarana kadar üzerinde çalıştığı, çalışmasına çok uzun süre devam ettiği söylenir. Başladığından beri bahsini ettiğimiz bu bir önceki sultanın huzuruna çıkıp bunu sunmayı hedeflediği, çünkü onun buna büyük özen gösterip ciddiye alacağını, çok müteşekkir olacağını duyup bildiği söylenir. Ve böylece ölmeden önce bunu tamamlar ve temize çekerek kendi elleriyle sultana götürür. Çünkü bilim alanında ve iti-

Levent Şahverdi Arşivi

dal konusunda inayet sahibi; ölçülü ve ince bir zekaya malik olması yanı sıra harika bir kâtiptir; hem edebiyatta hem bilimde hem de söylemek ve yazmak istediği şeyleri bu şekilde icra etmek konusunda ün sahibidir.

"Bu bahsi geçen incelemeyi götürüp sunmak istediği gün, kapıağasıyla sultan izin verirse bunu kendi elleriyle ona götürmek istediğini bildirmiş olduğu söylenir. Ömrü vefa edip de bunu bitirdiği için Tanrıya şükür etmiştir. Sultan elçiden bunu duyunca büyük bir sevinç ve mutluluk göstermiş ve vakit kaybetmeden gelmesini buyurmuş, böylesine bilgili ve böylesine yetkin bir kişi tarafından yazılan eserin gecikmesi için bir sebep olmadığını bildirmiştir. Böylece hemen onu çağırmaya gitmişler. Sultanın ayağa kalkıp kollarını açarak ona ve kitaba doğru yöneldiği anlatılır. Onu eline alıp da açarak okumaya başladığında gözlerini göğe çevirip böylesine bilge bir adamı tam vaktinde tanıdığı için Tanrıya şükürler ve övgüler yağdırmış, daha önceki bilgelerin hiçbirinin yapmasının mümkün olmadığı, yeterli gelmedikleri bir incelemeyi yapacak kadar yetenekli olduğunu söylemiş.

"Ve böylece, eserden ve yazarından pek memnun kaldığını belirterek, böyle bir eseri ortaya çıkarmaktaki yeteneği ve yeterliliğinin herkes tarafından duyulması için ona oradan ayrılmadan önce her gün altı yüz akçelik ulufe bağışlamış. Bu daha önce hiçbir müftünün görmediği, görmeyi bile hayal edemeyeceği bir şeydir. Kendisi bugün bile bu ulufeyi alır ve tadını çıkarır. Babıâli'de müftülerin o günden sonra bu ulufeyi Tanrı isteyene dek sürekli olarak aldığı bilinir."[40]

Almosnino, sultanın ülkesinin ihtişamını en üst seviyeye getirmek için büyük mimari eserler yaptırdığını söyler ve şu yorumda bulunur: "Bu bahsini ettiğimiz yüce hükümdar muhteşem binalar ve eserler yaptırmaya meraklıydı. Masraflarını karşılamakla kalmıyor, bunları yaptırarak ülkesine asalet kazandırmayı istiyor, saraydaki devlet büyüklerinin de bu işleri yapacak kudretlerinin olmasını arzuluyordu."[41]

Ona göre Süleyman'ın mimari işlerle ilgilenmesinin iki sebebi vardır: Adamlarının çok yarar adamlar olması ve görkem merakı. Sultan, sal-

Levent Şahverdi Arşivi

tanatı boyunca bu merakı tebaasına da aşılamıştı. Onun zamanında imparatorluk en şaşaalı devrini yaşamalıydı:

"Hükümdara en yakın kişiler ya da ileri gelen devlet adamlarıyla sık sık görüşenler -huzur içinde yatsın- bir önceki sultanın böylesine büyük, şatafatlı ve muhteşem eserlerin meraklısı ve hamisi olmasının iki sebebi olduğunu söylerler.

"İlk ve esas sebep her zaman erdemli ve âlicenap olduğundan, bunları kullanacak olanların faydasıdır. Her türlü insanın sebil olarak faydalandığı sayısız çeşme, köprü ve yollar bunlara örnektir. Esasen niyeti fakirleri ve düşkünleri korumaktır.

"Böylesine eserler yaptırmaya meraklı olmasının ikinci sebebi ise bu eserler göz önünde olduklarından, namını hafızalarda baki kılmasıdır. Hükümdarların ve şehzadelerin adları ve namları baki kalsın diye kendi adlarına bu eserleri yaptırması âdettendir."

"Her halükârda, kesin olarak gördüğümüz ve öğrendiğimiz üzere, büyük eserler ve muhteşem yapılar yaptırmaya o kadar çok meraklıydı ki, kendisi yaptırmakla yetinmiyor, paşalarının ve ona bağlı olan herkesin bunları yaptırmaya muktedir olmasını, eserler yaptırıp ülkeye asalet kazandırmasını, tüm halkın imaretlerden faydalanmasını istiyordu. Maiyetinde bulunan herkes amacını ve bununla mutlu olduğunu bildiğinden, elinden gelenler bunu yerine getiriyordu. Hem bu yolda yürümüş oluyorlar hem de onun gözüne girip sevgisini ve hürmetini kazanıyorlardı. Damadı Rüstem Paşa'nın onu bu konuda diğer adamlarından daha sıkı bir şekilde takip etmesinin esas sebebi buydu. Lakin daha sonra gelenek haline geldi, kayınpederi yüce sultan gibi gerçekten erdem ve iyi niyet sahibi olduğu için yaptı. Böylece sultana yakın kişiler ve devlet ileri gelenlerinin her biri mümkün olduğu ve ellerinden geldiği kadar bunu gerçekleştirdiler."

"Gördüklerini uzun uzun yazan çok yetkin bir kişiden öğrendiğime göre, bu bahsini ettiğimiz yüce sultanın hüküm sürdüğü devirde, cuma adını verdikleri, hatip dedikleri kişinin minbere çıkıp gelenek olduğu üzere Kuran'dan bölümler okuduğu ve cuma namazı-

Levent Şahverdi Arşivi

nın kılındığı altı bin dört yüz cami varmış. Bunların büyük bir kısmı hayır olarak yapılmış, burada konaklayanlara ve fakirlere yemek verilirmiş...

"...Denir ki, bu yüzden de haklı olarak zamanla bu ülkenin insanları çoğalmış. İstanbul'da ve şehir dışında, hem karada hem deniz kıyısında nüfus çoğalmış, nüfus o tahta geçmeden önce olduğundan on kat daha artmış. Pek tabii şehir içinde ve şehre tabi semtlerde yaşayan sayısız insan ve nüfus göz önünde bulundurulacak olursa, semtleriyle bu şehr-i İstanbul'un başlı başına bir ülke ya da iklim ya da en azından evrensel bir vilayet olduğu söylenebilir. Bu bakımdan bu yüce hükümdarın zamanında ülkesinin dört bir yanından pek adil, merhametli ve bağışlayıcı olduğunu duyan herkesin onun yüce ve kudretli kanatlarına sığınmak için akın akın geldiği iddia edilebilir."[42]

Sultanın portresi gerçekten çok hoştur. Yazar zaman zaman, sultanın, kendisi ve eşi için yapılan türbeyi ziyaret edişini anlatırken olduğu gibi çok içten bir ifade kullanır:

"Pek emin bir şekilde anlatılır ki, mimarbaşı olarak adlandırdıkları başmimar, yapı ustalarıyla birlikte imaretin esas kısmı olan caminin ana binasını yapmaya başladığında, hükümdar yapılması kararlaştırılan tüm bölümleri tek tek görmek ve haklarında bilgi edinmek istemiş. Bu mimarbaşı da her şeyi bir bir gösterirken, sıra onun mezarı olarak planlanan yere gelmiş. Burasının gömüleceği yer olduğunu söylemenin çok saygısızca, hem de uygunsuz düşeceğini, ne şekilde derse desin bunu kabalığa ve terbiyesizliğe kaçmadan hoş bir şekilde ifade edemeyeceğini düşündüğünden, hükümdarın adamlarından birinin taşıdığı, sultanın üzerinde dua ettiği söylenen, onların seccade tabir ettiği küçük bir halıyı alıp tek kelime etmeden bu yere örtmüş.

"Hükümdar bunun ne demek olduğunu anlamış. Ölüp oraya taşınacağı günü düşünerek oracıkta namaza durmuş. Dediklerine gö-

Levent Şahverdi Arşivi

re bunu aklına getirdiğinden pek mükemmel bir dua etmiş, pek derin düşüncelere dalmış, o görmeyi pek arzuladığı eseri kendisine gösterdiği için Tanrıya şükürler etmiş. Dualarını gözlerinde akan yaşlarla uzatmış, yüce Tanrıya, herkesi bekleyen bu kesin sona vardırana dek kendisine elinden geldiğince hizmet etmesine izin vermesi için dua etmiş."[43]

Metnin genelinden de görüldüğü üzere, Almosnino, Muhteşem Süleyman'la görüştüğüne dair bir kanıt bırakmamıştır. Ama sultanın cenaze alayının İstanbul'a girişine bizzat katılır ve bunu *Osmanlı Hükümdarlarının Vakayinamesi*'nin başlangıcındaki sayfalarda tüm detaylarıyla anlatır.

Jacob Cansino'nun Baskısındaki Muhteşem Süleyman Portresi

Cansino'nun baskısındaki Süleyman portresi, *aljamiado* elyazmasındaki sultan tasviriyle yapılan gerekli değişiklikler dışında hemen hemen aynıdır. İspanyol okura Yahudilikle ilgili olarak yabancı kalacak pek çok yer metinden çıkarılmıştır. Aynı şekilde, Cansino metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak için Almosnino'nun kullandığı pek çok Türkçe terimi çıkarır. Görüldüğü üzere, elyazmasında mevcut üç kitabı alır ve Levanten okurlar için ilginç olabilecek olan sonuncusunu da çıkarır. Almosnino'nun eseri özellikle İstanbul, sultanın sarayı, I. Süleyman'ın saltanatı ve tahtın II. Selim'e devrini anlattığı bölümlerde İspanyollar için ilginç bir tasvire dönüşür. Cansino'nun bu kitabı yazmaktaki amacı okurlara uzak ve egzotik bir dünya sunmaktır.

İstanbul'un Sınırları ve Yücelikleri, elyazmasının ikinci kitabında olduğu gibi, sultanın oğullarını ve torunlarını katlettirmesinin haklı çıkarılmasıyla biter, yalnız bu sefer daha kısa ve özlüdür. Mustafa'nın katliyle ilgili olaylar, elyazmasındakinden farklı şekilde anlatılır. Cansino'nun versiyonu daha sadedir. Mustafa'nın entrikaları ve sarayın kahramanlıkları daha az yer bulur. Bu metinde Mustafa'nın, Ali Ağa tarafından öldürüldüğü söylenir; ancak zehirlenmemiş, boğulmuştur.

Eserin Cansino'na ait bu baskısı, sultanın savaşçı, merhametli ve tebaasına karşı adil bir hükümdar olarak portresini çizer. Savaşların anlatımı, ufak tefek değişiklikler dışında aynıdır. Transilvanya Savaşını anlatırken ba-

Levent Şahverdi Arşivi

rışçı rolünü ön plana çıkarır. Kitap, Süleyman'ın ölümünden yaklaşık bir asır sonra basılmış olmasına rağmen, sultan figürünün kolektif hayal gücünün çok uzağına düşmediği barizdir. Oranlı editörün sunduğu bu portrede, sultanın kahramanlıkları temel bir rol oynar.

Moisés Almosnino'nun Muhteşem Süleyman Portresi ve Okurları: Anlatı ve Yaklaşım

Moisés Almosnino vakayinamesini Levanten Seferad bir cemaat ortamı içinde yazdı. Osmanlı sultanının tebaasından biri olarak, dindaşlarına Osmanlı İmparatorluğu'nun o zamana dek yaşadığı en parlak çağa ve dünyasına dair bir tasvir sunma isteğindeydi. Almosnino sultanı şahsen tanıma şerefine erişemese de, onu görenlere sorular sormuş ve Osmanlı başkentinde bulunduğu süre içinde meydana gelen olaylardan haberdar olmuştu. Sultanın öldüğü yıl yazıldığı için, Muhteşem Süleyman'ın başkente ve oğluna miras bıraktığı imparatorluğa düşen gölgesi hâlâ canlıydı.

Şüphesiz bu, sultanın hayatını, Yeni Çağda İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hayatı anlatan tek eser değildir, *Türkiye Seyahati* gibi pek çok eser mevcuttur. Ancak bu, Muhteşem Süleyman ve II. Selim devrinde İspanyol dilinde yazılmış ve Seferad bakış açısını gösteren en geniş çaplı örnektir. Jacob Cansino, Almosnino'nun eserini yeniden ele alır. Eser, böylece uzak, garip ve yabancı bir dünyanın, Babıâli hakkında bilgi edinmek isteyen 17. yüzyıl İspanyolları için uyarlanmış betimlemesi haline dönüşür. Muhteşem Süleyman'ın ve hükümdarlığı süresinde Osmanlı İmparatorluğu ve başkentinin portesini okura sunma kararı, sultanın ve devrin debdebesinin hatırasının Yeni Çağın ortalarında bile baki kaldığını gösterir.

Notlar

1 Joseph Nehama. *Histoire des Israélites de Salonique,* Cilt III, *L'Age d'or du Sefaradisme Salonicien,* (1536-1593) İlk fasikül, Librairie Durlacher, Paris, 1936, s. 85.

2 Kozmografya eserinin tercümesi bugün bir elyazması olarak saklanmaktadır. *Regimiento de la vida* 1564 yılında Selanik'te *aljamiado* İspanyolca, 1729 yılında da Amsterdam'da Latin harfleriyle yayınlanmıştır. Ayrıca bkz. Israel Samuel Emmanuel'in eserinde Seferad yazarın eserleri ve hayatına ayrılan sayfalar. *Histoire des Israélites de Salonique,* Librairie Lipschutz, Paris, s. 176-190.

3 Yeniçeriler için kumaş dokumaya ve her yıl İstanbul'a 7.800 kuzu göndermeye zorlanmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

4 *Age.*, s. 5.

5 Bu iki versiyon arasındaki fark için bkz. Pilar Romeu Ferré, "Rabí Moše ben Baruj Almosnino'nun *Crónica de los reyes otomanos* de ve Jacob Cansino'nun los *Extremos y grandezas de Consantinopla'sı* arasındaki *farklar ve benzerlikler*," *History and Creativity in the Sephardi and Oriental Jewish Communities*, III. Uluslararası Seferad ve Oryantal Yahudi Mirası Araştırma Kongresi, Misgav Yerushalayim, Seferad ve Oryantal Yahudi Mirası Araştırma Enstitüsü, Kudüs, 1994, s. 189-200.

6 Pilar Romeu Ferré, elyazmasıyla ilgili çalışması ve bu konudaki eleştirel baskısında bu iki olasılıktan bahseder. Bkz. s. 19-31. Ayrıca bkz. Pascual Recuero "Las *Crónicas otomanas* de Moisés Almosnino" (Moisés Almosnino'nun *Osmanlı Tarihleri*), *Miscelánea de estudios árabes/hebraícos*, Sayı XXXIII, Fasikül 2, 1984, s. 75-104.

7 Pascual Recuero, *age.*, s. 97-101.

8 Almosnino eserinden yapacağımız alıntılarda Pilar Romeu Ferré'nin baskısını kullanacağız. Elimizden geldiğince giriş bölümünde sunduğu çevrimyazı sistemine sadık kaldık.

9 *Age.*, s. 15.

10 Elyazması, varak 1-50. ms. X-126-sup, ant. Ms. III 32, Milano Ambrosia Kütüphanesi.

11 Fol.51-165 sayılı, *age.*

12 Fol.165-199, *age.*

13 Fol. 200-239, *age.*

14 Elyazmasının ilk folyosu, s. 59, Romeu (1998).

15 Fol 51, s. 105, Romeu (1998).

16 Fol. 239, p. 268, Romeu (1998).

17 Kitabın Lizbon Milli Kütüphanesi, kitaplar salonunda bulunan RES 904/3 P no.lu baskısını kullandık. Bu kütüphanede bize gösterilen dostça ilgi ve yardıma müteşekkiriz.

18 Oran'daki Yahudilerin genel bir portresi için bkz. Jean-Frédéric Schaub, *Les juifs du roi d'Espagne*, Hachette, Paris, 1999. 1998'de yapılan *Entre el Islam y occidente. Los judíos magrebíes en la edad moderna* adlı sempozyumda sunulan aşağıdaki tebliğler önemlidir: Pulido Serrano, Juan Ignacio, "Consentir por necesidad. Los judíos de Orán en la Monarquía Católica durante los siglos XVI y XVII", s. 201-222; Alonso Acero, Beatriz, "Judíos en un mundo de frontera. Los recelos cristianos hacia la presencia judía en Orán" s. 223-243 Her iki tebliğ de Mercedes García-Arenal, Casa de Velázquez tarafından toplanan ve sempozyumla aynı ismi taşıyan kitapta yer alır (Madrid, 2003).

19 Numaralandırılmamış sayfalar 1-20.

20 Numaralandırılmamış sayfalar 21-36.

21 Numaralandırılmış sayfalar 1-3.

22 Varak 5-36.

23 Varak 37-80.

24 Varak 81-173

25 Varak 175-195.

26 Schaub (2003) s. 189.

27 X-126-sup, ant. ms. III 32.

28 Aljamiado için bkz. Pascual Recuero, Pascual "El aljamiado en la literatura sefardí y su transcripción", *Miscelánea de estudios dedicados al profesor Antonio María Ocete II*, Granada Üniversitesi,

Levent Şahverdi Arşivi

1974, s. 852-853. Aljamiado'nun gelişimi için bkz. David Bunis'in monografisi: *The Historical Development of Judezmo Orthography*, Working Papers, sayı 2, Max Weinreich Center for Advanced Jewish Studies of the YIVO Institute for Jewish Research, New York, 1974.

29 *Age.*, Numaralandırılmamış sayfalar 19-20.

30 *Age.*, s. 79-80.

31 *Age.*, s. 81.

32 *Age.*, s. 173.

33 ms. X-126-sup, ant. ms III 32.

34 Schaub, Jean-Frédéric, "D'Almosnino à Cansino. Un livre et ses contextes", *Arenal* (2003) s. 189-200. Ayrıca bknz. Aynı yazarın daha önce dipnotlarda belirtilen kitabında konuyla ilgili olan bölümleri, özellikle s. 11-124 *Schaub* (1999).

35 Schaub (2003) s. 192.

36 Almosnino (2003) s. 107.

37 *Age.*, s. 113.

38 *Age.*, s. 114-115.

39 *Age.*, s. 119-121.

40 *Age.*, s. 177-178.

41 *Age.*, s. 179.

42 *Age.*, s. 201-204.

43 *Age.*, s. 181-182.

İspanyolcadan çeviren: Özlem Kumrular

Levent Şahverdi Arşivi

Nurcan Yazıcı*

KANUNİ DÖNEMİ OSMANLI BAŞKENTİNDE İMAR FAALİYETLERİ VE MİMARLIK TEŞKİLATI

Bin yıldan uzun bir süre Hıristiyan bir imparatorluğa başkentlik yapmış olan İstanbul'un imarı fetihten hemen sonra başladı. 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in kenti alması, burayı başkent ilan ederek devletin merkezi yapmasıyla Konstantinopolis'te yeni bir döneme girilmişti. Fatih, Konstantin devrinde olduğu gibi, şehrin yeniden imar edilip iskâna açılması için hemen girişimlerde bulunmuş,[1] imparatorluğun her köşesinden getirttiği insanlarla şehrin iskânını sağlamış, her kentten en az yüz zanaatçi ve zengin ailenin İstanbul'a gönderilmesini zorunlu kılmıştı.[2] Fatih dönemi sonunda 180 mahallesi, yaklaşık 100.000 nüfusu, minare eklenerek camiye dönüştürülmüş kiliseleri, yeni inşa edilmiş külliyeleri ve bağımsız yapılarıyla İstanbul yavaş yavaş bir Türk-İslam şehri karakteri kazandı. İstanbul'da 1453-81 arası yaklaşık 300 büyük yapı inşa edilmişti.[3]

Şehrin belli bölgeleri, fetihten sonra da işlevlerini sürdüren merkezler olarak varlığını korudu. Liman, ticaret bölgesi, yönetim bölgesi eski yerlerindeydi. Bazı kiliselerin camiye çevrilmesi ve daha önce varolan yapıların dönüştürülmesi ya da işlevlerinin devam etmesiyle şehrin önemli aksları fetih sonrasında da kullanıldı. Doğal olarak kentin topografyası bu belirlemede önemli rol oynamıştı. Fatih'in 30 yıllık saltanatı boyunca, dönüştürülen Bizans yapıları dışında İstanbul'da, bugün mevcut olmayanlarla birlikte 31 cami ve sonraki padişahlar döneminde inşa edilmeyecek kadar çok sayıda, 112 mescit yapılmış; bu dönemde inşa edilen birçok yapı içinde 35 gibi bir sayıyla büyük çoğunluğu hamamlar oluşturmuştu.[4]

Fetih sonrası imar faaliyetleriyle, başta Bizans forumları olmak üzere kentin boş alanları dolduruldu. Osmanlı kentinde tek açık alan olarak

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 1. Matrakçı Nasuh'un 1533 tarihli İstanbul ve Galata betimlemesi.
(Yay. Hazl. H.G.Yurdaydın, Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, Ankara 1976)

Levent Şahverdi Arşivi

Roma-Bizans hipodromu kaldı. Nispeten daha az imara açılan Tauri Forumunu Evliya Çelebi, "dört tarafı dükkânlarla süslü Sultan Bayezid meydanı denilen büyük bir meydan"[5] olarak tanımlar. Ayrıca 1585 tarihli, meydanların temizlenmesi konulu bir hükümdeki,[6] Atmeydanının yılda bir kez, Bayezid Meydanının ise ayda iki kez temizlendiği bilgisi, yapılaşmaya rağmen, buraların meydan fonksiyonlarını Osmanlı döneminde de koruduklarını gösterir. Meydan ve forumların konutlarla doldurulduğuna güzel bir örnek, Konstantin Forumunun ortasındaki Çemberlitaş'ın bir konutun avlusunda kaldığını gösteren Barttlett'in gravürüdür.[7]

Fetihle birlikte ilk Osmanlı-İslam kompleksinin yapıldığı Eyüp, fetih öncesinde Türk yerleşimine açılan ve Anadolu-İstanbul bağlantısının odak noktası olan Üsküdar'la Kasımpaşa, Galata surları dışındaki Tophane de kentin surları dışındaki yerleşimlerdir. Şehrin fetih sonrası nüfusu, Topkapı Sarayı arşivinde 9524 numaraya kayıtlı 1478'de İstanbul kadısı tarafından yaptırılan hane sayımına göre 16.326 hane olarak tespit edilir.[8] Bu tarihte yaklaşık 85 bin olarak hesaplanabilen İstanbul-Galata nüfusu, 1535'te 80.000 hane olmasıyla ciddi bir şekilde artacak ve 16. yüzyıl ortalarında, gelen nüfusun engellenmesini gerektirecek bir yoğunluğa ulaşacaktır.

Fetih sonrası İstanbulunda mescit merkezli mahallelerle, cami merkezli külliyeler şehrin gelişimini belirlemişti. 15. yüzyıl sonlarında Aksaray'dan Davutpaşa ve Kocamustafa Paşa'ya kadar yeni mahalleler kuruldu. Aksaray'da inşa edilen Murad Paşa Külliyesinden sonra, II. Bayezid döneminde (1481-1512) Altın Kapı yakınındaki 1485 tarihli Sadrazam Davud Paşa'nın külliyesi ile 1486'da Koca Mustafa Paşa tarafından camiye dönüştürülen Hosios Andreas Manastırı Kilisesi şehrin bu yönde gelişmesinde etkili olmuştu. Aynı dönemde Edirnekapı'daki Khora Kilisesi Atik Ali Paşa tarafından, Lips Manastırı Fenarizade Alaaddin Ali Efendi tarafından, Laleli'deki Myrelaion Kilisesi Sadrazam Mesih Paşa tarafından camiye çevrilmiş; bunları Sergios ve Bakkhos Kilisesinin Küçük Ayasofya Camiine, Studios Manastırının 1509'da İmrahor İlyas Bey Camiine çevrilmesi takip etmişti. Önemli büyük kiliselerin çoğu II. Bayezid döneminde camiye çevrilmiş veya Aya İrini Kilisesinin silah deposu olması gibi, işlevsel olarak dönüştürülmüştü. Sonrasında camiye çevrilen kilise çok azdır, Kanuni devri-

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 2. Şehzade Mehmed Külliyesi (N. Yazıcı, 2005)

ne ait sadece iki şapel örneği bilinir.[9] II. Bayezid'in (1481-1512) 31 yıllık saltanatı boyunca İstanbul'da, bugün mevcut olmayanlarla birlikte 24 cami, 53 mescit ve sosyal içerikli birçok yapı inşa edilmiştir.[10]

II. Bayezid döneminin en önemli yapısı, şehrin ikinci selatin külliyesi olan ve Bizans'ın Tauri Forumu üzerine inşa edilen Bayezid Külliyesidir. Bu dönemin başkentteki diğer önemli yapıları ise sadrazam Atik Ali Paşa tarafından, 1496'da yaptırılan Çemberlitaş'taki ve Karagümrük'teki Atik Ali Paşa Külliyeleri, Vezir Bali Paşa'nın Fatih'teki camii, Fatih'teki İskender Paşa Camii, sultanın hazinedarbaşısı Firuz Ağa'nın Divanyolu'nun başlangıcında yaptırdığı küçük ölçekli külliye ile Üsküdar'daki Kara Davud Paşa Külliyesidir.

II. Bayezid dönemi imar faaliyetlerini sekteye uğratan en önemli olay, tarihsel kaynakların kaydettiğine göre İstanbul'un yaşadığı en büyük felaket olan 1509 depremidir. Osmanlı tarihçilerinin "küçük kıyamet" olarak nitelendirdiği depremde, İstanbul'daki birçok eser ciddi zararlar görmüş; surlar, kule ve burçların büyük çoğunluğu, Fatih Camii ve külliyenin diğer yapıları, Sultan Bayezid'in yeni yaptırdığı cami, Hadım İbrahim Paşa Camii, Davud Paşa Camii gibi yapılar dışında 109 mescit ve 1070 ev yıkıl-

Levent Şahverdi Arşivi

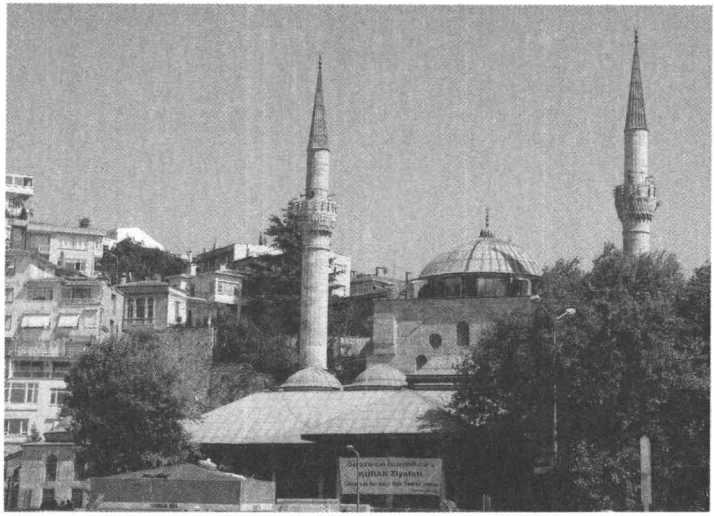

Resim 3.
Üsküdar Mihrimah Sultan Camii (N. Yazıcı, 2005)

mıştı.[11] Şehrin yeniden ayağa kaldırılması sürecinde Anadolu'dan 37.000, Rumeli'den 29.000 amele ile her bir kadılıktan güçleri yettiğince amele getirmeleri istenmiş, 3.000 kadar usta toplanmış, bunlara ilaveten 80.000 kadar usta tertip olunmuştu. 64 gün gibi çok kısa bir süre alan bu çalışmada *Mimar Hayrettin İbn-i Mimar Murad* önemli rol oynadı[12] ve adeta harap olan İstanbul şehri, çok kısa sayılabilecek bir sürede yeniden imar edildi. Bu depremden sonra, Kanuni devrinde, Mayıs 1556'da da ciddi bir deprem daha yaşanmış, yine birçok yapı zarar görmüştür.[13]

Saltanatının önemli bir bölümünü savaş alanlarında geçiren I. Selim (1512-1520) döneminde imar ve inşa faaliyetleri fazla değildi. Ancak, oğlu Kanuni döneminde tamamlanan, Sultan Selim Camiine, onun döneminde başlandığı kaydedilir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlık dönemi, Osmanlı devletinin her alanda zirve noktasını, bir başka ifadeyle altın çağını yaşadığı bir dönemdir. Siyasi, askerî, diplomatik, teknolojik, bilimsel, mimari ve sanatsal alanlarda en önemli gelişmeler, Kanuni'nin yarım asra yakın saltanatı döneminde yaşanmıştır. Bu dönemin pek çok önemli ismi, devre damgasını vuran Kanuni'ye katkıda bulunur. Barbaros, Piri Reis, Ebusuud Efendi,

Levent Şahverdi Arşivi

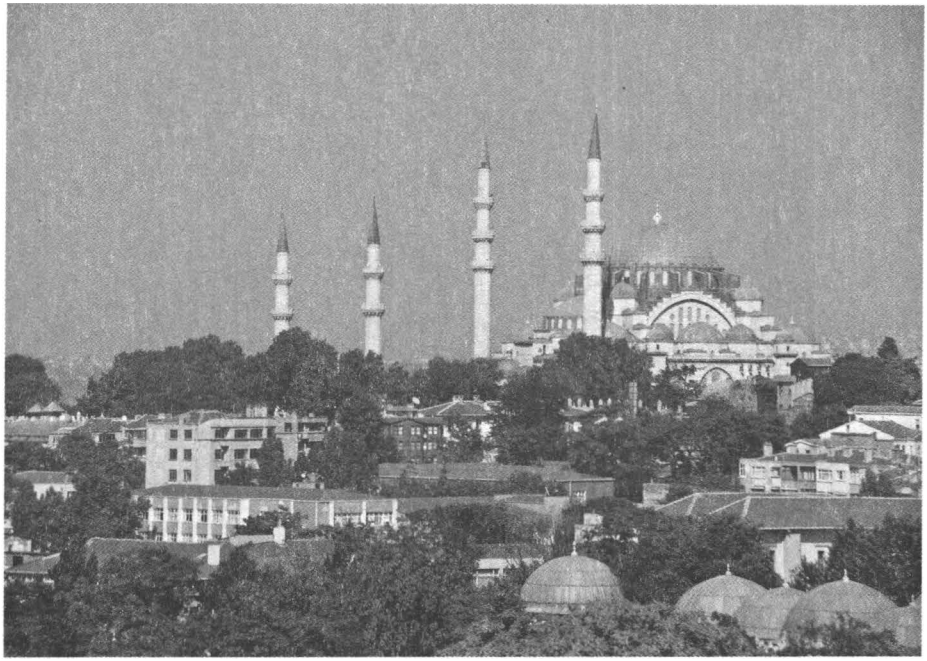

Resim 4. Süleymaniye Camii (N. Yazıcı, 2005)

Nakkaş Nigari, Matrakçı Nasuh, Nakkaş Osman, Şair Baki, Şair Fuzuli, Hattat Şeyh Hamdullah, Ahmet Karahisari, Mimar Sinan gibi isimler bunlardan bazılarıdır.

16. yüzyıl Kanuni döneminde, minareleri ve kubbeleriyle İstanbul kent silueti belirlenir. Her alanda doruğa ulaşan bir imparatorluğun somut görüntüsü başkentteki mimari eserlerle ifade bulur. Külliye ölçeğinde ele alınan yapı komplekslerine birçok bağımsız yapı da eklenerek şehir bayındır hale getirilir. Osmanlı imar sisteminin getirdiği miri inşaatlar dışında bütün imar etkinliğinin bireyci olması, şehirde önemli yapılar inşa edilmesine vesile olur. Bireyci imar sistemiyle ele alınan külliyelerde cami gibi dini yapılar, medrese, sıbyan mektebi, darülkurra, darülhuffaz, kütüphane gibi kültürel yapılar; zaviye, imaret, tabhane, hastane, kervansaray gibi sosyal nitelikli yapılar; han, dükkân, hamam, arasta, bedesten gibi gelir getirici yapılar ve su sistemi yer alır.[14] Temelde bir hayrat

Levent Şahverdi Arşivi

olarak kurulan külliyeler-cami merkezli imaretler, bireyci imar girişiminin sonucudur ve şehrin çekirdeğini oluşturur. Sonradan yapı komplekslerine karşılık gelen külliye terimiyle tanımlanan bu yapı toplulukları, Osmanlı kentinin gelişiminin en önemli öğeleri, kentin fiziksel ve sosyal dokusunun odaklarıdır.[15] Külliyeler hayır amacının ötesinde, kentsel yapının gelişmesi ve işlemesinde önemli rol oynayan[16] Osmanlı vakıf sisteminin getirisi olarak, banilerinin ailelerini, mütevelliliğin gereklerini yerine getirmesi koşuluyla, güvence altına da alır.[17] Osmanlı kamu mimarisinin birçok yapısını içinde barındıran külliyeler, konut dışında kendi içinde bir şehir gibi düşünülebilir. Külliyeler aynı zamanda Osmanlı kentinin karışık sivil mimari dokusu içinde, topografyaya rağmen geometrik bir bütünlüğe ve düzene sahiptir. Şehrin ve belki de kent planlamasının örneklerini oluşturan ve başlı başına bir kent gibi tasarlanan külliyeler, şehir içinden, yakından algılanacak şekilde inşa edilmezler. Genelde büyük ve alçak bir duvarla çevrili bu külliyelerin Evliye Çelebi'nin Süleymaniye avlusu tanımındaki gibi[18] çeşit çeşit büyüklükte çınarlar, servi, ıhlamur ve kuşdili ağaçlarıyla süslenmiş büyük bahçeleri vardır. Dönemin girift konut dokusunda, bu bahçeler kentin soluk alan mekânlarıdır. Agora ile cami arasında yapılan benzetme, birinin sivil diğerinin dinsel işlevli yapı olduğu gerçeği[19] göz önüne alındığında cami için değil, bu yapı komplekslerinin geniş yeşillik bahçeleri için geçerlidir.

16. yüzyıl Kanuni çağında, daha önce belirlenmiş akslar üzerinde ve yedi tepeye ayrılmış İstanbul içinde sultan, sultan ailesi, vezirler ve devlet ileri gelenleri tarafından birçok külliye ve bağımsız kamu yapısı inşa edildi. Özellikle sultan külliyeleri aynı zamanda prestij yapıları olduğu için konumları da önemlidir ve inşa edilecekleri alan seçilirken bu durum göz önünde bulundurulur. Sultan külliyeleri sur içinde denizden görülen yüksek noktalarda inşa edilir. Diğer külliyeler ise kıyılara, şehrin yamaçlarına, ticaretin önemli olduğu noktalara ya da yeni semtleri şenlendirme amaçlı olarak iç bölgelere yapılır. Kanuni döneminin tamamlanan ilk sultan külliyesi, Haliç'e nazır tepe üzerinde yer alan I. Selim Külliyesidir. Kanuni öncesi İstanbulunun iki büyük külliyesi olan Fatih ve II. Bayezid Külliyeleri arasına, Kanuni, Şehzade Külliyesini yaptırır. İnşasına şehza-

Levent Şahverdi Arşivi

denin ölümünden önce başlanması, *Tezkiret'ül Bünyan*'da külliyenin aslında sultan için inşa edildiği görüşünün ileri sürülmesine vesile olmuşsa da, Kanuni kendi külliyesini buraya yakın bir noktada yaptırır. Haliç'e hâkim tepelerden biri üzerine, eski saray arsasının bir kısmına inşa edilen Süleymaniye Külliyesi Osmanlı başşehrinin en önemli simgesi olur.

Bu iki önemli külliyenin inşasından sonra, Osmanlı başkenti görünümüne kavuşur. Kanuni'nin sadrazamı Rüstem Paşa, şehrin ticaret bölgesine bir külliye yaptırır. Haseki Külliyesi, Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Külliyesi, Topkapı Kara Ahmed Paşa Külliyesi ve Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi ile kentin batı yönünde gelişimi devam eder.

Kanuni döneminde Boğaz yönünde de külliyeler inşa edilmiş, Beşiktaş'ta Sinan Paşa Külliyesini, Pera'nın doğu yamacında Şehzade Cihangir için inşa edilen cami takip etmişti. Bu iki külliye arasında kalan alana Fındıklı Molla Çelebi Külliyesi yapıldı. Bu yöndeki külliyeler Kanuni dönemi sonrasında da devam edecek, Azapkapı Sokullu ve Tophane Kılıç Ali Paşa Külliyesi ile bir anlamda iki yönde Galata'nın sınırını belirleyen külliyeler yapılacaktır. 16. yüzyıl İstanbul kentinin Boğaziçi'ndeki en uç noktası Beşiktaş'a kadar olan bölgede, pek çok köşk ve saray da bu dönemde inşa edilir. Şehrin karşı kıyısında ise Kanuni'nin kızı Mihrimah'ın yüzyıl ortasında yaptırdığı külliye yer alır.

Külliyeler dışında Kanuni devrinde birçok han, hamam, mescit, medrese, mektep, saray inşa edilir. Rüstem Paşa'nın Galata'daki hanı, Cağaloğlu'ndaki medresesi bunlara örnek verilebilir. Her dönem su sıkıntısı çeken İstanbul'da, nüfus artışına bağlı olarak bu dönemde de sorun yaşanmış; yapılan her külliye için bir isale hattı kurulmuştu. Su tesislerinin yenilenmesi ve Kırkçeşme su sistemi bu alandaki en önemli girişimdi.[20] Sinan Paşa'nın İspanyol hekiminin, dünyada bu kadar çok çeşmeye ve hamama sahip olabilecek başka bir yer olamayacağını söylemesi,[21] kentin Kanuni dönemindeki su yapılarını tanımlaması açısından önemlidir.

Suriçi kentteki yoğun yeşillik, o dönem İstanbul'a gelen seyyahların en çok dikkatini çeken konu olmuştu. Girift sokakları, iki katlı konutları, yeşil alanları, bahçeleri yanında İstanbul, külliyeleri, han, hamam, mescit, medrese, mektep, saray ve su sistemiyle, Kanuni'nin ismine yakışan, dönemin en büyük ve mamur şehirlerinden biriydi.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 5. Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi (N. Yazıcı, 2005)

Kanuni dönemi İstanbulu mimari anıtlarla olduğu kadar, bazı betimleme ve anlatımlarla da ölümsüzleştirildi. Matrakçı Nasuh'un, Kanuni'nin Irakeyn seferini anlattığı,[22] 1533-1537 tarihli yazmanın başında yer alan İstanbul betimlemesi, minyatür tekniğiyle de olsa tanımlanabilen yapılarla[23] Kanuni dönemi başındaki İstanbul'u gösterir. Busbecq'in elçi heyeti ile İstanbul'a gelen ressam-gravürcü Melchior Lorichs'in 45 cm. eninde, yaklaşık 11,5 m uzunluğundaki 21 paftadan oluşan İstanbul panoraması dönemin önemli görsel belgesidir.[24] Ayrıca Venedikli Giovanni Andrea Vavassore'un 16. yüzyıl başında yaptığı İstanbul gravürünün altına 11 padişah portresi eklenerek *Ancien plan de Constantinople* adıyla 1566-1574'te kopyası basılmış gravür[25] de sayılabilir. Aynı yüzyılın sonlarına doğru, adı bilinmeyen bir ressam[26] tarafından yapılan renkli İstanbul panoraması ise bir diğer detaylı ve önemli görsel belgedir. 1544'te İstanbul'a gelen P. Gyllius, "Diğer bütün kentler ölümlüdür ama İstanbul sanırım insanlar var oldukça yaşayacaktır" ithafıyla başlayan eserinde, daha çok önceki dönem yapıla-

Levent Şahverdi Arşivi

rına odaklansa da önemli bilgiler verir.[27] İstanbul'u "bin kocadan arta kalmış bir gelin" olarak tanımlayan Latifi'nin 1546'da tamamlayıp Kanuni'ye takdim ettiği *Evsaf-ı İstanbul* adlı eseri,[28] İstanbul'un güzelliklerini, zenginliğini, ihtişamını, sosyal hayatını, dini ve sivil yapılarını, bazı semtlerini anlatan diğer bir kaynaktır. 1551'de İstanbul'a gelen Nicolos de Nicolay, dönemin İstanbulu ve günlük hayatı hakkında detaylı bilgiler verir.[29] 1553-55 arasında İstanbul'da bulunan H. Hans Dernschwam'ın günlüğü de kenti tanımlayan ayrıntılarla doludur.[30] İmparator Ferdinand'ın elçisi olarak 1555'te İstanbul'a gelen Ogier Ghislain de Busbecq mektuplarında, yaklaşık 8 yıl kaldığı bu şehre dair bilgiler verir.[31]

Kanuni Döneminde Osmanlı Mimarlık Teşkilatı

Bir doğu Akdeniz imparatorluğu olan ve Roma-Bizans'ın boşluğunu İslami kimlikli bir devlet olarak dolduran Osmanlı, en güzel sanat eserlerini mimari alanında vermiş, devletin görkemini mimariye yansıtarak somutlaştırmıştı. Mimari, bütün uygarlıklarda olduğu gibi Osmanlı'da da güç gösterisinin ifadesiydi. Osmanlı devletinin doğuda ve batıda en uç sınırlarına ulaştığı dönemde, imparatorluğun her köşesi birçok imar etkinliğine sahne olmuştu. Ancak asıl imar yoğunluğu başkent İstanbul'daydı. Kanuni ile birlikte devrin vezirleri, hanım sultanları ve devlet erkânı şehrin imarına önem vermiş ve İstanbul'un siluetini belirleyen birçok yapı inşa etmişlerdi. Sayıca artışın ötesinde, eserlerin çoğunluğunun büyük ölçekli yapılardan oluşması, sanat değerlerinin yüksek olması ve konumları belirleyicidir. Bu imar etkinliğinin, iyi örgütlenmiş teşkilatlar, zanaatkârlar, malzeme üreticileri gibi birçok toplumsal kurumun üzerine oturduğu, devletin imkânlarıyla bağlantılı olduğu unutulmamalıdır. Dönemin İstanbul mimarisi, aslında askerî ve siyasi güce paralel bir devlet örgütlenmesinin yansımasıdır.

Bu geniş ölçekli imar faaliyetlerinde başı çeken kurum, sarayın ve aynı zamanda sultanın resmi, maaşlı görevlilerinden oluşan Hassa Mimarlar Ocağı ile başındaki mimar ağa (hassa mimarbaşı/ser mimaran-ı hassa)dır. Genel anlamda saraydan başlayarak başkent İstanbul ve imparatorluk dahilindeki her türlü resmi inşaat ve tamirat işlerini yürüten Hassa Mimarlar Ocağının, saray teşkilatının oluşturulduğu fetih sonrası kurulmuş

Levent Şahverdi Arşivi

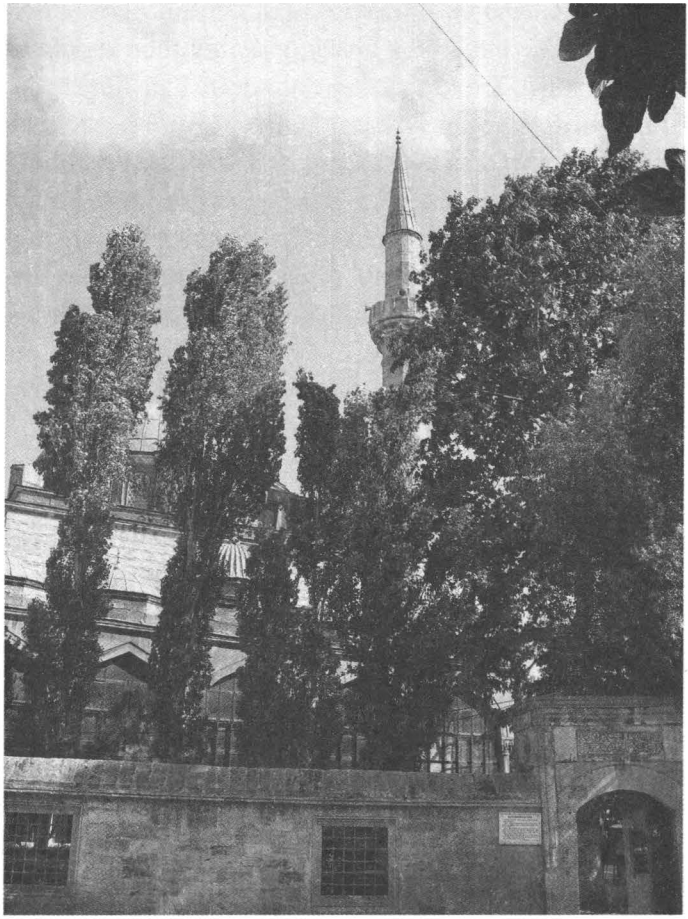

Resim 6.
Silivrikapı Hadım İbrahim Paşa Camii (N. Yazıcı, 2005)

olması muhtemel görülmekle birlikte, kesin tarihe dair somut bir belge yoktur. Ancak II. Bayezid devrindeki kayıtlarda, ocağın oldukça gelişmiş bir şekilde ortaya çıkması ve başkentte fetihle başlayan imar yoğunluğu, teşkilatın erken tarihlerde kurulmuş olduğunu gösterir. Üç kıtaya yayılmış geniş bir coğrafyada mimari faaliyetlerin yürütülmesi ve bir Osmanlı mimari üslubunun belirlenmesi, doğrudan Osmanlı saray teşkilatına bağlı çalışan ve taşradaki kuruluşları merkezden kontrol eden Hassa Mimarlar Ocağıyla mümkün olmuştur.[32]

Levent Şahverdi Arşivi

Hassa Mimarlar Ocağı, sarayın dört eminliğinden biri olan Şehreminliğine bağlı çalışıyordu.[33] Sarayın Birun bölümünde bulunan teşkilatın çalışma yeri, Sepetçiler Köşkü ile bugün mevcut olmayan Yalı Köşküydü. Teknik olarak Şehreminliğinin kontrolü ile hassa mimarbaşının nezareti altındaki ocak, su yolu nazırı, acemi oğlanlar ağası, kireççibaşı, ambar müdürü, ambar birinci katibi, mimar-ı sani ve tamirat müdüründen oluşan bir fen heyetinden meydana getirilmişti.[34] Şehreminliğinin görevi bir tür saray mutemetliğiydi. Çeşitli daireler arasında işbirliğini sağlamak, gerekli malzemeyi ve işçileri toplamak fen heyetinin vazifesiydi. İnşaat ve tamiratla ilgili bütün teknik konular Hassa Mimarlar Ocağının ve denetimi altındaki fen heyetinin sorumluluğundaydı. Dolayısıyla keşif, plan, inşa gibi teknik konular, ocağın asıl amiri olan mimarbaşının sorumluluk ve kontrolündeydi.

Hassa Mimarlar Ocağında başmimarın yönetimi altında, dönemlere göre değişmekle birlikte birçok mimar, bir mimarlar kethüdası, kalem katibi, minareci, mermerci, sıvacı, taşçı, neccar ve nakkaş gibi belli alanlarda yetişmiş ustalar bulunduruluyordu. Ayrıca ihtiyaç duyulduğunda bu teşkilata benna (duvarcı), sengtraş (taş yontucu), mutalla (sıvacı), harrat (çıkrıkçı), cassas (kireççi), hazzar (biçici), lağımger (lağımcı), haddad (demirci), camger (camcı), mülebbin (kerpiççi), sürbger (kurşuncu) gibi mimariyle ilgili kişiler de dahil edilebiliyordu.[35] Teşkilatta yer alan mimarlar kendi içinde başmimardan sonra üstad (usta), halife (kalfa), ihtiyar, vasat, şagirt, müstaid olarak hiyerarşik bir sıralamaya tabi idi ve mimar-ı sani, kalfalardan en kıdemlisi olup, gerektiğinde başmimara vekalet edebiliyordu.[36] Ocak, çeşitli sanatsal işlevler yanında pek çok ihtiyacı karşılayan sanatçı, zanaatkâr ile çeşitli alanlarda uzmanların bulunduğu sarayın Ehl-i Hiref teşkilatıyla da ilişkiliydi.[37]

İnşaatlar için gerektiğinde taşradan da usta getirildiği bilinmektedir. Süleymaniye Külliyesi için birçok yapı ustası ve işçinin farklı bölgelerden tedarik edildiği;[38] 1565 tarihli bir hükümle, Büyükçekmece Köprüsü inşaatı için benna lazım olduğu ve bu hükmün Edirne kadılığıyla birlikte 17 kadılığa gönderildiği belgelenmiştir.[39] 1564 yılında, İstanbul'a getirilen su yolu için benna ve neccar gerektiği, Edirne ve çevresinde ne kadar benna ve neccar varsa gönderilmesine dair hüküm; ayrıca 1568 tarihli 4 ayrı kadılığa

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 7.
Beşiktaş
Sinan Paşa Camii
(N. Yazıcı, 2005)

gönderilen Kanuni Türbesi için üstat taşçıların aletleriyle birlikte istendiği hüküm, dönemin belgelerinde görülmektedir.[40]

Dönemin çok gelişmiş bir mimarlık-mühendislik okulu olarak nitelendirilebilecek Hassa Mimarlar Ocağında mimarlar, usta-çırak ilişkisi içinde, teorik ve uygulamalı olarak yetişiyordu. Bu resmi kuruluşun çok gelişmiş bir teşkilat olduğu, dönemin bayındırlık bakanlığı gibi çalıştığı söylenebilir.

Kanuni devri Hassa Mimarlar Ocağına ait ulaşılan en erken tarihli belge, 1525-26 tarihli ulufe defteridir.[41] Bu tarihte cemaat-ı mimaran listesindeki kişi sayısı 17 olarak geçer. 1527-28 yıllarında bu sayı 14'tür.[42] 1533-34'te ocaktaki mimar sayısı 12, 1536'da 7, bir yıl sonra 9 kişi olarak görülür.[43] Bu sayı 1549 yıllında 7 kişidir.[44] Bu veriler ocaktaki mimar sayısının dönemlere göre farklılık gösterdiğini, ancak sayının ihtiyaçla doğru orantılı olmadığını gösterir. İlginç olan bir başka veri ise 1512 tarihinde ocaktaki mimar sayısının 7 olarak verilmesidir[45] ki 1509 İstanbul depremi sonrası yoğun imar faaliyetlerinin bu kadar az mimarla götürülmesi imkânsızdır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, imar etkinliğinin, sadece sarayın maaşlı elemanlarıyla götürülmediği, gerektiğinde birçok ki-

Levent Şahverdi Arşivi

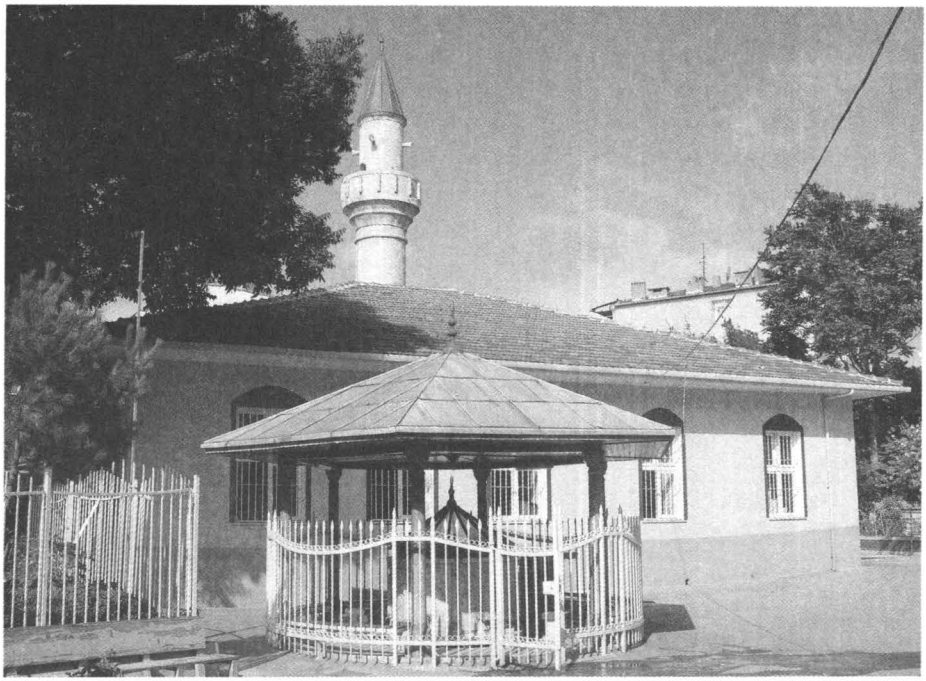

Resim 8. Fatih Mimar Acem Camii (N. Yazıcı, 2004)

şinin istihdam edildiği, dönem belgelerinde vardır.[46] 16. yüzyıl ortasına gelmeden 7 kişi olan kadronun, 17. yüzyılın hemen başında, 1604-05'te 39 kişiye çıkması,[47] aradaki yarım yüzyıllık dönemde sayının artırılmış olabileceğini, bunun ani bir artış olmadığını da düşündürür. Nitekim, Süleymaniye Külliyesi inşasıyla ilgili belgelerde geçen birçok mimar ismi ile yüzyılın ikinci yarısına ait belgelerde geçen isimler bunu destekler mahiyettedir. Bu dönemde ocakta standartlaşmış bir mimar kadrosu, yani gedik olmadığı da görülür.

Cemaat-ı mimaran-ı hassa, teşkilatta kadrolu ve ulufeli çalışan elemanlardır. Devletin maaşlı memurları gibi düşünülebilecek bu kişilerin bütün inşa faaliyetlerini tek başlarına götürebilme imkânı yoktur. Özellikle büyük inşaatlarda, teşkilat dışından birçok mimar ve yapı ustası görevlendi-

Levent Şahverdi Arşivi

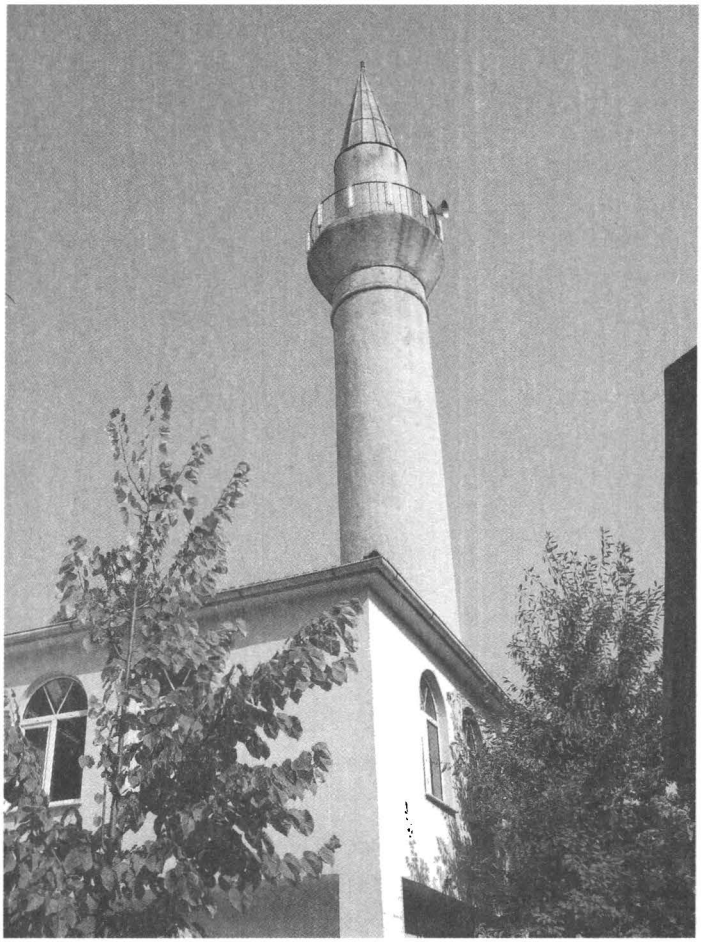

Resim 9.
Fatih Şah Sultan
Camii
(Avni Yazıcı, 2005)

rilir. Süleymaniye Camii inşaatı bunun en önemli örneğidir.[48] Ayrıca merkez veya taşra elemanları olarak birçok mimarın imar etkinliklerinde görev aldığı bilinir. Teşkilatta görülmeyen, ancak farklı nedenlerle arşiv belgelerinde geçen birçok mimar ismi bunun en somut kanıtıdır. Teşkilat dışındaki Osmanlı mimarları arasında şehir mimarı, su mimarı, kale mimarı vb. alanlarda çalışan isimlerin geçmesi de bunu destekler. Teşkilat dışından mimarların denetimi de başmimar tarafından yapılır.[49]

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 10. Eyüp Defterdar Camii (Avni Yazıcı, 2005).

Kanuni döneminde, özellikle büyük ölçekli inşaatların nasıl yürütüldüğünü gösteren en önemli belgeler Süleymaniye Külliyesine ait 164 adet haftalık mufassal muhasebe defteridir.[50] Bu defterlerde, yaklaşık 3,5 yıllık bir dönemi eksik olmakla birlikte, çalışanların ücretleri, haftalık inşaat masrafları ve satın alınan malzeme bedelleri ayrıntılı bir şekilde işlenmiştir. Külliyenin inşasıyla ilgili emir ve fermanların yanında bu defterlerde, ustaların nasıl bulunduğu; malzemenin tespit ve nakli; taş ocaklarında taşın işlenmesi; kereste, demir, kurşun, tuğla, kiremit tedariki; kireç imali; tezyinatta çalışanların kullandıkları malzemenin türü, miktarı ve fiyatı kaydedilmiştir. Gerekli malzemenin büyük bir kısmının inşaat başlamadan önce stoklandığı, imparatorluğun dört bir yanından, büyük çoğunluğu mimarba-

Levent Şahverdi Arşivi

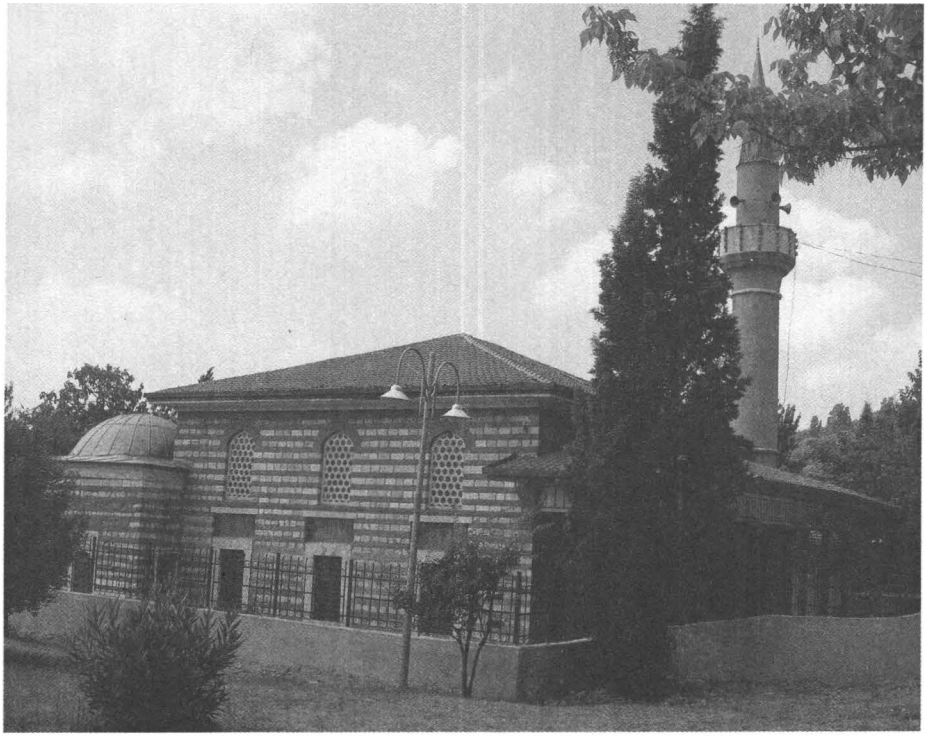

Resim 11. Eyüp Şah Sultan Camii (N. Yazıcı, 2005).

şının listelerine kayıtlı bulunan elemanların istendiği, görevlilerin inşaat için eleman toplamaya gittiği, malzeme getirilmesi için görevlendirmelerin yapıldığı kayıtlardan görülmektedir.

En önemli işleri üstlenen sengtraşlar ve bennalar dışında inşaatlarda neccar, haddad, lağımger, lökünger, camger, sürbger, hamal, ırgat gibi sayıları dönemlere göre değişen, Müslim-gayrimüslim birçok kişinin çalıştığı, çalışanların bölükler halinde bir ustanın başkanlığında örgütlendikleri, inşaatın belirlenen sürede tamamlanabilmesi için gece mesai yapıldığı, bir kısım işlerin götürü usulüyle bazı ustalara ihale edildiği bu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ücretli serbest usta ve işçiler, genellikle vasıfsız işlerde çalıştırılan acemioğlanları, yeniçeri veya kapıkulu askerlerinin yetişmiş çocukları, nafaka

Levent Şahverdi Arşivi

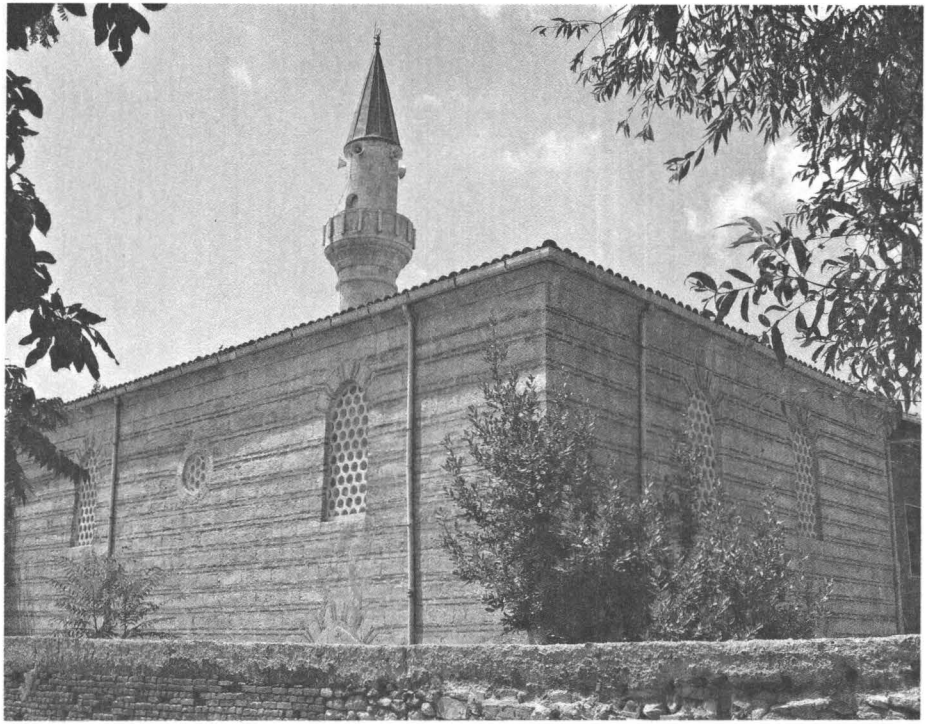

Resim 12. Karagümrük Hürrem Çavuş Camii (N. Yazıcı, 2005).

ile çalıştırılan miri esirler gibi birçok eleman Süleymaniye Külliyesi inşaatında çalışmıştı. Bunlar dışında, bina emini Sinan Bey'in hizmetinde mutemetlerden oluşan kalabalık bir idari kadro vardı. İmparatorluk düzeni içinde devlete ve devlet büyüklerine ait inşaatlarda ücretli çalışmanın zorunlu olduğu, askere alınır gibi zorunlu bir işçi istihdamı yapıldığı, fevkalade durumlarda işletilen "avariz" sisteminin işçi isteğinde de belirleyici olduğu bilinmektedir.[51] Çok sistemli ve en ince ayrıntısına kadar belirlenmiş yapılanma, bu dönemde ortaya konan eserlerin nasıl inşa edildiğini gösterir. Bu veriler, bir sultan külliyesinin inşası için geçerli olsa da diğer yapılarda da yapı boyutuna ve imkânlara göre aynı sistem uygulanır. Bütün teşkilatlanmanın başındaki tek ismin başmimar olduğu da göz ardı edilmemelidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 13.
Balat Ferruh Kethüda Camii
(Avni Yazıcı, 2005).

Kanuni'nin tahta çıktığı yıl, Hassa Mimarlar Ocağının başındaki isim Esir Ali olarak da tanınan Acem Ali'dir. 1525 ve 1537 tarihli iki vakfiyede hayatı hakkında bilgiler aktarılan[52] Acem Ali, ilk vakfiyesinde "büyük üstad mahir ve ünlü mühendis hassa ser mimarı Abdulkerim oğlu Alaeddin Ali Bey," ikinci vakfiyesinde ise "Abdülvehhap oğlu Ali Bey" olarak geçer. Daha çok muhtedilerde görülen baba adının Abdullah olması, Acem Ali'nin muhtedi olduğunu düşündürebilir. Eşinin adının Fatma binti Hilal olduğu, Hasan Çelebi ve kendisi gibi hassa mimarı olan Hamza Çelebi adlı iki oğlu ile Şemi, Sitti, kendisi hayatta iken vefat eden Fatma adlı üç kızının olduğu ve Oruçgazi Mahallesinde oturduğu vakfiyelerinden edinilebilen kişisel bilgilerdir. Fatih'te cami, mektep ve zaviye yaptırdığı ve bunlara vakfettiği İstanbul'un muhtelif semtlerindeki dükkân ve evlerden oluşan birçok akar ile 1.500 dirhem gümüş, Acem Ali'nin malvarlığını göste-

Levent Şahverdi Arşivi

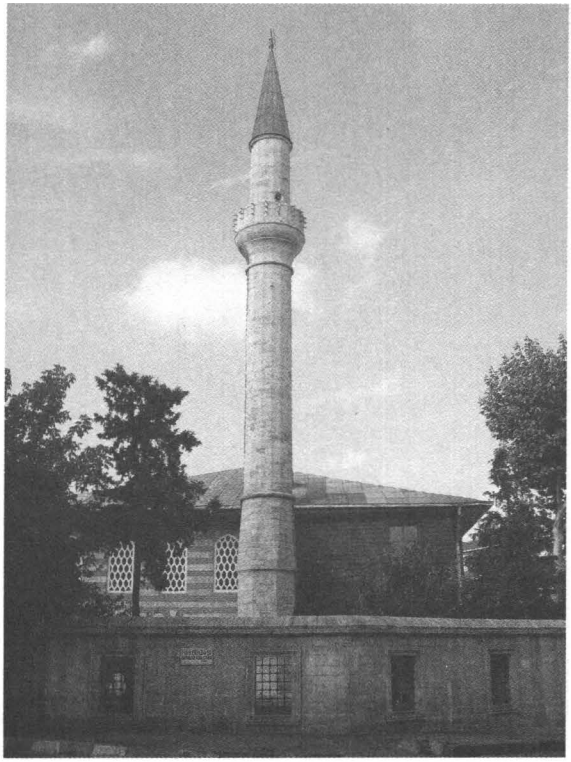

Resim 14
Fatih Odabaşı Behruz Ağa Camii
(N. Yazıcı, 2005) .

rir. Birinci vakfiyesinin sonunda üstat Sinan bin Abdullah, ikinci vakfiyede ise mimar Alaeddin bin Abdullah'ın adının şahitler arasında geçmesi dikkat çekicidir.

Vakfiyelerinde "Hassa Başmimarı Mühendis Ali Bey" olarak geçen Acem Ali'nin bu göreve ne zaman getirildiği bilinmemekle birlikte, I. Selim'in saltanatının son döneminde başmimarlığa getirilmiş olmalıdır. 1503, 1504, 1505 tarihlerinde Bayezid Camii inşaatı sırasında mimar Yakup Şah bin Sultan Şah'ın halifesi olarak hilat giydirildiği bilgisi,[53] 16. yüzyılın hemen başında teşkilat içinde görevli olduğunu gösterir. 1525-26 tarihli cemaat-ı mimaran kayıtlarına ek olarak, 7 kişiden oluşan cemaat-ı ağayan-ı ehl-i hiref kısmında ikinci sırada, 45 akçe ulufe ile Mimarbaşı Alaeddin olarak Acem Ali'nin adı geçer.[54] II.Bayezid ve I. Selim dönemlerinde de teşkilatta

Levent Şahverdi Arşivi

Resim 15.
Karagümrük Üçbaş Mescidi
(N. Yazıcı, 2005).

çalıştığı anlaşılan Acem Ali, Bursa'da Pirinç Hanının yapımı, Amasya'da II. Bayezid Camii tamiratı, deprem sonrası sultanın taşındığı Dimetoka Sarayının tamiratı, İstanbul'da Boğazkesen Hisarında bir hamam gibi, bilinen faaliyetleri dışında, muhtemelen bu şehirlerdeki birçok imar ve inşa faaliyetlerine de katılmıştı. 1509 depremi sonrası İstanbul'un yeniden ayağa kaldırılması, yıkılan surların onarımı, Fatih Camii tamiratı gibi önemli hizmetlerde de bulunmuş olmalıdır.

Acem Ali 1525'ten önce, muhtemelen Kanuni döneminde, Topkapı Sarayı surlarının tanzim ve taksimini oğlu, hassa mimarı Hamza ile yapmıştı.[55] Fatih'te 1523-24'te cami, mektep ile 1537 tarihli vakfiyesinde belirtilen caminin karşısına bir de zaviye yaptırarak küçük bir külliye oluşturmuştu. 1525 ve 1537 vakfiyelerinin gelirlerini birleştirmiş ve İstanbul'a yayılmış mal varlığı sayılmıştır.[56] Sadrazam Ayas Paşa ile aynı tarihlerde vefat ettiği bilinen Acem Ali, muhtemelen 1538 ya da 1539 yılında ölmüştür.[57] Caminin haziresinde, mihrap ekseninde Acem Ali'nin küfeki taşından yontulmuş

Levent Şahverdi Arşivi

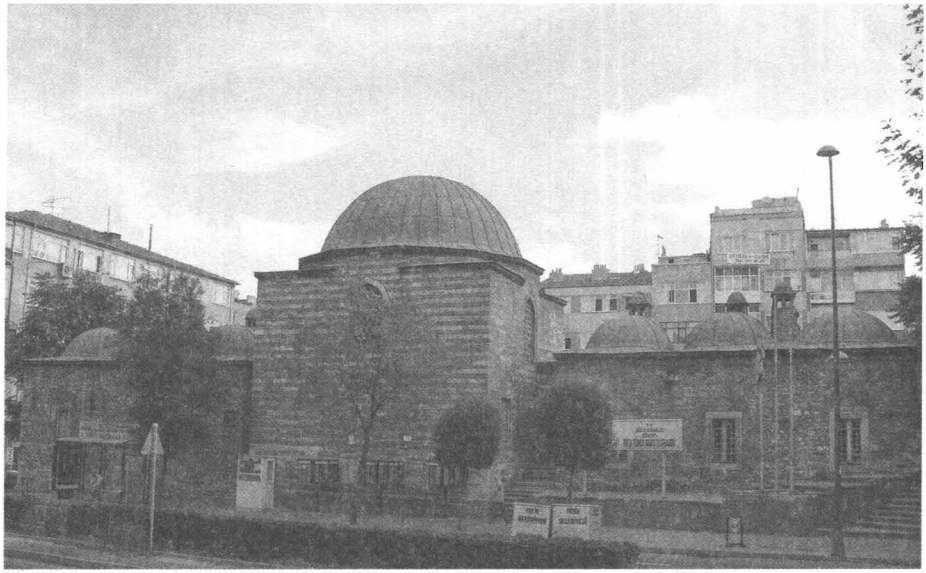

Resim 16. Fatih Semiz Ali Paşa Medresesi (N. Yazıcı, 2005).

lahti yer alır. Fatih, Şehremini'deki bu küçük külliyenin banisi olmasının yanında, mimarı olması da muhtemeldir. Dönemindeki birçok yapının Sinan döneminde tamir ve tadil edilmesi sonucunda, Acem Ali'nin başmimarlığında inşa edilen yapılar,[58] I. Selim Camii, Cezeri Kasım Paşa Camii, Bali Paşa Camii Sinan'a mal edilir.

1525-26 yılında, Hassa Mimarlar Ocağında Acem Ali'nin başmimarlığında çalışan 17 kişi şunlardır:[59] Ali Neccar, Mimar Mahmud, Mimar Bali bin Murad, Mimar Hüdaverdi bin Yakup Şah,[60] Mimar Süleyman, Mimar Şeyhi, Mimar Derviş Ali, Mimar Yusuf, Mimar Ali Eflak, Mimar Ali bin Süleyman, İshak Kiremidi, Mimar İbrahim bin Murad, Ali Küçük, Mimar Hızır, Mimar Seydi, Mimar Mustafa bin Şuca, Mimar Alaaddin bin Abdullah Balati. Bu isimlere eklenen mimar, neccar, kiremitçi gibi unvanlar hangi işten yetişerek ocağa geldiklerini ve asıl mesleklerini gösterir. 1527-28 yılına ait cemaat-ı mimaran listesindeki 14 kişi ise Mimar Mahmud, Mimar Bali, Mimar Hüdaverdi bin Yakup Şah, Mimar Şeyhi dışında aynı kişilerdir.[61]

Levent Şahverdi Arşivi

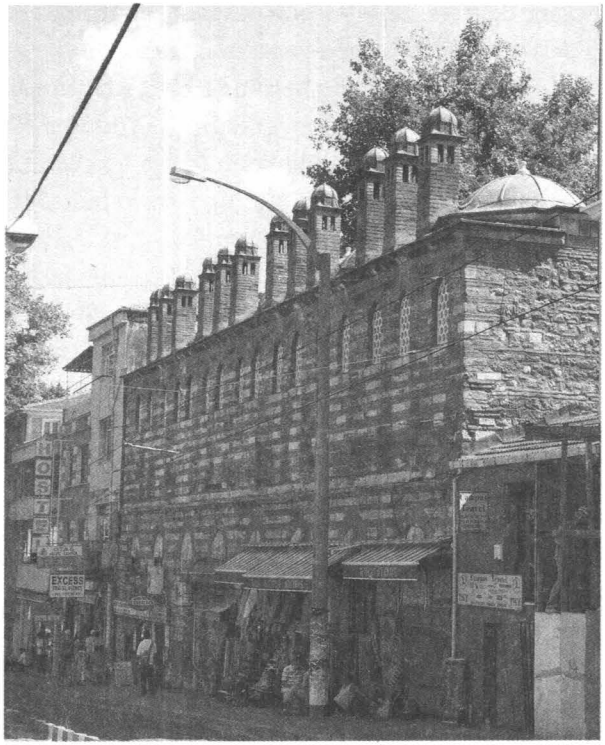

Resim 17.
Cafer Ağa Medresesi
(N. Yazıcı, 2005).

Mimar Yusuf Bosna listeye bu dönemde eklenir.

1533-34 tarihli cemaat-ı mimaran listesinde[62] Acem Ali'nin başmimarlığında 12 mimarın 9'u, 1525-26 ve 1527-28 tarihli listelerde geçen Ali Neccar, Süleyman, Alaaddin Balati, Yusuf, Ali Eflak, Ali bin Süleyman, Ali Küçük, Hızır, Seydi isimli mimarlardır ve aynı yevmiyeyi almaktadırlar. 1527-28 tarihli listeye eklenen Yusuf Bosna da bu tarihte listededir. Bu 10 kişi dışındaki 2 kişi ise bu tarihte listeye eklenen Dimitri veled-i Todoros ve tersanede görevli olması muhtemel Kaptan Françesko'dur.

1537 tarihli cemaat-ı mimaran listesinde[63] yer alan 9 kişiden Ali Neccar, Süleyman, Alaaddin Balati, Ali Küçük1525-26 tarihli listeden devam eden; Yusuf Bosna ise 1527-28 tarihli listeden aynı yevmiye ile geçen isimlerdir. Diğer iki kişi ise 1533-34 tarihli listedeki Dimitri veled-i Todoros ve

Levent Şahverdi Arşivi

Françesko'dur. 1536 yılında ocağa giren mimar Anton ve Hayrettin Mermeri de 1537 tarihli listede yer almaktadır.

Başmimarlık makamında kayd-ı hayat şartının olduğu ve bunun 17. yüzyıl ortalarına kadar geçerliliğini koruduğu bilinir. Başmimar Acem Ali, 1538 ya da 1539 yılında öldükten sonra teşkilatın başına Sinan getirilir. Türk ve dünya mimarlığının en önemli ismi kabul edilen Mimar Sinan'ın hayatı ve çalışmalarıyla ilgili birçok yayın mevcuttur.[64] Sinan'la ilgili kaynakların başında, III. Murad döneminde dostu Sai Çelebi'nin hazırladığı *Tezkiretü'l Bünyan* ve *Tezkiretü'l Ebniye* gelir.[65] Ayrıca Mimar Sinan ve eserleriyle doğrudan ilgili bu iki yazma ile birlikte altı yazma mevcuttur. Sinan'a saraydan yazılan hükümler, vakfiyeleri ve yapılarına ait bazı inşaat defterleri de eklenirse, hakkında fazlasıyla bilgi bulunduğu görülür.[66] Sonuçta tezkireleri, vakfiyeleri, ona yazılan divan hükümleri, yapıların vakfiyeleri ve inşaat defterleriyle Sinan, Türk mimarlık tarihinin hakkında en çok bilgi olan sanatçısıdır.

Sinan, Kayseri'nin Ağırnas köyünden, I. Selim döneminde, 1512 yılında devşirilmiştir. *Tuhfet ül Mimarin*'de Sinan, 1522'de Rodos, Belgrad seferlerine katıldığını, 1526 Mohaç seferinden sonra acemioğlan yayabaşısı olduğunu söyler. Zamanla kapı yayabaşısı ve zemberekçibaşı olmuştur. Katıldığı Bağdat seferi dönüşü sultanın mahiyetinde çalışan haseki sınıfına geçirilir. Sinan'ın ordudaki bu yükselişi istihkâmcılık ve yapıcılıkla olmuş, ordunun Korfu, Puglia ve 1538'teki Kara Boğdan seferine katılıp Prut Nehri üzerine bir köprü inşa etmiş ve dönüşünde de ölen Acem Ali'nin yerine mimarbaşı tayin edilmişti. Sinan bu göreve getirilişini, *Tezkiretü'l Bünyan*'da şöyle anlatır: "...Mimar Acem Alisi ölüp mimarlık makamı boş kaldı. O sırada Veziriazam Ayas Paşa da ahirete göçtüler. Merhumun mezarı konusunda zamanın devlet adamları, mimar yok, bu bilime sahip yetkin bir usta olsa diye tartışırlarken Lütfi Paşa, mimarlığa haseki olan Sinan'ın getirilmesi gerekir. Ondan başka bu işi gereğince yapabilecek kimse yoktur... Mülahaza edip kabul ettim."[67] Başmimarlar genelde ocak içinden seçildiği için yeniçerilikten yetişen Sinan bir istisnadır. Yaklaşık 40 yaşında bu göreve getirilen Sinan, Kanuni, II. Selim ve III. Murad dönemlerinde, 1588'de ölünceye kadar başmimarlık görevini sürdürür. Tezkirelerine bakılırsa yaklaşık 477 yapının yapımı, onarımı ya da tasarımı üzerinde çalışmıştı. Bun-

Levent Şahverdi Arşivi

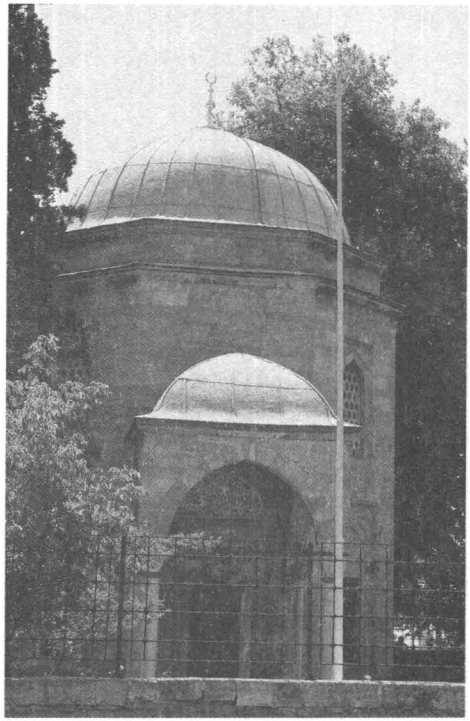

Resim 18.
Beşiktaş Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi
(N. Yazıcı, 2004)

ların 300 kadarı İstanbul ve çevresindedir. Döneminde Hassa Mimarlar Ocağını etkin bir kurum haline getiren Sinan, şehir planlamacısı, tasarımcı, bayındırlık ve imar sorumlusu, vakfiyesinde geçtiği gibi "bütün dönemlerin Öklid'i, mühendislerin gözbebeği"[68] ya da mezar anıtının başucundaki dua penceresinin üzerinde yer alan, Sai Çelebi'nin anlatımı ve Karahisari'nin hattıyla "mimarların piri"dir.[69]

Sinan, geçmiş denemeleri büyük bir ustalıkla değerlendiren ve strüktürü mimarinin hizmetinde büyük bir yaratıcılıkla kullanan mimar-mühendistir. Varolan formların ölçülerini belirleyerek kubbe-mekân ilişkilerini en ideal biçimde formule etmiş, mükemmel bir mekân mimarisi yaratmıştır. Sinan'ın mimarlığı kubbe-mekân strüktürü üzerine kurgulanır. Sinan, Osmanlı mimari mirasına askeri seferlerle gittiği Rodos, İran, Mısır, Rumeli gibi coğrafyalardan ve Roma-Bizans mimarisinden edindiği

Levent Şahverdi Arşivi

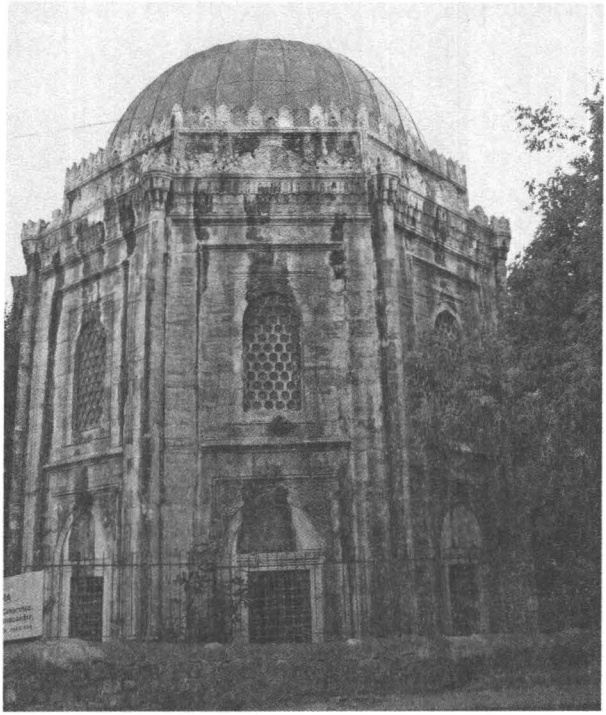

Resim 19.
Fatih Hüsrev Paşa Türbesi
(N. Yazıcı, 2005)

gözlemler, kişisel deneyimler, arayışlar ve buluşlarla rasyonel bir biçim vermişti. Roma-Bizans'ın kubbeli strüktürü ve Büyük Selçuklu'nun tuğla mimarilerinde varolan yalınlık, Sinan'da estetik ve oranlarla buluşur. Sinan, yapılarında topografik konumu iyi bir şekilde değerlendiren bir şehir planlamacısıdır. Ancak bu batıdaki ya da günümüzdeki anlamıyla bir şehir planlamacılığı değil, bir şehir ölçeğinde ele alınan külliyelerin konumlandırılması ve planlanmasıdır. Organik mimari tanımlamasını, Sinan yüzyıllar öncesinde uygular. Sinan'ın mimarisi yeni çözümler, buluşlar ve oranlarla mekân organizasyonu üzerine kurulmuş rasyonel, işlevsel bir mimaridir.

Kanuni dönemine kadar bir deneme süreci geçirdiği kabul edilen Osmanlı mimarisi, bu dönemde kütle düzeni ve mimari kuruluş ilkelerini belirlemiş, imkânlar ve talepler doğrultusunda imparatorluğa yakışır klasik Osmanlı mimarisini Sinan'la yaratmıştır. Mimari gelenek, Kanuni döne-

Levent Şahverdi Arşivi

minde Sinan'la özümsenerek gelişmiş ve klasikleşmiştir. Sinan, devlet imkânlarından sonuna kadar yararlanan kolektif bir üretimin başında olan isimdir; devletin yüksek rütbeli bir memurudur. Çağını simgeleyen eserler yaratan bir isim haline gelmesi, toplumsal altyapıdan bağımsız ele alınamaz.

Sinan'ın başmimarlığında, 1549 tarihli cemaat-ı mimaran listesindeki 7 kişiden 2'si 1536 yılında ocağa giren mimar Anton ve Hayrettin Mermeri'dir. Mimar Kasım, Mimar Rüstem, Mimar Emin, Mimar Simon ve Mimar Yorgi ise bu dönemde ocakta görevli diğer 5 mimardır. Teşkilat içinde, başmimarlık makamına getirilmemekle birlikte, gayrimüslim mimarlara da yer verildiği burada görülmektedir.

Bu dönemde, eldeki cemaat-ı mimaran listeleri dışında, belgelerde birçok mimarın ismi geçer. Süleymaniye Külliyesine sütun, mermer ve taş sağlamak üzere 1550-1552 yıllarında, İstanbul dışına hassa mimarları gönderilmişti. Mimar Hüseyin, Mimar Hacı Hüseyin, Mimar Bali, Mimar Ali bin İlyas, Mimar Hızır bin Abdullah, Mimar Veli, Mimar Süleyman, Mimar Hacı Mustafa, Mimar İsmail kayıtlara geçen isimlerdir.[70] 1556'da sefer mimarı Rüstem olarak geçen isim,[71] 1549 tarihli cemaat-ı mimaran listesindeki kişi olmalıdır. Rüstem'in ölümü üzerine yerine mermercilik hizmetinde bulunan Mustafa bin Abdullah'ın geçtiği aynı belgede belirtilir. Ayrıca Süleymaniye Külliyesinde, 1555 yılında, Müslüman bennalar arasında Mahmud M. Mimar adı görülür.[72]

Sinan'ın başmimarlığı döneminde yönetimi altında çalışan mimarlardan en ünlüleri ise Mimar Davut, Sedefkar Mehmet, Dalgıç Ahmet Çavuş, Mimar Mustafa, Mimar Süleyman, Mimar Kara Şaban, Mimar Hayrettin, Mimar Muslihiddin, Mimar Hüseyin'dir.[73] Bu isimlerden bazıları, Süleymaniye inşaatında çalışan mimarlarla örtüşüyor olsa da aynı kişiler olup olmadıklarını belirlemek zordur.

Notlar

1 Atsız, *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, İstanbul 1992, s. 120.

2 E.H. Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*, Ankara 1958, s.57-69.

3 E.H. Ayverdi, *Osmanlı Mimarlığında Fatih Devri III*, İstanbul 1973.

4 M. Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul 2002, s. 70'deki tablo.

Levent Şahverdi Arşivi

5 Evliya Çelebi, *Seyahatname 1*, (sad. Z. Danışman), İstanbul 1969, s. 148.
6 A.R. Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, (haz. A. Uysal), Ankara 1987, s. 112.
7 Miss Julia Pardoe, *The Beauties of The Bosphorus*, Londra 1839, s. 38.
8 M. Cezar, (2002), *age.*, s. 66.
9 S. Eyice, "Bizans'ın Fetih Sırasında Mimari Mirası", *VII. Eyüpsultan Sempozyumu-İstanbul'un Fethinin 550. Yılı*, İstanbul 2004, s.41.
10 M. Cezar, (2002), *age.*, s. 70'deki tablo.
11 V.L. Ménage, "Edirneli Ruhi'ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki Parça", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 311-333.
12 V.L. Ménage, agm., s. 325-327.
13 O. Sakin, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, İstanbul 2002, s. 68.
14 M. Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, İstanbul 1985, s. 347.
15 Ö.L. Barkan, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936; Ö.L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluşu ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.23, S. 1-2, İstanbul 1963, s. 238-296.
16 Vakıf etkinliğiyle ilgili bkz: Ö.L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 23, sy. 1-2, İstanbul 1963, s. 239-296.
17 M. Cezar, (1985), *age.*, s. 348.
18 Evliya Çelebi, *age.*, 1, s. 152-164.
19 M. Cezar, (2002), *age.*, s. 150.
20 K. Çeçen, *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İstanbul 1988.
21 F. Carım, *Kanuni Devrinde İstanbul*, İstanbul 1964, s. 177.
22 H. Yurdaydın, (haz.), *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, Ankara 1976.
23 Walter B. Denny, "A Sixteenth-Century Architectural Plan of Istanbul", *Art Orientalis*, VIII, 1970, s. 49-63.
24 Aslı Hollanda Leiden'de bulunan bu panorama 1902 yılında, Münih'te Eugen Oberhummer tarafından "Konstantinopel unter Sultan Suleiman dem Grossen" adlı bir albümde 21 levha olarak yayınlanmıştır. Ayrıca Paris'te düzenlenen Kanuni sergisinde de bu panoramanın orijinali sergilenmiştir. Bkz. *Soliman le Magnifique*, Paris 1990, s. 294-297.
25 M. Cezar, (2002), *age.*, s. 22.
26 Cezar, aslı Österreichisches National Bibliothek, cod. 8622'de bulunan bu panoramanın, Heinrich Hendrovski adlı ressam tarafından yapılmış olabileceğini söyler. Bkz: M. Cezar, (2002), *age.*, s. 130.
27 Petrus Gyllius (Pierre Gilles), *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, (çev. E. Özbayoğlu), İstanbul 1997.
28 Latifi, *Evsaf-ı İstanbul*, (haz. N. Suner Pekin), İstanbul 1977.
29 16. yüzyılda İstanbul'a gelen seyyahlarla ilgili bkz: Stefanos Yerasimos, *Les Voyageurs dans l'Empire Ottoman (XI-XVI siécles)*, Ankara 1991.
30 H. Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Y. Önen), Ankara 1992.
31 Ogier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları*, (çev. D. Türkömer), İstanbul 2005.
32 Z. Sönmez, "Osmanlı Mimarlığının Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı'nın Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri", *Osmanlı Kültür ve Sanat*, C. 10, İstanbul 1999, s. 184.

Levent Şahverdi Arşivi

33 İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 377.
34 Ş. Turan, "Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, S. 1, Ankara 1963, s.158.
35 Z. Sönmez, agm., s.185.
36 Ş. Turan, agm., s. 159.
37 F. Çağman, "Mimar Sinan Döneminde Saray'ın Ehl-i Hiref Teşkilatı", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, (haz. Z. Sönmez), İstanbul 1988, s. 76.
38 Ö.L. Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı, 1550-1557, II*, Ankara 1979, s. 1-10.
39 Ş. Turan, agm., s. 194, belge 11.
40 A.R. Altınay, *age.*, s. 31, belge 6; s. 29, belge 3.
41 M.Z. Orgun, "Hassa Mimarları", *Arkitekt*, S. 12, 1938, s. 333; TSA, D.9706/2, v.10a.
42 Ö.L. Barkan, "H.933-934 (M. 1527-1528) Yılına Ait Bütçe Örneği", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1953/54, No: 1-4, s. 329.
43 E. Afyoncu, "XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 211-212; BOA, D. KRZ, nr. 33118, s. 15; BOA, MAD, nr. 559, s. 282; BOA, MAD, nr. 559, s. 282.
44 E. Afyoncu, agm., s.213; BOA, MAD, nr. 7118, s. 12.
45 R. Melul Meriç, "Bayezid Camii Mimarı, II. Sultan Bayezid Devri Mimarları ile Bazı Binaları", *Yıllık Araştırmalar Dergisi II*, Ankara 1957, s. 70.
46 V.L. Ménage, agm., s. 311-333.
47 Ş. Turan, agm., s.180-181, belge 1.
48 Ö.L. Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı, 1550-1557, I*, Ankara 1972.
49 A.R. Altınay, *age.*, s. 105, belge 6. Cahil mimarların İstanbul'da iş gördürülmemesine dair 1572'de başmimar Sinan'a yazılmış hüküm, bu denetimin mimarbaşı tarafından yapıldığını gösterir.
50 Ö.L. Barkan, *age.*, I-II.
51 Ö.L. Barkan, *age.*, I, s. 95, 99, 103.
52 H.B. Kunter, "Mimar Ali Bey'in Bilinmeyen İki Vakfiyesi", *V. Türk Tarih Kongresi*, (12-17 Nisan 1956), Ankara 1960, s. 438-442.
53 R.M. Meriç, agm., s. 46-48. Ayrıca bu dönemde teşkilatın başmimarının, sultan külliyesini inşa eden Yakup Şah bin Sultan Şah olması mümkündür.
54 M.Z. Orgun, agm., s. 333; TSA, 9706, 2b. Başmimar, 7 kişiden oluşan Cemaat-ı Ağayan-ı Ehl-i Hiref içerisinde yer almakta ve buradan maaş almaktadır.
55 M.Z. Orgun, agm., s. 334.
56 H.B. Kunter, agm., s. 440; Ö.L. Barkan-E.H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri 953 (1546)*, İstanbul 1970.
57 Sadrazam Ayas Paşa'nın mezar taşı kitabesi 1539 tarihini vermekle birlikte, Hadika'da Ayas Paşa'nın 1538 yılında öldüğü ve Lütfi Paşa'nın Ayas Paşa'nın yerine sadrazam olduğu kayıtlıdır. Ayvansarayi Hüseyin Efendi, Ali Satı Efendi, Süleyman Besim Efendi, *Hadikatü'l-Cevami*, (haz. A.N. Galitekin), İstanbul 2001, s. 254, 342.
58 K. Altan, "Klasik Türk Mimarlarından Esir Ali", *Arkitekt*, S. 3, 1937, s. 81-83.
59 M.Z. Orgun, agm., s. 333.

Levent Şahverdi Arşivi

60 Hüdaverdi bin Yakup Şah, Acem Ali'nin baş halifesi olduğu Yakup Şah bin Sultan Şah'ın oğlu olabilir. Nitekim Acem Ali'nin oğlu Hamza Çelebi de hassa mimarıdır.

61 Ö.L. Barkan, "H.933-934 (M. 1527-1528) Yılına Ait Bütçe Örneği", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1953/54, No: 1-4, s. 329.

62 E. Afyoncu, agm., s. 211-212, ek 1.

63 E. Afyoncu, agm., s. 212-213, ek 2.

64 Küçük bir kitaplık oluşturabilecek bu yayınların toplu bir bibliyografya denemesi için bkz. S. Mülayim, "Bir Bibliyografya Denemesi", *Sinan ve Çağı*, İstanbul 1989, s. 99-121.

65 Sai Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l Bünyan ve Tezkiretü'l Ebniye-Yapılar Kitabı (Mimar Sinan'ın Anıları)*, tıpkı basım, günümüz Türkçesine aktarım, (haz. H. Develi), İstanbul 2003.

66 Z. Sönmez, *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*, İstanbul 1988.

67 Sai Mustafa Çelebi, *age.*, s. 45-46, 126.

68 İ. Ateş, *Mimar Sinan Vakfı*, İstanbul 1990, s. 76.

69 Sinan'ın mezar kitabesi için bkz. Selçuk Mülayim, *Ters Lale, Osmanlı Mimarisinde Sinan Çağı ve Süleymaniye*, İstanbul 2001, s. 271.

70 Ö.L. Barkan, *age.*, II, s. 12-12, 19-20, 22, 24-25, 33.

71 Ş. Turan, agm., s. 184, belge 3.

72 Ö.L. Barkan, *age.*, I, s. 248.

73 Ahmet Refik, *Türk Mimarları*, (haz. Z. Sönmez), İstanbul 1977, s. 34. Sinan'ın yetiştirdiği bu isimlerden bazıları sonradan başmimarlık görevini üstlenecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Muhteşem Süleyman'ın hükümdarlığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun en iyi belgelendirilmiş dönemlerinden biridir. 1526 Mohaç Savaşını takiben, Avrupa arşivlerinde özellikle Osmanlı tehlikesine en çok maruz kalan Akdeniz bölgesinde Osmanlı'ya dair belgeler hızla artar. 16 ve 17. yüzyıllarda Türklerle ilgili haber toplama çılgınlığı söz konusudur adeta... İspanyol istihbarat belgeleri, elçi raporları, Venedik balyoslarının senatoya sundukları raporlar, kilisenin basıp dağıttığı, karşı propaganda için kullanılan birkaç folyoluk "kitapçıklar," kronikler; Cebelitarık saldırısına dair tutanaklar; hükümdarlar, büyükelçiler, elçiler, kral naipleri, valiler ve din adamları çemberinde dönen mektuplar; casus, tüccar ve din adamlarının verdikleri yazılı ya da sözlü haberler; Osmanlı'nın savaştaki profilini de ince ayrıntılarla sunan zafernameler... Öyle ki İspanyol kaynaklarında 1500-1800 arası Amerika'ya dair sadece 52 belge bulunurken, Türklere dair tam 186 belge olması çarpıcı bir örnektir. Bu kitapta görebileceğiniz gibi, bu belgeler, resmi Osmanlı tarihleri, vakayinameleri ve arşiv kaynaklarıyla yan yana getirildiğinde bir yap-bozun parçaları gibi birbirlerini tamamlar. Halil İnalcık'tan "Avrupa Devletler Denge Sistemi ve Osmanlı-Fransız İttifakı (1525-1544)," İdris Bostan'dan "Kanuni ve Akdeniz Siyaseti (1530-1550)," Feridun M. Emecen'den "Mohaç Savaşı (1526)," Metin Kunt'tan "Sultan Süleyman ve Nikris," Emilio Sola'dan "Sultan Süleyman'ın Son Yılları," Özlem Kumrular'dan "I. Ferdinand'ın Kanuni'yle İlk Yılları," Miguel Ángel de Bunes Ibarra'dan "Venedik ve Babıâli," Paulino Toledo'dan" Türklerdeki Esaret Sistemi," Xavier Sellés-Ferrando'dan "Viyana Kuşatmasının İspanyol Edebiyatındaki Yankıları," Alain Servantie'den "16. yüzyılda Osmanlı'nın Siyasi İmajı," Fernando Fernández Lanza'dan "Sultan Süleyman'ın Atlı Alayı," James Nelson Novoa'dan "Muhteşem Süleyman Portresi" ve Nurcan Yazıcı'dan "Kanuni Dönemi Osmanlı Başkentinde İmar Faaliyetleri" Muhteşem Süleyman dönemine ışık tutuyor.

TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ

Kitap YAYINEVİ

ISBN 978-975-6051-77-1

25,-YTL

Levent Şahverdi Arşivi